

ΦΗΜΕΡΙΣ

ΚΑΙΟΛΟ

1904

Δ

135





Page 10

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT







ΕΦΗΜΕΡΙΣ  
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

1904



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1905

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΥ, Α. Δ. Ἐπιγραφαὶ ἀπελευθερωτικαὶ ἐξ Ἀμφίσσης . . . . .	113-140
ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΟΥ, Κ. Ἀνασκαφαὶ Λυκαίου (πίν. 7-10) . . . . .	153-214
ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, ΣΤ. Α. Ἐκ Κρήτης (πίν. 1-3) . . . . .	1-56
ΡΩΜΑΙΟΥ, Κ. Ἀναθηματικὸς καθίσκος μετ' ἐπιγραφῆς . . . . .	139-152
ΤΟΔ ΝΙΕΒΟΥΡ ΜΑΡΚΟΥΣ Παρατηρήσεις ἐπὶ τινῶν ἐπιγραφῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἰπερτελεάτου Ἀπόλλωνος . . . . .	55-60
ΦΙΛΙΟΥ ΔΗΜ. Ἀνασκαφαὶ τάφων παρὰ τὴν ἱερὰν ὁδὸν πίν. 4-6) . . . . .	61-88
WILHELM ADOLF Εὐβοϊκά . . . . .	89-110



Α ΕΙΚΟΝΙΣΜΑΤΑ

- Πίναξ 1 Ἐξέλιξις διχοσμήσεως δύο ἀγγείων τοῦ Β τάφου Μουλιανῶν.
- 2 Λάρναξ Β τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.
  - 3 Γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α Μουλιανῶν.
  - 4 Σχεδιάγραμμα τῶν ἀνασκαφῶν.
  - 5 Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου Ζ.
  - 6 Ἀποψις ἀνασκαφῶν Ἱερᾶς ὁδοῦ.
  - 7 Ὅψεις βωμοῦ Λυκαίου.
  - 8 Βάσεις πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Λυκαίου.
  - 9 Ἐρμῆς χαλκοῦς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Λυκαίου.
  - 10 Ἀγαλμάτιον νεανίσκου (Λυκαίου).
- Σελ. 56 εἰκ. 1, Σκελετὸς ἐν Λάρνακι.
- 17 εἰκ. 2, Πήλινα ἀγγεῖα.
  - 19 εἰκ. 3, Ξυρὸν ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.
  - 20 εἰκ. 4 α, β, γ, δ, Σφραγίς Ἀρτσᾶ.
  - 23 εἰκ. 5 α, Τάφος Α Μουλιανῶν.
  - 24 εἰκ. 5 β, Τάφος Α Μουλιανῶν.
  - 27 εἰκ. 6, Πήλινα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α. Μουλιανῶν.
  - 29 εἰκ. 7, Χαλκᾶ κτερίσματα τοῦ αὐτοῦ τάφου.
  - 37 εἰκ. 8, Χρυσοῦς δακτύλιος τάφου Α Μουλιανῶν
  - 39 εἰκ. 9, Λάρναξ τάφου Β Μουλιανῶν.
  - 43 εἰκ. 10, Πήλινα ἀγγεῖα τάφου Β Μουλιανῶν.
  - 46 εἰκ. 11, Χαλκᾶ κτερίσματα τοῦ αὐτοῦ τάφου.
  - 49 εἰκ. 12, Χρυσῆ προσωπίς τοῦ αὐτοῦ τάφου.
  - 50 εἰκ. 13, Χρυσοῦς δακτύλιος Βουρλιᾶς Μουλιανῶν.
  - 51 εἰκ. 14, Μυκηναϊκὸς τοῖχος Ζελλάδων.
  - 52 εἰκ. 15, Πύργος ἢ «Ἑλληνικό».
  - 64 εἰκ. 1-3,
  - 65 εἰκ. 4,
  - 66 εἰκ. 5,
  - 70 εἰκ. 6,
  - 71 εἰκ. 7,
  - 72 εἰκ. 8,
- } Σχέδια καὶ κτερίσματα τάφου Ζ παρὰ τὴν ἱερὰν ὁδόν.
- 74 εἰκ. 9, Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον.
  - 78 εἰκ. 10, Τραγικὴ προσωπίς.
  - 81 εἰκ. 11, Πηλίνη μήτρα.
  - 139 εἰκ. 1, Καδίσκος μετ' ἐπιγραφῆς.
  - 140 εἰκ. 2, Πανομοιότυπον ἐπιγραφῆς καδίσκου.
  - 143 εἰκ. 3, Χαλκοῦς κάδος ἐθνικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν.
  - 145 εἰκ. 4, Πήλινον ἀγγεῖον καδίσκειδές.
  - 145 εἰκ. 5, Ὅμοιον.

- Σελ. 159 εικ. 1, Βωμὸς καὶ τέμενος Λυκαίου Διός.  
 — 165 εικ. 2, Μάχαιρα καὶ κλεῖς σιδήραϊ (Λυκαίου).  
 — 167 εικ. 3, Τριποδίσκος χαλκοῦς βωμοῦ Λυκαίου.  
 — 169 εικ. 4, Ὅμοιος.  
 — 170 εικ. 5, Νομίσματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν Λυκαίου.  
 — 171 εικ. 6, Ἐσωτερικὸν τάφρου ἐπὶ βωμοῦ Λυκαίου.  
 — 173 εικ. 7, Βάσις κίονος πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Λυκαίου.  
 — 181 εικ. 8, Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός (Λυκαίου).  
 — 181 εικ. 9, Τοῦ αὐτοῦ ὄφιν πλαγία.  
 — 182 εικ. 10, Τοῦ αὐτοῦ ὄφιν ὀπισθία.  
 — 185 εικ. 11, Ἀγαλμάτιον χαλκοῦν Διός τοῦ τύπου τοῦ Ἴθωμάτα.  
 — 187 εικ. 12, Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός καθημένου (Λυκαίου).  
 — 187 εικ. 13, Τοῦ αὐτοῦ ὄφιν πλαγία.  
 — 188 εικ. 14, Τοῦ αὐτοῦ ὄφιν ὀπισθία.  
 — 193 εικ. 15, Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διός ἰσταμένου (Λυκαίου).  
 — 194 εικ. 16, Χεὶρ χαλκῆ μετὰ κεραυνοῦ (Λυκαίου).  
 — » εικ. 17, Ἄκρον χαλκοῦ ποδός (Λυκαίου).  
 — 195 εικ. 18, Ἄετός χαλκοῦς (Λυκαίου).  
 — 196 εικ. 19, Τοῦ αὐτοῦ ὀπισθία ὄφιν.  
 — 200 εικ. 20, Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἑρμοῦ (Λυκαίου).  
 — 201 εικ. 21, Ὅμοιον ἀγαλμάτιον Ἑρμοῦ (Λυκαίου).  
 — 202 εικ. 22, Τοῦ αὐτοῦ ὀπισθία ὄφιν.  
 — 205 εικ. 23, Χαλκοῦ ἀγαλματίου νεανίου πλαγία ὄφιν.  
 — 206 εικ. 24, Ἀγαλμάτιον χαλκοῦ δρομέως (Λυκαίου).  
 — 207 εικ. 25, Χαλκῆ κνημὶς ἐκ τοῦ Λυκαίου.  
 — 209 εικ. 26, Ἐπιγραφή ἐπὶ χαλκῆς κνημίδος.  
 — 211 εικ. 27, Χαλκοῦς ὄφιν διπλοῦς (Λυκαίου).  
 — 212 εικ. 28, Χαλκοῦς ἀσκός (Λυκαίου).  
 213 εικ. 29, Βάσις χαλκοῦ ἀγαλματίου (Λυκαίου).



# ΕΚΚΡΗΤΗΣ

(Πίν. 1-3)

## Α

### Ὁ τάφος Ἀρτσᾶ καὶ αἱ πηλίναι λάρνακες.

Μεταξὺ τῶν δύο χωρίων Ἐληᾶς καὶ Κάτω Βάθειας τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος εἰς δίωρον περιήτου ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως Ἡρακλείου ἐν ᾧ κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1903 ὁ ἐκ Κάτω Βάθειας χωρικός Μιχαὴλ Λαγουδάκης ἠροτρία τὸν ἀγρόν του εἰς θέσιν καλουμένην τ' Ἀρτσᾶ, κατεβυθίσθη ὁ ἕτερος τῶν ἀροτήρων βοῶν καὶ οὕτως ἀπεκαλύφθη μικρὸς τάφος λαξευτὸς ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ, Ὁ χωρικός ἀνεκοίνωσε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν φιλόρχαιον ἔμπορον κ. Χριστοφ. Ἀνερράψην, ὅστις καὶ εἰδοποίησεν ἀμέσως τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν. Μετὰ τινὰς ἡμέρας συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνερράψης μεταβὰς ἐξετέλεσα τὸν καθαρισμόν τοῦ τάφου καὶ μετεκόμισα τὰ εὐρήματα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Ὁ τάφος εἶναι τῶν συνήθων θολωτῶν λαξευτῶν ἐν τῷ μαλακῷ ὑποκίτρινῳ βράχῳ (ἄσπρουγας) τετραγώνου μὲν σχήματος κάτω, θολούμενος δὲ πρὸς τὰ ἄνω. Εἶχε διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ὁρόμον πρὸς Β. εἰς τὸ ἐλαφρῶς κατηφορικὸν ἔδαφος. Τοιοῦτοι τάφοι μυκηναϊκοὶ μετὰ ὁρόμου ἔχουσιν εὐρεθῆ ἕως τῶρα καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης ὡς λ. χ. εἰς τὰ Βασιλικὰ Ἀνώγεια καὶ Μίλατον<sup>1</sup> εἰς Λιγόρτυνον Μονοφατσίου, εἰς Φαιστὸν ἐν θέσει Λιλιανὰ<sup>2</sup> καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ μῆκος τοῦ ὁρόμου εἶναι ἄγνωστον, διότι εὐ-

<sup>1</sup> Orsi, Urne funebri Cretesi ἐν Monumenti antichi dell'Accademia dei Lincei 1890 σ. 201 ἐξ. Perrot et Chipiez VI. σ. 453 455.

<sup>2</sup> G. Gerola Lavori eseguiti nella necropolis di Phaestos ἐν Rendiconti dell'Accademia dei Lincei τόμ. XI. fasc. 5.

ρискόμενος οὗτος κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς μικρὸν ἀποτῆς ἐπιφανείας βάθος ἀνεμοχλεύθη καὶ κατεστράφη διὰ τῆς ἐπανελημμένης καλλιεργείας. Καὶ τοῦ θαλάμου αἱ ἀρχικαὶ διαστάσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῶσι σήμερον ἀκριβῶς, διότι πλὴν τοῦ κατὰ τὴν ἀνακάλυψιν γενομένου ῥήγματος τῆς κορυφῆς εἶχον ἀποσπασθῆ κατὰ καιροῦς καὶ τεμάχια ἐκ τοῦ μαλακοῦ βράχου τῶν τοιχωμάτων, καὶ οὕτως ὁ θάλαμος ἐγένετο ἀκανόνιστος ὁμοιάζων πρὸς μικρὸν φυσικὸν σπήλαιον, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις μετὰ τὸν καθαρισμόν εἶναι αὗται· πλάτος ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι τοῦ ἀντικροῦ τοιχώματος 1,75, μῆκος τοῦ θαλάμου ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον 2,15, σωζόμενον ὕψος 1,10, πλάτος τοῦ στομίου 0,96.

Ἐντὸς τοῦ τάφου ὑπῆρχον δύο τετράγωνοι πηλίναι λάρνακες ἔχουσαι διεύθυνσιν ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἐν ἐκάστη ἦτο τεθαμμένος νεκρὸς ὠρίμου ἡλικίας· οἱ σκελετοὶ καὶ τῶν δύο καὶ μάλιστα τοῦ ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς λάρνακι (Α) διετηροῦντο εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν. Εἰς τὴν εὐτυχῆ δὲ ταύτην σύμπτωσιν ἐγκείται, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, καὶ ἡ μεγαλυτέρα σημασία τοῦ τάφου τούτου, διότι λύει κατὰ τρόπον ὀριστικὸν τὸ πολὺ ἀμφισβητηθὲν ἕως σήμερον ζήτημα τοῦ τρόπου τῆς ταφῆς ἐντὸς τῶν πηλίνων λαρνάκων.

Πλὴν τῶν ἐν ταῖς λάρναξι σκελετῶν εἶχον ταφῆ, ὡς φαίνεται, καὶ δύο ἀκόμη νεκροὶ χαμαὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο λαρνάκων κενὸν διάστημα· τούτων ὅμως οἱ σκελετοὶ εἶχον καλυφθῆ ὑπὸ τῶν καταπεσόντων χωμάτων καὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ὀστέα σεσηπότα ἐκ τῆς ὑγρασίας. Ἐχομεν ἄρα πρὸ ἡμῶν τάφον οἰκογενειακόν, ὅστις ἀνοιγόμενος κατὰ καιροῦς περιέλαβε τέσσαρα μέλη τῆς

οικογενείας, δύο μὲν ἐν ταῖς λάρναξι, ἄλλα δὲ δύο γαμαί.

Ὅτε μετέβην ἐπὶ τόπου πρὸς καθαρισμὸν τοῦ τάφου εὔρον τὰς λάρνακας καὶ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα κατὰ χώραν ἀμετακίνητα· ὁ χωρικὸς μόνον ἓνα κύαθον μόνωτον τοποθετημένον ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου καλύμματος τῆς Α λάρνακος εἶχε παραλάβῃ ὡς πειστήριον τῆς εὑρέσεως τοῦ τάφου, χωρὶς νὰ θίξῃ τὰ λοιπὰ μηδὲ νὰ ἀνοίξῃ τὰς λάρνακας ἢ ἀνασκαλεύσῃ τοὺς σκελετούς. Εἰς τοῦτο ἄλλως ἐπεισθὴν καὶ ἐκ τοῦ περιστατικοῦ, ὅτι, ὅτε ἀνέωξα τὴν λάρνακα Β ἀφαιρέσας τὸ σκέπασμα, παρατήρησα ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς λάρνακος διεσταυροῦτο ἀπὸ λεπτὰς ῥίζας φυτῶν, αἵτινες εἶχον εἰσδύσῃ εἰς τὴν λάρνακα ἀπὸ τῶν ἐν τῷ πυθμένι ὀπῶν καὶ εἶχον ἀποτελέσῃ εἶδος δικτύου ὑπεράνω τοῦ σκελετοῦ, ὅστις ἔμενεν ἄθικτος καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ του θέσει.

Τῶν δύο λαρνάκων ἢ μὲν Α εὑρίσκετο κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς τοῦ τάφου πλευρᾶς, ἢ δὲ Β κατὰ τὴν δυτικὴν, κενὸς δὲ χώρος ἀρκετὸς εὑρίσκετο κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο λαρνάκων διάστημα, ἐν ᾧ εἶχον ἀποτεθῆ οἱ δύο ἄλλοι νεκροί. Ὁ τάφος, ὡς εἶπον, ἀπεκαλύφθη ἄνωθεν διαρραγέντος τοῦ θόλου ἐκ τοῦ βάρους τῶν ἀροτῆρων βοῶν, τὸν καθαρισμὸν ὅμως ἐξετέλεσα ἐγὼ διὰ τοῦ δρόμου καὶ τοῦ στομίου, τὸ ὅποιον εὔρον πεφραγμένον διὰ ξηροτοίχου ἐκ λίθων λογάδων μετρίου μεγέθους.

Οἱ ἐν ταῖς λάρναξι σκελετοὶ εἶχον ἀμφοτέρω τὴν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν, ἦτοι κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ τάφου, περὶ τῶν ἐν τῷ ἐδάφει ὅμως νεκρῶν δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τι ὠρισμένον, διότι καὶ καταφανεῖς δὲν ἦσαν οἱ σκελετοὶ καὶ ἀποσυντεθειμένοι σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν.

Ἀμφοτέραι αἱ λάρνακες εἶναι τοῦ συνήθους τετραγώνου σχήματος καὶ ἐστεροῦντο ἀπ' ἀρχῆς ποδῶν. Ἡ λάρναξ Α εἶναι ἀπλουστάτη καὶ στερεῖται πάσης διακοσμῆσεως γραπτῆς ἢ ἄλλου εἶδους· ἄνω μόνον φέρει στενὸν ἐξέχον περιχειλίωμα ἐπίπεδον. Αἱ ἐσωτερικαὶ αὐτῆς διαστάσεις (τοῦ κουφώματος) εἶναι μῆκος 1,10, πλάτος κατὰ τὸ ἐν ἄκρον 0,38 κατὰ τὸ ἄλλο 0,405, βάθος 0,25. Τοῦ τοιχώματος δὲ τὸ πάχος κατὰ τὸ στόμιον εἶναι 3-4 ἑκατοστά. Ἡ λάρναξ αὕτη ἦτο κεκαλυμ-

μένη διὰ σκεπάσματος ἐπιπέδου πηλίνου ὀλίγον μεγαλύτερου καὶ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος τῆς λάρνακος, χάριν δέ, ὡς φαίνεται, εὐχερεστερας μετακινήσεως εἶχε κοπῆ πλάγιως τὸ σκέπασμα αὐτὸ εἰς δύο τεμάχια κατὰ πλάτος, ὅτε ἀκόμη ὁ πηλὸς ἦτο μαλακός, τὰ ὅποια προσαρμοζόμενα ἀποτελοῦσι τὴν πλάκα. Ἡ πλάξ αὕτη φέρει ὀκτώ τρήματα ἦτοι ἐν μὲν εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν, τέσσαρα δὲ ἄλλα κατὰ τὸ μέσον ἐκεῖ ὅπου συναρμύζονται τὰ δύο ἡμίση τεμάχια. Αἱ ὀπαὶ αὗται δὲν ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ἄλλας τῆς λάρνακος ὅπως οὐδὲ πρὸς τὰς τοξοειδεῖς λαβὰς, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ διότι τὸ σκέπασμα εἶναι κατὰ τι μεγαλύτερον καὶ κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος ἀπὸ τὴν λάρνακα, ὑποθέτω ὅτι δὲν ἀνήκεν ἀπ' ἀρχῆς εἰς ταύτην, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐχρησιμοποίησαν παραλαβόντες αὐτὸ ἄλλοθεν. Ἡ λάρναξ φέρει εἰς τὸ μέσον μὲν ἐκάστης μακρᾶς πλευρᾶς ζεύγος τοξοειδῶν λαβῶν εἰς γραμμὴν, εἰς τὸ μέσον δὲ ἐκάστης στενῆς μίαν ὁμοίαν τοξοειδῆ λαβὴν. Ὁ πυθμὴν στερεῖται ὀπῶν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον πρῶτην φορὰν παρατηρεῖται εἰς τετράγωνον πηλίνην λάρνακα.

Ἡ λάρναξ Β (πίναξ 2) εἶναι ἐπίσης τετράγωνος, ἀλλ' αἱ τέσσαρες πλευραὶ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐπίπεδοι ἀλλὰ πλαισιοῦνται πανταχόθεν ὑπὸ προέχοντος ἐπιπέδου περιθωρίου. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ λάρναξ αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὰς τοῦ Παλαικίστρου τὰς δημοσιευθεῖσας ὑπὸ τοῦ κ. Bosanquet<sup>1</sup>, ὅστις καὶ παρατηρεῖ ὅτι διὰ τούτου ὁ κεραμεὺς ἀπειμιμήθη ξυλίνην λάρνακα· ἢ πλαισιώσας δὲ διὰ τῶν περιθωρίων μιμεῖται τὰς ξυλινὰς δοκοὺς τὰς ὁποίας ἔπρεπε χάριν στερεότητος καὶ ἀνοτοχῆς νὰ ἔχη κατὰ τὰ ἄκρα τὸ ξύλινον κιβώτιον.

Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις τῆς λάρνακος Β εἶναι μῆκος 1,20, πλάτος κατὰ τὸ ἐν ἄκρον 0,32 καὶ κατὰ τὸ ἄλλο 0,37, βάθος 0,58. Τὸ πάχος τῶν τοιχωμάτων κατὰ τὰ χεῖλη εἶναι 4-4 1/2 ἑκατοστά.

Ὁλόκληρος ἢ ἐπιφάνεια τῆς λάρνακος ἐκαλύπτετο ἔξωθεν ὑπὸ ἀλοιφῆς τινοῦ ἐρυθρωπῆς, ἧς ἐσώθησαν ἀρκετὰ ἔγχνη ποῦ μὲν ἐρυθρὰ ποῦ δὲ καστανόχροα· πρὸς τούτοις φέρει εἰς ἐκάστην τῶν 4

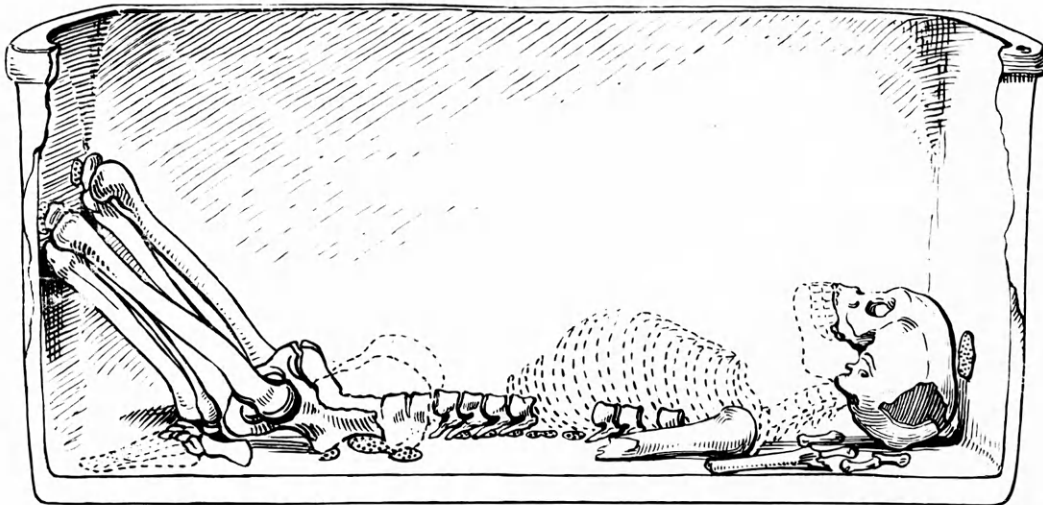
<sup>1</sup> Annual of the Brit. School at Athens VIII 1901-1902 σ 297 πίν. XVIII-XIX.

γωνιών ἐπὶ τοῦ περιθωρίου σειρὰν κάθετον ἐντύπων κοσμημάτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦνται ἐκ κύκλου κεντρικοῦ ἀφ' οὗ ἐκφύονται περίξ ἀκτίνες καμπτόμεναι κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν καὶ περιβαλλόμεναι ὑπὸ ἄλλου μεγάλου κύκλου, οὕτω δὲ ἀποτελεῖται κόσμημα ὁμοιάζον πρὸς πυροστροβίλον· ὁ ἀριθμὸς τῶν πυροστροβίλων ἐκάστης σειρᾶς εἶναι ποῦ ἕξ καὶ ποῦ ἐπτὰ· ὅμοιος πυροστροβίλος εἶναι τετυπωμένος καὶ εἰς τὰς ἄνω γωνίας τοῦ πλαισίου. Τὸ κόσμημα αὐτὸ εὑρηται ἐγγεγλυμμένον καὶ εἰς πρισματικὴν τρίπλευρον σφραγιδα δημοσιευομένην παρακάτω, ἀλλ' ἔχει τέσσαρας μόνον ἀκτίνας, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς ἄλλας σφραγιδας ἐκ Κρήτης δημοσιευομένας ὑπὸ τοῦ κ. Α. Evans.

ὅστις θεωρεῖ αὐτὸ ὡς τὸ ἰδεογραφικὸν σημεῖον τὸ συμβολίζον τὸ ἄστρον τῆς ἡμέρας ἢ τὸν ἥλιον<sup>1</sup>.

Ἡ λάρναξ στερεῖται λαβῶν, ἀντ' αὐτῶν δὲ φέρει ζευγὸς τρημάτων κατὰ τὸ μέσον ἐκάστης τῶν τεσσάρων πλευρῶν, τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦσι πρὸς ἄλλα τόσα τρήματα τοῦ καλύμματος. Εἰς τὸν πυθμένα φέρει δύο σειρὰς ἐκ τριῶν ὀπῶν ἐκάστην, ἐξαιρετικῶς δὲ ἡ λάρναξ αὕτη φέρει καὶ εἰς τὰ τοιχώματα ἑκατοστὰ τινα ἀνωτέρω τοῦ πυθμένος καὶ ἄλλα τρήματα, ἄγνωστον ἀκριβῶς πρὸς τίνα σκοπόν.

Τὸ σκέπασμα τῆς λάρνακος εἶναι ἀετοειδὲς μὲ ἀποκλίσεις καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευράς, ἔφερε δὲ τὸ αὐτὸ χρῆσμα μόνον κατὰ τὸ ἐξέχον περιχεί-



Εἰκὼν 1. Ὁ σκελετὸς ἐν τῇ Λάρνακι Α.

λωμα καὶ τὰς πλαγίας στενὰς πλευράς τῆς κορυφαίας δοκοῦ. Τὸ ὕψος τοῦ πώματος μετρούμενον ἐξῶθεν εἶναι 0,30.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ συναδελφου μου καὶ ἰατροῦ Ἰωσήφ Χατζιδάκι οἱ νεκροὶ οἱ τεθαμμένοι καὶ εἰς τὰς δύο λάρνακας ἦσαν προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν· καὶ ὁ μὲν ἐν τῇ Α λάρνακι τεθαμμένος ἦτο ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἐν τῇ Β γυνή. Πιθανῶς ἄρα ἔχομεν τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τὴν σύννευον αὐτοῦ ἐν τῇ δευτέρᾳ· οἱ τεθαμμένοι ἐν τῷ ἐδάφει τότε θὰ ἦσαν ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας.

Ἡ θέσις ἣν κατεῖχεν ὁ σκελετὸς ἐν τῇ λάρνακι Α καταφαίνεται ἐκ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνας (εἰ-

κὼν 1)· ὁ νεκρὸς ἀπετέθη ἐντὸς τῆς λάρνακος ὕπτιος ἀλλὰ μὲ ἠνωρθωμένου· τοὺς μηρούς καὶ τὰς κνήμας κεκαμμένας. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ θέσις τοῦ νεκροῦ δείκνυται ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς θέσεως, ἐν ἣ εὐρέθη ὁ σκελετὸς ἐν τῇ λάρνακι, καὶ ἣν διατηρεῖ περίπου καὶ σήμερον ἐν τῷ Μουσείῳ· τὸ μὲν κρανίον καὶ ἡ κάτω σιαγὼν ἔκειντο κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πυθμένος οὐχὶ ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ, ἡ σπονδυλικὴ στήλη κατέχει τὴν μεσαιάν γραμμὴν τοῦ πυθμένος, ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῆς τὰ ὀστέα τῶν χειρῶν καὶ αἱ πλευραὶ, τὰ ὀστέα τῆς λεκάνης καὶ τὸ ἱερόν εὐρίσκοντο εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἄκρου τοῦ πυθμένος, τέλος τὰ μηρικὰ

<sup>1</sup> Α. Evans Cretan Pictographs εἰκ. 330 σ. 312.

καὶ κνημικά ὅστ᾽ σχεδὸν τελείως διατηρούμενα εὐρίσκοντο ὄρθια στηριζόμενα εἰς τὸ κάτω στενὸν τοίχωμα τῆς λάρνακος. Ἡ τοιαύτη θέσις τοῦ σκελετοῦ ἐπὶ αἰῶνας πιστοῦται, διὰ νὰ μὴ μείνη μηδὲ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία, καὶ ἐκ τῶν λευκῶν κηλίδων τὰς ὁποίας ἀφῆκεν εἰς τὸν πυθμῆνα καὶ τὸ κάτω στενὸν τοίχωμα τῆς λάρνακος, ἡ φωσφορική τίτανος τοῦ κρανίου καὶ τῶν ὀστέων τῶν κάτω ἄκρων καὶ τῆς σπονδυλικῆς στήλης, ὥστε καὶ μόνον ἐκ τῶν κηλίδων αὐτῶν, καὶ ἂν δὲν ἐσώζετο ὁ σκελετός, ἠδυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν θέσιν ταύτην.

Μετὰ τὴν ἐξακριβώσιν τῆς θέσεως ταύτης τοῦ νεκροῦ ἐξετέλεσα πείραμα ἐν τῷ Μουσείῳ ἐπὶ ἀνθρώπου ἔχοντος ἀνάστημα 1,70. Παρατήρησα δὲ ὅτι λαμβάνων τὴν στάσιν ταύτην κατέλαβε μῆκος 1,18· ἂν δὲ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ τεθῆ ἐπὶ ὑψηλοῦ προσκεφαλαίου δύναται τὸ καταλαμβάνον μῆκος νὰ περιορισθῆ μέχρι ἐνὸς μέτρου. Εὐκόλως ἄρα ἠδύνατο νὰ ταφῆ ὁ νεκρὸς ἐντὸς τῶν πηλίνων λαρνάκων, αἵτινες ἔχουσι μῆκος ἄνω τοῦ ἐνὸς μέτρου, πλὴν δύο εὐρισκομένων ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου μιᾶς τετραγώνου μικρᾶς ἐκ Βασιλικῶν Ἀνωγείων<sup>1</sup> καὶ μιᾶς μικρᾶς λουπηρομόρφου ἀγνώστου προελεύσεως· εἰς τὰς δύο ταύτας ἐκ τῶν πολλῶν δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχον ταφῆ παῖδες.

Ὁμοίαν θέσιν κατεῖχεν ὁ νεκρὸς καὶ ἐν τῇ λάρνακι Β μετὰ τὴν διαφοράν, ὅτι εἰς τὴν λάρνακα ταύτην κατέρρεεν ἐκ τοῦ θόλου ὕδωρ κατὰ τὸ κάτω μέρος καὶ διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ ὁ ἄλλος σκελετός διετηρεῖτο κάλλιστα, τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν κάτω ἄκρων ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον σεσηπότα καὶ ἡ ἀρχικὴ αὐτῶν θέσις οὐχὶ τὸσον καταφανῆς ὡς ἐν τῇ λάρνακι Α. Τὸ σωζόμενον μέρος τοῦ σκελετοῦ ἦτο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξηπλωμένον, ὅπως καὶ ἐν τῇ πρώτῃ λάρνακι, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν κάτω ἄκρων νὰ ἔχωσιν θέσιν ἀλλοίαν τῆς ἐν τῇ πρώτῃ.

Καὶ ἐν τῇ Β λάρνακι τὰ ὅστ᾽ ἀφῆκαν ἐπὶ τῶν τοιχωμάτων τῆς λάρνακος λευκὰς κηλίδας ἀλλ' οὐχὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν κάτω ἄκρων ἀλλὰ κατὰ τὴν θέσιν τῶν βραχιόνων. Τὸ

<sup>1</sup> Orsi, Urne funebri Cretesi, Monum. antichi dei Lincei. Perrot et Chipiez τόμ. VI. σ. 452 ἐξ.

πρᾶγμα ἐξηγεῖται κάλλιστα ἐκ τῶν διαστάσεων τῆς λάρνακος ταύτης, ἣτις εἶναι μὲν μακροτέρα τῆς πρώτης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔγινε ἀνάγκη νὰ πιεσθῆ ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ κάτω ἄκρα κατὰ τὰ τοιχώματα καὶ νὰ ἀφήσωσι κηλίδας, ἀλλ' εἶναι στενωτέρα, ἐπιέσθησαν δὲ πρὸς τὰς μακρὰς πλευρὰς οἱ βραχίονες καὶ οὕτως ἐσχημάτισαν τὰ ἔχνη ταῦτα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων διδάχθεις ἐξήτασα καὶ τὰς ἄλλας λάρνακας τὰς εὐρισκομένας ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, εὔρον δὲ τὰς λευκὰς ταύτας κηλίδας τῶν ὀστέων καὶ εἰς τὴν μικρὰν τετραγώνον τῶν Ἀνωγείων, περὶ ἧς ὠμίλησα καὶ προηγουμένως, κατὰ τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν γονάτων· καὶ ἐν ταύτῃ ἄρα ὁ ἐν αὐτῇ ταφείσ παῖς κατεῖχε τοιαύτην θέσιν.

Παρομοίαν θέσιν κατεῖχεν ὁ νεκρὸς ἐντὸς λάρνακος λουπηροειδοῦς ἀνευρεθείσης ἐντὸς μυκηναϊκοῦ τάφου ἀνασκαφέντος ὑπ' ἐμοῦ πρὸ μηνῶν εἰς Μουλιανὰ Σητείας. Τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν κάτω ἄκρων ἐν ταύτῃ δὲν ἴσταντο ὄρθια ἐπὶ τοῦ τοιχώματος, ἀλλ' εἶχον καταπέση σταυροειδῶς ἐν τῷ πυθμῆνι, πρᾶγμα ἄλλως τὸσον φυσικὸν νὰ συμβῆ, ὅταν δὲν ἔχωσιν ἐξ ἀρχῆς κλίσιν τινα πρὸς τὰ ἐμπρός, ὥστε νὰ στηρίζωνται ἐπὶ τοῦ τοιχώματος τῆς λάρνακος.

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἐπὶ σκελετῶν εὐρεθέντων ἀθίκτων καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρουμένων καὶ ἐν γνώσει τῶν μέχρι τοῦδε ἀμφισβήτησεων τῶν ἀρχαιολόγων περὶ τοῦ προσρισμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ταφῆς τῶν πηλίνων λαρνάκων νομίζω ὅτι λύουσιν ὀριστικῶς τὸ ζήτημα τοῦτο.

Δὲν ἦσαν δηλ. αἱ λάρνακες αὗται ὀστεοθήκαι ἀπλαῖ, ὡς ὑπέθεσεν ὁ πρῶτος δημοσιεύσας αὐτάς Orsi καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετ' αὐτόν, ἐν αἷς εἰ ἀρχαῖοι Κρήτες ἐξ ὑπερβολικῆς εὐλαθείας πρὸς τοὺς νεκροὺς ἐφύλασσαν τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν (per un più pietoso culto dei morti), ἀλλ' ἦσαν λάρνακες σαρκοφάγοι, ἐν αἷς ἐθάπτοντο ὀλόκληρα σώματα ἄκαυστα<sup>1</sup>. Δὲν ἦσαν οὐδὲ τάφοι μικρῶν παιδῶν, ἀφ' οὗ οἱ εὐρισκόμενοι ἐν αὐταῖς σκελετοὶ ἀνήκουσιν εἰς ἀνθρώπους ὠρίμου ἡλικίας. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς εἶχεν

<sup>1</sup> Οἱ κ. κ. Bosanquet καὶ Tod (Archeology in Greece ἐν Jour. of H. St. XXII. 1902 σ. 386) καὶ τελευταῖον θεωροῦσιν αὐτάς ὀστεοθήκαι, ἀναφέροντες πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι καὶ σήμερον ἐπικρατεῖ ἐν τῇ νήσῳ τοιαύτη συνήθεια. Ἀλλ' οὕτε αἱ λάρνακες εἶναι ὀστεοθήκαι, οὕτε τοιαύτην συνήθειαν ἐγὼ γνωρίζω ἐπικρατοῦσαν ἐν Κρήτῃ σήμερον.



ἤδη παρατηρηθῆ, ὅτι ἂν ἦσαν μόνον ὀστεοθῆκαι ἢ σαρκοφάγοι μικρῶν παιδίων, δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶναι τόσον μεγάλοι καὶ κατ' ἀκολουθίαν βαρεῖται καὶ δυσμετακόμιστοι, δὲν θὰ εἶχον δὲ εἰς τὸν πυθμένα, ἂν ἦσαν ὀστεοθῆκαι, καὶ τὰς ὁπᾶς, αἵτινες πάντως ἐχρησίμευον, ἵνα δι' αὐτῶν ἐκρέωσι τὰ ὑγρά τὰ παραγόμενα κατὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν σαρκῶν. Διὰ ταῦτα εἶχεν ἤδη εἰκάζει ὁ κ. Mariani<sup>1</sup>, ὅτι αἱ λάρνακες ἦσαν σαρκοφάγοι καὶ ὅτι ἐν αὐταῖς ὁ νεκρὸς ἀπετίθετο συμπιεζόμενος εἰς θέσιν, ἣν καλεῖ sepultura accovachiata.

Ἡ θέσις τοῦ νεκροῦ, ὡς παρατηρήθη εἰς τὰς νεωστὶ ἀνακαλυφθείσας λάρνακας, δὲν θὰ διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν σκελετῶν, ἣν περιέγραψεν ὁ κ. Τσουντας διὰ τοὺς τάφους τῆς ἀκροπολεως τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς κάτω πόλεως<sup>2</sup>, ἂν μάλιστα, ὡς εἶναι πιθανόν, ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ ὑψηλοῦ προσκεφαλαίου, ἵνα οὕτως οἰκονομηται καὶ χωρὸς κατὰ μῆκος.

Εἰς ἐμὲ ὅθεν οὐδεμία πλέον ἀμφιβολία μένει ὅτι σώματα νεκρῶν ἄκαυστα ἐθάπτοντο ἐντὸς τῶν πηλίνων λαρνάκων τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ τότε πῶς συμβαίνει, ἀφ' οὗ δὲν ἦσαν ὀστεοθῆκαι, νὰ εὐρίσκωνται ἐνίοτε καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ πλείονες σκελετοὶ ἐντὸς μιᾶς λάρνακος, ὅπως π. χ. λέγουσι περὶ τῶν λαρνάκων τῶν εὐρεθεισῶν πρό τινων ἐτῶν εἰς Λιγόρτυνον, καὶ ὅπως παρατηρήθη εἰς τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἰταλικῆς Ἀποστολῆς εἰς Λιλιανὰ παρὰ τὴν Φαιστόν<sup>3</sup>; Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται οὕτως· ὁ πρῶτος νεκρὸς ἐθάπτετο ἐντὸς λάρνακος καὶ ὁ δεύτερος ἐν ἄλλῃ καὶ ὁ τρίτος ἐπίσης ἐφ' ὅσον ἐχώρει τοιαύτας ὁ νεκρικὸς θάλαμος<sup>4</sup>, ὅτε δὲ πλέον δὲν ἐπῆρκει ὁ τάφος δι' ἄλλας, ἐλάμβανον τὰ ὀστᾶ ἐκ τῆς μιᾶς λάρνακος καὶ τὰ ἔθετον εἰς ἄλλην καὶ ἔθαπτον τὸν νέον νεκρὸν εἰς τὴν κενωθεῖσαν λάρνακα, τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ ἐπαναληφθῆ καὶ κατόπιν καὶ οὕτως ἐντὸς δύο ἢ τριῶν λαρνάκων ἠδύνατο νὰ θάψωσι πλείονας νεκρούς. Ἄν δὲ

<sup>1</sup> Antichità Cretesi ἐν Monum. antichi dei Lincei τόμ. VI. σ. 197.

<sup>2</sup> Ἐφημ. ἀρχαιολ. 1888 σελ. 132. Tsountas - Manatt σ. 139. Παρομοίως ἦσαν τεθαμμένοι οἱ νεκροὶ καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἐργάνου (Americ. Jour. of Archaeol. τόμ. V (1901) 271)

<sup>3</sup> G. Gerola Lavori eseguiti nella necropoli di Phaestos, Rendiconti dell' Accadem. dei Lincei τόμ. XI. σ. 15.

<sup>4</sup> Εἰς ἓνα τάφον τῶν Λιλιανῶν (ἴδε ἀνωτέρω) εὐρέθησαν πέντε λάρνακες.

ἢ κατάστασις τῶν σκελετῶν δὲν ἐπέτρεπε τιαύτην μετακίνησιν, ἢ δι' ἄλλον λόγον δὲν ἤθελον νὰ ταράξωσι τὰ ὀστᾶ τῶν ἐν ταῖς λάρναξι τεθαμμένων, τότε ἔθαπτον καὶ χαμαί, ὅπως παρατηρήθη καὶ ἐν τῷ τάφῳ Ἀρτσᾶ καὶ ἐν τῷ ἀνωτέρω μνημονευθέντι τάφῳ τῶν Μουλιανῶν<sup>1</sup>, ἐν ᾧ εἷς μὲν νεκρὸς ἦτο τεθαμμένος ἐντὸς λουπηροειδοῦς λάρνακος, εἷς δὲ ἄλλος (φέρων μάλιστα καὶ χρυσῆν προσωπίδα) εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στρώματος χονδρῆς ἄμμου καὶ καχλήκων.

Αἱ λάρνακες Ἀρτσᾶ ἔχουσιν, ὡς εἶπομεν, τετράγωνον σχῆμα· τοῦτο εἶναι τὸ συνηθέστερον σχῆμα τῶν κρητικῶν πηλίνων λαρνάκων· ὀλιγώτερον συχνὰ ἀπαντᾷ τὸ ἄλλο σχῆμα τὸ ἐν μορφῇ λουτήρος σημερινοῦ· τὸ σχῆμα τοῦτο ἔχουσιν αἱ δύο ἐκ Μιλιάτου<sup>2</sup>, μία ἄλλη μικρὰ ἐν τῷ Μουσειῷ Ἡρακλείου, ἡ ἐφέτος ἀνακαλυφθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τάφῳ τῶν Μουλιανῶν τῆς Σητείας καὶ τεμάχια ἄλλης προερχομένης ἐκ τοῦ Λιμένος Σητείας.

Ἀμφότερα ταῦτα τὰ σχήματα τῶν λαρνάκων εὐρίσκονται, διότι αὐτὰ ἦσαν τὰ σχήματα δύο σκευῶν ἢ ἐπίπλων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς συνηθεστάτων καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ τετράγωνον σχῆμα εἶναι τὸ σύνηθες τετράγωνον κιβώτιον τῶν μυκηναϊκῶν καὶ Ὀμηρικῶν χρόνων, τὸ ὅποιον ἐχρησίμευε πρὸς φύλαξιν διαφόρων πραγμάτων ἀξίας καὶ μάλιστα φορεμάτων καὶ στρωμάτων. Ὁ Ὀμηρὸς καλεῖ τὰ κιβώτια ταῦτα ἀλλαχοῦ μὲν φωριαμοὺς ἀλλαχοῦ χηλοὺς καὶ ἐνίοτε λάρνακας· οἱ τότε ἄνθρωποι τὰ μετεχειρίζοντο πρὸς φύλαξιν πέπλων, Ὀδ. γ. 104

Ἐλένη δὲ παρίστατο φωριαμοῖσι  
ἐνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποϊκίλοι, οὓς κάμεν αὐτή.

καὶ ἐσθῆτος, χλαινῶν, ταπήτων, φαρέων καὶ χιτώνων, Ἰλιάδος Ω. 228

Ἡ καὶ φωριαμῶν ἐπιθήματα κάλ' ἀνώγειν  
ἐνθεν δώδεκα μὲν περικαλλέας ἔξελε πέπλους,  
δώδεκα δ' ἀπλοῖδας χλαίνας, τόσσους δὲ τάπητας,  
τόσσα δὲ φάρεα καλὰ, τόσσους δ' ἐπὶ τοῖσι χιτώνας.

καὶ εὐρίσκοντο τὰ κιβώτια ταῦτα ἐν τῷ θαλάμῳ Ὀδ. β. 337.

<sup>1</sup> Δημοσιεύεται κατωτέρω.

<sup>2</sup> Ἴδε Orsi καὶ Perrot ἐνθα ἀνωτέρω.



Ὁ δ' ὑφόροπον θάλαμον κατεβήσεται πατρός  
εὐρύν, ὅθι νητός χρυσός καὶ χαλκός ἐκεῖτο  
ἐσθής τ' ἐν χηλοῖσιν ἄλις τ' εὐώδες ἔλαιον.

Κατεσκευάζετο ἐκ διαφόρων ὑλῶν καὶ μάλιστα  
ἐκ ξύλου, ὅθεν καλεῖται ἐυξέστη, δι' ὃ ἠδύνατο καὶ  
μία γυνὴ νὰ σηκώσῃ καὶ μεταφέρῃ τοιοῦτον ξύλι-  
νον κιβώτιον Ὅδ. θ. 424.

Δεῦρο, γύναι, φέρε χηλὸν ἀριπρεπέα ἣτις ἀρίστη  
ἐν δ' αὐτῇ θές φάρος εὐπλυνές ἠδὲ χιτῶνα

Ὅδ. ν. 10

εἴματα μὲν δὴ ξείνῳ εὐξέστη ἐνὶ χηλῶ  
κεῖται καὶ χρυσὸς πολυδαίδαλος, ἄλλα τε πάντα  
δώρα, ὅσα Φαιήκων βουληφόροι ἐνθαδ' ἔνεικαν

Ὅδ. ν. 66

Ἀρήτη δ' ἄρα οἱ δμῶας ἄμ' ἔπεμπε γυναῖκας  
τὴν μὲν φάρος ἔχουσαν εὐπλυνές ἠδὲ χιτῶνα,  
τὴν δ' ἐτέρην χηλὸν πυκινὴν ἄμ' ὄπασσε κομίζειν.

Ἦσαν δὲ τοποθετημένοι πρὸς ἀποφυγὴν τῆς  
ὕγρασίας ἐπὶ ὑψηλῆς σανίδος Ὅδ. ρ. 51.

Ἦ δ' ἄρ' ἐφ' ὑψηλῆς σανίδος βῆ ἔνθα δὲ χηλοὶ  
ἔστασαν, ἐν δ' ἄρα τῆσι θυώδεα εἴματ' ἐκεῖτο

Ἦ Ὀμηρικὴ χηλὸς ἔφερε σκέπασμα ὅπως καὶ  
ἡ Κρητικὴ λάρναξ, τὸ ὅποιον ὁ ποιητὴς καλεῖ  
ἐπίθημα καὶ πῶμα, καὶ τὸ ὅποιον ἐστερεοῦτο καὶ  
ἡσφαλίζετο μετὰ τῆς χηλοῦ διὰ δεσμοῦ ποικίλου  
Ὅδ. θ. 443

«Αὐτὸς νῦν ἴδε πῶμα. Ἡρώς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἔηλον,  
μὴ τις τοι καθ' ὄδον δηλήσεται, ὅππότε ἂν αὐτὸς  
εὐδής/α γλυκὺν ὕπνον ἰὼν ἐν νητὶ μελαίνῃ».

Αὐτὰρ ἐπεὶ τόγ' ἄκουσε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς  
αὐτίκ' ἐπήρτους πῶμα. Ἡρώς δ' ἐπὶ δεσμὸν ἔηλεν  
ποικίλον, ὃν ποτὲ μιν δίδχε φρεσὶ πότνια Κίρκη.

ἢ ἐσφραγίζετο διὰ τῆς ἰδιαίτερας σφραγίδος τοῦ κα-  
τόχου ἐπὶ πηλοῦ ἐξηρτυμένου ἀπὸ νημάτων, ὡς  
παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ κ. Evans κατὰ τὰς ἀνασκα-  
φὰς τῆς Κνωσοῦ<sup>1</sup>, ἐπιμαρτυροῦσι δὲ τὸν τρόπον  
τοῦτον τῆς ἀσφαλείας καὶ τὰ πολυάριθμα ἐκ πη-  
λοῦ ἀποτυπώματα σφραγίδων τε εὐρεθέντα εἰς

<sup>1</sup> A. Evans the Palace of Cnossos in An. of the Brit. Sch. VI. 1899-1900. σ. 18.

τὰς ἐν Κρήτῃ ἀνασκαφὰς ἦτοι τῆς Ζάκρου<sup>1</sup>, Ἀγ-  
Τριάδος<sup>2</sup>, Γουρνιῶν<sup>3</sup>. Τὴν διὰ δεσμοῦ καὶ σφρα-  
γίσεως ἀσφάλειαν τοῦ σκεπάσματος μετὰ τῆς λάρ-  
νακος προϋποθέτουσι καὶ αἱ ἀντίστοιχοι λαβαὶ καὶ  
μάλιστα αἱ ὀπαὶ αἱ εὐρισκόμεναι καὶ εἰς τὰς κρη-  
τικὰς πηλίνας λάρνακας.

Τὸ τετράγωνον αὐτὸ κιβώτιον ὡς σκευὸς οἰκια-  
κὸν ὀνομάζει ἀκόμη ὁ Ὅμηρος καὶ λάρνακα ὡς τῶ  
π. χ. καλεῖ τὸ ἀργυροῦν κιβώτιον ἐν ᾧ ὁ Ἡρακ-  
στος ἐτοποθετεῖ τὰ διάφορα τῆς τέχνης του ἐργα-  
λεῖα Ἰλ. Σ. 412.

Φύσας μὲν ρ' ἀπάνευθε τίθει πυρός, ὄπλα τε πάντα  
λάρνακ' ἐς ἀργυρέην συλλέξατο, τοῖς ἐπονείτο.

Λάρνακα δὲ καλεῖ ὅμοιον κιβώτιον ὁ Ὅμηρος  
χρησιμοποιηθὲν πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ὀστέων τοῦ  
Πατρόκλου Ἰλ. Ω. 795.

καὶ τάγε (ὄστέα) χρυσεῖην ἐς λάρνακα θήκην ἐλόντες  
πορφυρέοις πέπλοισι καλύψαντες μαλκοῖσιν.

Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου καταφαίνε-  
ται, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἢ λάρναξ ἦτο σκευὸς οἰ-  
κιακὸν καὶ ὀστεοδόχος θήκη, ἄρ' οὐ ἐπὶ Ὀμήρου  
οἱ νεκροὶ ἐκαίοντο.

Περὶ τοῦ δευτέρου σχήματος τῶν πηλίνων κρη-  
τικῶν λαρνάκων τοῦ λουτηρσειδοῦς τὸ πρᾶγμα εἶ-  
ναι ἀκόμη καταφανεστέρων καὶ αἱ τέσσαρες τὰς  
ὁποίας κατέχει τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου εἶναι αὐτὸ  
τοῦτο λουτήρες φέροντες πάντες καὶ τὴν ὀπήν εἰς  
τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πυθμένος πρὸς ἐκροὴν τοῦ ὕδατος  
μετὰ τὸ λουτρόν. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ αὐτὰς ἀσα-  
μίνθους. Ὅτι τὸ σχῆμα τῶν λουτρικῶν μυκηναϊκῶν  
ἀσαμίνθων ἦτο αὐτὸ τὸ ἴδιον μὲ τὰς κρητικὰς αὐ-  
τὰς λάρνακας περθόμεθα ἀδιστακτικῶς ἐκ τῶν ἐν ταῖς  
ἀνασκαφαῖς ἐντὸς λουτρῶν μυκηναϊκῶν ἀνακτόρων  
ἀνακαλυφθεισῶν. Τμημα τοιοῦτου σχήματος λου-  
τήρος εὐρέθη ἐντὸς τοῦ λουτροῦ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ  
τῆς Τίρυνθος ὑπὸ τοῦ Schliemann<sup>4</sup>, καὶ ἐν τῷ  
λουτρῷ τῆς γυναικωνίδος τοῦ ἀνακτόρου Κνω-  
σοῦ ὑπὸ τοῦ κ. A. Evans<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> D. Hogarth the Zacro sealings ἐν J. H. St. τόμ. XXII. 1902 σ. 76 ἔξ.

<sup>2</sup> Monumenti antichi dei Lincei τόμ. XIII. 1903 σ. 30.

<sup>3</sup> Ἀδημοσίευτα εἰσέτι.

<sup>4</sup> H. Schliemann Tirynthe σ. 217 πλν. XXIV.

<sup>5</sup> The Palace of Cnossos in An. of Brit. Sch. VIII 1902 σ. 54.

Καὶ αἱ ἀσάμινθοι κατεσκευάζοντο ἐκ διαφόρου ὕλης. Ὁ Ὀμηρὸς ἀναφέρει δύο ἀργυρέας ἀσάμινθους δωρηθείσας ὑπὸ τοῦ Πολύβου εἰς τὸν Μενέλαον<sup>1</sup>, φέρουσι δὲ εἰς πολλὰ Ὀμηρικὰ χωρία<sup>2</sup> τὸ ἐπίθετον ἐϋξέστη. Ὁ Helbig φρονεῖ ὅτι τὸ ἐπίθετον αὐτὸ δὲν προϋποθέτει πάντως ξυλίνας ἀσάμινθους, διότι τοῦτο θὰ ἦτο δύσκολον, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ τὸν ὁποῖον ἔχουσιν οἱ λουτήρες, ἀλλὰ πηλίνας λείας καὶ γραπτὰς<sup>3</sup>, ὡς εἶναι ὁμολ. ἢ τῆς Τίρυνθος, τῆς Κνωσοῦ καὶ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος νεκρικοί.

Ἀμφότερα ἄρα τὰ σχήματα τῶν πηλίνων κρητικῶν λαρνάκων καὶ τὸ τετράγωνον καὶ τὸ λουτηροειδὲς εἶναι ἀπλούστατα σκεύη συνηθέστατα καὶ ἀπαραίτητα τῆς οἰκίας κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ Ὀμηρικοὺς χρόνους, τὰ ὅποια ὡς ἐκ τῆς χωρητικότητος καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐκρίθησαν κατάλληλα νὰ χρησιμεύσωσι καὶ ὡς νεκρικοί θῆκαι. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι παράδοξον οὐδὲ πρωτοφανές· καὶ ἄλλα σκεύη οικιακὰ ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς νεκρικοὺς σκοποὺς ἢ πρὸς ταφήν νεκρῶν ἢ πρὸς φύλαξιν τῆς τέφρας κεκαυμένων νεκρῶν· ἀναφέρω τοὺς πίθους, τὰς ὑδρίας, τοὺς ἀμφορεῖς καὶ τὰς κάλπας, τοὺς κρατῆρας, σκεύη συνηθέστατα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν χρησιμοποιηθέντα.

Τὸ τετράγωνον κιβώτιον κατεσκευάζετο μὲν ὡς εἴπομεν ἐκ διαφόρου ὕλης λ. γ. μεταλλικῶν (π. γ. ἀργυρᾶ ἢ λάρναξ τοῦ Ἡφαίστου), λίθινων, ὅπως ἡ νεωστὶ ἀνακαλυφθεῖσα περίφημος γραπτὴ λιθίνη λάρναξ τῆς Ἀγ. Τριάδος<sup>4</sup>· συνηθέστερον ὅμως φαίνεται ὅτι κατεσκευάζετο ἐκ ξύλου, δι' ὃ συχνὰ καλεῖται καὶ ἐϋξέστη παρ' Ὀμήρω. Ἡ ἐκ ξύλου λάρναξ συνεδύαζε δύο προτερήματα τὸ ἐλαφρὸν καὶ τὸ εὖωνον, διὰ τοῦτο ὁ πολὺς κόσμος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὰ κιβώτια αὐτὰ ἐξ ἄλλης ὕλης, ἔκαμνεν αὐτὰ ξύλινα. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐκ ξύλου ἠδύνατο νὰ κατασκευασθῇ πολυτελεστέρα χρησιμοποιουμένου ξύλου πολυτιμότερου καὶ νὰ διακοσμηθῇ διὰ τῆς τορευτικῆς καὶ ἐμπαιστικῆς

τέχνης, ὡς π. γ. ἡ λάρναξ τοῦ Κυψέλου. Ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ἡ κεραμευτικὴ ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων ἤμασε, ἐπεκράτησε σὺν τῷ χρόνῳ, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ κατασκευὴ πηλίνων κιβωτίων, κατ' ἀπομίμησιν τῶν ξυλίνων. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν αἱ πηλίνας λάρνακες ἔχουσι μορφήν καὶ διάταξιν μὴ δυναμένην ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ εἰ μὴ ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ πηλοῦ ἀντιγραφῆς τῶν ξυλίνων λαρνάκων, ἤτοι ἢ κατὰ τὰς γωνίας καὶ τὰ χεῖλη ἐξέχουσα πλασιώσις καὶ αἱ τῆς ῥάχεως τοῦ σκεπάσματος προεξοχαί, τὰ ὅποια ἀπομιμοῦνται τὰς δοκοὺς ἢ τὰς παχυτέρας σανίδας, αἱ ὅποια ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ξυλίνας λάρνακας.

Οὐδαμῶς ἄρα ἐγὼ παραδέχομαι ὅτι αἱ τετράγωνοι νεκρικοί πηλίνοι τῆς Κρήτης λάρνακες ἀπομιμοῦνται πρωτογενεῖς οἰκίας ἢ καλύβας<sup>1</sup>. Ὅτε αἱ λάρνακες αὗται κατεσκευάζοντο, ὁμολ. κατὰ τὴν τελευταίαν περιόδον τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, αἰῶνες πολλοὶ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης εἶχον παρέλθῃ, ὁ δὲ τεχνίτης εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν μέγαρον πολυτελεῖ καὶ οἰκοδομήματα πολύπλοκα καὶ μεγαλοπρεπῆ, δὲν εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἐνεπνέετο ἀπὸ τὰς πενιχρὰς καλύβας τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Οὐδεμίαν ἄλλως ἀνάγκην μιμήσεως εἶχεν ὁ τεχνίτης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς διὰ νὰ κατασκευάσῃ ἐν τετράγωνον ξύλινον κιβώτιον ἀπλούστατον. Τὸ ὅτι πολλὰ τῶν λαρνάκων αὐτῶν φέρουσι σκεπάσματα ἀετσοειδῆ μὲ δύο ἢ τέσσαρας ἀποκλίσεις δὲν ἐνισχύει κατὰ τὴν γνώμην μου τὴν θεωρίαν τῆς μιμήσεως τῆς οἰκίας. Τὴν κατασκευὴν τῶν τοιούτων κοίλων σκεπατμάτων ὑπηγόρευσε λόγος πρακτικῆς οἰκονομίας· ἀφ' οὗ ὁμολ., ὡς εἶδομεν, τὰ κιβώτια ταῦτα ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸ πάντων πρὸς φύλαξιν πέπλων, χλαιῶν, ἐθῆτος καὶ τῶν ὁμοίων θὰ ἦτο περισσοτέρα οἰκονομία χώρου, ἂν ἀντὶ ἐπιπέδων καλυμμάτων ἔκαμνον αὐτὰ κοῖλα, ὥστε καὶ ἂν ἀκόμη ὑπερεῖχον τῆς λάρνακος τὰ φορέματα νὰ καλύπτονται ὑπὸ τοῦ κοίλου σκεπάσματος, ἀπαράλλακτα ὁμολ. ὅπως σήμερον οἱ κιβωτοποιοὶ κατασκευάζουσι τὰ σκεπάσματα τῶν κιβωτίων συνήθως οὐχὶ ἐπίπεδα ἀλλὰ θολωτά· ἂν δὲ ὁ τότε ξυλουργὸς τὰ ἔκαμνεν ἀετσοειδῆ μὲ ἀποκλίσεις κατὰ τὰς πλευρὰς καὶ οὐχὶ θολωτά, τούτου αἰτία

<sup>1</sup> Ὁδ. δ. 128.

<sup>2</sup> Ἰλ. Κ. 576. Ὁδ. δ. 48.

<sup>3</sup> W. Helbig Das Homer. Epos σ. 123.

<sup>4</sup> R. Paribeni, Lavori eseguiti nella necropoli di Aghia Triada ἐν Rendiconti dell'Acad. dei Lincei τόμ. XII. fasc. 7. σ. 29 ἐξ.

<sup>1</sup> Ὡς διασχυρίζεται ὁ Orsi ὁ Perrot καὶ οἱ πλείστοι ἄλλοι ὅσοι ἔγραψαν περὶ αὐτῶν.

είναι ή μεγαλύτερα εύκολία εις τήν κατασκευήν<sup>1</sup> ή εν τῇ ῥάχει τοῦ σκεπάσματος ἐξέχουσα ἐκατέρωθεν δοκός ἐχρησίμευε πρὸς εύκολωτέραν αὐτοῦ μετακίνησιν, καὶ δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπεμιμείτο τὴν μετόδωμην τῆς οἰκίας.

Ἐνα λόγον ἔχω ἀκόμη νὰ προσθέσω πρὸς ἐπίρωσιν τῆς ἰδέας ὅτι καὶ τὰ δύο εἶδη τῶν πηλίνων λαρνάκων ἦσαν ἐπιπλα οἰκιακὰ πρὸς καθημερινὴν χρῆσιν. Ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ των τὰ μὲν κιβώτια χρησιμεύοντα πρὸς φύλαξιν φορεμάτων καὶ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἔχωσι σκέπασμα καὶ λαβὰς ἢ ὀπὰς καὶ εις τὸ κιβώτιον καὶ εις τὸ σκέπασμα διὰ νὰ δένωνται καὶ νὰ σφραγίζωνται, ἐν ᾧ οἱ λουτήρες ὡς ἐκ τῆς χρήσεως των δὲν εἶχον ἀνάγκην καλύμματος οὐδὲ σφραγίσματος. Ἀκριβῶς λοιπὸν καὶ αἱ πηλιναι λάρνακες αἱ εὐρισκόμεναι εις τοὺς ἐν Κρήτῃ μυκηναϊκοὺς τάφους, αἱ μὲν τετράγωνοι φέρουσι καλύμματα, αἱ δὲ λουτηροειδεῖς στεροῦνται τοιούτων<sup>2</sup>.

Πρὸς τούτοις ἂν αἱ τετράγωνοι πηλιναι λάρνακες δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς οἰκιακὰ σκευή, ἀλλ' ἐφευρέθησαν καὶ κατασκευάσθησαν ἀπ' ἀρχῆς πρὸς νεκρικοὺς σκοπούς, ἴσως μὲν δὲν θὰ ἔφερον καὶ τὰ καλύμματα, ἐξ ἅπαντος δὲ δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ φέρωσι τὰς ὀπὰς τὰς ἀναγκαίας πρὸς θέσιν καὶ σφραγισιν, διότι τοιαύτη ἀσφάλεια διὰ νεκρικὴν λάρνακα ἦτο περιττή.

Ἐκ τῆς οἰκιακῆς λοιπὸν χρήσεως παραλαβόντες μετεχειρίσθησαν τοὺς πηλίνους λουτήρας καὶ τὰ πηλινὰ τετράγωνα κιβώτια πρὸς ταφὴν τῶν νεκρῶν. Ἀπ' οὗ ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτησεν ἐν Κρήτῃ, ἤρχισαν οἱ κεραμεῖς νὰ κατασκευάζωσι τὰς τετραγώνους λάρνακας κατ' εὐθείαν πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν, *ad hoc*, πρὸς ταφὴν δηλ. νεκρῶν. Τότε ἐσκέφθη ὁ τεχνίτης καὶ κατασκεύασε καὶ τὰ ἐν τῷ πυθμένι τρήματα διὰ νὰ ἐκρέωσιν ἐκεῖθεν τὰ ὑγρά τὰ παρκαγόμενα ἐκ τῆς σήψεως τῶν σωμάτων. Διὰ τοῦτο αἱ τετράγωνοι λάρνακες φέρουσι τὰς ὀπὰς αὐτὰς γενομένας, ὅτε ὁ πηλὸς ἦτο ἀκόμη μαλακός· μόνον εις τὴν Α λάρνακα Ἀρτσᾶ δὲν εὐρίσκονται αἱ ὀπαὶ αὗται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύω,

<sup>1</sup> Παρὰ τὸν λιμένα Σητείας εὐρέθη λάρναξ τετράγωνος φέρουσα πῶμα μάλλον θολωτὸν εὐρισκομένη νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου.

<sup>2</sup> Αἱ δύο τῆς Μιλιάτου λουτηροειδεῖς ἦσαν σκεπασμέναι διὰ λιθίνων πλακῶν ὡς μὲ πληροφορεῖ ὁ κ. Χατζιδάκις.

ὅτι ἴσως αὕτη δὲν εἶχε κατασκευασθῆ ἐξ ἀρχῆς πρὸς νεκρικὴν χρῆσιν, ἀλλ' ὡς κιβώτιον οἰκιακῆς χρήσεως, τὴν μετεχειρίσθησαν δὲ κατόπιν πρὸς ταφὴν ἐν ἐλλείψει ἄλλης. Μόνον λοιπὸν ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ, ὅτι ὅσαι μὲν δὲν φέρουσι τρήματα εις τὸν πυθμένα κατασκευάζοντο πρὸς οἰκιακὴν χρῆσιν τῶν ζώντων, ὅσαι δὲ φέρουσι τοιαῦτα πρὸς ταφὴν τῶν νεκρῶν· ἀλλ' αἱ τελευταῖαι κατ' οὐδὲν ἄλλο διέφερον τῶν πρώτων, κατ' ἀπομίμησιν τῶν ὁποίων κατασκευάζοντο καὶ διεκοσμοῦντο.

Διὰ τὰς λουτηροειδεῖς λάρνακας δὲν παρίστατο τοιαύτη ἀνάγκη, διότι ὡς ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ των ἔφερον πάντοτε εις τὸν πυθμένα ὀπὴν ἀρκούντως μεγάλην πρὸς ἐκροὴν τοῦ ὕδατος, αὕτη δὲ ἐθεωρήθη ἐπαρκὴς καὶ διὰ τὴν νεκρικὴν χρῆσιν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία διαφορὰ παρατηρεῖται μεταξὺ λουτήρων καὶ λουτηρομόρφων λαρνάκων, ὁ δὲ τεχνίτης κατασκεύαζεν αὐτὰς ἐπιτηδεῖας καὶ διὰ τὰς δύο χρήσεις.

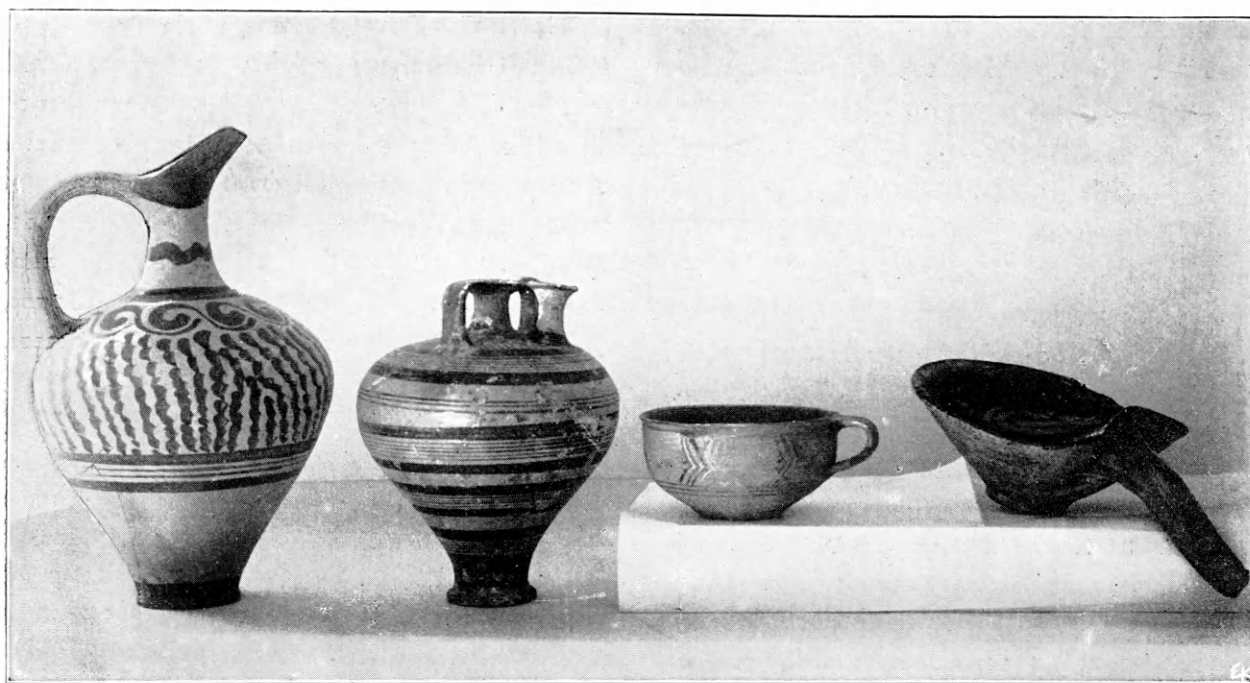
Διὰ τὰς πηλίνας λάρνακας τῆς Κρήτης ἀμφοτέρων τῶν σχημάτων παρατηρῶ, ὅτι εὐρίσκονται εις τάφους μικροὺς πενιχροὺς καὶ δὴ τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς περιόδου· διὰ τοῦτο σπανίως συνοδεύονται ὑπὸ κτερισμάτων ἄλλων ἢ ἀγγείων τινῶν. Πρόχειρον παράδειγμα ἀναφέρω τὰ παρὰ τὴν Φαιστὸν ἀνασκαφέντα νεκροταφεῖα. Τὸ μὲν ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθὲν καὶ ἀνασκαφέν<sup>1</sup> εις τὴν θέσιν τοῦ Φυγιώτη τ' ἀλῶνι ἔχον ὑπὲρ τοὺς δέκα λαξευτοὺς θαλαμνοειδεῖς τάφους ἀρκετὰ μεγάλους ἀνήκοντας εις τοὺς καλλίστους χρόνους τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου οὐδεμίαν περιεῖχον λάρνακα, ἐν ᾧ ἐχορήγησαν καὶ πολλὰ καὶ πλούσια ἄλλα κτερίσματα, τὸ ἄλλο τούναντίον τὸ εις θέσιν *Μιλιανὰ* ἀνασκαφέν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν

<sup>1</sup> Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1901. Ἡ τοποθεσία κεῖται δύο περίπου μίλια μακρὰν τῆς Φαιστοῦ κάτω τοῦ χωρίου Καλύδια. Ἡ Ἰταλικὴ ἀποστολὴ ἔχουσα ἄδειαν ἀνασκαφῆς ἐν Φαιστῷ διεξεδίκησεν ἀμέσως καὶ τὸ μέρος τοῦτο καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς Κρητ. Κυβερνήσεως τὸ δικαίωμα τῆς δημοσιεύσεως τῶν ὑπ' ἐμοῦ εὐρεθέντων ἀρχαίων. Ἐν ᾧ ὅμως ἀπήτησε τὸ πρᾶγμα *tanta ira et studio*, δὲν προέβη ἀκόμη εις τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀρχαίων. Μόνον εἰδήσεις τινὲς ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Gerola εις τὸ *Rendiconti dell'Academ. dei Lincei* τόμ. XI. fasc. ἡ ληφθεῖσαι ἐξ ἰδικῶν μου ἐκθέσεων καὶ πληροφοριῶν εις τὰ ἐγγράφια καθημ. ἐφημερίδας. Χάριν τῆς ἀληθείας παρατηρῶ ἐπὶ τέλους ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν, ὑπομονὴν καὶ ὑπὸ τὴν προσωπικὴν μου ἐπίβλεψιν καὶ ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς *aliquanto tumultuariamente* δὲν εἶναι ἀκριβής.

λάρνακας μὲν πηλίνας παρέσχε πολλές, κτερίσματα δὲ ἄλλα μηδαμινά.

Τὸ ἐσωτερικὸν πλάτος τῶν δύο λαρνάκων δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ καθ' ἕλον τὸ μῆκος, ἀλλ' ὑπάρχει διαφορὰ μεταξύ τοῦ ἑνὸς ἄκρου καὶ τοῦ ἄλλου εἰς μὲν τὴν λάρνακα Α 2 1/2 ἑκατοστῶν, εἰς δὲ τὴν λάρνακα Β πέντε ἑκατοστῶν (Α 38-40 1/2, Β 32-37)· ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος· αἱ λάρνακες κατασκευάζοντο πρὸς ταφήν σώματος τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς ὤμους πλατύτερον εἶναι κάτω δὲ στενώτερον· καὶ εἰς μὲν τὴν λάρνακα Α ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι τόσον μεγάλη καὶ ἴσως εἶναι καὶ τυχαία (εἰς τὴν λάρ-

νακα τοῦ Παλαικάστρου ἡ διαφορὰ εἶναι ἀκόμη μικροτέρα, μόλις ἓν ἑκατοστὸν) εἰς τὴν Β ὅμως εἶναι καταφανὴς ἐκ πρώτης ὄψεως. 'Αφ' οὗ παρετήρησα τὴν διαφορὰν αὐτὴν εἰς τὰς δύο λάρνακας 'Αρτσᾶ, κατεμέτρησα τὸ πλάτος καὶ τῶν ἄλλων λαρνάκων τοῦ Μουσείου καὶ παρετήρησα, ὅτι πράγματι εἰς πάσας ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ αὕτη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ποικίλλουσα ἀπὸ 3-5 ἑκατοστῶν. Ὁμοία διαφορὰ πλάτους εἶναι καταφανεστάτη καὶ εἰς τὴν λιθίνην λάρνακα τῆς 'Αγίας Τριάδος. Ὅστε τὸ πρᾶγμα εἶναι σκόπιμον καὶ δεικνύει τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν πασῶν ὡς λαρνάκων σαρκοφάγων.



Εἰκὼν 2. Τὰ πύλινα ἀγγεῖα τοῦ τάφου 'Αρτσᾶ.

Τοῦτο παρετηρήθη καὶ εἰς τὴν λουτροειδῆ ἐκ Μιλάτου, ἀλλ' ἐκεῖ τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῆς ἄλλης χρήσεως ὡς λουτήρος.

Αἱ λάρνακες τοῦ τάφου 'Αρτσᾶ οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον περιεῖχον. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λαρνάκων καὶ χαμαὶ εὐρέθησαν τὰ ἐξῆς (εἰκὼν 2).

Οἰνοχόη ἐκ καθαροῦ λευκοῦ πηλοῦ τῆς ὁποίας ἡ κοιλία στενουμένη πρὸς τὰ κάτω καταλήγει εἰς βάσιν στενήν· ὁ λαιμὸς μετρίου ὕψους· τὸ στόμιον ἐκτεινόμενον πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀυλακούμενον ἀποτελεῖ ῥαμφοειδῆ προχοήν (Sehnabelkanne). Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια κοσμεῖται ὑπὸ μεταλλικῆς

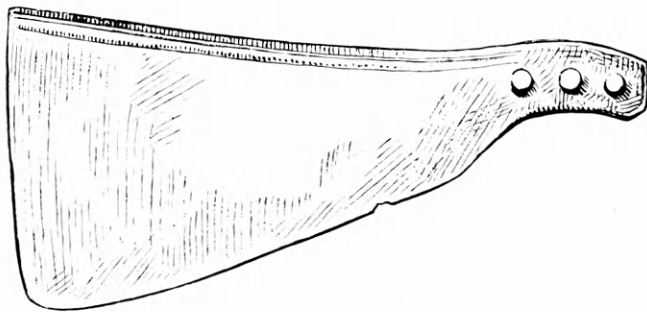
στιλπνῆς διακοσμήσεως μελαίνης ἣτις συνίσταται κατὰ μὲν τοὺς ὤμους ἐκ ζώνης στενῶν φύλλων καμπτομένων σπειροειδῶς κατὰ δὲ τὴν κοιλίαν ἐκ πλατείας ζώνης φερούσης σκυταλοειδεῖς ῥάβδους καθέτους πολυλόβους. Τὸ ὕψος τῆς οἰνοχόης εἶναι 0,29, ἡ δὲ μεγίστη διάμετρος κατὰ τὴν κοιλίαν 0,18.

Στεγανόστομος ἀμφορεὺς (Bügelkanne) ἐξ ἐρυθροῦ καθαροῦ πηλοῦ λαγαρὸς πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 2). Διακόσμησις ἐρυθρὰ ἐκ ζωνῶν καὶ ταινιῶν περὶ τὴν γάστραν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν κατὰ τοὺς ὤμους ὕψ. 0,20.



Ἄρου ἤρ ἐκ γονδρόου ἐρυθροῦ πηλοῦ ἄνευ οὐδεμιάς διακοσμήσεως (εἰκ. 2)· ἔχει σχῆμα ὀστρέου καὶ φέρει κατὰ τὸ πεπιεσμένον μέρος ὡς λαβὴν παχεῖαν ράβδον. Τοιαῦτα γονδροειδῆ σκευῆ εὐρίσκονται ἐν Κρήτῃ πολυάριθμα εἰς τὰς ἀνασκαφὰς μυκηναϊκῶν συνοικισμῶν καὶ προφανῶς ἦσαν σκευῆ οἰκιακὰ τῆς καθημερινῆς χρήσεως. Ἴσως ἦσαν ἀρυτῆρες φαγητοῦ, πιθανώτερον δὲ ἀκόμη ἀνθρακοδόχαι, δι' ὧν μετέφερον ἀνημμένους ἀνθρακας διὰ προσάναμμα. Διάμετρος 0,17 ὑψ. 0,06.

Κύαθος ἐκ κίτρινου καθαροῦ πηλοῦ μόνωτος (εἰκ. 2)· ἦτο τοποθετημένος ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου καλύμματος τῆς ἐπιπέδου λάρνακος ἀνεστραμμένος· διακόσμησις ἀραιὰ μέλαινα ἐκ ζωνῶν καὶ τεθλασμένων γραμμῶν· τὸ στόμιον αὐλακοῦται εἰς ἓν σημεῖον ἐλαφρῶς καὶ ἀποτελεῖ μόλις ὑποδηλουμένην προχοῆν ὑψ. 0,06 διαμ. 0,115.



Εἰκὼν 3. Ξυρὸν ἐκ τοῦ τάφου Ἀρτσᾶ.

Μυροδόχον μικρὸν στενόλαιμον μόνωτον ἀγγεῖον ἐλλειπές· πηλὸς καθαρὸς κίτρινος, διακόσμησις μέλαινα.

Μεταξὺ τῶν χωμάτων εὐρέθη χαλκοῦν ξυρὸν ἀκέραιον καὶ εἰς ἀρίστην κατάστασιν διατηρούμενον (εἰκὼν 3)· τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν τριγωνικόν, διότι, ἐν ᾧ εἶναι ἄνω πλατὺ, στενοῦται ἐφ' ὅσον κατέρχεται πρὸς τὸν καυλόν, ἐν τῷ ὀπίῳ σώζονται οἱ τρεῖς χαλκοῖ ἤλιοι, δι' ὧν ἦτο προσηλωμένη ἢ ξυλίνη ἢ ὀστεινὴ λαβή. Ἡ μόνη διακόσμησις τοῦ ξυροῦ συνίσταται ἐκ δύο γραμμῶν ἐγχαράκτων παρὰ τὴν ράχιν. Τὸ μῆκος τοῦ ξυροῦ μετὰ τοῦ καυλοῦ εἶναι 0,165, τὸ δὲ πλάτος ἄνω 0,08.

Ἐυρὰ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἔχουσιν εὐρεθῆ εἰς τοὺς τάφους καὶ ἄλλα<sup>1</sup>. Τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου κατ-

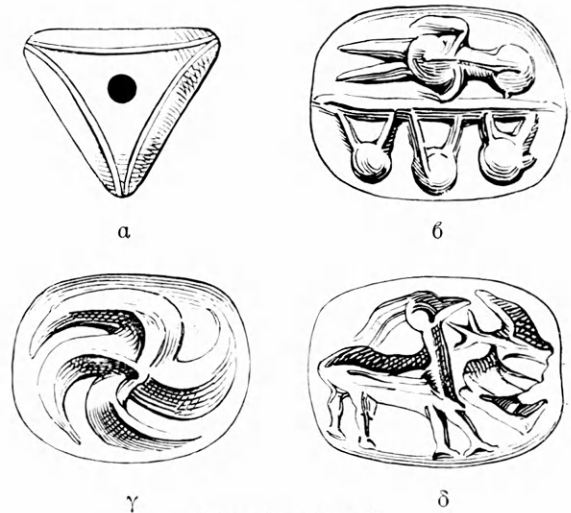
<sup>1</sup> Ἴδε Tsountas-Manatt 146. 166. 187 εἰκ. 60. 61.

ἔχει περὶ τὰ δέκα. Τὰ χαρακτηριστικώτερα εἶναι δύο εὐρέθητα ὑπ' ἐμοῦ πρὸ δύο ἐτῶν εἰς θαλαμοειδῆ τάφον τῶν Καλυβίων<sup>1</sup> σχήματος, ὅσον περιπίου ἔχουσι τὰ σημερινά, ἀλλὰ καμπυλούμενα πρὸς τὴν αἰχμὴν καὶ διπλασίου περιπίου μεγέθους ἀπὸ τὰ σημερινά. Εὐρίσκοντο ἐντὸς χαλκῆς λεκάνης μετὰ κατόπτρου χαλκοῦ, χαλκῆς πρόχου καὶ μικροῦ τηγανοειδοῦς ἀγγεῖου.

Ευρὰ ὅμοια κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ τοῦ Ἀρτσᾶ εὐρέθησαν ἐφέτος εἰς Ἀγίαν Τριάδα ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Σχολῆς· τὸ ἐν τούτων σώζει μέρος τῆς ἐλεφαντίνης λαβῆς. Ὅμοιον ἐκ τάφου Μυκηναίων ἰδ' Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1888 πιν. 9. 1.

Εἰς τὸν αὐτὸν ἀγρὸν μετὰ μῆνας εὐρέθη ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου τρίπλευρος πρισματικὴ ἐξ ἀνοικτοῦ ἐλαιόχρου στεατίτου σφραγὶς διάτρητος. Φέρει βαθέως ἐγγεγλυμμένας παραστάσεις καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἐπιφανείας (εἰκὼν 4 α β γ δ). Εἰς τὴν πρώτην φέρει ἄνθρωπον κρατοῦντα ἀπὸ ράβδου ὀρθίας κρεμάμενα ὀριζοντίως τρία ἀγγεῖα, παραστάσιν ὀηλ. συχνάευρισκομένην εἰς κρητικὸς σφραγιδολίθους<sup>2</sup>, εἰς τὴν δευτέραν πλευρὰν εἶδος τετρα-

Εἰκὼν 4.



Σφραγίς Ἀρτσᾶ.

κνήμου πυροστροβίλου<sup>3</sup>, εἰς τὴν τρίτην φέρει αἰγαγρον καὶ πτηνόν(;)·

<sup>1</sup> Εἰς θέσιν τοῦ Φυγιώτη τ' ἄλωνι παρὰ τὴν Φαιστόν ἰδ' ἀνωτέρω.

<sup>2</sup> A. Evans, Cretan Pietographs σ. 332, εἰκ. 52, σ. 338 εἰκ. 56. 57. 59. 60.

<sup>3</sup> Εὐρίσκεται ὁ πυροστροβίλος ἀλλὰ μὲ πλείονας ἀκτίνας καὶ εἰς ἄλλους σφραγιδολίθους A. Evans Pietogr. σ. 295, εἰκ. 33 σ. 312. Ὁ κ. Evans θεωρεῖ τούτον ὡς συμβολίζοντα τὸν ἥλιον.



Οι τοιούτου σχήματος τρίπλευροι καὶ τετράπλευροι λίθοι ἐκ στεατίτου, ὧν ποσοῦτους ἀπεκόμισεν ἐκ Κρήτης ὁ κ. Evans, κατέχει δὲ καὶ τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἱκανούς, ἀνήκουσι μὲν εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς κυρίως καλουμένης μυκηναϊκῆς, ἀλλ' ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐξηκολούθει, φαίνεται, καὶ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον, διότι μεταξὺ τῶν ἀνακαλυφθέντων πηλίνων ἀποτυπωμάτων σφραγιδολίθων εὐρέθησαν καὶ τινὰ προφανῶς ἐκ τοιούτων σφραγίδων μετ' ἰδιογραφικῶν σημείων προσερχόμενα<sup>1</sup>.

Ὁ τάφος Ἀρτσᾶ φαίνεται μεμονωμένος ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ὡς παρατηρήθη ἤδη καὶ διὰ τοὺς τάφους Βασιλικῶν Ἀνωγείων, Μιλᾶτου καὶ ἄλλους, διότι μικρὰ τάφος δοκιμαστικὴ γενομένη πλησίον οὐδὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Το πρᾶγμα ὅμως δὲν εἶναι καὶ βέβαιον, ἴσως δὲ συστηματικώτερα δοκιμὴ θὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ ἄλλον τάφον, ἂν ὄχι παραπλεύρως, περαιτέρω.

Ὁ οἰκογενειακὸς αὐτὸς τάφος ἀνήκει πιθανώτατα εἰς μικρὸν μυκηναϊκὸν συνοικισμὸν δυτικώτερον κείμενον εἰς ἀπόστασιν ἑκατοντάδος βημάτων ἀπὸ τοῦ τάφου, καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἴχνη φαίνονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, λίθοι δηλ. τεμάχια πίθων καὶ ἄλλων ἀγγείων μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

## B

### Οἱ τάφοι τῶν Μουλιανῶν.

Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1903 ἀνηγγέλθη εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, ὅτι χωρικὸς καλλιερῶν τὴν ἄμπελον αὐτοῦ εἰς θέσιν «Σελλάδες» τοῦ χωρίου *Μέσα Μουλιανὰ* Σητείας ἀνεκάλυψε τάφον θολωτόν, τὰ δὲ εὐρεθέντα ἐν αὐτῷ ἀντικείμενα κατετέθησαν εἰς τὸν ἐν Τουρλωτῇ σταθμὸν τῆς χωροφυλακῆς. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους διήλθομεν διὰ τοῦ μέρους τούτου μετὰ τοῦ κ. Τσουντα περιοδεύοντος τότε ἐν Σητεία, καὶ εἶδομεν τὸν τάφον καὶ τὰ εὐρήματα. Ὁ κ. Τσουντας μὲ προέτρεψε νὰ προβῶ εἰς τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου καὶ νὰ δοκιμάσω μὴπως εὔρω καὶ ἄλλον τάφον πλησίον. Μετὰ ἕνα

μῆνα, ἀπ' οὗ διεκόπησαν δηλαδὴ αἱ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς ἐνεργοῦμεναι ἐν Παλαικίστρῳ ἀνασκαφαί, ὧν ἐφόρευον, μεταθὰς ἐξετέλεσα τὴν ἐργασίαν ταύτην δαπάναις τῆς Κρητ. Κυβερνήσεως.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μικρᾶς σκαφῆς ὑπῆρξεν ἀρκετὰ εὐχάριστον. Διότι ἐκαθαρίσθη μὲν ὁ τάφος καὶ εὐρέθησαν μεταξὺ τῶν χωμάτων ἀντικείμενά τινα καὶ τεμάχια τοῦ μεγάλου γεωμετρικοῦ ἀγγείου, τὸ ὁποῖον θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω, τὸ δὲ σπουδαιότερον, εὐρέθη πλησίον ἄλλος ὅμοιος τάφος ἐντελῶς ἄθικτος καὶ ἀκέραιος. Πρὸς τούτοις ἐλήφθησαν αἱ δέουσαι σημειώσεις καὶ πληροφοραὶ παρὰ τοῦ εὐρέτου χωρικοῦ διαφωτίζουσαι ἀρκετὰ σημεία, τὰ ἑποῖα ἄλλως θὰ ἔμενον σκοτεινά.

Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ πρώτου τάφου (Α) ἐγένετο ἄνωθεν ἀφαιρεθείσης μιᾶς μεγάλης πλακὸς ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ θόλου. Ὁ χωρικὸς κατελθὼν εἰς τὸν τάφον ἀνεσκάλευσε μετὰ σπουδῆς τὰ πράγματα ζητῶν θησαυρόν, τὸ ἴδιον δὲ ἕκαμον καὶ ἄλλοι χωρικοί. Τοῦτο δὲ διότι πρὸ εἰκοσαετίας εὐρέθη εἰς τὸν αὐτὸν λόφον χιλιάς χρυσῶν Βυζαντινῶν νομισμάτων, καὶ οἱ περίοικοι ἀπὸ τότε προσέχουσι καὶ σπουδάζουσι νὰ εὔρωσι καὶ ἄλλο λογάρι. Μόνον δέ, ἀπ' οὗ δὲν εὐρίσκετο ὁ θησαυρός, περισυλλέξας ὁ χωρικὸς τὰ ἐν τῷ τάφῳ πράγματα τὰ παρέδωκεν εἰς τὰς ἀρχάς.

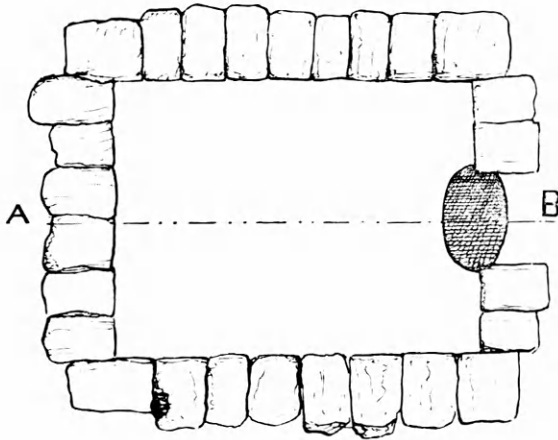
Ὁ γῶρος, ἐν ᾧ ἀνευρέθησαν οἱ τάφοι εἶναι κατωφερῆς πρὸς δυσμὰς καὶ κεῖται εἰς τὸ διάσελον δύο λοφοσειρῶν, ἐξ οὗ ἔχει καὶ τὴν ἐπωνυμίαν *Σελλάδες*. Τὸ ἔδαφος εἶναι λευκὸν ἀργιλλῶδες (ἄσπρουγας) πεφυτευμένον δι' ἄμπελων, ἐξ ὧν παράγεται ὁ πεφημισμένος καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην Μουλιανίτικος οἶνος. Αἱ ἄμπελοφυτεῖαι αὗται ἠμπόδισαν καὶ τὰς περαιτέρω δοκιμὰς, ἐν ᾧ ἴσως εἶναι πιθανόν, ὅτι καὶ ἄλλοι τάφοι θὰ εὐρίσκωνται πλὴν τῶν εὐρεθέντων δύο.

### Τάφος Α

Ὁ ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ εὐρεθεὶς τάφος Α εἶναι κτιστὸς θολωτός. Πρὸς κατασκευὴν αὐτοῦ ἔσκαψαν τὸν βράχον καὶ ἠτοίμασαν γῶρον τετράγωνον, ὕστερον δὲ ἔκτισαν αὐτὸν ἔσωθεν διὰ λογάδων πλακῶν ἀκανονίστου σχήματος ἐκ σκληροῦ τιτανολίθου καὶ μικροτέρων ἐκ σχιστολίθου, δι' ὧν ἐπλήρουν

<sup>1</sup> D. Hogarth, The Zacro sealings ἐν J. H. St. τόμ. XXII. N. 88. 137.

τὰ μεταξύ τῶν μεγαλυτέρων πλακῶν χῆσματα (εἰκῶν ὁ α, β). Ἡ κάτοψις αὐτοῦ καὶ οἱ κατώτεροι δόμοι, ὡς βλέπει τις εἰς τὰς παρατιθεμένας εἰκόνας, εἶναι τετράγωνοι, ἀλλ' ἐφ' ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ ἄνω αἱ μὲν γωνίαι ἀποστρογγυλοῦνται, οἱ δὲ αἰεὶ ὑπερκείμενοι δόμοι προέχοντες στενοῦσι πρὸς τὰ ἄνω τὸ κτίριον καὶ ἀποτελοῦσι θόλον κατὰ τὸ σύστημα τὸ λεγόμενον en encorbaillement, οὗ ἡ κορυφή καλύπτεται ὑπὸ μιᾶς μεγάλης πλακῆς (εἰκῶν ὁ β).



Εἰκῶν 5 α. Τάφος Α Μουλιανῶν.

Τὸ στόμιον τοῦ τάφου κεῖται πρὸς Δ εἰς τὸ κατηφορικὸν ἔδαφος, ὥστε ἡ διεύθυνσις τοῦ τάφου εἶναι ἀπὸ Δ πρὸς Α. Τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι τοῦ ἀντικρῦ τοίχου εἶναι 2,42 - 2,48, τὸ δὲ πλάτος 1,82. Τὸ ὕψος τοῦ θόλου κατὰ τὸ μέσον θὰ ᾔτο περίπου 1,60.

Δρόμου ὁ τάφος ἐστερεῖτο, μόνον δὲ μικρὸν μέρος τοῦ βράχου εἶναι ἐσκαμμένον πρὸ τοῦ στομίου. Τὸ στόμιον εἶναι θύρα κτισθεῖσα διὰ μεγάλων πλακῶν ὡς παραστάδων καὶ μιᾶς ἄλλης ὡς ὑπερθύρου. Τῆς θύρας ταύτης τὸ πλάτος εἶναι κάτω μὲν 0,73 καὶ ἄνω 0,65, τὸ δὲ ὕψος ἔσωθεν μὲν 0,70, ἔξω δὲ μόνον 0,45. Ὡστε ἐὰν θέλη τις νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν τάφον διὰ τοῦ στομίου πρέπει νὰ συρθῇ μὲ τὴν κοιλίαν καὶ πάλιν θὰ δυσκολευθῇ.

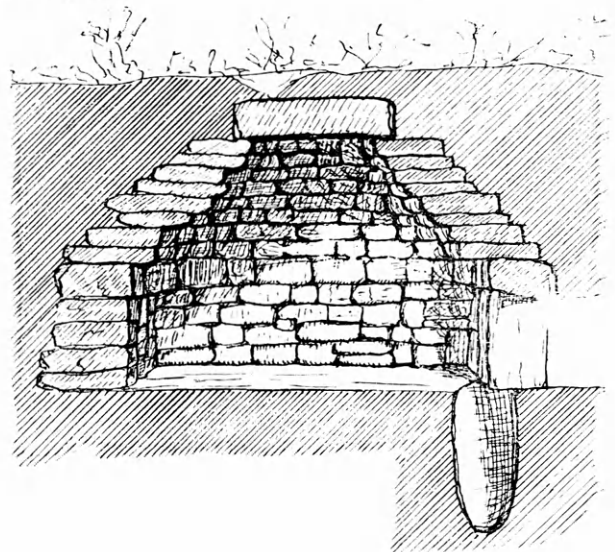
Ἡ ἔλλειψις τοῦ δρόμου καὶ ἡ στενότης τοῦ στομίου εἰς μυκηναϊκὸν τάφον εἶναι μὲν ἀξιοσημείωτος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρωτοφανὴς ἐν Κρήτῃ. Ὁ τρόπος τῆς οἰκοδομίας τῶν μικρῶν κτιστῶν θολωτῶν τάφων καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἀνωθεν καταβάσεως διὰ τῆς ἀφαιρέσεως μιᾶς ἢ δύο πλακῶν ἐκ τῆς κορυ-

φῆς κατέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ περιττὸν τὸν τε δρόμον καὶ τὸ στόμιον, οὕτω δὲ τὰ μέρη ταῦτα τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου, τὰ ὅποια ἄλλοτε ἐθεωροῦντο τόσον οὐσιώδη, περιπεσόντα εἰς ἀχρησίαν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον εἰς τοὺς μικροὺς κτιστοὺς θολωτοὺς τάφους κατήντησαν ἀτροφικά, ὑπομιμνήσκοντα ἀπλῶς διὰ τῆς παρουσίας των τὴν ἀρχαιοτέραν τοῦ θολωτοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου διάταξιν.

Κατὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ δρόμου, τὴν στενότητα τοῦ στομίου, τὸ σχῆμα καὶ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς ὁ τάφος τῶν Μουλιανῶν εἶναι ὅμοιος πρὸς τοὺς τῆς Παναγιᾶς, οὓς ἀνέσκαψεν ὁ κ. Habbherr<sup>1</sup>. Καὶ ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν Κουρτῶν λείπει ὁ δρόμος<sup>2</sup>, κατὰ τὰς ἐπὶ τόπου παρατηρήσεις τοῦ κ. Taramelli.

Καὶ εἰς τοὺς τάφους τῆς Σύρου τῆς Κυκλαδικῆς λεγομένης ἐποχῆς, τοὺς ὁποίους ἀνέσκαψεν ὁ κ. Τσουντας, τὸ στόμιον τοῦ τάφου εἶναι τόσον στενόν, ὥστε δυσκολώτατον θεωρεῖ οὗτος, ὅτι οἱ νεκροὶ εἰσῆγοντο διὰ τοῦ στομίου, ἐν ᾧ ᾔτο εὐκολον νὰ κατατίθενται ἀνωθεν ἀφαιρουμένων τῶν πλακῶν<sup>3</sup>.

Τὸ στόμιον ᾔτο πεφραγμένον διὰ ξηροτοίχου λογάδων λίθων ὁ ὅποιος εἶχεν ἀφαιρεθῆ, ὅτε ἐγὼ εἶδον τὸν τάφον.



Εἰκῶν 5 β. Τάφος Α Μουλιανῶν.

Ἀκριβῶς ὑπὸ τὴν φλιάν τῆς εἰσόδου καὶ εἰς τὸ παρακείμενον μέρος τοῦ τάφου εἶναι ἐσκαμμένως

<sup>1</sup> Amer. Journ of Archeol. Sec. Ser. V. 1901 σ. 284-285.

<sup>2</sup> Αὐτ. σ. 296-297.

<sup>3</sup> Ἀρχαιολ. Ἐφ μ. 1899 σελ. 83.

λάκκος ἐν τῷ βράχῳ· τοῦτον εἶχε κενώσῃ ὁ χωρικός χωρὶς νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ ἄλλο τι εἰμὴ χῶματα μαῦρα, ὡς μοὶ ἔλεγεν. Τὸ σχῆμα τοῦ λάκκου εἶναι ἄνω ἐλλειψοειδές (ἴδε εἰκόνα ὁ α, β) καὶ κατελάμβανεν ὅλον τὸ πλάτος τοῦ στομίου, ἀλλὰ πρὸς τὰ κάτω στενοῦται καὶ γίνεται ἀκανόνιστος, φθάνει δὲ εἰς βάθος 0,90.

Καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ βόθρου τούτου εἶναι παράδοξος. Πιστεύω ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τοὺς ἐναγισμοὺς καὶ τὰς χοὰς τὰς γινομένας εἰς τοὺς νεκρούς. Εἰς μυκηναϊκοὺς τάφους ἄπαξ μόνον μέχρι τοῦδε εὐρέθη τοιοῦτος βόθρος ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Τσουντα σημειωθείς εἰς τὸν τάφον τοῦ Βαφειοῦ<sup>1</sup>. Εἰς τοὺς τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς ὅμως φαίνεται ὅτι ἦτο συνηθέστερος, ὅπως ἀπεδείχθη ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐν τῷ ἀρχαϊκῷ νεκροταφείῳ Θήρας τῷ ἀνασκαφέντι ὑπὸ τοῦ κ. Pfuhl<sup>2</sup>. Τοιοῦτους βόθρους πρὸς ἐναγισμοὺς (Opfergruben) ἐσημείωσεν ὁ κ. Pfuhl 44 τὸν ἀριθμὸν κτιστούς· καὶ ἄλλοι μὲν τούτων εὐρίσκοντο εἰς τὰ μεταξὺ τῶν τάφων κενὰ διαστήματα, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ εἰς ποῖον ἀκριβῶς τάφον ἀνήκεν ἕκαστος, ἄλλοι ὅμως εὐρίσκονται παρ' αὐτὸ τὸ στόμιον, ἢ καὶ φθάνουσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶναι ὠσειδοῦς σχήματος ὅπως καὶ ὁ ἡμέτερος.

Ἀμφίβολον μένει ἐὰν ὁ βόθρος αὐτὸς κατεσκευάσθη ἀπ' ἀρχῆς κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν δηλ. περίοδον, ὅτε ἐκτίσθη καὶ ὁ τάφος, ἢ ἐγένετο κατόπιν κατὰ τὰς μεταγενεστέρας ταφὰς τὰς τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Εἰς τὸ μέρος εἰς τὸ ὅποιον ἔκειτο ὁ βόθρος, ὑπὸ τὴν θύραν δηλ. τοῦ τάφου καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔπρεπε, ἐὰν ἤθελον νὰ τὸν μεταχειρισθῶσι, νὰ ἀφαιρέσωσι λίθους τινὰς ἐκ τοῦ ξηροτοίχου καὶ οὕτως νὰ εἰσχωρήσωσιν αἱ χεῖρες τοῦ ἐναγίζοντος καὶ ἐκτελέσωσι τὰς νομιζομένας χοὰς.

Ἡ μεγαλυτέρα σημασία τοῦ τάφου τούτου ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι παρετηρήθησαν ἐν αὐτῷ καὶ τὰ δύο συστήματα τῆς ταφῆς δηλ. καὶ ἡ καυσις καὶ ὁ ἐνταφιασμός. Καὶ τὰ κτερίσματα δὲ τὰ εὐρεθέντα ἐν τῷ τάφῳ ἀνήκουσιν εἰς δύο πλησιαζούσας μὲν χρονολογικῶς καὶ διασταυρουμένας ἐν μέρει ἀλλὰ διακεκριμένας ἐποχάς, ἦτοι τὴν τελευ-

ταίαν μυκηναϊκὴν καὶ τὴν γεωμετρικὴν. Δυστυχῶς ἡ εὕρεσις τοῦ τάφου τούτου ὑπὸ χωρικοῦ, ἡ μετατόπισις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἐκ τῆς ζητήσεως τοῦ θησαυροῦ σύγχυσις ἐστέρησαν ἡμᾶς πολλῶν παρατηρήσεων, ἐξ ὧν θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ διδαχθῶμεν νέα πράγματα περὶ τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν δύο τούτων ἐποχῶν ἐν Κρήτῃ.

Ὅτι ἐβεβαιώθη ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως εἶναι, ὅτι πολλοὶ νεκροὶ εἶχον ἐνταφιασθῆ ἄκαυτοι ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ θαλάμου, ἀφ' οὗ εὗρον μεταξὺ τῶν ἀνεσκαλευμένων χωμάτων ἀφθονίαν ἀνθρωπίνων ὀστέων σεσηπότων μὲν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀλλ' οὐδὲν ἴχνος καύσεως φερόντων. Πρὸς τούτοις εἶναι βέβαιον, ὅτι εἰς τὸ μεγαλύτερον τῶν δύο γεωμετρικῶν ἀγγείων τῶν εὐρεθέντων ἐν τῷ τάφῳ, τὸ κρατηροειδές, ἐνυπῆρχον ὀστᾶ κεκαυμένα, ἐκ τῶν ὁποίων τινὰ εἶχε φυλάξῃ ὁ εὐρέτης χωρικός καὶ μοὶ τὰ παρέδωκεν, ὅτε μετέβην ἐκεῖ, περιγράψας μοὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἀγγεῖον ἐντὶς τοῦ ὁποίου εὐρίσκοντο. Πιθανώτατον δὲ εἶναι ὅτι ὀστᾶ κεκαυμένα περιεῖχε καὶ τὸ ἄλλο μέγα γεωμετρικὸν ἀγγεῖον τὸ κυλινδρικόν, ἀλλὰ δὲν παρετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ, διότι τοῦτο ἐξήχθη τετραυσιμένον, ἐλλείποντος τοῦ πυθμένου καὶ τοῦ κάτω μέρους τῆς κοιλίας, εἰς ἃ θὰ ἦσαν προσπεφυκῶτα τὰ ὀστᾶ.

Ὡστε ἀσφαλῶς ἐν τῷ τάφῳ Α ἔχομεν καὶ τὰ δύο συστήματα τῆς ταφῆς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου ἀνήκουσι καὶ εἰς τὰς δύο ἐποχάς, ἔπεται βέβαιον συμπέρασμα, ὅτι ἐκτίσθη μὲν ὁ τάφος κατὰ τὴν τελευταίαν μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ πολλοὶ ἐτάφησαν ἐν αὐτῷ νεκροὶ ἄκαυτοι, ἀλλὰ τὸν τάφον μετεχειρίσθησαν καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ὅτε ἀπέτεθησαν ἐν τῷ τάφῳ αἱ δύο γεωμετρικοῦ ῥυθμοῦ ὀστεοδόχοι κάλπαι. Ἴσως δὲ τότε ἐσκάφη καὶ ὁ ἐν τῷ στομίῳ βόθρος πρὸς ἐναγισμοὺς.

Τὰ ἀντικείμενα τοῦ τάφου δὲν ἔκειντο ἀναμῖξ καὶ τῶν δύο ἐποχῶν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ἐν τμήμα τοῦ τάφου εἶχε καθαρισθῆ ἐκ τῶν ὀστέων καὶ τῶν κτερισμάτων τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὰς γεωμετρικὰς ταφὰς. Οὕτω τουλάχιστον μοὶ περιέγραψε τὴν θέσιν τῶν ἀντικειμένων ὁ χωρικός, ὅτι δηλ. κατὰ μὲν τὸν δεξιὸν τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τοῦ στομίου τοῖχον ἔκειντο αἱ δύο γεωμετρικαὶ ὀστεοδόχοι κάλπαι καὶ τὸ μέγα

<sup>1</sup> Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1889 σελ. 140-141.

<sup>2</sup> Athen. Mitt. 1903 σ. 249.

φλασκίον επίσης γεωμετρικόν, κατὰ δὲ τὸν ἀριστερὸν εὐρίσκοντο τὰ χαλκᾶ ἀγγεῖα, ἢ χαλκῆ πόρπη τὰ δύο ξίφη καὶ οἱ μυκηναῖκοι στεγανόστομοι ἀμφορεῖς (Bügelkannen), ὥστε τὸ μὲν ἀριστερὸν ἡμισυ τοῦ θαλάμου κατεῖχeto ὑπὸ τῶν μυκηναϊκῶν, τὸ δὲ δεξιὸν ὑπὸ τῶν γεωμετρικῶν κτερισμάτων. Αἱ παρατηρήσεις αὗται στηρίζονται μὲν ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν τοῦ χωρικοῦ, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι εἶναι ἀκριβεῖς, διότι παρατήρησα, ὅτι ἄνευ δισταγμοῦ τινος μοι περιέγραψεν ἐπὶ τόπου καὶ τὴν θέ-

σιν, ἐν ἧ ἕκαστον ἀντικείμενον εὐρίσκετο, καὶ τὸ σχῆμα ἐκάστου ἀντικειμένου.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις μεταβαίνω εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν εὐρημάτων τοῦ τάφου ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν.

Τρεῖς μικροὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (Bügelkannen) (εἰκὼν 6). Ὁ πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρῶπὸς ἢ δὲ διακόσμησις τῶν δύο ἄρθρος εἰς τὸ ἄνω ἡμισυ τῆς σφαιρικῆς κοιλίας (εἰκονίζονται εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος 6), συνισταμένη ἐκ πολυπλόκων γραμμι-



Εἰκὼν 6. Πύλινα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α Μουλιανῶν.

κῶν κοσμημάτων. Τοῦ ἐνὸς εἶναι ἀποκεκρουσμένος ὁ λαιμὸς καὶ τὰ ὦτα. Τοῦ τρίτου ἢ διακόσμησις εἶναι ἐξίτηλος. Τὸ ὕψος τοῦ μεγαλύτερου εἶναι 0,19, τῶν ἄλλων δύο 0,13 καὶ 0,11. Τὸ χρῶμα τῆς διακόσμησεως ποῦ μελάντερον καὶ ποῦ ἐρυθρόν.

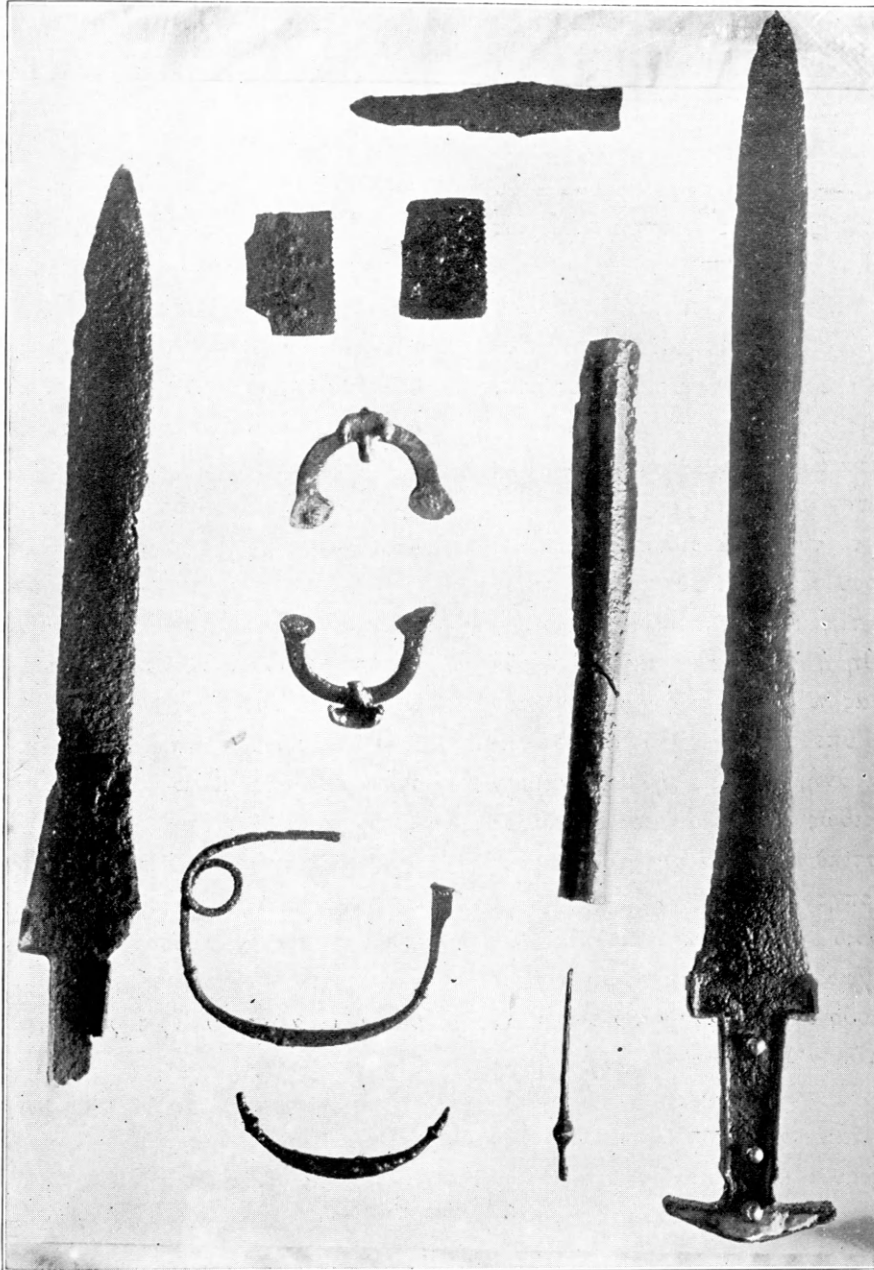
Ξίφος χαλκοῦν ἀμφίστομον ἀκέραιον (εἰκὼν 7, ἐνθα καὶ τὰ λοιπὰ χαλκᾶ κτερίσματα τοῦ τάφου Α). Ἡ λεπίς αὐτοῦ πλατεῖα μάλιστα κατὰ τὸ κάτω ἡμισυ, ὥστε ἦτο κατάλληλον μᾶλλον πρὸς τὸ πλήτ-

τειν ἢ τὸ νύττειν. Ὁ καυλὸς διατηρεῖται ἀκέραιος ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου ἀπολήγων ἄνω ἀντὶ κόμβου εἰς τοξοειδῆ ἀπόφυσιν. Καὶ ὁ καυλὸς καὶ ἡ ἀπόφυσις ἔφερον μεταξὺ τῶν προεχόντων χειλέων πληρώματα ἐξ ὀστοῦ, οὗ ἐσώθη τεμάχιον ἐν τῇ μιᾷ ὀφει τῆς τοξοειδοῦς ἀποφύσεως. Συνεκρατοῦντο δὲ ταῦτα μετὰ τοῦ καυλοῦ διὰ τριῶν μακρῶν κυλινδρικών χαλκῶν ἤλων, ὧν αἱ κεφαλαὶ ἑκατέρωθεν εἶναι ἐπίχρῳσοι. Ταύτας εἶχεν ἀφαιρέσει ὁ χωρικός ἀλλ' ἀπέδωκε κατόπιν τέσσαρας ἐκ τῶν



ἔξ, ὡς εἶχε τὸ ξίφος ἀρχαιότερον. Τὸ σχῆμα τοῦ ξί-  
φους μαρτυρεῖ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μυ-  
κηναϊκῆς ἐποχῆς<sup>1</sup>. Ῥάχιν ὀξεῖαν ἡ λεπίς δὲν σχημα-  
τίζει, ἀλλ' ὀγκοῦται καὶ παχύνεται, ἐφ' ὅσον προ-

χωροῦμεν ἀπὸ τῶν αἰχμῶν εἰς τὸ μέσον. Τὸ μῆ-  
κος τοῦ ξίφους μετὰ τοῦ καυλοῦ εἶναι 0,58. Τὸ  
πλάτος εἰς τὴν πτέρναν 0,06, τῆς δὲ λεπίδος τὸ  
μεγαλύτερον 0,04.



Εἰκὼν 7. Χαλκᾶ κτερίσματα ἐκ τοῦ τάφου Α Μουλιανῶν.

Ἐίφος ὅμοιον καθ' ὅλα τῷ προηγουμένῳ ἀλλὰ  
μικρότερον καὶ ἐλλιπὲς τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ καυλοῦ

<sup>1</sup> Τσουντα Μητραὶ καὶ ξίφη ἐκ Μυκηναίων ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ.  
1897 σελ. 110 πίναξ 8, 3. 4.

λείπουσι καὶ οἱ ἦλοι. Σωζόμενον ὀλικὸν μῆκος  
0,44, πλάτος τὸ αὐτὸ τῷ προηγουμένῳ.

Τρίτου ξίφους χαλκοῦ ἀμφιστόμου εὐρέθη τὸ  
πλεῖστον μέρος εἰς τεμάχια κακαμμένα. Τὸ σχῆμα



τοῦ καυλοῦ καὶ τῆς λεπίδος εἶναι ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν ξιφῶν τοῦ τάφου Β, τὰ ὅποια θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω.

Μεγάλη χαλκῆ πόρπη. Σύγκειται ἐκ χονδρῶν σύρματος τὸ ὅποιον ἀφ' οὗ σχηματίσθη τὸ ἀρκετὰ καμπτόμενον τόξον περιελίσσεται εἰς δακτύλιον καὶ καταλήγει εἰς τὴν βελόνην, ἧς λείπει ἀποκρουσθὲν τὸ ἔμπροσθεν ἤμισυ. Τὸ τόξον παχύνεται συμμετρικῶς πρὸς τὸ μέσον καὶ οὕτως ἀποτελεῖται σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς τὴν λεγομένην πόρπην a navicella. Ἐκατέρωθεν τοῦ παχυνομένου τόξου εὗρηται δακτυλοειδὲς ἐξόγκωμα. Μῆκος πόρπης 0,13, ὕψ. 0,10.

Ἄλλης ὁμοίας πόρπης εὗρέθη τὸ τόξον ὑπ' ἐμοῦ μεταξὺ τῶν χωμάτων. Καὶ ταύτης τὸ τόξον ἐπαχύνετο ὁμοίως καὶ ἔφερε καὶ τοὺς δακτυλίους. Σωζόμενον μῆκος τῆς χορδῆς τοῦ τόξου 0,10

Ἐπὶ πολὺ ἐδίστασα ἂν ἔπρεπε νὰ ἀποδώσω τὰς πόρπας ταύτας εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἢ τὴν γεωμετρικὴν ταφήν· διότι τὸ σχῆμα ἀκριβῶς κεῖται μεταξὺ τοῦ ἀπλουστέρου μυκηναϊκοῦ καὶ τοῦ γεωμετρικοῦ σχήματος τῆς πόρπης a navicella· ἡ θέσις ὅμως, ἐν ἧ εὗρέθη ἡ ἀκεραία πόρπη καὶ ἡ εὐρεσις τοῦ τόξου ὁμοίας πόρπης εἰς τὸν μυκηναϊκὸν συνοικισμὸν Γουρνιά ὑπὸ τῆς Miss Boyd<sup>1</sup> μεῖ ἐπεισαν, ὅτι αἱ δύο πόρπαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ ὅτι ἀκριβῶς εἶναι ὁ διάμεσος βαθμὸς τῶν δύο χαρακτηριστικῶν τύπων τῆς μυκηναϊκῆς καὶ γεωμετρικῆς πόρπης.

Καρφίς χαλκῆ· ἄνω ἔχει κόμβον καὶ ὑπὲρ αὐτὸν προέκτασιν μετέγχαράκτους ζώνας· μῆκος 0,10.

Αἰχμαὶ δοράτων δύο εὗρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ Α, ἔχουσιν ἀμφότεραι αὐλόν· ἢ μία πολὺ μεγάλη εἶναι ἑλλιπτικὴ κατὰ τὸ ἄκρον.

Τέσσαρα τετράγωνα πλακίδια χαλκῆ καὶ τεμάχια τῶν ἄλλων ἔχουσι τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν ὀδοντωτὴν καὶ ὁμοιάζουσιν οὕτως πρὸς μικρὰ πριόνια. Φρονῶ ὅτι εἶναι μᾶλλον σπλεγγίδια τῶν χρήσιμα διὰ τὴν ἀπόψησιν τοῦ δέρματος κατὰ τὸ λουτρόν. Τὸ μεγαλύτερον ἔχει διαστάσεις 0,06×0,043. Ἀνάλογα ἀντικείμενα πέντε τὸν ἀριθμὸν εὗρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Hogarth ἐν τῇ ἀνασκαφῇ Κάτω Ζάκρου Σητείας<sup>2</sup> καὶ ἀπεικονίσθη-

<sup>1</sup> Ἀριθ. εὐρετ. χαλκ. 616.

<sup>2</sup> Annual of the But. Sch. N.VII.1900-1901 σ. 134 εἰκ. 46.

σαν ὑπ' αὐτοῦ χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ τι περὶ τῆς χρήσεώς των. Ταῦτα εἶναι ὀδοντωτὰ κατὰ τὰς δύο στενωτέρας πλευράς.

Χαλκῆ ἀγγεῖα ὑπῆρχον ἐν τῷ τάφῳ δ-θ, ἀλλ' εὗρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τεμάχια καὶ ἐφθαρμένα. Ἐκ τούτων σώζεται τὸ ἄνω ἤμισυ πρόχου ἐχούσης κοιλίαν σφαιρικὴν λαιμὸν μακρὸν κυλινδρικὸν ἀνοιγόμενον κατὰ τὸ στόμιον καὶ λαβὴν χυτὴν προσηλωμένην εἰς τὴν κοιλίαν καὶ τὸν λαιμὸν. Τὸ ὀλικὸν ὕψος τῆς πρόχου εἶναι μετὰ τὴν συμπλήρωσιν 0,32. Σώζονται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ τὰ στόμια δύο ἡμισφαιρικῶν φιαλῶν καὶ τεμάχια ἐκ τοῦ χείλους ἄλλης.

Εἰς τὰ μικρότερα ταῦτα ἀλλ' ἐφθαρμένα χαλκῆ σκευὴ ἀνήκουσι δύο ζεύγη χυτῶν λαβῶν. Τὸ ἐν ζευγὸς εἶναι ἀπλαῖ τοξοειδεῖς, αἱ ἄλλαι δύο ἀπολήγουσι κατὰ τὸ μέσον εἰς κεφαλὰς ταύρων.

Τὰ ἀντικείμενα τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς γεωμετρικῆς ταφῆς τοῦ θαλάμου εἶναι τὰ ἀκόλουθα ἐκ πηλοῦ.

1) Κρατὴρ μέγας (πίν. 3) κωδωνόσχημος διώτος· κάτω ἀπολήγει εἰς στενὴν δισκοειδῆ βάσιν. Πηλὸς ἐρυθρὸς, καθαρὸς, καλῶς ὠπτημένος· διάμ. στομίου 0,45, ὕψος 0,44.

Τὸ κωδωνοειδὲς σχῆμα τοῦ κρατῆρος εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς<sup>1</sup>. Ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Φαιστοῦ εὗρέθη ὁμοίος σχημοῦ κρατῆρ μυκηναϊκός<sup>2</sup>. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ σχῆμα τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Δύο παρόμοιοι τεφροδόχοι κρατῆρες προέρχονται ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ τάφου τοῦ εὐρεθέντος παρὰ τὸ Καβοῦσι Ἱεραπέτρου εἰς τὴν θέσιν «τὸ Πλάι τοῦ Καστροῦ», εὕρισκόμενοι νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου<sup>3</sup>. Ἄλλος ὅμοιος μικρότερος εὗρέθη ὑπὸ τοῦ κ. D. Hogarth ἐν τῷ γεωμετρικῷ νεκροταφείῳ Κνωσοῦ<sup>4</sup>. Καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν εὗρηται ὅμοιοι γεωμετρικοὶ κρατῆρες<sup>5</sup>.

Ὁ κρατῆρ ἔσωθεν οὐδεμίαν φέρει ἀλοιφήν, διακρίνονται δὲ σαφῶς αἱ αὐλακες αἱ σχηματισθεῖσαι

<sup>1</sup> Furtwängler u. Loeschke Myken. Vasen, Vasenformen ἀρ. 75.

<sup>2</sup> Monumenti antichi dell'Academ. dei Lincei τόμ. XII 1902 σ. 117 πίν. VIII. 4.

<sup>3</sup> Εὐρετηρ. πηλ. 693. 694.

<sup>4</sup> Ann. of Br. Sch. VI. 1899-1900 σ. 84.

<sup>5</sup> Sam Wide Jahrb. d. Inst. 1899 καὶ 1900.

ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ τροχοῦ περιστροφῆς τοῦ ἀγγείου. Εὐρέθη ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ συντετριμμένος ἐκ τῶν καταπεσόντων ἄνωθεν λίθων, συνεκολλήθη δὲ κατόπιν ἐν τῷ Μουσείῳ πλὴν μικρῶν τεμαχίων ἀπολεσθέντων, ἀφ' οὗ συνελέχθησαν ἐπιμελῶς κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τάφου τὰ τεμάχια.

Φέρει δύο ὄψα ὀριζόντια μὲν ἀλλ' ἀποκλίνοντα πρὸς τὰ ἄνω, ὥστε νὰ κατέχωσι θέσιν μεταξύ ὀριζοντίας καὶ καθέτου. Ἐκατέρωθεν ἐκάστου ὡτὸς κατὰ τὴν ρίζαν εἶναι πλαστικῶς δεδηλωμένη μαστοειδῆς ἀπόφυσις εἰς μέγεθος μεγάλου Ποντικοῦ καρούου.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀγγείου ὀλόκληρος ἐκαλύφθη δι' ἀλοιφῆς κιτρινωπῆς, ἐπὶ ταύτης δὲ ἐγγράφη ἢ διακόσμησις διὰ χρώματος, τὸ ὅποιον σήμερον εἶναι ἐρυθρὸν πλὴν μικροῦ μέρους κατὰ τὸ χεῖλος, ὅπου ἔμεινε καστανόχρουν.

Κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν διακόσμησιν ὁμοιάζει ὁ κρατῆρ πρὸς τὰ μετὰ παραστάσεων γεωμετρικῶν ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου, εἶναι δὲ τὸ δεύτερον γεωμετρικὸν ἀγγεῖον ἐκ Κρήτης τὸ φέρον παραστάσεις ἀνθρώπων<sup>1</sup>. Τὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας φέρει μόνον ἐρυθρὰς ταινίας περιφερικάς. Τὴν κυρίαν διακόσμησιν φέρει τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγγείου, τὸ ὅποιον διὰ τῶν ὧτων διαιρεῖται εἰς δύο πεδία, ὧν ἕκαστον φέρει ἰδίαν εἰκόνα. Αἱ παραστάσεις καὶ τῶν δύο ὄψεων εὐρίσκονται ἑκατέρα μεταξύ δύο καθέτων κοσμημάτων, πρωτοφανοῦς εἰς ἐμὲ σχήματος, τὸ ὅποιον καὶ διὰ τὴν μαλακότητα καὶ τὸ καμπύλον τοῦ σχήματος δύναται νὰ θεωρηθῆ μᾶλλον μυκηναϊκὸν ἢ γεωμετρικόν. Τοιοῦτον κόσμημα περίπου εὐρηται ἐν ἐνὶ τῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων τοῦ Β τάφου<sup>2</sup>. Ἐν τῇ πρώτῃ εἰκόνι παρίσταται ἀνὴρ ἀκοντίζων δόρυ καὶ θηρεύων δύο αἰγάγρους, ὧν ἕκαστος φεύγει κατ' ἀντίθετον φορᾶν. Ἐν τῇ ἀντιθέτῳ πλευρᾷ εἰκονίζεται ἀνὴρ φέρων δόρυ καὶ ἀσπίδα ἐπιβαίνων ἵππου, οὗ κρατεῖ τοὺς χαλινούς.

Ἀμφότεραι αἱ παραστάσεις δεικνύουσι τὴν τεχνικὴν ἀπειρίαν τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰς ἀπεικονίσεις τοῦ ῥυθμοῦ τούτου. Τὰ σώματα τῶν ζώων καὶ μάλιστα τῶν ἀνθρώπων εἶναι αὐτὸ τοῦτο τε-

ρατώδη. Τῶν ἀνθρώπων λείπει σχεδὸν ἐντελῶς τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος, ἢ κεφαλὴ καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι ἐντελῶς παρὰ φύσιν, ὁ λαϊκὸς δυσαναλόγως μακρὸς, ὁ δὲ κορμὸς σχεδὸν τετράγωνος· καὶ ἡ παράστασις δὲ τοῦ ἵππου μάλιστα τῶν ποδῶν εἶναι ὅλως ἄτεχνος καὶ φανταστικὴ. Ἐκ τῶν δύο πάλιν παραστάσεων μεγαλυτέραν μὲν ἐλευθερίαν δεικνύει ἡ παράστασις τῆς θήρας, περισσοτέραν δὲ σκληρότητα καὶ ἀγροικίαν ἢ τοῦ ἐπίππου.

Ἐκτὸς τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος, δι' οὗ ἐξωγραφήθησαν αἱ παραστάσεις, εὐρηται ἐπίχρῖσμα λευκοῦ χρώματος ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ. Τοῦτο κεῖται εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἀγγείου, ὅπου ἐπὶ τοῦ καστανεῦθρου χρώματος εἶναι γεγραμμένη λευκὴ ὀφιοειδῆς ταινία διήκουσα καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν. Κάτωθι τῆς ταινίας ταύτης κεῖται ζώνη περιφερικὴ ἐκ λευκῶν κηλίδων. Καὶ τὸ περίγραμμα τῶν δύο αἰγάγρων φέρει τοιαύτας λευκὰς κηλίδας. Ἐπίσης τὸ περίγραμμα τοῦ κορμοῦ τοῦ ἵππου καὶ τὸ τοῦ ἵππου. Καὶ αἱ μαστοειδεῖς ἀποφύσεις παρὰ τὰ ὄψα εἶναι πεποικιλμένα διὰ τοιούτων λευκῶν κηλίδων ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος.

Τὴν χρῆσιν τοῦ λευκοῦ ἐπίχρῖσματος ἐπὶ τοῦ μέλανος ἢ ἐρυθροῦ χρώματος θεωρῶ ὡς λείψανον τοῦ Καμαραϊκοῦ λεγομένου ῥυθμοῦ, οὐχὶ δὲ τοῦναντίον, ὡς ἔνδειξιν ἐπιδράσεως νεωτέρων ῥυθμῶν, ὡς ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα ὁ κ. Pottier<sup>1</sup>. Ὁ Καμαραϊκὸς ῥυθμὸς ἐν Κρήτῃ μάλιστα ἀναπτυχθεὶς ἔσχεν ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Μυκηναϊκοῦ, καὶ πολὺν χρόνον, ὡς φαίνεται, συνυπῆρξε καὶ συνανεμίγη μετ' αὐτοῦ· διὰ τοῦτο κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν τελευταίων ἐτῶν ἐν Κρήτῃ εὐρέθησαν πάμπολλα τὰ ἀγγεῖα, ἐν οἷς παρατηροῦνται κεκραμένοι ἀμφότεροι οἱ ῥυθμοὶ εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ εὐρίσκηται τις ἐν ἀμφιβολίᾳ ἐνίοτε εἰς ὀπότερον τῶν ῥυθμῶν νὰ τὰ κατατάξῃ, εὐρίσκονται δὲ παραδείγματα, εἰς ἃ ἐν μέρος τοῦ ἀγγείου ἢ μία ὄψις ἢ μία ζώνη εἶναι διακεκοσμημένη κατὰ τὸν ἕνα ῥυθμὸν καὶ ἄλλη κατὰ τὸν ἄλλον. Ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ἐπίδρασις τῆς Καμαρ. τεχνοτροπίας ἐξακολουθήσασα καθ' ὅλην τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον μετεβιβάσθη κατόπιν ἀμυδροτέρα πλέον καὶ ἀσθενεστέρα καὶ εἰς τὸν γεωμετρικὸν ῥυθμὸν, ὅστις ἀρ-

<sup>1</sup> Τὸ πρῶτον εὐρέθη εἰς τὸ Καδοσι ὑπὸ τῆς Miss Boyd, ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὸ Amerie. Jour. Sec. Series τόμ. V. 1901 σ. 145.

<sup>2</sup> Ἴδε κατωτέρω εἰκόνα 10 ἀριθ. 1.

<sup>1</sup> Catalogue des vases antiques du Musée de Louvre I. σ. 216.

κετόν, ὡς φαίνεται, χρόνον συνυπῆρξεν ἐν Κρήτῃ τοῦλάχιστον καὶ διεσταυρώθη μετὰ τοῦ μυκηναϊκοῦ. Οὕτως ἐγὼ ἐξηγῶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ λευκοῦ ἐπιχρίσματος καὶ εἰς τὰ γεωμετρικὰ ἀγγεῖα τῆς Κρήτης. Τοιαῦτα ἀγγεῖα γεωμετρικὰ μετ' ἐπιχρίσματος λευκοῦ ἐπὶ σκοτεινοῦ ἐδάφους ἀνεῦρεν ὁ κ. Hogarth εἰς τὸ γεωμετρικὸν νεκροταφεῖον Κνωσοῦ<sup>1</sup>. Πρὸ ἐνὸς δὲ ἔτους ἀνευρέθησαν ἄλλα εἰς τάφους γεωμετρικοὺς εἰς Ἀδρομύλους Σητείας εὐρισκόμενα νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου. Λευκὸν ἐπιχρίσμα φέρει καὶ ὁ πολῦπους τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς πηλίνης λάρνακος ἐκ Λιμένος Σητείας, ἣν δημοσιεύομεν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἄρθρου τούτου.

2) Ἀγγεῖον μέγα κυλινδρικὸν (πίν. 3) ἀνοιγόμενον μικρὸν πρὸς τὰ ἄνω καὶ εἶτα στενούμενον πρὸς ὑποδοχὴν καλυμματος. Πηλὸς χονδρὸς ἐρυθρωπός, ἐν ᾧ φαίνονται ἀναμειγμένα ἄμμος χονδρὴ καὶ λιθάρια· ὕψ. 0,33, πλάτος στομίου 0,21 - 0,23. Λεῖπει ὁ πυθμὴν καὶ τὸ κάτω μέρος τῆς γάστρας, τὰ ὅποια, ὡς φαίνεται, παραμεληθέντα ἐπὶ τόπου ὑπὸ τοῦ χωρικοῦ ἠφανίσθησαν μὴ εὐρεθέντα κατόπιν. Ἔχει δύο μακρὰ ὄτα κάθετα τὰ ὅποια εἶναι κεκολλημένα ἐπὶ τῆς κοιλίας καὶ καταλαμβάνουσι τὰ ἄνω  $\frac{2}{3}$  τοῦ ὕψους ὑπερέχοντα κατὰ τοὺς ὤμους.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν<sup>2</sup>. Ὁμοίωτατον εὐρέθη ἐντὸς τοῦ ἀνακτόρου Φαιστοῦ<sup>3</sup>.

Τὸ ἀγγεῖον φέρει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν γραπτὴν διακόσμησιν καστανόχρουν ἀμυδρὰν νῦν μάλιστα κατὰ τὴν μίαν ὄψιν. Διὰ τῶν ὠτων ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια διαιρεῖται εἰς δύο πεδία, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔφερε ἰδίαν παράστασιν. Ἐν τῇ μιᾷ ὄψει εὐρηται γεγραμμένος ὡσεὶ μέγας διπλοῦς πέλεκυς ἐσχηματοποιημένος, ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ ὁποίου ἐκφύεται πρὸς τὰ ἄνω ὡσεὶ ἄνθος μετὰ φύλλων. Ἡ παράστασις τοῦ διπλοῦ πελέκεως μετὰ φυτικῶν προσαρτημάτων παρετηρήθη ἤδη εἰς ἀγγεῖον ἐκ Ζάκρου<sup>4</sup>, καὶ εἰς πίθον μικρὸν ἐκ Κνωσοῦ ἀδημοσίευτον εἰσέτι, ἔνθα οἱ δύο πελέκει

διατεμνόμενοι κατὰ τὸ μέσον ἀποτελοῦσι σταυρὸν ποικιλλόμενον διὰ φυτικῶν παραρτημάτων<sup>1</sup>. Ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀγγεῖῳ ὁ διπλοῦς πέλεκυς εὐρηται μετὰξὺ δύο μεγάλων κοσμημάτων ὁμοιοζώντων πρὸς τὰ κάθετα κοσμήματα, δι' ὧν περιβάλλονται αἱ παραστάσεις εἰς τὸ προηγούμενον κρατηροειδὲς ἀγγεῖον. Τῆς ἄλλης ὄψεως ἡ παράστασις εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξίτηλος καὶ δυσδιάκριτος, περιβάλλετο δὲ καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν αὐτῶν τῇ πρώτῃ ὄψει κοσμημάτων. Καὶ τοῦ ἀγγείου τούτου ὁ ῥυθμὸς εἶναι μὲν γεωμετρικός, ἀλλ' ἡ μυκηναϊκὴ ἐπίδρασις, ὡς μοι φαίνεται, εἶναι καὶ ἐνταῦθα καταφανής.

3) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χονδρῶ πηλοῦ εὐρέθη ἐν τῷ τάφῳ μεγάλη λοπάς ἄωτος ἔχουσα ὕψ. 0,105 καὶ διαμ. 0,265 χρησιμεύσασα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς σκέπασμα τοῦ ἀνωτέρω ἀγγείου. Φέρει εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν ζώνας περιφερικὰς καστανόχρους (εἰκὼν 6).

4) Μέγα φλασκίον ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ μόνωτον ὕψ. 0,43. Ἡ κοιλία αὐτοῦ δὲν εἶναι πεπιεσμένη φακοειδής, ὡς συνήθως εἶναι εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα τὰ ὅποια ἀπομιμοῦνται τὰ φυσικὰ φλασκία (couorges) τὰ παραγόμενα ἐκ τῆς κολοκύντης τῆς λαγυνοφόρου, ἀλλ' εἶναι σφαιρικὴ σχεδόν, ἀποτελεῖται δηλ. ἐκ δύο ἡμισφαιρίων συνδεδεμένων δι' ἀναγλύφου πλαστικῆς ταινίας. Ἡ ἐξωτερικὴ διακόσμησις συνίσταται ἀπὸ συγκεντρικοὺς κύκλους γραπτῶς εἰς ἕκαστον ἡμισφαίριον· ὁ μικρότερος κύκλος περιβάλλεται ὑπὸ πλαστικοῦ κύκλου καὶ φέρει ἐντὸς γραπτὸν σταυροειδὲς κόσμημα ἢ ἄνθος τετραπέταλον. Εἰς τὸν ὦμον ἀντικρῦ τοῦ ὠτός εὐρηται δύο μαστοειδεῖς ἀποφύσεις.

Τὸ φακοειδὲς δοχεῖον ἢ φλασκίον ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν Καμαραϊκὴν ἐποχὴν, ἀφ' οὗ ἐν τοιοῦτον εὐρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Hogarth ἐν τῷ λάκκῳ τῆς Κάτω Ζάκρου<sup>2</sup>, ἦτο δὲ συνηθέστατον καὶ ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ<sup>3</sup> καὶ ἐν τῇ γεωμετρικῇ<sup>4</sup>, καὶ κατόπιν καὶ μέχρι σήμερον ἀφ' οὗ ὡς εἶπομεν ἀπομιμεῖται τὸ φυτικὸν φλασκίον χρησιμεῖον ὡς δο-

<sup>1</sup> Ἀριθ. εὐρετ. πηλίνων τοῦ Μουσεῖου Ἡρακλείου 2763.

<sup>2</sup> Ἀριθ. εὐρετ. πηλίνων Μουσεῖου Ἡρακλείου 2092.

<sup>3</sup> Furtw. Löschke ἔ. ἀ., Vasenformen 72. 74. Tsountas-Manatt. εἰκ. 119. 127.

<sup>4</sup> Φλασκία γεωμετρικὰ ἔχει τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου ἀπὸ τοῦς γεωμετρικοὺς τάφους τῶν Κουρτῶν καὶ Ἀδρομύλων.

<sup>1</sup> Annual of the Brit. Sch. VI. 1899-1900 σ. 82 ἔξ.

<sup>2</sup> Furtwäng. u. Löschke Myk. Vasen, Vasenformen 108.

<sup>3</sup> Monumenti antichi dei Lincei τόμ. XII. 1902 σ. 117.

<sup>4</sup> J. H. St XXII 1903 σ. 255-256 εἰκ. 23.



χειών ύδατος ἢ οἴνου εἰς τοὺς ἀγρότας, τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ὀδοιποροῦντας. Τὸ μέγεθος ὅμως τοῦ ἡμετέρου φλασκίου εἶναι πρωτοφανές καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον εἰς ποίαν ἀκριβῶς χρῆσιν τὸ μετεχειρίσθησαν ἐν τῇ οἰκιακῇ χρήσει, ὅποθεν παραλαβόντες αὐτὸ τὸ ἔθηκαν ὡς κτέρισμα εἰς τὸν τάφον· ὅτι εἶχε συμβῆ ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ῥωγμῆς, ἣν ἀρχαίῳθεν ἔφεραν ἐκτὸς τοῦ πλαστικοῦ κύκλου τῆς μιᾶς πλευρᾶς· ἐπειδὴ δὲ ἕνεκα τούτου ἐκινδύνευε νὰ ἀποσπασθῇ ἐν μέρος κατεσκεύασαν ἐκατέρωθεν τῆς ῥωγμῆς κατὰ ἀποστάσεις ἀνὰ τέσσαρας ἀντιστοίχους ὁπᾶς, ἐν αἷς ἐφήρμοσαν ἀγκύλας ἐξ ὕλης σκληρᾶς, ἧς σώζονται ἔχνη ἀκόμη εἰς τινὰς τῶν ὀπῶν.

Ἄλλα ἀντικείμενα μικρὰ εὐρέθησαν ὑπ' ἐμοῦ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν χωμάτων τοῦ τάφου τὰ ἐξῆς.

Χρυσοῦς δακτύλιος (ἀπλοῦς κρίκος ἀνευ σφεν-



Εἰκὼν 8. Χρυσοῦς δακτύλιος τάφου Α Μουλιανῶν.

δόνης) ἔχων διάμετρον 0,015 ὥστε μόνον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ μικροῦ δακτυλίου ἀνθρώπου ὠρίμου δύναται νὰ χωρήσῃ.

Ἄλλος μικρὸς χρυσοῦς δακτύλιος φέρων καὶ σφενδόνην ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου ἐλλειψοειδῆ μὲ βᾶξιν κατὰ μῆκος τῆς μεγάλης διαμέτρου, ὅμοιος δὲ πρὸς τὸν εὐρεθέντα ἐν τάφῳ τῆς Πραισοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Bosanquet<sup>1</sup> (ἴδε εἰκόνα 8).

Δίσκος λεπτὸς ἐξ ὀστοῦ κυρτεπίπεδος· φέρει πρῆμα στρογγύλον ἐν τῷ κέντρῳ· οὐδεμίαν φέρει διακόσμησιν. Τὸ ὀστοῦν ἔχει πρασινίσει ἐκ τῆς μετὰ τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων παραμονῆς του· εἶναι διαμέτρου 0,044. Ἴσως ἦτο δίσκος κοσμηματικὸς ἀντικειμένου τινὸς π.χ. κεφαλῆ καρφίδος.

Ψῆφος διάτρητος ἐκ μάζης ὑπολεύκου ἔχουσα σχῆμα καὶ αὐλακὰς πυρῆνος πασχαλιᾶς.

<sup>1</sup> An. of the Brit. Sch. VIII 1901-1902 σ. 248 εἰκ. 16.

Ἐκ τοῦ τάφου Α προέρχονται καὶ τεμάχιά τινα σιδηρᾶ λίαν ὠξειδωμένα· ἀνήκον εἰς ξίφος καὶ μαχαιρίδιον σιδηρᾶ τῆς γεωμετρικῆς ταφῆς.

### Τάφος Β

Πέντε περίπου μέτρα νοτιώτερον ἀνεῦρον ἄλλον ὅμοιον κτιστὸν θολωτὸν τάφον. Οὗτος εἶναι σχεδὸν τετράγωνος τὴν κάτοψιν καὶ εἶναι ἐκτισμένος ὅπως καὶ ὁ πρῶτος διὰ μεγάλων λογάδων λίθων καὶ πλακῶν ἐκ τιτανολίθου καὶ σχιστολίθου. Διὰ τῆς βαθμιαίας προεξοχῆς τῶν λίθων κατὰ τὸ γνωστὸν μυκηναϊκὸν σύστημα στενεύεται καὶ οὗτος ἄνω καὶ γίνεται θολωτός. Ἡ διεύθυνσις τοῦ τάφου τούτου εἶναι ἡ αὐτὴ τῷ προηγουμένῳ ἦτοι ΑΔ, τὸ δὲ στόμιον πρὸς Δ ἀποτελεῖται ἐκ θύρας τετραγώνου ἐκτισμένης διὰ μεγάλων πλακῶν ὡς παραστάδων καὶ ἄλλων ὡς ὑπερθύρου. Τὸ στόμιον ἦτο πεφραγμένον διὰ ξηροτοίχου, ὃν ἐθεώρησα περιττὸν νὰ ἀφαιρέσω ἀφ' οὗ ὁ καθαρισμὸς τοῦ τάφου ἐγένετο ἄνωθεν ἀφαιρεθείσης μιᾶς μεγάλης πλακῆς ἐκ σχιστολίθου καὶ δύο ἄλλων μικροτέρων. Ἡ κορυφὴ τοῦ θόλου εὐρίσκετο ὅπως καὶ τοῦ πρώτου τάφου μόνον 0,80 τοῦ μέτρου ὑπὸ τὴν σημερινὴν τοῦ ἐδάφους ἐπιφάνειαν. Αἱ διαστάσεις τοῦ τάφου εἶναι αἱ ἐξῆς· ἀπὸ τοῦ στομίου μέχρι τοῦ βήθους δύο περίπου μέτρα (ἀκριβῶς εἰπεῖν τοῦ μὲν πρὸς δεξιὰ τοίχου 1,90 τοῦ δὲ πρὸς ἀριστερὰ 2,12) τὸ δὲ πλάτος 1,97. Ἡ θύρα τοῦ στομίου ἔχει ἔσθωθεν ὕψος μὲν 0,70, πλάτος δὲ ἄνω 0,70 καὶ κάτω 0,90. Αἱ διαστάσεις αὗται ἐξῶθεν ὑποθέτω ὅτι θὰ εἶναι μικρότεροι ὅπως καὶ εἰς τὸν πρῶτον τάφον μὴ χρησιμοποιουμένου τοῦ στομίου.

Ὁ τάφος Β εἶναι μὲν ἐν γένει μικρότερος ἀλλὰ πρὸ πάντων χαμηλότερος (τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ θαλάμου μόνον εἶναι 0,87), τοῦτο δὲ διότι ἡ βαθμιαία προεξοχὴ τῶν λίθων πρὸς ἀποτελεῖσιν τοῦ θόλου γίνεται μᾶλλον ἀποτόμως. Ἐν γένει ὁ τάφος Β εἶναι πολλῶν πλέον ἀκανόνιστος καὶ μὲ ὀλιγωτέραν ἐπιμέλειαν ἐκτισμένος ἀπὸ τὸν Α.

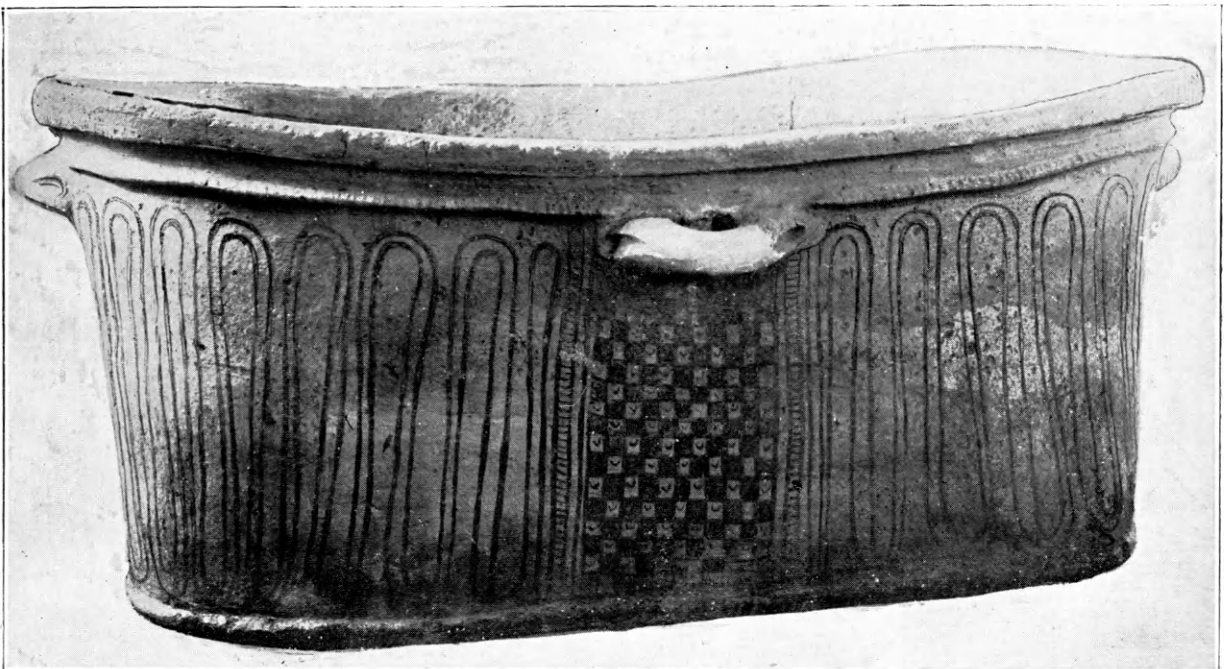
Ὁ τάφος εὐρέθη ἐντελῶς ἄθικτος· μόνον χώματα καὶ λίθοι τινὲς εἶχον καταπέσει, καὶ δὴ ἐν τὸς τῆς πηλίνης λάρνακος, καὶ εἶχον καλύψει ἐν μέρει τοὺς σκελετοὺς καὶ τὰ κτερίσματα.

Ἐν τῷ τάφῳ εἶχον ταφῆ δύο νεκροί· εἷς μὲν

ἀριστερά τῷ εἰσιόντι ἀπὸ τοῦ στομίου ἐντὸς πηλίνης λάρνακος λουτρωειδοῦς, ἄλλος δὲ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπὶ παχέος στρώματος φορητῆς χονδρῆς ἄμμου καὶ καχλῆκων, δι' ὧν ἦτο ἐπεστρωμένον τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. Οἱ σκελετοὶ διατηροῦντο τῆς μὲν λάρνακος ἀρκετὰ καλὰ ὁ χαμαὶ δὲ μετρίως, ὥστε ἡ θέσις τῶν νεκρῶν ἦτο σαφής. Ὁ τῆς λάρνακος εἶχε ταφῆ καθ' ὃν τρόπον εἶδομεν ἤδη εἰς τὸν τάφον Ἄρτσᾶ, ἦτοι ὑπτιος μὲ κεκαμμένα τὰ σκέλη πρὸς τὰ ἄνω, ἐπειδὴ δὲ ὁ πυθμὴν τῆς λάρνακος ἦτο βραχὺς (μικρότερος τοῦ μέτρου), ἐγένετο ἀνάγκη

νὰ καμφθῶσι τὰ σκέλη μέχρι ὀρθῆς γωνίας ἢ ὀξείας, οὕτω δὲ τὰ μηρῖκα καὶ κνημῖκα ὅστ' ἄ δὲν ἔπεσαν μετὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τῶν σαρκῶν πρὸς τὸ κάτω τοίχωμα, ἀλλ' ἐμπρός, αἱ δὲ κεφαλαὶ τῶν μηρῖκῶν ὀστέων εὐρίσκοντο εἰς τὸ κάτω ἄκρον μετὰ τῶν ὀστέων τῆς λεκάνης.

Εἰς ὁμοίαν θέσιν εἶχε ταφῆ καὶ ὁ δεύτερος νεκρὸς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μὲ κεκαμμένα ὁδηλαδὴ τὰ κάτω ἄκρα· τοῦτο δὲ ἐν ᾧ ὑπῆρχε χῶρος ἀρκετὸς (1,90) διὰ νὰ ταφῆ ἐκτάδην. Τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἀπαράβατον συνήθειαν νὰ θάπτωσι κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν τοὺς νεκροὺς μὲ συνεσταλμένα τὰ



Εἰκὼν 9. Λάρναξ τάφου Β Μουλιανῶν.

κάτω ἄκρα, καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπῆρχε χῶρος ἐπαρκῆς διὰ τὴν ἐκτάδην ταφῆν.

Ἀμφότεροι οἱ νεκροὶ εἶχον τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἦτοι τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς εἰσόδου. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρήθη ἤδη καὶ διὰ τοὺς νεκροὺς τοῦ τάφου Ἄρτσᾶ, τοὺς τεθαμμένους ἐντὸς τῶν λαρνάκων.

Πάντα τὰ εὐρήματα τοῦ τάφου τούτου τὰ ὅποια περιγράφωμεν κατωτέρω ἀνήκουσιν εἰς μίαν μόνον ἐποχὴν τὴν μυκηναϊκὴν, ὥστε ὁ τάφος οὗτος δὲν ἐχρησιμοποιήθη, ὅπως ὁ Α, εἰς μεταγενεστέραν ταφῆν.

Ἡ πηλίνη λάρναξ τοῦ τάφου Β ἔχει σχῆμα λουτήρος (εἰκ. 9). Ἐχει πηλὸν χονδροειδῆ κιτρινωπὸν, ἐν ᾧ φαίνονται ἀναμειγμένα ἄμμος καὶ συντρίμματα ἐρυθροῦ σχιστολίθου. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις αὐτῆς εἶναι· μῆκος ἄνω κατὰ τὸ χεῖλος 1,04, κάτω δὲ εἰς τὸν πυθμὴν 0,95. Τὸ πλάτος ἄνω 0,58 καὶ τὸ ὕψος 0,45. Τὸ πάχος τῶν τοιχωμάτων κατὰ τὸ στόμιον εἶναι 5-7 ἑκατοστῶν. Ἐφερε τεσσαρὰς τοξοειδεῖς λαβὰς μίαν εἰς τὸ μέσον ἐκάστης τῶν πλευρῶν, ἀλλὰ πᾶσαι εὐρέθησαν ἀποκεκρουσμέναι ἀρχαίῳθεν. Ἐκ τούτου καὶ τῆς ἄλλης ἀποτριβῆς τῆς διακοσμῆσεως μάλιστα κατὰ



τὸ ἐσωτερικὸν εἰκάζω ὅτι ἡ λάρναξ πρὶν χρησιμεύσῃ ὡς σαρκοφάγος εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς λουτρικὴ ἀσάμινθος ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ὅπῃν φέρει κατὰ τὸ σύνθηρες μίαν εἰς τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πυθμένος, ἵνα ἐκρέωσι τὰ ὕδατα μετὰ τὸ λουτρόν. Τὸ σχῆμα τῆς λάρνακος εἶναι βαρὺ καὶ στερεῖται τῆς περὶ τὸ μέσον τῶν μακρῶν πλευρῶν καμπυλότητος, ἣν βλέπομεν εἰς τὴν λουτροειδῆ λάρνακα τῆς Μιλᾶτου<sup>1</sup>, καὶ ἥτις προσδίδει εἰς αὐτὴν κομψὸν περιγράμμαμα.

Περὶ τὸ στόμιον ἡ λάρναξ φέρει ἐξέχον χεῖλος μετ' αὐλακος, διακόσμησιν δὲ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς χρώματος καστανόχρου, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ μάλιστα κατὰ τὴν μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν ἐγένετο ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ὀπτήσεως ἐρυθρόν. Πᾶσα ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια κάτω τοῦ χείλους πλὴν δύο ὀρθογωνίων διαμερισμάτων κάτωθι τῆς λαβῆς ἐκάστης τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν καταλαμβάνεται ὑπὸ ὀφιοειδοῦς διπλῆς καμαρωτῆς σπείρας καθέτου. Τὰ ὀρθογώνια διαμερίσματα περιβάλλονται ἐκατέρωθεν ὑπὸ δύο καθέτων ταινιῶν συνδεομένων διὰ γραμμῶν ἐν σχήματι κλίμακος, διαιροῦνται δὲ εἰς τετράγωνα μικρὰ ἐναλλάξ λευκὰ καὶ μέλανα, ὥστε ἀποτελεῖται τὸ κόσμημα τὸ ὁμοιάζον πρὸς ἄβακα ζατριχίου (Schachbrett). Τὸ κόσμημα αὐτὸ εἶναι Μυκηναϊκὸν καὶ εὑρηται ἐν μυκηναϊκῷ ἀγγείῳ ἐκ τοῦ Δικταίου ἄντρου ἀνακαλυφθέντι ὑπὸ τοῦ κ. Hogarth<sup>2</sup>, συγχρότερον δὲ ἀπαντᾷ εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν, ἥτις θὰ τὸ ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς μυκηναϊκῆς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμηματος πιστεύω ὅτι ἐξηγεῖται ἐκ τῶν ἐν Κρήτῃ εὑρεθέντων μυκηναϊκῶν μνημείων. Φρονῶ δηλ. ὅτι πλὴν τοῦ ὀνόματος οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς ἄβακα πεσσῶν ἢ ἄλλης ἀναλόγου παιδιᾶς, ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀπομίμησις ἰσοδομικοῦ μυκηναϊκοῦ τοίχου ἐκτισμένου ἐκ τετραγώνων λίθων πελεκητῶν, καὶ ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἀπολέσαν τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν ἐσχηματοποιήθη εἰς κόσμημα. Ὅτι οἱ πολυτελέστεροι καὶ ἐπιμελέστερον κατεσκευασμένοι μυκηναϊκοὶ τοῖχοι ἐκτίζοντο κατὰ τοιοῦτον ἰσοδομικὸν ῥυθμὸν κατεδείχθη ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν

ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ, ὅτι δὲ καὶ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς τέχνης εἰκονίζοντο τοιοῦτοι φαίνεται ἐκ τεμαχίου λιθίνου ἀγγείου μετ' ἀναγλύφων παραστάσεων ἐκ Κνωσοῦ<sup>1</sup>, καὶ εἰς τὰ ἐκ πορσελάνης σχέδια οἰκιῶν ἐκ Κνωσοῦ<sup>2</sup>. Ὅμοίως εἶναι εἰκονισμένος ὁ βωμὸς τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς λιθίνης λάρνακος τῆς Ἀγίας Τριάδος, μάλιστα δὲ ἡ βᾶσις τοῦ ἱεροῦ στύλου ἐν τῇ αὐτῇ λάρνακι, ἥτις διαιρεῖται εἰς τετράγωνα ἐναλλάξ ἐρυθρὰ καὶ κίτρινα<sup>3</sup>.

Ἐσωτερικῶς ἡ λάρναξ ἔφερεν εἰς τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς τρεῖς ὀφιοειδεῖς καθέτους ταινίας γραπτὰς κατὰ συστήματα, εἰς τὰ μεταξὺ δὲ τῶν συστημάτων τούτων κενὰ διαστήματα εἶχον γραφῆ ἰχθύς· σήμερον διακρίνονται ἀμυδρῶς τρεῖς τοιοῦτοι, ἥτοι εἰς εἰς τὴν μίαν τῶν στενῶν πλευρῶν καὶ δύο εἰς τὴν μίαν τῶν μακρῶν· ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις ἔπαθε μεγαλυτέραν βλάβην ἐκ τῆς πολυετοῦς οἰκιακῆς χρήσεως τῆς λάρνακος ὡς λουτήρος, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων τὰ ὅποια εἰσέδουν εἰς τὸν ἐπιπολῆς κείμενον τάφον.

Ἀγγεῖα πῆλινα ἐν τῷ τάφῳ Β εὑρέθησαν μόνον τέσσαρες μετρίου μεγέθους στεγανόστομοι ἀμφορεῖς (Bügelkannen), ἥτοι δύο μὲν παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ χαμαὶ κειμένου νεκροῦ, εἰς μεταξὺ τοῦ νεκροῦ τούτου καὶ τῆς λάρνακος καὶ ὁ τέταρτος εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς λάρνακος παρὰ τὸν τοῖχον (εἰκὼν 10).

1) Στεγανόστομος ἀμφορεὺς ἐκ πηλοῦ ἐρυθροῦ καθαροῦ· ἔχει τὴν κοιλίαν σφαιρικὴν καὶ εἶναι διερωγῶς πολλαχοῦ ἀλλ' ἀκέραιος· ὕψ. 0,23 διάμετρος τῆς κοιλίας 0,22. Ἡ διακόσμησις ἐρυθρὰ καὶ καστανόχρους· εἰς τὸ κάτω ἡμισυ τῆς κοιλίας εἶναι ἀπλαῖ ζῶναι περιφερικαί. Τὸ ἄνω ἡμισυ καταλαμβάνεται ὀλόκληρον ὑπὸ πολυπόδος ἐσχηματοποιημένου, τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν σῶμα εἶναι μικρὸν τριγωνικόν, ἡ κεφαλὴ δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι ὀηλούμενοι διὰ πολλῶν ὁμοκέντρων κύκλων, καὶ τέσσαρες μὲν μικροὶ πλόκαμοι πληροῦσι τὴν κυρίαν ὄψιν, δύο δὲ ἄλλοι ἐκτεινόμενοι καὶ συστρεφόμενοι καταλαμβάνουσι τὴν ἀντίθετον

<sup>1</sup> Monumenti antichi dell'Acad. dei Lincei τόμ. I. 1890 σ. 201. Perrot et Chipiez VI σ. 456 εἰκ. 171.

<sup>2</sup> The Dictean Cave in Ann. of Brit. Sch. N. VI σ. 103 εἰκ. 31, 32.

<sup>1</sup> Ἀθημισίουτος εἰσέτι.

<sup>2</sup> A. Evans, The Palace of Cnossos ἐν An. of Br. Sch. VIII σ. 14 εἰκ. 8.

<sup>3</sup> Ἀθημισίουτος εἰσέτι.

ὄψιν, τὴν ὁποίαν διακοσμοῦσι μετ' ἄλλων προσθέτων παραπληρωματικῶν κοσμημάτων ἐκ γραμμῶν καὶ συγκεντρικῶν τόξων διατεταγμένων κατὰ τριγωνικὰ συστήματα.

2) Ὅμοιος τῶ προηγουμένῳ στεγανόστομος ἀμφορεύς καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ὕψ. 0,205 διαμ. 0,20. Καὶ ἐν τούτῳ βάσις τῆς διακοσμήσεως ἦτο ὁ πολύπους, ἀλλὰ τόσον ἐλλιπῆς καὶ ἐσχηματοποιημένος, ὥστε τὸ ζῶον δὲν φαίνεται πλέον, ἔμειναν δὲ μόνον οἱ πλόκαμοι, ὧν δύο ἐκφυόμενοι ἐν ἑκατέρῳ ὄψει ἀπὸ κοινῆς ρίζης περιελίσσονται καὶ ἀποτελοῦσιν ἑλικας μὲ πολλὰς ἀναπληρωματικὰς γραμμὰς καὶ τοξοειδῆ κοσμήματα.

3) Στεγανόστομος ἀμφορεύς ἐκ χονδροῦ πηλοῦ ὕψ. 0,21 διαμ. 0,18. Ἡ διακόσμησις καστανέ-

ρυθρος. Οἱ ὄμοι κοσμοῦνται ὑπὸ γραμμῶν καὶ τόξων· ἡ κοιλία καταλαμβάνεται καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν ὑπὸ σπείρας ὀφιοειδοῦς, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἀπλουστέρα ἐξέλιξις τῶν πλοκάμων τοῦ ὀκτάποδος.

4) Στεγανόστομος ἀμφορεύς μεγαλύτερος ἐκ χονδροῦ καὶ οὐχὶ καθαροῦ πηλοῦ ὕψ. 0,28 διαμ. 0,24. Εἰς τοὺς ὄμους φέρει καὶ κατὰ τὰς δύο ὄψεις ὄρθιον κόσμημα ἰχθυακονθοειδές, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εὔρηται κάθετον κόσμημα ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων τοῦ Α. τάφου. Ἡ κοιλία καὶ τούτου καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀπλῶν πλοκάμων πολυπόδος.

Εἰς τοὺς δύο τελευταίους στεγανόστομους ἀμφορεῖς τὸ διάφραγμα τοῦ στομίου φέρει τρῆμα.



Εἰκὼν 10. Πύλινα ἀγγεῖα τάφου Β Μουλιανῶν.

προφανῶς ἐγένετο τοῦτο πρὸς εὐκολωτέραν πρακτικὴν χρῆσιν, ἵνα χρησιμεύσῃ δηλ. ἡ ὀπῆ αὐτῆ ὡς ἀνεμολόγος ὡς λέγεται σήμερον ἐν Κρήτῃ. Ὁ ἀνεμολόγος αὐτὸς δεικνύει χρόνους μεταγενεστέρους, εὔρηται δὲ εἰς τοιοῦτους ἀμφορεῖς ἀπὸ Κοῦρτες, οὐχὶ ὅμως εἰς τὸ διάφραγμα τοῦ στομίου ἀλλ' εἰς τὸν λαιμόν.

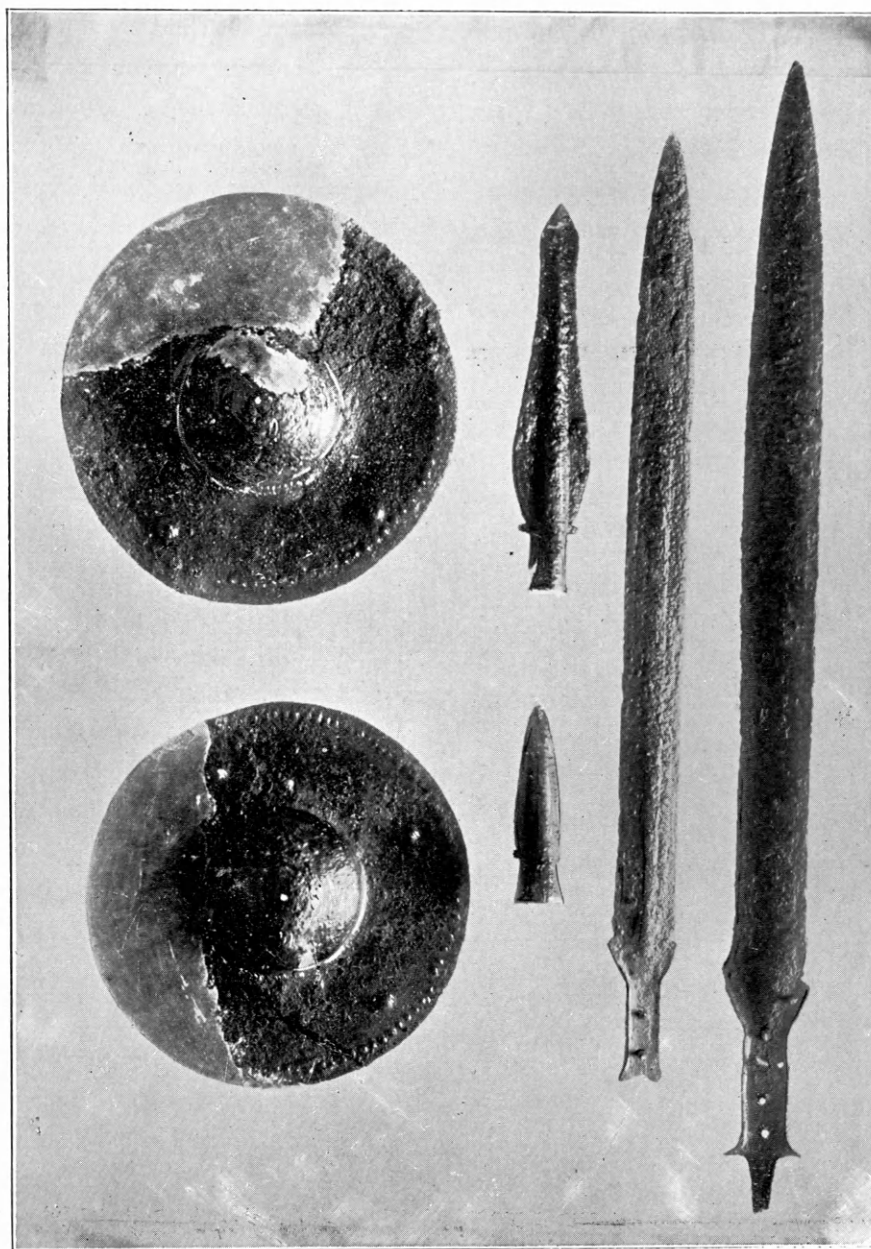
Ἡ διακόσμησις τῶν στεγανόστομων αὐτῶν ἀμφορέων καὶ μάλιστα τῶν δύο πρώτων καὶ ἡ τῆς λάρνακος Λιμένος Σητείας, ἣν δημοσιεύομεν εἰς τὸ τέλος, παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς, ὡς φρονῶ, τὴν κλειῖδα πρὸς ἐρμηνείαν τῶν δύο συνηθεστάτων κοσμημάτων τῆς μυκηναϊκῆς τέχνης τοῦ σπειροειδοῦς καὶ τοῦ ἐλικοειδοῦς, ἴσως δὲ καὶ τῶν συγκεντρικῶν κύκλων. Εἶναι γνωστοτάτη ἡ ἰδιόζουσα κλίσις τῶν μυκηναίων τεχνιτῶν νὰ ἀπεικονίζωσιν εἰς

τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης μάλιστα τῆς κεραμευτικῆς θαλάσσια ζῶα καὶ ἰδιὰ ἐκ τῆς τάξεως τῶν κεφαλοπόδων, τὰ ὅποια, ὡς φαίνεται εὐρίσκοντο ἀφθονώτατα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ θὰ ἀπετέλουν κοινοτάτην τροφήν τῶν παραλίων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων. Ὁ πολύπους ἰδιὰ εἶναι τὸ μάλιστα πάντων εἰκονιζόμενον, ἀναρίθμητα δὲ εἶναι τὰ μνημεῖα ἐν οἷς εὔρηται. Κατ' ἀρχάς, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται ἐπέτρεπεν ἡ δεξιότης τοῦ τεχνίτου, οὗτος εἰκονίζετο κατὰ πιστὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀντιγραφῆν. Σὺν τῶ χρόνῳ ὅμως τὸ ζῶον ἤρχισε νὰ σχηματοποιῆται, οἱ πλόκαμοι αὐτοῦ εἴτε πάντες, εἴτε τινὲς μόνον ἐπεκτείνονται ὑπερμέτρως, ἵνα καταλάβωσι καὶ διακοσμήσωσι περισσότερον χώρον, οἱ ὀφθαλμοὶ γίνονται μεγάλοι καὶ πολύγραμμοι· ἐπὶ τέλους οἱ πλόκαμοι ἀποβάλλουσι τὰς κο-

τυληρόνας και καταντῶσι σπείραι ἢ ὄφιοειδείς ταινίαι, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ γίνονται κοσμήματα ἑλικοειδῆ ἢ πολλοὶ ὁμόκεντροι κύκλοι. Ὁ πολύπους ἀποβάλλει τὴν ζωτικότητα του καὶ ἀποχωρίζονται καὶ τὰ μέρη του, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἐκλείπει ἐντελῶς

μένουσι δὲ μόνον οἱ πλόκαμοι καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐσχηματοποιημένοι εἰς κοσμήματα.

Πρὸς εὐκολωτέραν κατανόησιν τοῦ πράγματος παραθέτομεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς διακοσμήσεως εἰς τοὺς δύο πρώτους ἀμφορεῖς (Πίν. I). Ἐν τῇ πρώτῃ



Εἰκὼν 11. Χαλκᾶ κτερίσματα τοῦ τάφου Β Μουλιανῶν.

διακρίνεται ἀκόμη τὸ ἐσχηματοποιημένον ζῶον σαφῶς, ἀλλὰ δύο τῶν πλοκάμων αὐτοῦ ἐπεκτεινόμενοι καταλαμβάνουσι καὶ τὴν ἀντίθετον ὄψιν, ἣν διακοσμοῦσιν. Εἰς τὴν δευτέραν ἔχει ἤδη συντελεσθῆ ἢ ἐξέλιξις· τὸ ζῶον δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον,

ἀλλ' εὗρηται μόνον οἱ πλόκαμοι ἀποτελοῦντες σπείρας καὶ ἑλικας. Εἰς τὸν τρίτον καὶ τέταρτον ἀμφορέα εὗρηται μόνον οἱ πλόκαμοι ὑπὸ τὴν ἀπλουστάτην αὐτῶν μορφήν ὡς ὄφιοειδείς ταινίαι. Εἰς τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην λάρνακα Λιμέ-

νος Σητείας εύρηται εικονισμένος πολύπους εις εκάστην τῶν τεσσάρων πλευρῶν, οὗ οἱ πλόκαμοι καταλαμβάνουσιν ὀλοκληρον τὴν πλευρὰν ὡς ὀφιοειδεῖς ταινίαι εις τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐπαλλήλους σειράς.

Χαλκᾶ ἀντικείμενα εύρέθησαν ἐν τῷ τάφῳ τὰ ἐξῆς.

Ἐντὸς τῆς λάρνακος καὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ στήθους εύρέθησαν τρεῖς χαλκοὶ δίσκοι ἡμιεμφαρμένοι ἐκ τῆς ὀξειδώσεως, ὧν ἡ διάμετρος εἶναι περίπου 0,19 (εἰκ. 11). Ἡ κεντρικὴ γῶρα ἐκάστου σφαιρουμένη σχηματίζει ὀμφαλὸν κυρτόκοιλον, οὗ τὸ μὲν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου εἶναι 0,025, ἡ δὲ διάμετρος 0,08. Ὁ ὀμφαλὸς εις τοὺς δύο δίσκους ἐν οἷς σώζεται ὀλοκληρὸς φέρει τρῆμα ἐν τῷ μέσῳ. Πιθανώτατα ὑπῆρχε καὶ τέταρτος δίσκος ἐν τῇ λάρνακι, διότι τὰ εύρεθέντα σεσηπότα τεμάχια εἶναι περισσότερα. Ἐκ τε τοῦ σχηματισμοῦ, τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὀμφαλοῦ ὀπῆς εἰκάζω ὅτι οἱ δίσκοι αὐτοὶ ἦσαν κύμβαλα καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ὁ τεθαμμένος ἐν τῇ λάρνακι νεκρὸς ἦτο κυμβαλιστῆς ἢ ἱερεὺς ὀργιαστικῆς τινος θεότητος.

Περὶ τῶν κυμβάλων πιστεύουσιν, ὅτι εἰσῆχθησαν εις Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς λατρείας θεοτήτων ὀργιαστικῶν π. χ. τῆς Κυβέλης ἢ τοῦ Βάκχου<sup>1</sup>, ἀλλ' ὅσα μέχρι τοῦδε ἦσαν γνωστὰ προέρχονται ἐκ χρόνων ἑλληνικῶν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Βερολίνου εύρισκόμενα φέροντα καὶ ἀρχαϊκὰ ἀναθηματικὰ ἐπιγραφὰς<sup>2</sup> εις Κόρην καὶ Ἀρτεμιν Λιμναῖτιν. Ἄλλο εύρέθη ὑπὸ τοῦ κ. Καραπάνου ἐν Δωδώνῃ<sup>3</sup>. Μυκηναϊκῆς ὅμως ἐποχῆς κύμβαλα δὲν ἦσαν γνωστὰ μέχρι τοῦδε, ἐφ' ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, οὐδὲ παραστάσεις αὐτῶν. Ὡστε τὰ κύμβαλα ταῦτα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὰ πρῶτα ἐρχόμενα εις φῶς ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Τὸ ἐκ τῆς εύρέσεως αὐτῶν ἐξαγόμενον συμπέρασμα εἶναι ὅτι τοῦλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶχεν ἤδη εἰσαχθῆ ἢ

λατρεία Ἀσιατικῶν θεῶν μετ' ὀργίων, ὧν αἱ τελεταὶ συνωδεύοντο ἐν τυμπάνοις καὶ κυμβάλαις.

Διακόσμησιν ἔφερον τὰ κύμβαλα ζώνην περιφερικὴν κατὰ τὸ χεῖλος ἐκ σταγόνων ἐκκρούστων· τέσσαρας δὲ ἄλλας ἐκκρούστους μεγάλας σταγόννας ἔφερον ἕκαστον κύμβαλον εις κανονικὰ διαστήματα μετὰξὺ τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ τῆς περιφερείας. Ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὀμφαλοῦ ὀπῆ ἐχρησίμευεν, ἵνα διέρρηται ἱμάς, δι' οὗ διεπέρα τοὺς δακτύλους ὁ κυμβαλίζων.

Εἶφος δίστομον (εἰκ. 11) χαλκοῦν ἀκέραιον εύρέθην ἐντὸς τῆς λάρνακος κατὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ νεκροῦ πλευρὰν. Ἡ λεπίς αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ὁμοία ταῖς τοῦ τάφου Α, ἀλλ' ὁ καυλὸς διαφέρει κατὰ τοῦτο ὅτι δὲν σχηματίζει ὀρθὰς γωνίας πρὸς τὴν λεπίδα, ἀλλὰ δι' ἀμβλειῶν γωνιῶν μεταβαίνει ἡρέμα πρὸς τὴν λεπίδα· ὁ καυλὸς δὲν ἀπολήγει εις κόμβον οὐδὲ τοξοειδῆ ἀπόφυσιν ἀλλ' εις οὐρὰν ἐκατέρωθεν τῆς ὀποιᾶς ὁ καυλὸς σχηματίζει δύο ἐξοχὰς ὡσεὶ ὄγκους βέλους ἢ προφυλακτῆρας. Τὰ πληρώματα τοῦ καυλοῦ ἠφανίσθησαν· συνηλοῦντο δὲ διὰ τεσσάρων μικρῶν ἤλων κατὰ τὴν πτέρναν καὶ τριῶν κατὰ μῆκος τοῦ καυλοῦ. Κατὰ τὸ σχῆμα φαίνεται τὸ ξίφος τοῦτο καὶ τὸ κατωτέρω κατὰ τι ἀρχαιότερον τῶν ἐν τῷ τάφῳ Α. Μῆκος τῆς λεπίδος 0,46, τοῦ καυλοῦ μετὰ τῆς οὐρᾶς 0,09. Τὸ μεγαλύτερον πλάτος τῆς λεπίδος 0,04.

Ὅμοιον τῷ προηγουμένῳ κατὰ τὸ σχῆμα ἀλλὰ μικροτερον (εἰκ. 12) εύρέθη παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ χαμαὶ τεθαμμένου νεκροῦ. Εἶναι ἀποκεκρουμένον τὸ ἄκρον τοῦ καυλοῦ μετὰ τῆς οὐρᾶς. Ὀλικὸν μῆκος 0,45.

Πάντα τὰ ξίφη καὶ τῶν δύο τάφων τῶν Μουλιανῶν φέρουσι διπλῆν ἐγγάρακτον διακοσμητικὴν γραμμὴν κατὰ μῆκος τῶν αἰχμῶν.

Αἰχμαὶ δοράτων εύρέθησαν δύο ἐν τῷ τάφῳ ἀπεικονιζόμεναι ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰκόνας 11. Τὸ σχῆμα τῆς πρώτης τῆς μεγαλυτέρας εἶναι κομψότερον· εις τὸ μέρος εις ὃ ὁ αὐλὸς μεταβαίνει εις τὴν λεπίδα σώζεται προέχων ἐκατέρωθεν ὁ χαλκοῦς ἤλος, δι' οὗ ἔστρεοῦτο τὸ ξύλον ἐντὸς τοῦ αὐλοῦ. Τὸ ὀλικὸν μῆκος τῆς αἰχμῆς εἶναι 0,185. Ἡ ἄλλη αἰχμὴ εἶναι μικροτέρα καὶ ἀπλουστερα καὶ πιθανῶς ἀνήκεν εις μικρὸν κυνηγετικὸν ἀκόντιον· σώζει καὶ αὕτη τὸν ἤλον. Μῆκος ὀλικὸν 0,095.

<sup>1</sup> Ἴδε ἄρθρον E. Pottier εἰς τὸ *Asiatick Daremberg et Saglio* ἐν τῇ λέξει *Cymbala*.

<sup>2</sup> Ἴδε αὐτὰ μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν εἰς Roehl *Imagines inscrip. antiquiss.* σ. 24 N. 1 σ. 26 N 8.

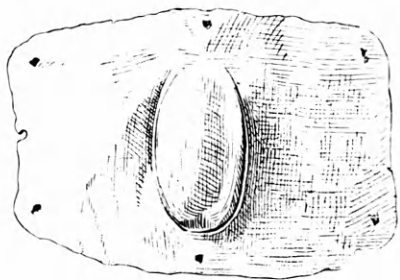
<sup>3</sup> Carapanos *Dodone* πίν. LIV. 4.



Χρυσά αντικείμενα εύρέθησαν ἐν τῷ Β τάφῳ τὰ ἐξῆς δύο.

Μικρὸς χρυσοῦς δακτύλιος ἀπλοῦς ἔχων διαμ. 0,018. Εὐρέθη ἐντὸς τῆς λάρνακος κατὰ τὴν θέσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς.

Προσωπὶς χρυσῆ (εἰκ. 12) εὕρισκομένη ὅτε ἀνεώχθη ὁ τάφος ἀκόμη εἰς τὴν θέσιν τοῦ προσώπου τοῦ χαμαὶ τεθαμμένου νεκροῦ ἤτοι μεταξύ τῆς κάτω σια-



Εἰκὼν 12. Χρυσῆ προσωπίς τάφου Β Μουλιανῶν.

γόνος ἦτις ἐσώζετο ἀκεραία καὶ τεμαχίου τοῦ κρανίου. Εἶναι ἔλασμα χρυσοῦν, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἀρκετὴ ποσότης ἀργύρου, ὀρθογωνίου σχήματος μὲ τὰς γωνίας ἀποστρογγυλουμένας καὶ τὰς πλευρὰς κυρτουμένας πρὸς τὰ ἔξω· εἰς τὸ μέσον φέρει κοιλότητα ἀμυγδαλωτὴν πρὸς ὑποδοχὴν πάντως τῆς ῥινὸς ἔκκρουστον ἔσωθεν. Τὸ μὲν μῆκος αὐτῆς εἶναι 0,15, τὸ δὲ ὕψος 0,108. Ἡ προσωπίς κατὰ τὴν περιφέρειαν ἔφευρεν ἑπτὰ τμήματα, ἤτοι ἐν εἰς ἐκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν καὶ ἀνὰ ἓν εἰς τὸ μέσον ἐκάστης πλευρᾶς πλὴν μιᾶς τῶν στενωτέρων, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσον ἵνα διὰ νημάτων προσδένηται εἰς τὸ πρόσωπον, ἢ μᾶλλον ἵνα προσράπτηται εἰς ὕφασμα, τὸ ὅποσον θὰ ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπον τοῦ νεκροῦ, ὅσον δὲν ἐσκέπαζεν ἢ προσωπίς.

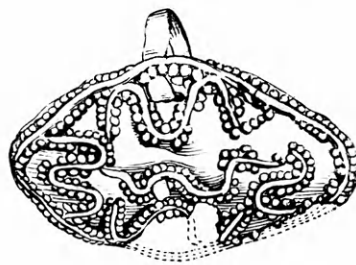
Ἡ εὕρεσις χρυσῆς προσωπίδος εἰς τάφον τῆς τελευταίας μυκηναϊκῆς περιόδου εἶναι ἀρκετὰ παράδοξος, ἀπ' οὗ μόνον εἰς τοὺς τάφους τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων αἰῶνας ὄλους ἀπέχοντας τῆς ἐποχῆς τῶν τάφων τῶν Μουλιανῶν εύρέθησαν τοιαῦτα, μᾶς διδὲι δὲ τὸ δικαίωμα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη δὲν εἶχεν ἐκλείψει καὶ ὅτι ἐπεκράτει ἐν Κρήτῃ καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ταύτης.

Καὶ ἐν τῷ τάφῳ Β εύρέθη μικρὸν τεμαχίον σιδηροῦν λίαν βεβλαμμένον ἀγνώστου ἀντικειμένου.

Μεταξὺ τῶν γωμάτων τοῦ Β τάφου εύρέθησαν δύο ἐπιμήκη πλακίδια ἐξ ἐλέφαντος πρασινοσιμένα ἐκ τῆς ὀξειδώσεως τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων πλησίον τῶν ὁποίων θὰ ἦσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἴσως ἦσαν πληρώματα ξίφους ἢ ἄλλου χαλκοῦ ἀντικειμένου. Καὶ τὰ δύο φέρουσι τὴν μίαν ἐπιφάνειαν ἀπλὴν ἐπίπεδον, τὴν δὲ ἄλλην διακεκοσμημένην δι' ἐγγαράκτων κοσμημάτων. Τὸ μεγαλύτερον τεμαχίον (μῆκος 0,095, πλατ. μεγαλ. 0,045) φέρει σειρὰν ἐκ δύο ὁμοκέντρων κύκλων μὲ στιγμὴν ὡς κέντρον καὶ κάτωθι σειρὰν ἀναγλύφων σταγόνων. Τὸ ἄλλο ἔχει εἰς τὸ μέσον σειρὰν ὁμοκέντρων κύκλων συνδεομένων ἀλλήλοις δι' ἐφαπτομένον καὶ οὕτως ἀποτελεῖται ἡ λεγομένη ψευδοσπίρα. Ἐκατέρωθεν ἄνω καὶ κάτω ὑπάρχει σειρὰ διαμεπερῶν ὀπῶν.

Μυκν. τάφοι εἰς θέσιν Βουρλιά.

Ὀλίγα λεπτά τῆς ὥρας ἀπὸ τῶν Σελλάδων ΒΑ εἰς θέσιν Βουρλιά εἶχον εύρεθῆ ὑπὸ χωρικοῦ πρὸ 15 ἐτῶν ἄλλοι τάφοι κτιστοὶ θολωτοί. Τούτους ἀνέσκαψε καὶ κατέστρεψεν ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἀγροῦ, ὥστε μικρὰ δοκιμὴ γενομένη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ ἀγρῷ δὲν ἔφευρεν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἢ τὴν κάθαρσιν ἐνὸς τοιοῦτου τάφου σωθέντος κατὰ τὸ ἤμισυ περίπου. Τὸ τε σχῆμα καὶ ἡ οἰκοδομία αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς τὰ αὐτὰ τοῖς προηγουμένοις, αἱ διαστάσεις του δὲ εἶναι 1,65 πρὸς 1,55. Ἐκ τῶν καταστραφέντων τού-



Εἰκὼν 13. Χρυσοῦς δακτύλιος Βουρλιάς Μουλιανῶν.

τῶν τάφων οὐδὲν ἄλλο περιέσωσεν ὁ χωρικός ἢ τὸν χρυσοῦν δακτύλιον, ὃν περιγράψω ἀμέσως ἀγοράσας αὐτὸν διὰ τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Πρὸέρχεται ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ τάφου τοῦ σωζομένου κατὰ τὸ ἤμισυ.

Χρυσοῦς δακτύλιος (εἰκ. 13) συνιστάμενος ἐκ λεπτοῦ κρίκου ἔχοντος διάμετρον 0,018 καὶ μεγάλης

έλλειψοειδούς σφενδόνης χρυσῆς προσηλωμένης εἰς τὸν δακτύλιον διὰ δύο ἤλων χρυσῶν, ὧν αἱ κεφαλαὶ φαίνονται καὶ ἔσωθεν καὶ ἐπὶ τῆς σφενδόνης. Αὕτη ἔχει ὑποστῆ φθοράν τινα εἰς τὸ μέσον τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν, τὸ μεγαλύτερον δὲ αὐτῆς μῆκος εἶναι 0,032. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς σφενδόνης ἔχει διακόσμησιν συνισταμένην ἐκ συρμάτων χρυσῶν περιβαλλομένων ὑπὸ κοκκιδώσεως, ἥτοι σύρμα λεπτὸν περιβαλλόμενον καθ' ὅλην του τὴν ἔκτασιν ὑπὸ κοκκιδῶν περιθέει ὁλόκληρον τὴν περιφέρειαν τῆς σφενδόνης, παρόμοιον δὲ σύρμα μετὰ κοκκιδῶν σχηματίζει σπείρας ἢ ὀριοειδεῖς γραμμὰς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας.



Εἰκὼν 14. Μυκηναϊκὸς τοῖχος Σελλάδων.

τεθραυσμένων καὶ ἐρείπια ἄλλων μικροτέρων θεμελιῶν. Ὀλίγα λεπτὰ πρὸς Δ. ὑπῆρχεν εἰς θέσιν ὑψηλὴν ὡσεὶ φρούριον ἢ ἀκρόπολις μυκηναϊκῆ, ἣτις καλεῖται καὶ σήμερον «*Ἑλληνικὸ*» ἢ «*Πύργος*», ἣτις ἔσωζε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀκόμη καὶ τὴν πρὸς Δ. πύλην. Ὁ γῶρος αὐτὸς ἀνεμοχλεύθη πρὸς καλλιέργειαν καὶ ἐφυτεύθη ἀμπελος, οἱ δὲ ἀνασκαφέντες λίθοι ἐτέθησαν ἐπὶ τοῦ μυκηναϊκοῦ τείχους καὶ ἀπετέλεσαν ὑψηλὸν φράκτην (εἰκ. 15).

Εἰς ἄλλην θέσιν καλουμένην «*Γοῦβες*» κειμένην μεταξὺ τῶν δύο συστάδων τῶν τάφων ἦτοί τῶν Σελλάδων καὶ τῆς Βουρλιᾶς ἀνεῦρον διὰ μικρᾶς δοκιμῆς τοίχους οἰκημάτων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Πρὸ ἐξ ἐτῶν εἰς τὸν αὐτὸν βουνὸν εὐρέθησαν ὑπὸ χωρικοῦ ἀπὸ τὰ Μετόχια Τουρλωτῆς ἀρκετὰ ἐργαλεῖα χαλκᾶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἥτοι διπλοῖ

### Γενικαὶ παρατηρήσεις.

Οἱ τάφοι τῶν Σελλάδων καὶ τῆς Βουρλιᾶς ἀνήκουσιν εἰς ἓνα ἢ πλείονας γειτονικοὺς μυκηναϊκοὺς συνοικισμούς, ὧν ἔχνη τινὰ διεσώθησαν πλησίον καὶ μέχρι σήμερον. Ἀμέσως ἄνω τῶν τάφων τῶν Σελλάδων πρὸς Ν. εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑπερκείμενου γηλόφου παρὰ τὸ μετόχιον τοῦ εὐρέτου χωρικοῦ σώζεται τοῖχος μυκηναϊκὸς ἐκτισμένος ἐξ ἀκατεργάστων καὶ ἀκανονίστων μεγάλων λίθων, οὗ εἰκόνα παραθέτομεν (εἰκ. 14). Ὁ χωρικὸς ἀνασκάπτων τὸν παρ' αὐτὸν γῶρον εὗρε πλῆθος ἀγγείων



Εἰκὼν 15. Πύργος ἢ Ἑλληνικὸ.

πελέκεις πέντε, μία σφύρα, δύο σμίλαι, μαχαίριον τοξοειδές, αἰχμὴ δόρατος ἄνευ αὐλοῦ ἀλλὰ μὲ δύο τρήματα ἐπιμήκη πρὸς σύνδεσιν, τρία δίστομα ἐγχειρίδια, τὰ ὅποια εὗρηται νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου<sup>1</sup>.

Ἐξ ὧν τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ μέρος ἦτο κατωκημένον διὰ συνοικισμῶν πλείονων κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον καὶ ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀνήκουσι καὶ οἱ εὐρεθέντες τάφοι.

### Λάρναξ ἐκ Λιμένος Σητείας.

Εἰς θέσιν «*Παπούρες*» παρὰ τὸν λιμένα Σητείας εὐρέθησαν ὑπὸ χωρικοῦ τὰ τεμάχια τῆς λάρνακος, ἣν περιγράφομεν ἐνταῦθα. Προέρχεται ἐκ

<sup>1</sup> Ἀριθ. εὐρετηρ. χαλκ. 534-545.

τάφου μυκηναϊκού, ὅστις εὐρέθη κατὰ τὸ παρελθόν θέρους ἐντελῶς κατεστραμμένος ἀπὸ παλαιότερας ἐποχῆς, ἣ δὲ λάρναξ ἦτο συντετριμμένη εἰς πολλὰ τεμάχια τὰ ὑποία παρέλαβεν ὁ δήμαρχος Λιμένος, καὶ τὰ ὅποια μετακομισθέντα εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου συνεκολλήθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν λάρνακα· ἔμεινεν ὅμως ἐλλιπῆς πολλαχοῦ μάλιστα τὸ σκέπασμα (εἰκὼν 16).

Ἡ λάρναξ εἶναι τοῦ συνήθους τετραγώνου σχήματος καὶ ἔχει ἐσωτερικὰς διαστάσεις τὰς ἐξῆς:

μῆκος 1,05, πλάτος 0,435-0,455, βάθος 0,53 καὶ πάχος κατὰ τὰ χεῖλη 0,03. Ὁ πυθμὴν λείπει ἐντελῶς.

Τὸ σκέπασμα ἔχει σχῆμα πρωτοφανές κείμενον μεταξύ θολωτοῦ καὶ ἀετοειδοῦς μὲ τέσσαρας ἀποκλίσεις καὶ ἀπομιμείται ἢ τοῦλάχιστον ὁμοιάζει πρὸς τὴν ῥάχιν βοῦς ἢ ἵππου, φέρει δὲ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον καὶ τεμάχιον ταινίας πλαστικῆς ὡσεὶ οὐρανὸν ζώου.

Ἡ λάρναξ καὶ τὸ πῶμα ἔφερον εἰς ἐκάστην τῶν



Εἰκὼν 16.

μακρῶν πλευρῶν ζευγὸς τοξοειδῶν λαβῶν, εἰς ἐκάστην δὲ τῶν στενῶν ἀνὰ μίαν.

Ὁ πηλὸς εἶναι χονδρὸς ἐρυθρωπὸς καλυφθεὶς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς δι' ἀλοιφῆς κιτρινωπῆς, ἐφ' ἧς ἐγράφη ἢ διακόσμησις τῆς λάρνακος διὰ χρώματος ἐρυθροῦ σήμερον ἢ καστανόχρου.

Περιθώρια ἐξέχοντα κατὰ τὰς γωνίας δὲν φέρει ἢ λάρναξ, ἀλλὰ μόνον περιχεῖλωμα κατὰ τὸ στόμιον μετ' αὐλακος, ὅμοιον ἄνευ αὐλακος φέρει καὶ κατὰ

τὴν βάσιν καὶ τὸ πῶμα. Στερεῖται καὶ ποδῶν.

Ἡ ἐρυθρὰ διακόσμησις καταλαμβάνει ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν καὶ τῆς λάρνακος καὶ τοῦ πῶματος. Εἰς ἐκάστην πλευρὰν τῆς λάρνακος εἶναι γεγραμμένος μέγας πολὺπους ἐσχηματοποιημένος, οὗ οἱ πλόκαμοι ἐπεκτεινόμενοι καταλαμβάνουσιν ὀλόκληρον τὴν πλευρὰν πλὴν τῶν γωνιῶν, αἵτινες εἶναι ἰδιαιτέρως κεκοσμημένοι διὰ καθέτων σπειρῶν καὶ τεθλασμένων γραμμῶν. Οἱ

πλόκαμοι ἐκάστης πλευρᾶς εἶναι διατεταγμένοι εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐπαλλήλους γραμμάς. Ἡ κεφαλή καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πολυπόδος τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν διακοσμοῦνται ὑπὸ λευκοῦ ἐπιχρίσματος εἰς κηλίδας μικρὰς δισκοειδεῖς ἐπιτεθέντος ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ χρώματος.

Εἰς τὸν αὐτὸν τάφον ὑπῆρχον δύο τοῦλάχιστον ἀκόμη πῆλιναι λάρνακες μία τετράγωνος, ἧς ἐσώθησαν μόνον ὀλίγα τεμάχια, καὶ μία ἄλλη λουτηροειδῆς, ἣτις ἔφερε καὶ πλουσίαν διακόσμησιν γραπτῆν. Τρία τεμάχια τῆς τελευταίας φέρουσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν γεγραμμένους ναυτίλους.

Ὁ τάφος, ὡς φαίνεται, εἶχε καταστραφῆ εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν καὶ τότε ἠφανίσθησαν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν τεμαχίων τῶν δύο τελευταίων λαρνάκων, ἔμενε δὲ μόνον ἡ πρώτη καὶ αὕτη συντετριμμένη. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ τάφου εἰς τὸ μέρος τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ τὴν ὑπαρξίν παραλίου συνοικισμοῦ ἐνταῦθα, ὅστις ἄγνωστον ἂν ὑπῆρχεν εἰς ἡν θέσιν ἔκειτο ἡ ἑλληνικὴ πόλις Ἡτεία ἢ ἀλαχοῦ.

Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης μηνὶ Δεκεμβρίῳ 1903.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ.

## ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

### ΕΠΙ ΤΙΝΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΥΠΕΡΤΕΛΕΑΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1884 σελ. 197-214 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Καραπάνου σειρά ἐπιγραφῶν προερχομένων ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ Ὑπερτελεάτου Ἀπόλλωνος κειμένου πλησίον τοῦ νῦν χωρίου Φοινικίου, δυτικῶς τῆς πάλαι Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, 51 τὸν ἀριθμόν, εἰσὶν ἐγκεχαραγμέναι, ἢ μᾶλλον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐσχηματισμέναι διὰ στιγμῶν ἐκτύπων, ἐπὶ χειλέων χαλκῶν ἀγγείων (ἀριθ. 2, 3, 4) ἢ ἐπὶ ταινιῶν χαλκῶν ἐπιμήκων φερουσῶν κατὰ τὰ ἄκρα δύο μικρὰς ὀπᾶς. Ἀνήκουσι, κατὰ τὸν ἐκδότην, « αἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1-3 εἰς τοὺς πρὸ Εὐκλείδου χρόνους, αἱ δὲ ὑπ' ἀριθ. 4-7 εἰς τοὺς μετ' Εὐκλείδην Ἑλληνικοὺς χρόνους, αἱ δὲ λοιπαὶ 44, αἱ ὑπ' ἀριθ. 8-51, εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ». Αἱ περίεργοι αὗται ταινίαι ἀποτελοῦσι μέρος τῆς πλουσίας συλλογῆς ἀρχαιοτήτων δι' ἧς ὁ κ. Καραπάνος ἐπλούτισε πρὸ δύο ἐτῶν τὸ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ἔνθα πρὸ τίνος χρόνου τῆ φιλόφρονι ἀδείᾳ τοῦ κ. Β. Στάη ἐμελέτησα αὐτάς. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάνυ ὀρθῶς καὶ ἀκριβῶς ἐξεδόθησαν·

ὀλίγα δὲ τινὰ νομίζω ὅτι δύνανται νὰ συμπληρωθῶσιν ἢ νὰ διορθωθῶσιν.

Καὶ τὴν μὲν ὑπ' ἀριθ. 5 ἐπιγραφὴν (ιδὲ σελ. 204) συμπληροῖ ὁ ἐκδότης οὕτως:

[Ἀπόλλωνι Ὑπερτελεάτῃ ἀνέθηκε Στέφα](;)νος Ἀγελαίου τοῦ Ἀριστοκράτους Ἐπιδαύριος τόθι (;

Ἡ λέξις τόθι ὅμως εἶναι σπανία καὶ ἀπαντᾷ μόνον ἐν τῇ ἐπικῇ καὶ λυρικῇ ποιήσει, πρὸς δὲ τούτοις δὲν ἔχει ἐνταῦθα κατ' ἐμὴν γνώμην οὐδεμίαν ἀρμόττουσαν σημασίαν. Τὸ πανομοιότυπον (ιδὲ Ἀρχαιολογ. Ἐφημερίδος ἐνθ' ἄνωτ. πίνακα παρένθετον Γ') δεικνύει τὰ γράμματα ΤΟΒ, τουτέστι τὸ β'. Πρβλ. C. I. G. 1347 στ. 13 ἐπὶ Γ. Ἰο[υλ]ίου Λάκωνος τὸ β', LeBas-Foucart ὑπ' ἀριθ. 173α στ. 12 Ἀριστοκλῆς [Καλ]λικράτους τὸ β', στ. 15, 17, 18, ἀριθ. 1736 κ. ἄ. πλλχ. Οὕτω δηλοῦται ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πρόσωπον κατέχει τὸ δεύτερον τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἢ θέσιν (πρβλ. τὸ Λατινικὸν consul tertium, quartum, κτλ.) ἢ ὑπονοουμένην ἢ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀναγραφομένην ἐν τῷ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐλλείποντι



μέρει τῆς ταινίας. Ἡ λέξις ἀνέθηκε, ἣν συμπληροῦ ὁ ἐκδότης, δὲν μοι φαίνεται πιθανή, ἐπειδὴ ἀπαντᾷ ἀπαξ μόνον ἐν ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς, καὶ δὴ ἐν ἐπιγραφῇ (ὑπ' ἀριθ. 3) πολλῶ ἀρχαιοτέρᾳ ταύτης. Ἴσως συμπληρωτέον ὡς ἐξῆς:

[Πυροφόρος (ἢ ἱερεὺς;) Ἄπολλωνος Ὑπερτελεάτου Στέφ(α);]νος Ἀγγελίου τοῦ Ἀριστοκράτους Ἐπιδάυριος τὸ β'.

Δύναται τις νὰ ἀντιτάξῃ κατὰ τῆς ἡμετέρας συμπληρώσεως: 1) τὴν ἀσυνήθη διάταξιν τῶν λέξεων, καθ' ἣν προηγείται ὁ τίτλος τοῦ κυρίου ὀνόματος, καὶ 2) τὸ μέγα μεταξὺ τῆς λέξεως πυροφόρος καὶ τῆς φράσεως τὸ β' διάστημα. Ἡμεῖς δὲ ἀποκρινόμεθα ὅτι 1) ἡ τάξις δικαιολογεῖται τῇ ὑπ' ἀριθ. 19 ἐπιγραφῇ, ἣτις ἀναμφιβόλως ἄρχεται διὰ τῆς λέξεως πυροφόρος, 2) θεωροῦμεν ὅτι ἡ φράσις τὸ β' ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ κύριον ὄνομα ἢ εἰς τὸν τίτλον (πρβλ. τὰ ἄνω ἀναφερόμενα χωρία), 3) οὕτω κτώμεθα τὸ ὁμοειδὲς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς σειρᾶς.

Τὸ ἐθνικὸν Ἐπιδάυριος ἀναφέρεται οὐχὶ εἰς τὴν περιώνυμον Ἐπίδαυρον τῆς Ἀργολίδος, ἀλλ' εἰς τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηρᾶν τὴν πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ὑπερτελεάτου Ἀπόλλωνος. Ἐτερος πυροφόρος Ἐπιδάυριος εἶναι ὁ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι (1884) σελ. 81 ἀναφερόμενος Σωσάρων Νικέρωτος. Ἀριστοκράτης τις ἱερεὺς ἀπαντᾷ αὐτόθι ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 9 ἐπιγραφῇ.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 22 ἐπιγραφὴ συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου [Μέ]ανδρος κτλ., ὁ ὄνομα ἄγνωστον κατὰ Bechtel - Fick, Griechische Personennamen Ἄλλα ὑπάρχουσιν ἄλλα ὀνόματα τελευτῶντα εἰς -έανδρος, δηλαδὴ Ἐτέανδρος, Θέανδρος, Κλέανδρος, Λέανδρος, Νέανδρος, ὧν τὸ κοινότατον εἶναι Κλέανδρος. Κλέανδρός τις Ἀλκαμένεος μνημονεύεται ὡς μέλος γερουσίας τῆς Σπάρτης (C. I. G. 1862) καὶ ἐν καταλόγῳ Ταινारीων (Collitz - Bechtel, Sammlung ὑπ' ἀριθ. 4446 στ. 17).

Ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 26 ἐπιγραφῇ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Σωηίνικο[ς]· καὶ τὰ μὲν γράμματα ὀρθῶς ἀνεγνώρισεν ὁ ἐκδότης, ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ ὄνομα, νομίζω ὅτι εἶναι μᾶλλον Σωίνικος, δηλ. ὅτι τὸ Η κατ' ἀρχαῖσμὸν τινα σημαίνει ἐνταῦθα τὸ δασύ

πνεῦμα. Ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1892 σελ. 4 ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Χρ. Τσουντα δύο θραύματα ἀγγείων πηλίνων ἐκ τοῦ Ἀμυκλαίου φέροντα τὰς ἐπιγραφὰς Νεικαίππ- καὶ Πειί[ξ]ένα (;) ἀντὶ Νεικασίππ- καὶ Πεισι[ξ]ένα. Πρβλ. Πειίπ(π)ίς (= Πεισιπίς, Collitz - Bechtel ὑπ' ἀριθ. 4559, ἐξ Ἀσωποῦ), Ηαιρήίππος (= Αἰρησιππος, Collitz - Bechtel 4421, ἐκ Σπάρτης), Αἰνηΐας (= Αἰνησίας, Collitz - Bechtel 4422, ἐκ Σπάρτης), Λύίππος (= Λύσιππος, Collitz - Bechtel 4591, ἐκ Ταινάρου), Ηαγηΐστρατος (= Ἀγησίστρατος, Collitz - Bechtel 4592, ἐκ Ταινάρου), νικάας, ἐνικάε κτλ. (= νικάσας, ἐνίκατε κτλ. Collitz - Bechtel 4416). Τὸ ὄνομα Σωίνεικος ἀπαντᾷ Collitz - Bechtel 4498, Σωίνικος δὲ Collitz - Bechtel 4445, 4446.

Τὸ κενὸν ...πιτας νομίζω συμπληρωτέον [Ἀσω]-πίτας. Ἱερεὺς τις -- ας Ὀνησίμου Ἀσω[πίτης] ἀπαντᾷ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 23 ἐπιγραφῇ καὶ ἕτερος Ἀσωπίτης ἀγνώστου ὀνόματος μνημονεύεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 43. Ἀσωπός, ὡς κύριον ὄνομα, ἀπαντᾷ τρίς ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ (δηλ. ἐν ταῖς ὑπ' ἀριθ. 25 καὶ 35 ἐπιγραφαῖς καὶ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1884 σελ. 81 ἀριθ. 3), ἐπειδὴ ὡς εἰκὸς ἐν τῇ γῆ τῆς πόλεως Ἀσωποῦ ἔκειτο τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱερόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ παρούσα ἐπιγραφὴ γέγραπται Δωριστί, δυνάμεθα ἐν τέλει τοῦ στίχου νὰ συμπληρώσωμεν Ὑπερτελεάτα μᾶλλον ἢ Ὑπερτελεάτου.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ὑπ' ἀριθ. 28 ἐπιγραφῆς ὁ ἐκδότης ἀναγινώσκει τὸ ὄνομα Σωίνεισος, παρατηρῶν ὅτι «ἡ ταινία εἶναι ἀκριβῶς τεθραυσμένη ἐπὶ τοῦ 1<sup>ου</sup> γράμματος τοῦ ὀνόματος τούτου. Ἐκ τοῦ σωζομένου ὅμως μέρους αὐτοῦ πιθανολογεῖται ἡ ἀνάγνωσις του ὡς C ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ ἦ καὶ K». Μετ' ἐπιμελεστάτην ἐξέτασιν τῆς ταινίας ταύτης νομίζω ὅτι τὸ ἐν λόγῳ στοιχεῖον εἶναι τῶ ὄντι K. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Σωίνεισος εἶναι ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, Σωίνικος δὲ μνημονεύεται, π. χ. ἐν Collitz - Bechtel 4445, 4446, Σώνικος δὲ ἐν ἐπιγραφῇ ἐκ Θεσπιῶν (I. G. Sept. I 1750 στ. 16). Ὡς δὲ ἀπαντῶσι τὰ τρία ὀνόματα Σωίνικος, Σωίνικος, Σώνικος παραλλήλως, οὕτως εὐρίσκομεν Σωσιγένης, Σωιγένης, Σωγένης (Head, Historia Numorum, 54), ἔτι δὲ Σωσίτιμος (Imhoof - Blumer,

Monnaies Grecques σελ. 212 ἀριθ. 5), Σωίτιμος (I. G. Sept. I 485), Σώτιμος (Collitz - Bechtel 1247).

Τὴν ὑπ' ἀριθ. 32 ἐπιγραφὴν ὁ ἐκδότης συμπληροῖ ὡς ἐξῆς:

[Ἄ]πόλλωνος Ὑπερτελεάτου Ἐρωσάτ[ης Ἀμ]μόνιος...

Μοναδικὸν δὲ εἶναι ἐν τῇ παρουσίᾳ ταινία οὐ μόνον ἢ θέσις τῶν ὀπῶν (ιδεὲ τὸ πανομοιότυπον Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ.ἀ.), ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς· ἐπειδὴ ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ εὕρισκομεν κύριον ὄνομα ἀκολουθοῦν ἀμέσως μετὰ τὰς λέξεις Ἀπόλλωνος Ὑπερτελεάτου· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἀποδεχθῶ οὐδὲ τὸ ὄνομα Ἐρωσάτης Ἀμμόνιος. Τὸ μὲν Ἐρωσάτης εἶναι ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, τὸ δὲ Ἀμμόνιος ὁ ἐκδότης ὑποθέτει ὅτι γράφεται ἐσφαλμένως ἀντὶ Ἀμμώνιος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐθνικὸν Ἀμμώνιος ἀπίθανον εἶναι νὰ ἐγχωρῇ ἐνταῦθα, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα ἐθνικὰ τῆς σειρᾶς εἶναι τὰ ἐξῆς:

Ἐπιδαύριος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1884 σελ. 81 ἀριθ. 1.

Ἀσωπίτης ἐν ταῖς ὑπ' ἀριθ. 23, 26, (;) 43.

--ήχιος (;) ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 51.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀναφέρονται εἰς πόλεις πλησίον τοῦ ἱεροῦ κειμένας. Ἔτι δὲ ἐν τῷ πανομοιότυπῳ βλέπομεν ὅτι θραῦμα ἀγνώστου μήκους ἐλλείπει πρὸ τῶν γραμμάτων -μοιος, ὥστε ἄνευ δισταγμοῦ δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν ἄλλως τε καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Λακωνικῆς προελεύσεως [Λα-

κεδαι]μόνιος. Τὰ γράμματα Ἐρωσατ- κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην σχηματίζουσι τὸ ὄνομα Ἐρωσ (πρὸβλ. Pape-Benseler, Griech. Eigennamen) καὶ τὴν ἀρχὴν πατρωνυμικοῦ τινος, π. χ. Ἀτ[τάλου], Ἀτ[τικοῦ]. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ λέξις πυροφόρος (ἢ ἱερεὺς) προηγείτο τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου [Ἄ]πόλλωνος. Περὶ τοῦ Α ὅπερ διακρίνεται σαφῶς ἐν τῷ πανομοιότυπῳ μετὰ τὸ [Λακεδαι]μόνιος δι-στάζω τίνα γνώμην νὰ ἐκφράσω. Ἐνδέχεται νὰ ᾖ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς λέξεως ἀ[νέθηκε], εἰ καὶ τότε ὄφειλεν ᾗτο Ἀπόλλωνι Ὑπερτελεάτη (πρὸβλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1890 σελ. 65 ἀριθ. 1).

Ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 36 ἐπιγραφῇ ὁ ἐκδότης ἀναγινώσκει Κύνσηος, ὄνομα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, εικάζων ὅτι εἶναι « διάφορος γραφῆ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος Κοίντιος (Quintius) ». Ἐν τῷ πανομοιότυπῳ, ὅπερ παρίστησιν ἀκριβέστατα τὸ ἀρχέτυπον, βλέπομεν ὅτι τὸ μετὰ τὸ ΚΥΝC ἐπόμενον στοιχεῖον δύναται μᾶλλον ὡς Κ νὰ ἀναγνωσθῇ, τὸ δὲ τρίτον δύναται νὰ ᾖ Ν ἢ καὶ ΛΙ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα Κυλίσκος δὲν ἀπαντᾷ ἀλλαχοῦ, προτιμῶ τὴν ἀνάγνωσιν Κυρ(ί)σκος, ἀποδίδων τὴν ἔλλειψιν τοῦ Ι εἰς σφάλμα τοῦ χαρακτοῦ. Παρατηρητέον ὅτι ἐν Σπάρτῃ ἀπαντῶσι τὰ ὀνόματα Κυνίσκος (Ἡρόδοτ. VI. 71, Ξενοφ. Ἀναβ. VII. 1. 13) καὶ Κυνίσκα (Ξενοφ. Ἀγησ. 9 § 6 κτλ.).

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 6ῃ Μαρτίου 1904.

MARCUS NIEBUHR TOD.

# ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΑΦΩΝ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΟΔΟΝ

(Πίν. 4-6)

Κατά Ὀκτώβριον τοῦ προπαρελθόντος ἔτους<sup>1</sup> οἱ κάτοικοι Ἀθηνῶν Κωνσταντῖνος Μωραΐτης καὶ Ἀναστάσιος Οἰκονόμου, ἔχοντες οἰκόπεδον κατὰ τὴν Ἱερὰν ὁδὸν ἐν ἀριστερᾷ τῷ πορευομένῳ ἐπὶ Ἐλευσίνα καὶ παρ' αὐτὴν τὴν διασταύρωσιν τῆς ἐκεῖ διερχομένης σιδηρᾶς ὁδοῦ Πειραιῶς - Πελοποννήσου<sup>2</sup>, ἤρξαντο ἀνοίγοντες θεμέλια ὅπως οἰκοδομήσωσιν. Εἰς βάθος ὅμως προχωρήσαντες δύο περίπου Γαλ. μέτρων ἀνεῦρον τάφους ἀρχαίους καὶ τὸ πρῶγμα περιῆλθεν εἰς γνώσιν τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ἀποσταλεὶς εἰς ἐξέτασιν τῶν τόπων ἐμὸς συνάδελφος κ. Σκιᾶς ἐπρότεινεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸ τὴν περαιτέρω ἔρευναν τῶν ἐκεῖ τόπων διὰ κανονικῆς σκαφῆς, τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἀποδεχθὲν τὴν γνώμην τοῦ ἐμοῦ συναδέλφου ἀνέθηκεν εἰς ἐμὲ τὸ ἔργον, διότι ὁ Σκιᾶς ἀνάγκη ἦτο νὰπέλθῃ εἰς Κόρινθον χάριν ἄλλης τινὸς ἐκεῖ ἀρχαιολογικῆς ἐργασίας. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Σκιᾶς ἐπανελθὼν ἐκ Κορίνθου μὲ ἀνεπλήρωσεν εἰς τὸ ἔργον ἐπὶ δύο ἡμέρας κακοδιαθετήσαντα, βραδύτερον δὲ ἀσθενήσαντα μὲ ἀνεπλήρωσεν ἐπὶ ὀλόκληρον ἐβδομάδα ἕτερος συνάδελφος, ὁ κ. Κουρουνιώτης.

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐπὶ τοῦ παρατεθειμένου διαγράμματος (πίν. 4), οἱ ἀνακαλυφθέντες ἐκεῖ τάφοι ὑπερβαίνουσι τὰς δύο δωδεκάδας. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῷ διαγράμματι οὐδὲ καὶ ἐδηλώθησαν πάντες, διότι τὸ διάγραμμα δὲν ἐγένετο καθ' ὃν καὶ ἡ ἀνασκαφὴ χρόνον, ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρασ αὐτῆς, ὥστε οἱ ὑπερκείμενοι τῶν ἐν αὐτῷ σημειωθέντων τάφοι δὲν ἐσημειώθησαν, διότι ἡ ἀκριβὴς

αὐτῶν τοποθεσία δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ γνωσθῇ ἐκ τῆς ὑπ' ἐμοῦ προχείρου καὶ ἀνευ ἀκριβοῦς τῶν τόπων καταμετρήσεως ἐν τῷ σημειωματικῷ μου δηλώσεως αὐτῶν· ἔκειντο δὲ οἱ ἐν τῷ διαγράμματι σημειούμενοι τάφοι σχεδὸν πάντες εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον καὶ εἰς βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους 2,00 - 2,50 Γ. Μ., τούτων δὲ πάλιν ὀλίγων ὁ πυθμὴν ἔψαυεν αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Μεσημβρινοανατολικῶς τὸ ἔδαφος ὑψοῦται ἡρέμα καὶ ἐκεῖ κατ' ἀκολουθίαν εἰς ὀλιγώτερον βάθος εὗρηται τὸ στέρριφον, ἧτοι ἡ νῦν κοινῶς *κιμωλιὰ* παρ' ἡμῖν καλουμένη, ἐνῶ βορειοανατολικῶς τούναντίον τὸ ἔδαφος ταπεινοῦται καὶ ἐκεῖ ἡ ἐκ φορητῶν ξένων χωμάτων ἐπίχωσις εἶναι μεγαλειτέρα καὶ τὸ στέρριφον κατ' ἀκολουθίαν εἰς μεγαλιέτερον ἀνευρίσκειται βάθος.

Ταῦτα γενικῶς προτάξας ἔρχομαι νῦν εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτῶν τῶν τάφων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς κτερισμάτων κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ὑφ' ᾧ φέρονται σημειωμένοι.

Α) Πώρινος ὄλος μετὰ καλύμματος πωρίνου. Μῆκος ἐσωτερικόν 1,85 περίπου, ἐξωτερικόν 2,05. Πλ. 0,60, Β. 0,50 Κτερισμάτα δὲν εἶχε· τὰ ὅστ' ἀ σχεδὸν ὅλα. Κατεύθυνσις ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Κρανίον εἰς τὸ βόρειον ἄκρον βλέπον πρὸς μεσημβρίαν.

Β) Λάρναξ μαρμαρίνη μετὰ καλύμματος ὡσαύτως μαρμαρίνου (*σαγματοειδοῦς*) Μ. 1,85 - 2,05 περίπου. Πλάτος 0,60, Βάθος 0,50. Ὁ σκελετὸς σχεδὸν ὀλόκληρος καὶ τὸ κρανίον σῶον, πλὴν τῆς ἀποκεκολλημένης καὶ μακρὰν τῆς ἀρχικῆς τῆς θέσεως εὐρεθείσης κάτω σιαγόνος. Ἴσως εἶχε παρασύρει αὐτὴν μὲ τὰ χρώματα πρὸς τὰ κάτω ὁ σκαφεύς, χωρὶς τὸ πρῶγμα νὰ ἐννοηθῇ καὶ παρ' ἐμοῦ αὐτοῦ, καίπερ ἐπὶ τόπου ὄντος. Λέγω

<sup>1</sup> Ἐνεκα διαφόρων αἰτίων ἀνεβλήθη μέχρι τῆς σήμερον ἡ δημοσίευσις τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

<sup>2</sup> Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς νεωτέρας ἀμαξιτοῦ, ἧτοι ἀπὸ τῆς Ἀγίας Τριάδος, εἶναι 400 περίπου Γαλ. μέτρα.

δὲ τοῦτο, διότι τὰ ὀστᾶ μοι ἐφάνησαν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν νεκρὸν ἀνήκοντα. Ὁ νεκρὸς ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐκτάδην κείμενος. Κτέρισμα ὀπωσοῦν λόγου ἄξιον εἶχε δακτύλιον χρυσοῦν φέροντα λίθον σάρδιον μὲ ἀνάγλυπτον λέαιναν (;)· τὰ λοιπὰ ἀνάξια λόγου, ὑάλινα δηλ. ἀγγεῖα τῶν συνηθεστάτων καὶ ἤλοι σιδηροὶ λείψανα τῆς ξυλίνης ποτὲ σαρκοφάγου. Ὅτι δὲ ἐντὸς ξυλίνης λάρνακος ὁ νεκρὸς κατετέθη ἐν τῇ λιθίνῃ σαρκοφάγῳ ἐμαρτύρει καὶ πλατεῖα ταινία ὑπομέλαινα περιθέουσα ἔσωθεν καὶ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τῆς μαρμαρίνης σαρκοφάγου. Ἐχωρίζετο ὁ τάφος οὗτος ἀπὸ τοῦ Α καὶ τοῦ Γ διὰ τοιχαρίων ἐξ ὀπτῶν πλίνθων πλ. 0,20 περίπου.

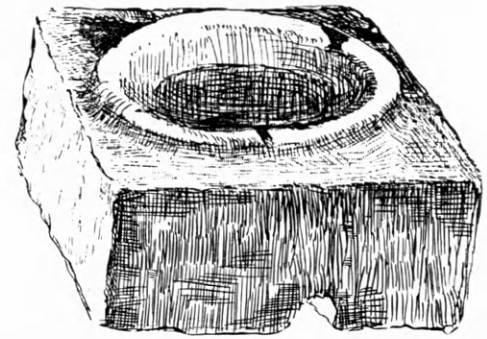
Γ) Αἱ πλευραὶ τοῦ ἐκ τοίχων πηλοκτίστων· κάλυμμα κεραμίδες κυρταί· πυθμὴν μίγμα σκληρὸν (béton). Ὁ τάφος εἶχεν ἀνοιχθῆ πρότερον ὑπὸ τῶν σκαφέων τῶν τὰ θεμέλια τῆς οἰκοδομῆς ἀνοξάντων. Εἰς τὰ χώματα οὐδὲν τι ἄλλο εὐρέθη ἢ βελόνη ὀστεῖνη τετραυσιμένη· Μῆκος ἄδηλον πλ. 0,40 περίπου, βάθος 0,85 - 0,90.

Δ) Ὅμοιος τὴν κατασκευὴν τῶν τοίχων πρὸς τὸν προηγούμενον μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἔσωθεν οἱ τοῖχοι ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ χονδροειδοῦς χρίσματος. Κάλυμμα κεραμίδες. Εἶχε καὶ οὗτος ἀνοιχθῆ πρότερον, ἀλλὰ, ὡς εἰκάζω, δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ. Τούλάχιστον ὀστᾶ εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ πάμπολλα. Πυθμὴν μίγμα σκληρόν. Μ ἄδηλον, πλ. 0,50 καὶ βάθος 0,90 περίπου. Τὸ ἐκ κεραμίδων κάλυμμα ἦτο βυθισμένον· διακρίνοντο δὲ διὰ τῶν ῥωγμῶν τὰ ὀστᾶ τοῦ νεκροῦ τοῦ ὑπερκειμένου τάφου (ἴδε κατωτέρω).

Ε) Οἱ τοῖχοί τοῦ ἐξ ὀπτῶν πλίνθων (τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος ὅχι διαφόρων τῶν σήμερον ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν) ἀσβέστῳ καὶ ἄμμῳ ἐκτισμένος· πυθμὴν μίγμα σκληρόν· κάλυμμα πλάξ μαρμαρίνη. Μῆκος 2,00 περίπου, πλ. 0,60, βάθος 0,90. Καὶ οὗτος εἶχεν ἀνοιχθῆ πρότερον ὑπὸ τῶν ἀνορυσσόντων τὰ θεμέλια τῆς οἰκοδομῆς σκαφέων.

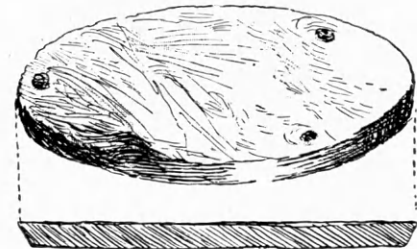
Ζ) Ὁ περιεργότατος πάντων τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς καὶ ἐπισημότητος διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κτερίσματα. Τὸν πυθμὴνα αὐτοῦ ἀπετέλει πώρινος λίθος, οὗ παρέχομεν ὧδε ἐκ τῶν κάτω, δηλ. ἐκ τοῦ μέρους, ὅπερ ἦν πρὸς τὴν γῆν ἐστραμμενον, τὴν εἰκόνα (ἀριθ. 1) πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν

ῥηθησομένων (παράβ. πίν. 5)<sup>1</sup>. Κάτωθεν ὁ λί-



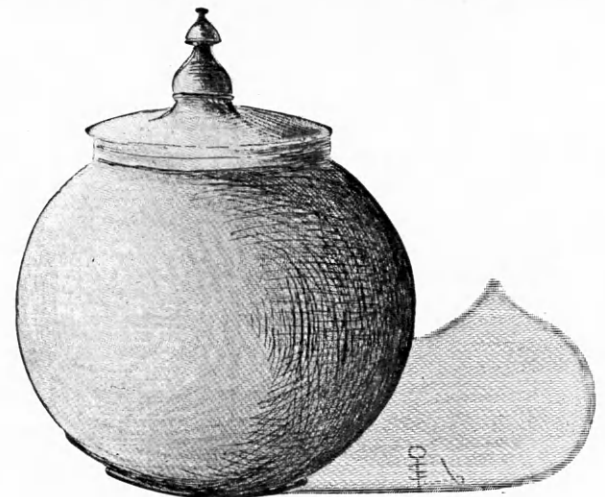
Εἰκὼν 1.

θος ἀπεφράσσετο διὰ στρογγύλης πλακὸς (εἰκ. ἀριθ. 2) συγκρατουμένης διὰ τριῶν σιδηρῶν γόμφων



Εἰκὼν 2.

μολύβδῳ περιενδεδυμένων. Ἐντὸς δὲ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ σχῆμα κολούρου κώνου ἔχοντος τρή-



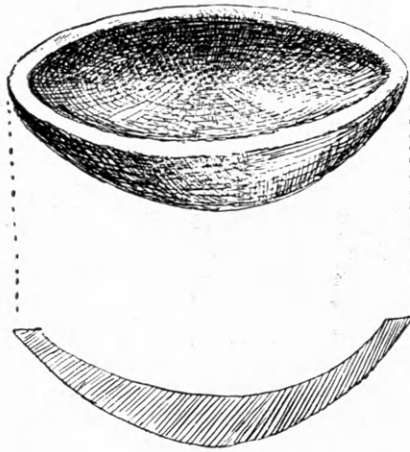
Εἰκὼν 3.

ματος ὑπάρχει μαρμαρίνον δοχεῖον, οὗ τὸν πυθμὴνα

<sup>1</sup> Ἡ ἄνω αὐτοῦ ἐπιφάνεια εἶναι ὀμαλὴ καὶ ἐν τῷ μέσῳ φέρει τὸ τρήμα, ἐν ᾧ τὸ μαρμαρίνον δοχεῖον, οὗ τὸ χεῖλος ἄνω διακρίνεται καὶ ἐν τῇ εἰκόνι (πίν. 5).



ἀπετέλει ἡ ἄνω μνημονευθεῖσα στρογγύλη πλάξ, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἦτο ἐναποτεθειμένη ἡ ἀργυρᾶ ὀστεοδόχος κάλπις μετὰ καὶ τοῦ ἐπίσης ἀργυροῦ καλύμματός της (εἰκ. ἀρ. 3), ἣν ἐσκέπαζεν ἕτερον μαρμάρινον κάλυμμα (εἰκ. ἀρ. 4). Ἐπὶ τοῦ κρασπέδου τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ πωρί-



Εἰκὼν 4.

νου λίθου τοῦ χρησιμεύοντος ὡς βᾶσις τοῦ τάφου καὶ ἐγκλείοντος, ὡς ἤδη ἐρρήθη, τὴν ἀργυρᾶν ὀστεοδόχον κάλπιν ὑψοῦντο καθέτως (ὑψ. 0,80 περίπου) τέσσαρες πώρινοι πλίνθοι καὶ ἀπετέλουν φρεατοειδῆ τετράγωνον θαλαμίσκον (πλ. 0,50 περίπου, παρὰ β. πίν. 5), ὄντινα ἐλάχιστον ἐνέχοντα χῶμα ἐκάλυπτον ἄνωθεν δύο ὅμοιαι πώρινοι πλίνθοι (ἴδε καὶ πίν. 6). Ἐσωθεν ἦτο ἐπικεχρισμένος ὁ θαλαμίσκος καὶ ἐπὶ τοῦ χρίσματος ἐσώζοντο ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος (λείψανα τοιχογραφιῶν); Ἡ πρὸς μεσημβρίαν κάθετος πωρίνη πλίνθος τοῦ τάφου ἐστηρίζετο ὀπισθεν δι' ἄλλης τινος ἐγκαρσίου πωρίνης πλίνθου (πίν. 6), οἷον ἐὶ δι' ἐγκαρσίου δοκοῦ, ὡς τι μὴ ὄλωμα, ὅπερ δυστυχῶς εἶχον καταστρέψει ἐν μέρει οἱ τὰ θεμέλια τῆς οἰκοδομῆς ἀνοίξαντες σκαφεῖς. Ὅπισθεν δ' ἔτι περαιτέρω ὑπῆρχον ἐπὶ ὁμοίου μολώματος ἐδραζόμεναι καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου, τρεῖς ἔτι πώρινοι πλίνθοι (ἴδ. διάγραμμα καὶ πίν. 6) οἷον ἐὶ δάπεδον ἀποτελοῦσαι. Ὡς δὲ οἱ πρότερον ἐκεῖ σκάψαντες μοὶ εἶπον, ἑτέρα τις ὁμοία πλίνθος εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἔκ τοῦ χώρου τοῦ μεταξὺ τούτου τοῦ τάφου (Z) καὶ τοῦ παρακειμένου I εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον κειμένη καὶ πρὸς

τὰς ἄλλας ἐκεῖ συνεχομένη, ὡς τῆς αὐτῆς στρώσεως μέρος οὔσα.

Ὁ τάφος ἠνοίχθη ἀφαιρεθείσης πρῶτον τῆς ἐτέρας τῶν πωρίνων πλίνθων τῶν ἀποτελοῦσῶν τὸ κάλυμμα αὐτοῦ καὶ ἔπειτα τῆς πρὸς βορρᾶν ὀρθίας. Ὁ φρεατοειδῆς θαλαμίσκος ἦν κενός, ἐλάχιστα ὡς ἐρρήθη ἐνέχων χῶματα, τούτων δ' ἀφαιρεθέντων, ἀνεφάνη τὸ πρῶτον τὸ ἡμισφαιρικὸν μαρμάρινον κάλυμμα (εἰκ. ἀριθ. 4), περὶ οὗ ἄνωτέρω ὁ λόγος, ἀφαιρεθέντος δὲ καὶ τούτου ἀνεφάνη ἡ ἀργυρᾶ ὀστεοδόχος κάλπις κεκαλυμμένη διὰ τοῦ ἐπίσης ἀργυροῦ καλύμματός της<sup>1</sup>. Ἡ κάλπις ἦτο πλήρης κεκαυμένων ὀστέων, ἐμπεριεῖχε δὲ καὶ πάμπολλα (ὑπὲρ τὰ τριάκοντα) χρυσᾶ φύλλα ὀδύς, πέντε χρυσᾶς ταινίας (μῆκ. 0,39 περίπου), εἰς τὸ μέσον τῆς μιᾶς τῶν ὁποίων ὑπάρχει καὶ κομβίον ἐξ ὑαλώδους μάζης, καὶ δύο λεπτάς χρυσᾶς δανάκας, ὧν ἡ ἑτέρα πολλοῦ λόγου ἀξία καθ' ἑαυτὴν τε καὶ διότι μᾶς παρέχει σημεῖον ἀφετηρίας εἰς χρονολογίαν τοῦ τάφου (εἰκ. ἀριθ. 5). Ἡ δανάκη εἶναι τὸ ἔκτυπον ἐπὶ λεπτοῦ χρυσοῦ πετάλου τῆς ὀπισθίας ὄψεως ἀργυρᾶς δραχμῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν τάξιν τῆς νέας τεχνοτροπίας τῆς ἀττικῆς νομισματικῆς, ἣτοι τῆς λεγομένης κοινῶς τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν τετάρτην αὐτῆς περίοδον ἣτοι τὴν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ ἔτους 146<sup>ου</sup> καὶ λήγουσαν εἰς τὸ ἔτος 87<sup>ου</sup> π. X. Παρουσιάζει δὲ ἄγνωστον μέχρι τοῦδε εἰς τοὺς νο-



Εἰκὼν 5.

μισματολόγους καὶ μὴ ἐξετασθεῖσαν σειρᾶν, ὡς ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων ὀνομάτων<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Περιέργον ὅτι μέρος μιᾶς τῶν ἐντὸς αὐτῆς χρυσῶν ταινιῶν περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, ἦτο ἔξω τοῦ ἀργυροῦ καλύμματος τῆς κάλπιδος.

<sup>2</sup> Ἴδε τὴν περὶ ταύτης σημείωσιν τοῦ κ. Σβορώνου εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος τῆς Διεθνοῦς ἐφημερίδος τῆς Νομισματικῆς ἀρχαιολογίας τοῦ παρόντος ἔτους (1904). Τῆς σημειώσεως ταύτης ἔλαβον κατὰ γνώσιν ἐν τυπογραφικοῖς δοκιμαίαις. Ἀφοῦ δ' εἶχεν ἤδη αὕτη τυπωθῆ πρὶν ἢ τὸ παρόν μου ἄρθρον δοθῆ εἰς τὸ τυπογραφεῖον, ἐκρίθη ὅπως περιττόν παρ' ἐμοῦ νὰ ἐπαναληθῆ καὶ αὐθις ἐνταῦθα ὀλόκληρος, ἄν καὶ εἶχεν ὄντως πρὸς τοῦτο γραφῆ κατὰ παράκλησίν μου.

Δυστυχῶς ἡ κάλπις δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξαχθῇ σὼα' τὰ τοιχώματα αὐτῆς λεπτότατα καὶ κατωμένα εἶχον ἀποβῆ λίαν εὐθραυστα. Ὅμως συνεκολλήθη καὶ εὔρηται νῦν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ. Εἶναι δὲ ἡ δευτέρα ἀργυρᾶ κάλπις, ἣν τοῦτο κέκτηται.

Η) Τὸν τάφον εὐρεθέντα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῶν τὰ θεμέλια ἀνοιγόντων σκαφῶν εἶχεν ἐξετάσει ὁ Σκιᾶς. Κτερίσματα δὲν εἶχεν. Οἱ τοίχοί του ἦσαν ἐκτισμένοι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων. Εἰς τὰ περίξ χώματα εὐρέθη κολοβὸν ἀνάγλυφον ἀνάξιον μακροτέρου λόγου. Περιέργον ἔμωσ ὅτι εἰς τοὺς τοίχους του (τὸ πρᾶγμα ἐγνώσθη ὅταν ὁ τάφος κατεστράφη χάριν τῆν περαιτέρω σκαφῆς<sup>1</sup>) ἦσαν ἐνφκοδομημένοι δύο κοινότατοι τεθραυσμένοι ἐνεπίγραφοι κιονίσκοι (ἴδε κατωτέρω) καὶ τὸ κάτω μέρος κορμοῦ γυναικείου ἀγάλματος κακοτεχνοτάτου. Ταῦτα γράφω κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐπιστάτου τῶν ἀνασκαφῶν, διότι ὅταν ὁ τάφος κατεστράφη δὲν ἦμην παρών. Ὁ τάφος ἔκειτο ὑψηλότερον τοῦ πυθμένος τοῦ τάφου Ζ.

Θ) Πώρινος ἄνευ καλύμματος· μ. 1,80-2,40 πλ. 0,80-95, βάθος 0,55. Κατὰ τὸ μεσημβρινόν του ἄκρον κιονίσκος κατὰ μῆκος τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς του κατακείμενος (ἴδε κατωτέρω) ἐνεπίγραφος. Ὅστ᾽ αὐτὸν εὐρέθησαν οὔτε κτερίσματα, πλὴν σιδηροῦ τινος ἀσημοῦ πράγματος, ἴσως ὄχι ἀρχαίου. Εὐρέθησαν ἔμωσ δύο τρεῖς ἀνθρακες μαλακοῦ ξύλου.

Θ') Ὑπὸ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ προηγουμένου τάφου, καθ' ἣν περίπου θέσιν ἐν τῷ διαγράμματι σημειοῦται, λίθος πώρινος σχήματος στομίου φρέατος κάτωθεν πεφραγμένος διὰ παχέος ἀσβεστώδους σκληροῦ μίγματος. Ἐν τῇ οὕτω πεφραγμένη κοιλότητι ὅστ᾽ αὐτὸν κεκαυμένα καὶ κτερίσματα τέσσαρα πήλινα σωληνοειδῆ ἀγγεῖα τῶν συνηθεστάτων καὶ εὐτελεστάτων καὶ κτενὸς δύο τεμάχια. Εἶχον λάβει, ὡς φαίνεται, πράγματι φρέατος στόμιον (πώρινον) καὶ φράξαντες αὐτὸ κάτωθεν τὸ μετεποίησαν οὕτως εἰς ὀστεοδόχον κάλπιν, ἐν ἣ καὶ ἐναπέθηκαν τὰ κεκαυμένα ὅστ᾽ αὐτὸν νεκροῦ μετὰ καὶ τῶν πενιχρῶν κτερισμάτων. Τὸ κάλυμμα,

<sup>1</sup> Ὅταν τὸ διάγραμμα τῶν ἐκεῖ τύπων ἐγένετο, ὁ τάφος δὲν ὑπῆρχεν ἔτι δ' ἐν αὐτῷ κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ Ἡμερολογίου μου καὶ τούτου ἕνεκα ἐσημειώθη διὰ στιγμῶν.

δι' οὗ εἶχον σκεπάσει αὐτήν, τὸ εἶχον ἀφαιρέσει, ὡς φαίνεται, οἱ τὸν τάφον Θ κατόπιν κτίσαντες, ἴσως διότι τοὺς ἐμπόδιζε, ἀφέντες τὸν ἄλλον λίθον ἄθικτον.

I, K) Οἱ τάφοι οὗτοι ὡς καὶ δύο ἄλλοι (I' καὶ K') ὑπεράνω αὐτῶν κείμενοι, ἠνοίχθησαν καὶ ἐξετάσθησαν ὑπὸ τοῦ Σκιᾶ, οὗ καὶ παραθέτω ὡς τὴν ἐπιδοθεῖσάν μοι περὶ αὐτῶν σημείωσιν.

α' Ἀνεσκάφησαν τέσσαρες τάφοι κείμενοι παραπλεύρως (πρὸς δυσμὰς) τοῦ τάφου<sup>1</sup>, ἐν ᾧ εὐρέθη ἡ ἀργυρᾶ κάλπις, μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς μαρμαρίνης σαρκοφάγου<sup>2</sup>, ἐν ἣ εὐρέθη ὁ χρυσοῦς δακτύλιος. Ἐκ τῶν τεσσάρων τάφων οἱ δύο<sup>3</sup> ἦσαν κτιστοὶ διὰ μεγάλων ἀκατεργάστων μαρμαρίνων πλακῶν καὶ ἔκειτο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον, εἰς ὃ καὶ ὁ τάφος, ἐν ᾧ εὐρέθη ἡ ἀργυρᾶ κάλπις. Οἱ ἕτεροι δύο, οἱ καὶ πρότερον ἀνασκαφέντες<sup>4</sup>, ἔκειτο ὑπεράνω αὐτῶν, ἦτοι σχεδὸν ἐν μέτρον ὑψηλότερον τῆς ἀργυρᾶς κάλπιδος ὁ εἷς, ὁ δ' ἕτερος ὑψηλότερον καὶ τούτου. Οἱ τέσσαρες τάφοι δηλ. ἦσαν τεθειμένοι εἰς τρία στρώματα.

Ὁ ἀνώτατος ἦτο θήκη νεκρικὴ κατεσκευασμένη αὐτοσχεδίως ἐξ ὀστράκων εὐτελῶν ἀγγείων, ἐν ἣ εὐρέθη ὁ σκελετὸς παιδίου ἄνευ κτερίσματος.

Ὁ βαθύτερον κείμενος τάφος ἦτο κατεσκευασμένος διὰ μεγάλων κεραμίων πλακῶν, ὧν μία ἐκ τῶν πλευρῶν καταμετρηθεῖσα εἶχε μῆκος 1 μέτρου καὶ πλάτος 0,64, ἑτέρα δὲ ἐκ τῶν ἐπικαλυπτουσῶν αὐτὸν εἶχε μῆκος καὶ πλάτος 0,64. Ὁ τάφος ἦτο σεσυλημένος (πιθανῶς ἐν νεωτέροις χρόνοις), διὸ καὶ ἔλειπόν τινες τῶν ἐπικαλυπτουσῶν αὐτὸν κεραμίδων. Τὰ ὅστ᾽ εὐρέθησαν σεσωρευμένα εἰς ἐν τῶν ἄκρων καὶ παρ' αὐτὰ τεμάχια ὑαλίνου ἀγγείου σωληνοειδοῦς.

Ὑποκάτω αὐτοῦ καὶ παραπλεύρως τοῦ τῆς ἀργυρᾶς κάλπιδος ἔκειτο ὁ εἷς τῶν ἐτέρων δύο τάφων (I). Εὐρέθησαν ὅστ᾽ αὐτῶν νεκρῶν ἐφθαρμένα. Ὡς ἐφαίνετο, τοῦ ἐνὸς τὰ ὅστ᾽ ἦσαν σεσωρευμένα εἰς τὸ ἐν τῶν ἄκρων, εἰς δὲ τὸ ἕτερον τὰ τοῦ ἄλλου, ὁ δὲ τρίτος ἔκειτο ὑπτίως. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐφαίνοντο σαφῶς ἕνεκα τῆς φθορᾶς τῶν ὀστῶν καὶ τῶν

<sup>1</sup> Τοῦ τάφου Ζ δηλ.

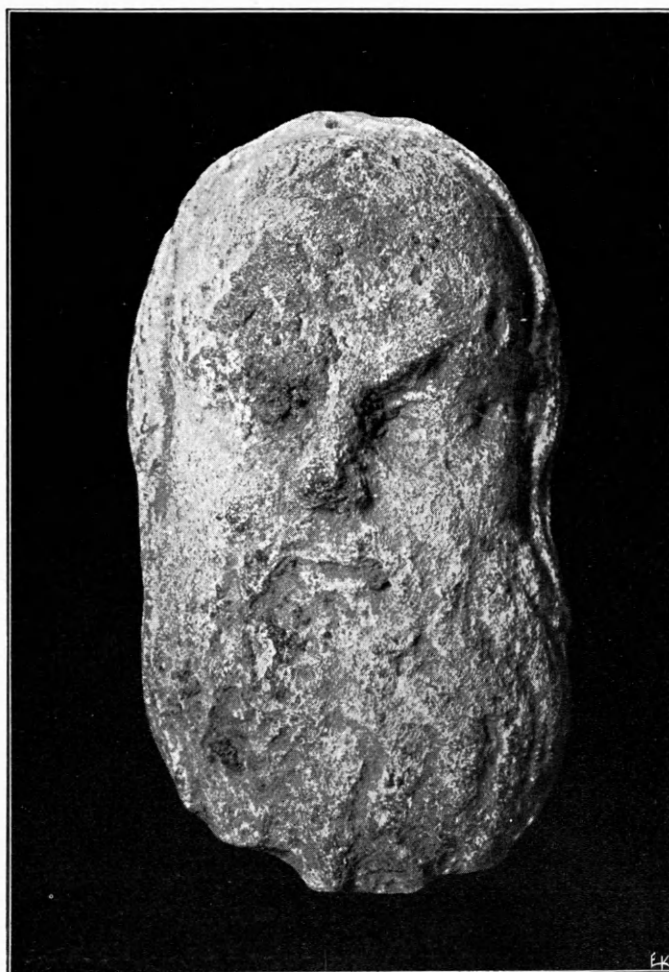
<sup>2</sup> Τοῦ τάφου Β. δηλ.

<sup>3</sup> Δηλ. οἱ I καὶ K.

<sup>4</sup> Δηλ. οἱ I' καὶ K' οἱ καὶ μὴ σημειωθέντες ἐν τῷ διαγράμματι.

υπαρχόντων χωμάτων. Συνελέχθησαν πολλά τεμάχια λεπτοτάτων φύλλων χρυσοῦ καθ' ἅπαν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, εὐρέθη δὲ καὶ ἐν μικρὸν σιδηροῦν καρφίον (0,04) ὅπερ ἴσως ἦτο λαίψανον ξυλίνου τινὸς σκεύους ἢ καὶ παρεισέδυσε κατὰ τύχην ἐκ τῶν πέριξ χωμάτων, προσέτι δὲ καὶ δύο ὑάλινα ἀγγεῖα τῶν συνήθων μετὰ κοιλίας πλατείας καὶ λαιμοῦ λίαν ὑψηλοῦ.

Ὁ δεῦτερος τάφος (K) περιεῖχε τὰ ὀστέα ἐνὸς νεκροῦ λίαν ἐφθαρμένον. Ἡ κεφαλὴ ἔκειτο πρὸς νότον, τὸ δὲ σφζόμενον μέρος τοῦ κρανίου ἔφερον ὀπὴν ὡσεὶ ἐκ πληγῆς βέλους προερχομένην. Παρὰ τὸ κρανίον εὐρέθη ταινία χρυσῆ καὶ μικρὰ λιθίνη προτομὴ ἀνδρὸς βαθυπώγωνος (εἰκὼν ἀριθ. 6) ἀναφαλαντίου ἔχουσα ὕψος 0,108. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τάφου εὐρέθη δακτύλιος χρυσοῦς μετὰ στε-



Εἰκὼν 6.

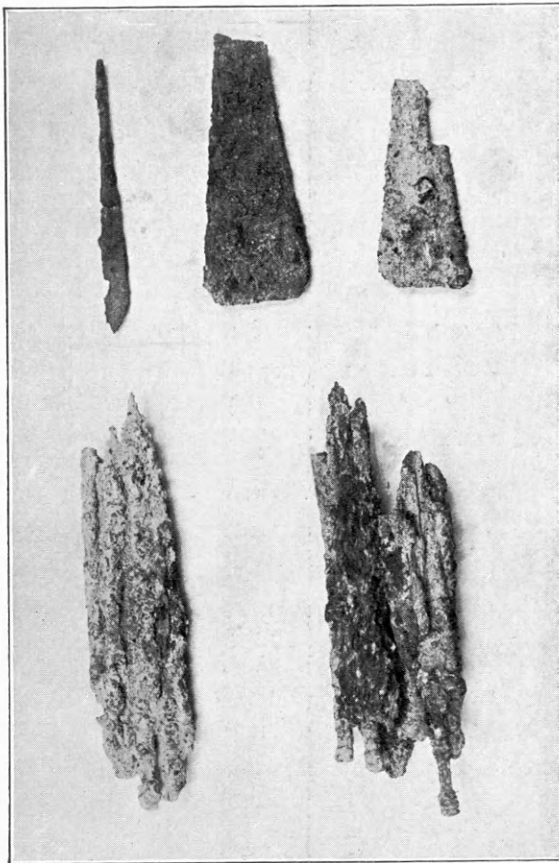
φάνης ἐξ ὑαλώδους μάζης ἐφθαρμένης, ἐφ' ἧς διακρίνονται ἴχνη ἐκτύπου τεθρίππου, καὶ σωρὸς διαφόρων σιδηρῶν καὶ χαλκῶν ἐργαλείων, μετ' αὐτῶν δὲ τέσσαρα ἐξ ὑαλώδους μάζης ἡμιφακοειδῆ σωματῖα (διάμ. 0,015 - 0,018) καὶ προσέτι πῆλινον ἀγγεῖον σωληνοειδές. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐργαλείων ἔχουσι σχῆμα περόνης ἢ μήλης (εἰκ. 7, κάτω), τρία ὅμως ἔχουσι σχῆμα κοπέως (εἰκ. 7, ἄνω),

ὧν τὸ μέγιστον ἔχει μῆκος 0,17 καὶ μέγιστον πλάτος 0,05. Εἰς τι τῶν ἐργαλείων ἀνήκει καὶ κρίκος τις, οὗ σφζεται τεμάχιον. Τὰ ἡμιφακοειδῆ σωματῖα τὰ μετ' αὐτῶν εὐρεθέντα ἴσως ἦσαν κοσμήματά τινος ἐξ αὐτῶν ἢ τῆς περιεχοῦσης αὐτὰ θήκης. Ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐργαλείων εὐρέθη προσέτι καὶ μικρὸν κύπελλον διαμ. 0,044 χειροποίητον ἐκ μέλανος πηλοῦ, ὡσαύτως δὲ καὶ μεγάλη ψῆφος ἐξ

ηλέκτρον διάτρητος (διάμ. 0,032 και πάχ. 0,16) και ὀλίγον ἀπωτέρω μικρὰ μήτρα μετὰ τύπου μορφῆς Πανίσκου (εἰκ. ἀριθ. 8)».

Ταῦτα περὶ τῶν τάφων τούτων ὁ συνάδελφος Σκιᾶς.

Α) Κεραμιδοσκεπῆς και κεραμιδόκτιστος κατὰ τὸ πλεῖστον· διότι πρὸς βορρᾶν ἀπετέλουν τὰς πλευρὰς αὐτοῦ αἱ δύο ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων πωρίνων πλίνθων τῶν ὀπισθεν τοῦ τάφου Ζ (παράβ.



Εἰκὼν 7.

διάγρ. πίν. 4 και ἀνωτ. σελ. 65). Πρὸς τὸ δυτικὸν ἄκρον εἶχε τοῖχον ἐκ ξηρολιθιᾶς ἢ πηλόκτιστον, διότι τὸ πρᾶγμα σαφῶς δὲν διεκρίνετο. Ἐκείτο μικρὸν τι ὑψηλότερον τῶν ἄλλων (1,90 ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος). Οὗτος δὲ και ὁ ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Χ σημειωθείς (ἴδε διάγραμμα) ἦσαν οἱ μόνοι τάφοι οἱ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς φερόμενοι, ἐνῶ οἱ λοιποὶ πάντες ἔχουσι φορὰν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Μ. 2,15-2,05 πλ. 0,55, βάθος 0,50 περίπου· πυθμὴν μίγμα σκληρόν.

Ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν πλείωνων νεκρῶν ὀστᾶ· διότι πλὴν τοῦ σφύου κρανίου τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν κειμένου και πρὸς δυσμὰς βλέποντος (ἢ κάτω σιαγῶν εἶχε και τοὺς 16 ὀδόντας σώους) εὐρέθη και ἑτέρου κρανίου τμήμα. Κτερίσματα· φύλλων χρυσῶν (δρυός) τεμάχια χύδην ἐρριμμένα, τεμάχιον σιδήρου ἀγνώστου μοι πράγματος, ἀγγεῖα ὑάλινα τῶν συνηθεστάτων, μολυβδίνης ταινίας ἀρκετὰ παχείας τεμάχιον (γράμματα δὲν εἶχε) και τινὰ ἄλλα οὐδενὸς λόγου ἄξια.

Μ) Παρακείμενος τοῦ Α, ἄνευ καλύμματος, ἐκ μεγάλων πλακῶν ἀσβεστολίθου (ὁμοῖος δηλ. τοῖς I, K) μ. 2,25-2,00 πλ. 0,90-0,55, βάθος



Εἰκὼν 8.

0,50 περίπου· οὔτε κτερίσματα, οὔτε ὀστᾶ εὐρέθησαν ἐν αὐτῷ, πλὴν ἐνός, ὅπερ μοι ἐφάνη ὄν ζώου ὀστοῦν και ὄχι ἀνθρώπου. Ὁ τάφος ἴσως νὰ εἶχεν ἀνοιχθῆ εἰς ἀρχαίους χρόνους, ὅπως και ὁ Θ.

Πλὴν τούτων ὑπῆρχε και ἄλλος τάφος, ἴσως μάλιστα ὄχι εἰς ἀλλὰ δύο μεταξὺ τοῦ Η και Θ (Η<sup>1</sup> και Η<sup>2</sup>) κεραμιδοσκεπεῖς, ἀλλ' οὔτοι εὐρεθέντες πρότερον ὑπὸ τῶν σκαφέων τῶν τὰ θεμέλια ἀνοιζάντων εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον διαταραχθῆ, ὥστε ἀδύνατον μοι ἦτο νὰ λάβω αὐτῶν σαφῆ ἔννοιαν. Εἰς τὰ χώματα αὐτῶν δὲν εὑρον ἢ ὀστᾶ μόνον, ἐνῶ εἰς τὰ περίξ χώματα εὐρέθησαν ἐδῶ και ἐκεῖ και θραύσματα ἀγγείων (ποδες, λαβαὶ και τὰ παρόμοια μὲ μέλαν γάνωμα) οὐδεμίαν ἔχοντα, ὡς εἰκασα, μὲ τοὺς τάφους σχέσιν.



N) Ὅπισθεν τοῦ Δ, τὴν κατασκευὴν ὅμοιος τοῖς I, K καὶ M, δηλ. πλευραὶ μεγάλαι πλάκες ἀσβεστολίθου, κάλυμμα ὡσαύτως. M. 2,10 (ἐξωτερικόν) πλ. 0,95 (ἐσωτερικόν 0,55) βῆθος 0,95.

Ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν πάντα σχεδὸν τὰ ὀστέα ἀνθρώπου ἡλικιωμένου. Τὸ κρανίον σῶον· ὁ σκελετὸς ὑπτιος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον. Κτερίσματα ἀνάξια λόγου, ἦτοι τεσσάρων ἤλων σιδηρῶν αἱ κεφαλαὶ



Εἰκὼν 9.

(τῆς ξυλίνης σαρκοφάγου πιθανῶς λείψανα), ἐξ υαλώδους μάζης οἰονεὶ κομβίον ἡμισφαιροειδὲς καὶ μικρὰ ψῆφος διάτρητος ἐξ υαλώδους μάζης.

Ξ) Παραπλεύρως τοῦ προηγουμένου, κοινὴν

ἔχων μάλιστα τὴν ἑτέραν τῶν μακρῶν πλευρῶν πρὸς τοῦτον. M. 2,15, πλ. 0,62-0,70, βῆθος 0,90· πυθμὴν ὡς καὶ ὁ τοῦ προηγουμένου, ἦτοι μίγμα σκληρόν. Κατασκευὴ ὅμοια πρὸς τὴν τοῦ

προηγούμενου. Ὅστ᾽ ὀλίγα. Περιέρχον ὅτι οὔτε ἶχνος κρανίου εὐρέθη. Κατὰ τὸ πρὸς βορρᾶν ἄκρον, ἐπὶ λίθου ὕψος περίπου 0,60 ἔχοντος καὶ τὴν βορείαν πλευρὰν αὐτοῦ τρόπον τινα ἀποτελοῦντος, ἴστατο ἀνάγλυφον ὕψ. 0,82 βλέπον πρὸς μεσημβρίαν. Τὸ κατώτερον μέρος αὐτοῦ (ὕψ. 0,38 περίπου) ἀπετέλει μετὰ τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ ἴστατο, τὴν στενὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τάφου.

Τὸ ἀνάγλυφον ἀπολήγει ἄνω εἰς ἀετωμάτιον, εἰκονίζει δὲ γυναῖκα ἵσταμένην ἀντωπὸν ἐν τῇ συνήθει ἀναβολῇ καὶ στάσει, καὶ παρὰ τὸν δεξιὸν αὐτῆς πόδα παιδίσκην ἵσταμένην κατὰ γραφὴν καὶ κρατοῦσαν ταῖς χερσὶ κιβωτίδιον. Τὸ ἀνάγλυφον φέρει καὶ τήνδε τὴν ἐπιγραφὴν:

ΑΦΡΟΔΩΔΙΟΝΥΣΟΔΩΡΟΥ  
ΜΙΛΗΣΙΑ

ἦς τὸ ω, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, διπλοῦν ἔχει τὸ σχῆμα, ω καὶ Ω ἐγκεχαραγμένον ὄν. Ὑψ 0,82 πλ. 0,33, πάχ. 0,08.

Περιέρχον δὲ ὅτι καὶ τὴν ἑτέραν στενὴν τοῦ τάφου πλευρὰν ἀπετέλει ὡσαύτως ἀνάγλυφον (μετὰ παραστάδων) ἀποκεκρουμένον τὰ κάτω καὶ ἀνάστροφα (μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω) τεθειμένον (εἰκ. 9). Καὶ τοῦτο εἰκονίζει γυναῖκα ἵσταμένην κατὰ γραφὴν πρὸς τ' ἀριστερὰ τοῦ θεατοῦ βλέπουσαν (ἔκφρασις περίλυπος) καὶ τῇ δεξιᾷ ψάουσαν τοῦ ἄκρου πωγωνίου τῆς ἀντιμετώπου ἵσταμένης παιδίσκης καὶ κρατοῦσης κιβωτίδιον. Τὸ θέμα εἶναι ἀρχαῖον καὶ τῶν καλῶν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης χρόνων ἐπιπόνημα, ἀλλ' ὁ ἡμέτερος λίθος δὲν εἶναι βεβαίως καὶ προῖον τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ ποιήσας τὸ ἔργον γενναίαν εἶχε τὴν πρόθεσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν δύναμιν νὰ παραγάγῃ τι ἀντάξιον τῶν παραδειγμάτων, ὑφ' ὧν ἐνεπνέετο. Ὑψ. σφζόμενον 0,94, πλ. 0,54, πάχος 0,08. Κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν εἰμὴ συντρίμματα ὑαλίνου χαλκίνου τινὸς σκεύους καὶ θραύσματα ἀγγείων τῶν συνήθων.

Ἐξω δὲ τῶν δύο τούτων τάφων εὐρέθησαν πρὸς δυσμᾶς μὲν κιονίσκος ἐνεπίγραφος (ἴδε κατωτέρω), πρὸς μεσημβρίαν δὲ προσωπὸς ἀνδρική ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, λίθου πεντελησίου, ἦν καὶ ἀπεικονίζομεν ὧδε διὰ τὸ περιέρχον αὐτῆς (εἰκ. ἀριθ. 10).

Κατὰ δὲ τὴν θέσιν, ἣν διὰ τοῦ γράμματος Ο εἴσημείωσα, εἰς ἐπίπεδον πολὺ τοῦ πυθμένος τῶν δύο τούτων τάφων (0,50 περίπου) ὑψηλότερον εὐρέθησαν καὶ ὅστ᾽ ὀλλὰ, ὡσεὶ δύο νεκρῶν, ἐν οἷς καὶ κρανίον ἀκέραιον καὶ ἑτέρου κρανίου θραύσματα. Τὸ ἀκέραιον μάλιστα κρανίον προσηρείδετο εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου Ξ βλέπον πρὸς μεσημβρίαν. Ἴσως ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἕτερος τάφος κεραμιδοσκεπῆς, ἔκπαλαι καταστραφεῖς, ἢ καὶ ἀπλοῦς βόθρος. Εἰς δὲ τὰ ἐκεῖ χῶματα εὐρέθησαν καὶ τινὰ καθ' ἑαυτὰ ἀνάξια λόγου πράγματα, τρία κωνοειδῆ πήλινα (δύο διάτρητα) τῶν πάνυ συνήθων βαρίδια, ἀγγείου πήλινου σωληνοειδοῦς τμήμα, φακοειδὲς διάτρητον πήλινον σῶμα, λύχνος κολοβὸς καὶ ἑτέρου τμήμα καὶ ἀγγείων κοινῶν θραύσματα, ὧν ὅμως δύο ἔφερον ἔκτυπα ἐρυθρὰ ἐπὶ μέλανος ἐδάφους κοσμήματα, τὸ ἕτερον βούκρανον (;) μεταξὺ δύο ροδάκων ἐκ στιγμῶν ἀποτελουμένων καὶ μετὰ στιγμῆς ὡς κέντρον, νόμισμα χαλκοῦν κατεστραμμένον καὶ κεφαλὴν (;) χαλκοῦ ἤλου (;) καὶ ὑάλινον ἀγγεῖον τῶν συνήθων. Εἰς τὰ ἀνώτατα δὲ στρώματα καὶ νόμισμα χαλκοῦν τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Α'.

Ο') Κεραμιδοσκεπῆς σαγματοειδῆς. Μῆκ. 2,00 περίπου, πλάτ. 0,40, βάθος ἐπίσης 0,40, κατεύθυνσις ΒΔ-ΜΑ, πυθμὴν μίγμα σακληρόν, ἂν καὶ σαφῶς δὲν διέκρινε τὸ πρᾶγμα· ἐλάχιστα ἐν αὐτῷ χῶματα καὶ ὅστ᾽ ὀλίγα νεαροῦ προσώπου. Ἐκεῖτο δὲ οὗτος εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑποτεθέντος ὡς τάφου βόθρου Ο. Κτερίσματα ἢ δὲν ὑπῆρχον ἢ θὰ ἦσαν παντελῶς ἀνάξια λόγου· διότι ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου οὐδὲν περὶ τούτων σημειῶ.

Π) Τοῖχοι ἐξ ὀπτῶν πλίνθων· κάλυμμα δύο πλάκες ἀσθεστολίθου ἀκατέργαστοι· ἔσωθεν ἐπιχειρισμένος, εἰς βαθύτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Ξ ἐπιπέδον· 2,60 ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος τὸ κάλυμμα αὐτοῦ. Μῆκ. 2,40, πλ. 0,50-0,90, βάθος, 0,83. Χῶματα ἐν αὐτῷ ὀλίγα· ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν χωμάτων κατὰ τὴν βορείαν στενὴν πλευρὰν ὅστ᾽ εἰς σωρὸν ὄχι πλήρους, ἀλλ' ὅπως δὴποτε σκελετοῦ ἀνθρώπου (ἄφου καὶ κρανίου καὶ λεκάνης ὑπῆρχον λείψανα), ὑπὸ δὲ τὰ ὀλίγα χῶματα, τὰ διὰ τῶν ῥωγμῶν διεισδύσαντα, ἄλλα ὅστ᾽, οἱ μῆροὶ πρὸ πάντων τεθειμένοι οὕτω, ὡσεὶ ὁ νεκρὸς

ἔβλεπε πρὸς βορρᾶν. Βεβαίως ὁ τάφος εἶχεν ἀνασκαλευθῆ εἰς παλαιούς χρόνους. Πυθμὴν μίγμα σκληρόν. Κτερίσματα πινάκις χαλκῆ τετράγωνος (0,15×0,15 περίπου, πάχ. 0,002-0,003)

ἄνευ τρημάτων καὶ ἄνευ οὐδενὸς κοσμήματος. Πλὴν δὲ ταύτης καὶ χαλκοῦς κρίκος εἰς σιδηροῦν προσκεκολλημένος καὶ ἀμφότεροι εἰς κεφαλὴν ἤλου σιδηροῦ προσηλωμένοι (λειψάνα ξυλίνης σαρκοφά-



Εἰκὼν 10.

γου;) καὶ τμῆμα δακτυλιδίου(;) Ἄρά γε εἰς τοῦτον τὸν τάφον νάνηκεν καὶ ὁ κατωτέρω ὑπ' ἀριθ. 1 ἀναγραφόμενος ἐνεπίγραφος κιονίσκος ἐκεῖ πηλοσίον εὑρεθείς; Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν μέρει τὴν ἀνα-

τολικὴν μακρὰν αὐτοῦ πλευρὰν ἀπετέλει λίθος ἀρουραῖος ἱκανῶς μέγας.

P) Ἐκτισμένος τὰ κάτω ἐκ μικρῶν λίθων, τὰ ἄνω ἐξ ὀπτῶν πλίνθων ἐπιχειρισμένος. Πρὸς νότον

έπερατούτο διά κυρτής κεραμίδος· μ. 1,85, πλ. 0,45, βάθ. 0,40. Κάλυμμα κεραμίδες. Ἡ κεφαλή κατά τὸ βόρειον ἄκρον. Ὑπὲρ τούτου ἔκειτο ἄλλος τάφος Ρ' καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν μὲ τὸν ὑπ' αὐτὸν συμπίπτων (μ. 1,70, πλ. 0,40, βάθ. 0,45) ἐκ καμπύλων ἀποτελούμενος κεραμίδων. Ἐκατέρωθεν τῆς δευτέρας καμπύλης κεραμίδος ὑπῆρχον λίθοι οἰκνεί πρὸς στερέωσίν τῆς. Κατὰ τὴν κεφαλήν, ἣτις ἔκειτο πρὸς νότον, κάλυμμα δὲν ὑπῆρχεν. Εὐρέθη δὲ παρ' αὐτὴν (τὴν κεφαλήν) δεξιὰ χαλκοῦν ὄλως ἐφθαρμένον νόμισμα καὶ ἕτερον προσκεκολλημένον εἰς τὴν κάτω (πρὸς τὰ δεξιὰ) σιαγόνα, ἐφ' ἧς ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ὀδόντων ὁ χαλκὸς κατέλιπεν ἴχνη. Ἡ κεφαλή τοῦ νεκροῦ εἶχε θέσιν ὀρθίαν.

Σ) Ἐκ λίθων πηλῶ συνδεδεμένων ἐκτισμένος καὶ ἔσωθεν ἐπιχειρισμένος μὲ τὸ σύνθηρες χρίσμα (τὸ ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου), φέρον ἐγχαράκτους ἀλλεπαλλήλους τρεῖς τεθλασμένας γραμμὰς, καὶ κεκαλυμμένος δι' ὀπτῶν πλίνθων· μ. 1,90-2,00, πλ. 0,50 καὶ βάθος 0,75. Ὅστ' εἶχεν, ἀλλ' ὄχι καὶ πολλά· τοῦ κρανίου λείψανα ἀσφαλίστατα.

Τ') Μεταξὺ τοῦ Ρ καὶ Σ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ Ρ, κεραμιδοκτιστος· κάλυμμα δὲν εἶχεν ὅστ' εἶχε δύο εἰμὴ καὶ πλείονων νεκρῶν· πυθμὴν ἀσθεστόστροφως. Μ. 1,70, πλ. 0,50, βάθος 0,55 περίπου.

Τ) Κεραμιδοκτιστος καὶ κεραμιδοσκεπῆς· κεραμίδες καμαρωταί. Πρὸς βορρᾶν ἐσφύζοντο αἱ καλύπτουσαι αὐτὸν κεραμίδες, καὶ ὅμως ὑπὸ ταύτας ὅστ' δὲν ὑπῆρχον, ἐνῶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ τάφου εὐρέθησαν ὅστ' εἰς σωρόν.

Υ) Ἐκτισμένος καὶ κεκαλυμμένος μὲ ὠραίας ὀπτὰς πλίνθους· μετρηθεῖσα μία τούτων εὐρέθη ἔχουσα μ. 0,63, πλ. 0,63 καὶ πάχος 0,065. Κατὰ τοὺς ἄρμούς των συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλας διὰ μίγματος ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου. Μῆκος τοῦ τάφου 2,05, πλ. 0,50, βάθος 0,55. Ὁ τάφος ἔκειτο εἰς ἐπίπεδον ταπεινότερον τοῦ τῶν ἄλλων πάντων ὑπὸ τὰ ὅστ' ἀμμονδιὰ καὶ ὑπὸ ταύτην εἰς βάθος 0,20-0,30 τὸ στέριον. Τὰ ὅστ' πιθανῶς νὰ ἀνῆκον εἰς δύο νεκρούς, διότι κρανίου τεμάχια εὐρέθησαν καὶ κατὰ τὴν ΒΔ<sup>ήν</sup> καὶ τὴν ΜΑ<sup>ήν</sup> γωνίαν. Καὶ ὀλίγα κεκαυμένα ὅστ' κατὰ τὴν ΜΑ<sup>ήν</sup> γωνίαν, ζώου πιθανώτατα (τοιαῦτα τοῦλάχιστον μοὶ ἐφάνησαν). Κυρίως τὰ ὅστ' τῶν σκε-

λῶν (ἐνὸς καὶ μόνου σκελετοῦ) ἐσφύζοντο καὶ ἦσαν καταφανῆ. Κτερίσματα δὲν ὑπῆρχον, εἰμὴ μόνον ὑάλινον ἀγγεῖον τῶν συνήθων.

Φ) Κεραμιδοσκεπῆς βόθρος μὲ κεράμους καμαρωτούς. Κατὰ τὰ ἄκρα δὲν ἐφράσσετο, τοῦλάχιστον δὲν ἐσφύζοντο φραγμοί· τούτου ἕνεκα καὶ ἐξελάβον αὐτὸν κατ' ἀρχὰς ὡς λείψανον ὄχετοῦ· ἀκριβεστέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι τάφος ἦτο καὶ οὗτος, πιθανώτατα νεαροῦ προσώπου, διότι ἐμπεριεῖχεν, εἰ καὶ ὄχι πολλά, ὅστ'.

Χ) Ὅμοιος τοῦ Φ, ἀλλ' αἱ κεραμίδες ἐκ πηλοῦ ὠχροῦ πεπονημένοι· μ. 1,90 περίπου, πλ. 0,50, βάθος 0,45-0,50. Ὅστ' ὑπῆρχον, ἀλλὰ ποῦ ἔκειτο ἢ κεφαλή ἀδῆλον, διότι κρανίου λείψανα δὲν εὐρέθησαν ὑπὸ δὲ τούτου

Υ') Ταφίδιον, ὅπερ ἀπετέλουν δύο σκαφοειδεῖς λάρνακες μὲ περιχέλωμα, ὑπερκειμένης τῆς ἐτέρας ἐπὶ τῆς ἐτέρας. Τὴν ἄνω λάρνακα εἶχον θραύσει κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ὑπερκειμένου νεκροῦ ἢ μᾶλλον ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ ὑπερκειμένου χώματος ἐθραύσθησαν οἱ κέραμοι τοῦ ὑπερκειμένου τάφου (Χ) καὶ ἔθραυσαν καὶ τὴν ἄνω λάρνακα τοῦ ταφιδίου καὶ εἰσῆλθον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν<sup>1</sup>. Διότι καὶ τοῦ τάφου (Χ) καὶ τοῦ ταφιδίου (Υ') ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἢ κατεύθυνσις ἦτο ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Τὸ ταφίδιον ἐμπεριεῖχεν ὅστ' σφόδρα κεκαυμένα καὶ κτερίσματα, πυξίδα ἄνευ πώματος ἀπλῆν μελανοβαφῆ τῶν συνήθων καὶ ἀρύδαλον ἐπίσης μελανοβαφῆ μὲ ραβδώσεις. Κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τοῦ τάφου ἔξω εἰς τὰ χῶματα ἄνθρακες ἀρκετοί. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θέσιν, ἣν διὰ τοῦ γράμματος Ω ἐσημείωσα, εὐρέθη κάλπις πηλίνη (εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον), ἀπλῆ, συντετριμμένη, μὲ ὅστ' κεκαυμένα, καὶ ἄλλα τινὰ ἀγγεῖα, ἐν οἷς καὶ ληχύθου λευκῆς τεμάχια.

Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι μεταξὺ τοῦ Β καὶ Γ τάφου, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν καλυμμάτων των, ἔκειτο ἕτερος νεκρὸς τεθαμμένος εἰς ἀπλοῦν βόθρον, οὗ εὐρέθησαν τὰ ὅστ' χωρὶς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νὰ εὐρεθῆ λείψανον τεχνητοῦ τάφου· ἐσημείωσα τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ διαγράμματι διὰ τοῦ

<sup>1</sup> Ἐξηγῶ οὕτω τὸ πρᾶγμα, διότι ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἴσως καὶ σὺλησις νὰ ἐγένετο ἐν παλαιοῖς χρόνοις, δὲν μοὶ φαίνεται πιθανή· τούτου δὲ τὸν τάφον δὲν εἶχον ἀνεῦρει οἱ σκαφεῖς τῶν θεμελίων.



γράμματος Β' εἰς δὲ τὴν θέσιν, ἣν ἐσημείωσα ἐν τῷ διαγράμματι διὰ τοῦ γράμματος Δ', καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ τάφου Ρ<sup>1</sup> ὑπῆρχον ἐπίσης ὅστ' αὐ καὶ κεραμίδες καὶ συντρίμματα πίθου, ἀλλ' οὕτω φύρδην μίγδην κείμενα, ὥστε σαφῆ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων ἔννοιαν δὲν ἠδυνήθηεν νὰ συλλάβω. Τοῦτο προῆλθεν ἐν μέρει διότι εἶχον σκάψει πρότερον ἐκεῖ οἱ τὰ θεμέλια ἀνοίξαντες, ἐν μέρει ὁμως, ἢ τοῦλάχιστον ἐγὼ πιστεύω, διότι τάφοι τινὲς ἐκεῖ ὑπάρχοντες εἶχον καταβυθισθῆ. Ὅστ' αὐ δὲ ὑπὲρ τὸ κάλυμμα τοῦ τε τάφου Γ καὶ τοῦ Δ ἐμαρτύρουν ὅτι καὶ ἐκεῖ εἶχόν ποτε ἀνοιχθῆ ἀπλοῖ βόθροι καὶ ἐνταφιασθῆ ἐν αὐτοῖς νεκροί.

Πλὴν δὲ τῶν τάφων εὐρέθη εἰς βάθος ὑπὸ τὸ



Εἰκὼν 11.

σημερινὸν ἔδαφος 1,60-1,70 ὄχειτος ὑπὸ καμαρωτῶν κεραμίδων ὕψους 0,60 περίπου κεκαλυμμένος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ στερίφῳ (ἐν τῇ κιμωλίᾳ) κεκομμένος καὶ πλήρης ἰλύος τεφρόχρου. Ἐν τῷ διαγράμματι ἐσημειώθη ὁ ὄχειτος διὰ γραμμῆς συνεχοῦς, ὅπου ἐσώζετο, διὰ στιγμῶν δὲ ἢ προέκτασις αὐτοῦ. Κατὰ τὴν θέσιν τὴν σημειωθεῖσαν διὰ τοῦ γράμματος α ὑπῆρχε φρεατὶς κεκαλυμμένη ὑπὸ τεσσάρων ἐνεπιγράφων λίθων, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος. Κατὰ δὲ τὴν θέσιν τὴν σημειωθεῖσαν διὰ τοῦ γράμματος β παρὰ τὸ φρέαρ, ὅπερ εἶχεν ἤδη ἀνοίξει ὁ ἰδιοκτήτης πρὶν ἢ ἀρχίσῃ νὰ ἀνοίγῃ τὰ θεμέλια τῆς οἰκοδομῆς, εὐρέθησαν ἐν σωρῷ θραύσματα ἀγγείων διαφόρων χρόνων, ὡσεὶ ἐξεπίτηδες ἐκεῖ ποτε ῥιφθέντα, ἐν οἷς περὶ τὰ πεντήκοντα τεμάχια σκύφων τῶν λεγομένων

ἐλληνιστικῶν χρόνων καὶ ὧτα ἀμφορέων ἐνεπιγραφα τῶν συνήθων εἰς ἱκανὸν ἀριθμὸν. Μνημονευτέα δὲ πρὸς τούτοις εἰς τὰ χῶματα τῆς ἀνασκαφῆς εὐρεθέντα καὶ κεφαλή πηλίνη ἀνδρὸς πωγωνοφόρου στροφιοφόρου καὶ πηλίνη μήτρα φέρουσα τύπον ἀνδρὸς κρατοῦντος ἐν χερσὶ παῖδα ὑπτίον (εἰκ. 11) καὶ εἰδώλιον πηλινὸν κυνὸς καθημένου μετὰ τῆς συμφοῦς βάσειος ὄχι ἐντελῶς πλήρες.

Ἵπὲρ δὲ τὸν ὄχειτον εἰς ὕψος 0,30-0,40 περίπου ἐφαίνετο εἰς διάφορα μέρη ὑπάρχον οἰονεὶ στρωμα γῆς σκιρωτόν. Ἐτέρου δὲ ὄχειτοῦ βαθύτερον τοῦ πρώτου κειμένου ἐφάνησαν ἴχνη κατὰ τὴν θέσιν τὴν σημειωθεῖσαν διὰ τοῦ γράμματος δ γνωσθέντα κυρίως ἐκ τῆς ἰλύος, ἣτις ἐκάλυπτε τὸν ἐκεῖ τόπον. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὰ περὶ τὸ φρέαρ χῶματα ἐνευθεν καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς γραμμῆς τοῦ ὑψηλοτέρου ὄχειτοῦ εὐρέθη καὶ γυναικεῖα ἀρχαῖκή κεφαλή (λ. μαρμάρου) δυστυχῶς κάκιστα διατηρουμένη καὶ τούτου ἕνεκα μὴ κριθεῖσα ἀξία ἀπεικονίσεως.

Πλὴν δὲ τῶν ἄνω μνημονευθέντων εὐρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ καὶ οἱ ἐξῆς ἔτι ἐνεπιγράφοι λίθοι.

1) Κιονίσκος ἀπλοῦς λίθου γλαυκοῦ σχεδὸν σῶος· ὕψ. 0,90 διάμετρος ἄνω 0,25· ἐπιγραφή·

Φ Ι Λ Ι Σ Τ Α  
Φ Ι Λ Λ Ι Δ Ο Σ  
Α Ρ Γ Ε Ι Α  
ΑΝΔΡΟΚΛΕΟΥΣ  
ΠΤΕΛΕΑΣΙΟΥ  
Γ Υ Ν Η

Παράβ. ἄνωτέρω σελ. 67 (τάφος Π).

2) Κιονίσκος λίθου γλαυκοῦ, τὰ κάτω ἀποκεκρουμένος· ὕψ. σωζόμενον 1,60 διαμ. 0,50, ἐπιγραφή γράμμασι λίαν ἀκρεμονωτοῖς.

Α Υ Λ Ο Σ Β Α Λ Γ Ι Ο Σ  
Β Α Σ Σ Ο Σ  
Π Α Λ Η Ν Ε Υ Σ

3) Κιονίσκος λ. λευκοῦ σχεδὸν σῶος· ὕψ. 0,75 διαμ. 0,19· ἐπιγραφή·

Ν Ι Κ Α Ρ Ε Τ Η  
Α Θ Η Ν Ι Ω Ν Ο Σ  
Ι Φ Ι Σ Τ Ι Α Δ Ο Υ  
Θ Υ Γ Α Τ Η Ρ

4) Κιονίσκος λίθου λευκοῦ ἀποκεκρουμένου τὰ κάτω· ὕψ. 0,65, διάμετρος 0,24.

ΑΡΙΓΝΩΤΟΣ  
ΝΙΚΟΜΑΧΟΥ  
ΦΥΛΑΣΙΟΣ

5) Ἀνθεμωτὸς ἀκροκέραμος στήλης λ. λευκοῦ ὕψ. σφζόμενον 0,30, πλ. 0,33, ἐπιγραφή κολοβή·

....ΦΡΟ.....

6) Κιονίσκου λίθου γλαυκοῦ τεμάχιον· ὕψους 0,40· ἐπιγραφή·

ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ  
ΜΙΛΗΣΙΑ

7) Κιονίσκου λ. γλαυκοῦ τεμάχιον· ὕψ. 0,22 διάμ. 0,15· ἐπιγραφή·

ΧΡΥΣΙΣ  
ΕΥΤΥΧΟΥ

Παράβ. ἀνωτέρω σελ. 67 (τάφος Η).

8) Κιονίσκου λ. γλαυκοῦ τεμάχιον· ὕψ. 0,21 διάμ. 0,17· ἐπιγραφή·

Ι Ω Ν  
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ  
ΑΝΤΙΟΧΕΥΣ

Παράβ. ἀνωτέρω σελ. 67 (τάφος Η).

9) Ἀπλῆ στήλη πάγου σκληροῦ ὕψ. 0,40, πλ. 0,30, πάχ. 0,04· ἐπιγραφή γράμμασι τῆς προευκλειδείου γραφῆς·

ΤΙΜΟΛΛΟ

10) Στήλη ἀπλῆ ἀσβεστολίθου ὑπογλαυκίζοντος, τὰ κάτω καὶ τὰ δεξιὰ ἀποκεκρουμένη· ὕψ. σφζόμενον μέγιστον 0,50, πλάτ. μέγιστον 0,30, πάχ. 0,05· ἐπιγραφή·

ΟΡΟΣΜΝΗ  
ΝΑΤΟΣ

11) Λίθου πεντελικοῦ στήλη τὰ κάτω καὶ τὰ

ἄνω (ἔπου ὑπῆρχεν ἀετωμάτιον) ἀποκεκρουμένη· ὕψ. σφζόμενον 0,46, πλ. 0,16-0,18 (ἢ στήλη ἦτο πρὸς τὰ κάτω πλατυτέρα, ὡς συνήθως) πάχ. 0,06· ἐπιγραφή γράμμασι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4<sup>ου</sup> π. Χ. αἰῶνος.

Λ Υ Ξ Ι Λ Λ Α  
ΜΥΡΡΙΝ ΟΝΤΟΘ  
Ε Ν

δηλ. *Λύσιλλα Μυρρινο(ν)τόθεν*. Ἡ μὴ συνεχῆς γραφή τοῦ ἐπιρρήματος *Μυρρινοντόθεν* διήγειρε καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ συναδέλφῳ Λεονάρδῳ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ στήλη ἔφερε ποτε *γραφὴν*, τὴν εἰκόνα αὐτῆς ταύτης τῆς Λυσίλλας πιθανώτατα, ἧς ἡ κεφαλὴ ἔφθανε μέχρι τῆς κενῆς γραμμῶν θέσεως. Κρίμα ὅτι τῆς γραφῆς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον σφίζεται ἔγχος. Τοῦλάχιστον δὲν κατώρθωσα νὰ διακρίνω τοιαῦτα· ὁ δὲ λίθος ἀφέθη ἐπίτηδες ἄπλυτος καὶ ὡς ἐκ τῆς γῆς ἐξήχθη.

12) Στήλη λ. πεντελικοῦ μετ' ἀετώματος, οὗ ἀποκεκρουμένη ἢ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ θεατοῦ γωνία· ὕψ. 1,08, πλ. 0,46, πάχ. 0,08· ἐπιγραφή·

ΝΑΞΤΑΞ ΔΑΜΑΞΙΑΞ

Οἱ τέσσαρες τελευταῖοι λίθοι (9, 10, 11, 12) εὐρέθησαν σκεπάζοντες τὴν *φρεατίδα* τοῦ ὀχετοῦ. Πάντες δὲ (1-12) φέρονται καταγεγραμμένοι ἐν τῷ προχείρῳ καταλόγῳ τοῦ ἐπιγραφικοῦ Μουσείου ὑπὸ τοὺς ἀριθ. 226-237.

*Χρονολογία.* Ὅτι τῶν ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντων τάφων ὁ τάφος Ζ εἶναι ὁ ἀρχαιότατος ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν προειρημένων· οὗτος δὲ κατὰ τὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ χρυσῆς δανάκης εἰρημένα δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ ἔτους 146<sup>ου</sup> π. Χ. Ἀλλὰ καὶ πόσον νεώτερος εἶναι δυσκόλον νὰ ῥηθῆ. Διότι καὶ ἂν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ ἀργυρᾶ δραχμὴ, ἐξ ἧς ἡ χρυσὴ δανάκη ἐπήγαγε, ἔχει κοπῆ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς περιόδου, εἰς ἣν ἀνήκει, δηλ. κατὰ τὸ ἔτος 87<sup>ου</sup> π. Χ. πάλιν δὲν θὰ ἠκολούθει ἐκ τούτου ὅτι κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος καὶ ὁ τάφος ἐκτίσθη. Διότι νομίζω ὅτι ἡδύνατο καὶ ἐξ ἀρχαιότερου νομίσματος ἐν κυκλοφορίᾳ οὕτως καλῶς διατηρουμένου νὰ ἐκτυπωθῆ ἡ δανάκη. Γενικῶς λοιπὸν δύναται νὰ ῥηθῆ ὅτι ὁ τάφος εἶναι κατασκευάσμα τῶν ἀρχῶν τοῦ πρώ-

του π. Χ. αιώνας. Οἱ λοιποὶ ἦσαν ἀναντιρρήτως νεώτεροι καὶ τινες τούτων εἰς τὸν 1<sup>ον</sup> μ. Χ. αἰῶνα ἀνήκοντες.

*Τρόπος ταφῆς.* Ἡ κατεύθυνσις τῶν τάφων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ὠρίζετο ἐξ αὐτῆς τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας καὶ ἔκειντο οἱ τάφοι· ἐξαίρεσιν δ' ὡς εἶδομεν ἀπετέλουν οἱ τάφοι Λ. καὶ Χ. Ταφὴ δὲ ἦτο τὸ κρατοῦν ἔθιμον, διότι μόνον τρεῖς τούτων οἱ Ζ, Θ' καὶ Ψ. ἐνέκλειον τὰ κεκαυμένα ὡστᾶ τῶν νεκρῶν. Περὶ τούτου δ' ὄντος τοῦ λόγου ὄχι ἄσχοπον κρίνω νὰ σημειώσω ὅτι δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν εἰπόντων<sup>1</sup> ὅτι εἰς ἐπικράτησιν τοῦ ἔθιμου τῆς ἀπλῆς ταφῆς εἶχε συντελέσει καὶ ὁ Χριστιανισμός. Ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἐξενίκησε καὶ κατέλυσε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, τότε συγκατέλυτεν ἀναμφιβόλως καὶ τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, ὡς εἰς τὰ δόγματα αὐτοῦ ἐναντιούμενον. Ἄλλ' ὅσον ἔμοιγε γνωστὸν ἡ ἀπλῆ ταφή, αὐτὴ καὶ μόνη ἐν χρήσει οὔσα, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι τοῦλάχιστον, κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους<sup>2</sup>, οὐδὲ κατὰ τὸν 10<sup>ον</sup> καὶ 9<sup>ον</sup> π. Χ. αἰῶνα, ὁπότε καὶ ἤρξατο εἰσαγόμενον, ὡς φαίνεται, τὸ ἔθιμον τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, τέλεον ἐξέλιπε, ἐν δὲ τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἀπέβη καὶ πάλιν τὸ ἐπικρατέστερον ἔθιμον. Ἄν εἰς τοῦτο συνετέλεσαν νέαι μεταβολαὶ εἰς τὰς περὶ μελλούσης ζωῆς δοξασίας τῶν Ἑλλήνων εἶναι ζήτημα, περὶ οὗ οὔτε δύναμαι οὔτε θέλω νὰ κάμω λόγον ἐνταῦθα. Γνωστὸν δὲ ὅτι ἡ ταφή πολὺ τῆς καύσεως οικονομικωτέρα εἶναι.

*Περίεργα φαινόμενα.* Ἐσημείωσα καὶ ἀνωτέρω ὅτι ὁ τάφος Ζ εἶναι τι, ὅσον οἶδα, πρωτοφανές ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομίας· τίνα δ' εἶχον ἄρα γε σκοπὸν αἱ πέριξ πώρινοι πλίνθοι, αἱ οἰοῦναι δάπεδον ἀποτελοῦσαι; Ἄρα γε ὅπως ἐπ' αὐτοῦ ἦ ἰδρυμένον καταφανές τι καὶ ὄρατὸν σῆμα, ἀγαλμα ἢ στήλη ἢ τι τοιοῦτον; Καὶ τούτου τεθέντος τίς ἦν ὁ νεκρὸς, οὗ ὁ τάφος ἔκρυπτεν ἐν κάλπιδι τὰ κεκαυμένα ὡστᾶ; Βεβαίως τὸ μνημεῖον δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια ὁ Πausanias εἶδε καὶ περιγράφει

<sup>1</sup> Παράβ. Χέρτσσεργ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, τόμ. Β, σελ. 631 (τῆς ὑπὸ Καρολίδου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταφράσεως ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρασλή).

<sup>2</sup> Τὴν ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1898, σελ. 75, γνώμην τοῦ συναδέλφου Σκιαῖ δὲν ἀποδέχομαι.

(1, 36, 3 καὶ ἐξῆς) κατὰ τοῦτο τὸ τμήμα τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ.

Περίεργος δ' εἶναι καὶ ἡ εὑρεσις ἐν τῷ τάφῳ Κ τῆς μικρᾶς μαρμαρίνης κεφαλῆς (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 69) τῆς πρὸς τὴν παραδεδουμένην κεφαλὴν τοῦ Ἱπποκράτους ὁμοιαζούσης. Ἄρα γε ὁ ἐν τῷ τάφῳ τεθαμμένος ἦν ἰατρός καὶ ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἰατρικά(;) ἐκεῖνα ἐργαλεῖα τὰ συντεθαμμένα; Πολλάκις βεβαίως ἐκ τῶν συντεθαμμένων κτερισμάτων εἰκάζεται καὶ τίς ἦτο ὁ ἐν τῷ τάφῳ καταθειμένος νεκρὸς. Ἄλλὰ καὶ δὲν γινώσκω παράδειγμα ἄλλο, καθ' ὃ νεκρὸς ἐδῆλου τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ τάφῳ καταθέσεως τῆς εἰκόνος γνωστοῦ καὶ οἰοῦναι ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος προσώπου. Ἄν δὲ ἡ παρατήρησις τοῦ Σκιαῖ εἶναι ὀρθὴ ὅτι ἡ ἐν τῷ κρανίῳ ὀπή προέρχεται ἐκ πληγῆς βέλους<sup>1</sup>, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος νεκρὸς ἐν πολέμῳ ἴσως πληγωθεὶς ἀπέθανε. Περὶ δὲ τῆς τραγικῆς προσωπίδος (ἴδε σελ. 77) εὐλόγως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκόσμει ποτὲ τὸν τάφον ὑποκριτοῦ τινος, ἴσως ὄχι ἀσήμου, τῶν χρόνων ἐκείνων, ὄχι ὅμως βεβαίως καὶ τοῦ Θεοδώρου, οὗ μνημονεύει ὁ Πausanias (1, 37, 3).

Ἄλλὰ τί νὰ ὑποθέσωμεν περὶ τῶν δύο ἀναγλύφων τοῦ τάφου Ξ; Βεβαίως τὸ ἕτερον τούτων τὸ κολοβὸν καὶ ἀνεστραμμένως τεθειμένον (ἴδε σελ. 75), ἀποτελοῦν δὲ τὴν μεσημβρινήν, ὡς ἐρρήθη, πλευρὰν αὐτοῦ, εἶχε ληφθῆ ἐξ ἄλλου πρότερον καταστραφέντος μνημείου καὶ ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ Ξ ὡς κοινὸς λίθος. Ἄλλὰ τὸ ἕτερον τὸ καὶ σῶον καὶ ὑπερέχον τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου περὶ τὰ 0,30 (παράβ. ἀνωτ. σελ. 75); Ὅτι ὁ ἐν τῷ τάφῳ Ξ τεθαμμένος νεκρὸς ἠδύνατο νὰ ἦναι γυνή, εἶναι πιθανώτατον, ἀλλ' ὅτι ἦτο ὁ τάφος τῆς Ἀφροδοῦς, δὲν τὸ πιστεύω καὶ νομίζω ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἀνάγλυφον ἐλήφθη. ὡς καὶ τὸ ἕτερον, ἐξ ἄλλου πρότερον καταστραφέντος μνημείου καὶ

<sup>1</sup> Τὸ τεμάχιον τοῦ κρανίου εὑρήται ἐν τῷ Ἀνθρωπολογικῷ Μουσείῳ τῷ ἐν τῇ Συναίᾳ Ἀκαδημίᾳ. Ἐν τῷ αὐτῷ μουσεῖῳ ὑπάρχει ὡσαύτως καὶ ἕτερον κρανίον φέρον ὅμοιον ὀπήν, ὅπερ εὑρέθη κατὰ Δεκέμβριον 1899 ἐν τινὶ τάφῳ ἀνακαλυφθέντι κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς παρὰ τὴν ὁδὸν Λευορμᾶν μικρᾶς γεφύρας τοῦ σιδηροδρόμου Π. Α. Π., εἶδε δ' αὐτὸ ὁ Σκιαῖς. Ὁ τάφος ἐμπεριείχε δύο κοινὰς ληκύθους καὶ ἕτερα δύο ἀγγεῖα τοῦ Δ' ἢ τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος καὶ χαλκῆν στελεγγίδα.

επίσης ως άπλους λίθος ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ Ξ. Διότι κατὰ τὴν γνώμην μου πάντες οἱ ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντες τάφοι ἦσαν ἀφανεῖς καὶ ἀόρατοι κεκαλυμμένοι ὑπὸ στρώματος γῆς πάχους 0,50-0,80 περίπου. Ἄν δὲ ταῦτα δὲν ἀστοχοῦσι τοῦ ὄρθου, οἱ δύο τάφοι Ν καὶ Ξ ἀνάγκη νὰ ὑποτεθῶσι νεώτεροι τῶν χρόνων τοῦ ἀναγλύφου τῆς Ἀφροδοῦς τοῦτο δὲ, ὡς τὸ σχῆμα τῶν γραμμμάτων καὶ μάλιστα τοῦ Ω μαρτυρεῖ, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀρχαιότεροι τῶν χρόνων τοῦ Καίσαρος. Ἐσημείωσα δὲ ἀνωτέρω ὅτι ὑπὸ τὸν πυθμένα τινῶν τάφων (Ν, Ξ, Υ) ὑπῆρχεν ἀμμουδιά μαρτυροῦσα ὅτι ἐντεῦθεν διήρχετό ποτε ἢ διήλθεν ἰσχυρὸν ρεῦμα ὥστε καὶ ὀγκώδεις νὰ κυλίσῃ λίθους.

Ἴσως νὰ διήρχετό ποτε ἐντεῦθεν ὁ *Κυκλόβορος*<sup>1</sup>, καθ' οὓς δὲ χρόνους οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τάφοι ἐκεῖ ἐκτίσθησαν, εἰς τὸ ρεῦμα εἶχε δοθῆ ἄλλη διεύθυνσις. Ἴσως δὲ καὶ πολλὰ τῶν μνημείων παρ' αὐτὸ τὸ ρεῦμά ποτε κείμενα ὑπ' αὐτοῦ τούτου καὶ κατεστράφησαν.

Ἰερὰ ὁδός. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τοὺς τάφους. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τῆς ἐκεῖ ἀνασκαφῆς πόρισμα εἶναι βεβαίως ἢ περὶ τῆς Ἰερᾶς ὁδοῦ κατὰ τοῦτ' αὐτῆς τὸ τμήμα ἐκπηγάσασα γνῶσις. Ὅτι ἡ Ἰερὰ ὁδὸς ἀφετηρίαν ἔχουσα τὴν Ἰερὰν πύλῃν<sup>2</sup> καὶ παρὰ τὴν νῦν ἐκεῖ ἐν ἐρειπίοις σωζομένην *δεξαμενὴν*<sup>3</sup> διερχομένη τὴν αὐτὴν εἶχε περίπου, ἐφ' ἰκανὸν διάστημα, φορὰν, ἣν καὶ ἡ νεώτερα ἀμαξιτός, εἶναι σχεδὸν βέβαιον. Ἀλλ' ὅτι καὶ κάπου ἔκαμπε καὶ ἐλάμβανε διεύθυνσιν νοτιώτερα τῆς σημερινῆς ἀμαξιτοῦ ἦτο ἐπίσης βέβαιον, ἀφοῦ βέβαιον ἦτο<sup>4</sup> ὅτι διήρχετο διὰ τοῦ νῦν

<sup>1</sup> Παράβ. Curtius und Kaupert. Carten von Attika, Heft II, (Text) σελ. 15, καὶ Curtius Stadtgeschichte von Athen, ἐν ταῖς πηγαῖς τὴν λέξιν *Κυκλόβορος*. Ὁ Milchhöfer (ἔ. ἀ.) φρονεῖ ὅτι εἰς νεωτέρους χρόνους ἐδόθη ἄλλη διεύθυνσις εἰς τοῦτο τὸ ρεῦμα.

<sup>2</sup> Παράβ. Athen. Mittheil 1878, σελ. 33 καὶ ἐξῆς.

<sup>3</sup> Παράβ. Milchhöfer παρὰ Curtius καὶ Kaupert ἔ. ἀ. (Texte II, σελ. 15).

<sup>4</sup> Οἱ ἐκεῖ (ἐν τῷ Βοτανικῷ κήπῳ) εὑρεθέντες καὶ κατὰ χώραν ἔτι μένοντες τάφοι τοῦτο τοῦλάχιστον φαίνονται μαρτυροῦντες, ὡς καὶ τὰ μέχρις ἐσχάτων σωζόμενα ἱχνη γεφύρας ἐν τῷ Κηφισῷ. Ὁ συναδελφος Σκιᾶς μοι ἀνεκοίωσεν ὅτι ἐκ τινῶν τάφων ἀνακαλυφθέντων πρὸ τινῶν ἐτῶν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν ἄκρον

βοτανικοῦ κήπου, εἴκοσι περίπου Γ. μέτρα νοτιώτερον τῆς νῦν ἀμαξιτοῦ. Ποῦ καὶ πῶς αὕτη ἔκαμπε μᾶς ἐδειξαν αἱ ἀνασκαφαί. Διότι, νομίζω ὅτι ὄχι μόνον ἡ τοποθέτησις τῶν τάφων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκεῖ ἀποκαλυφθέντος ὄχετοῦ ἢ ὑπαρξίς καὶ τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα λείψανα τῆς σκιροστρωσίας τοῦ ἐδάφους (ἴδε ἀν. σελ. 81, 82) μαρτυροῦσι σαφῶς ὁποῖαν εἶχε κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἡ ὁδὸς διεύθυνσιν. Τὰ δύο ἄκρα τῆς ἐνταῦθα καμπῆς αὐτῆς δὲν ἐγένοντο βεβαίως γνωστὰ καὶ τὸ ἕτερον τούτων, τὸ βορειοανατολικόν, οὐδ' ὑπάρχει ἐλπίς νὰ γνωσθῆ, καταληφθέντων ἤδη τῶν ἐκεῖ τόπων ὑπὸ οἰκοδομῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι δύσκολον, νομίζω, ν' ἀναπαραστήσωμεν γραφικῶς νῦν ἀκριβέστερον τὴν φορὰν τῆς πάλαι Ἰερᾶς ὁδοῦ ἀπὸ τῆς Ἰερᾶς πύλης μέχρι τοῦ Κηφισοῦ, γινώσκοντες ἤδη τὰ κυριώτατα αὐτῆς σημεῖα. Τοῦτο δὲ εἶναι, νομίζω, κέρδος ὄχι μικρὸν διὰ τὴν ἐν γένει τοπογραφίαν τῆς Ἀττικῆς. Περὶ δὲ τῆς Ἰερᾶς ὁδοῦ ὄντος τοῦ λόγου<sup>1</sup> δὲν κρίνω περιττὸν νὰ σημειώσω ἐνταῦθα, ἀφοῦ, ὡς φαίνεται<sup>2</sup>, ἀλλαχοῦ που δὲν ἔχω σημειώσει τὸ πρᾶγμα, ὅτι λείψανα τῆς Ἰερᾶς ὁδοῦ καὶ πέραν τῶν Ρειτῶν πρὸς τὴν Ἐλευσίνα σφύζονται ἰκανὰ καὶ οὕτω σαφῆ, ὥστε ἡ γραφικὴ αὐτῆς ἀναπαραστάσις, κατὰ τοῦτό της τὸ τμήμα καὶ εὐκόλος καὶ βεβαία νὰ εἶναι<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Ἐν Ἀθήναις Μαΐου μηνὸς μεσοῦντος 1904.

#### Δ. ΦΙΛΙΟΣ

τοῦ περιόλου τοῦ Δρομοκαϊτείου Φρενοκομείου, οὗ, εἶδε προσκληθεῖς ὑπὸ τοῦ διεθυντοῦ τοῦ καταστήματος, προσέτι δὲ καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν εἰδήσεων, ἃς τότε ἔμαθεν, εἰκάζει ὅτι αὐτόθι ἡ Ἰερὰ ὁδὸς καμπτομένη παρὰ τὸ Πυριτιδοποιεῖον πρὸς ἀριστερὰν τῆς σημερινῆς ἀμαξιτοῦ διήρχετο ἐντὸς τοῦ περιόλου τοῦ φρενοκομείου καταλείπουσα πρὸς δεξιὰν τὰ πλεῖστα τῶν οἰκημάτων αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ στρεφομένη πρὸς δεξιὰν παρ' αὐτὸ τὸ ὄρος ἤνοῦτο πάλιν μετὰ τῆς σημερινῆς ἀμαξιτοῦ παρὰ τὸν λόφον τοῦ Ἁγίου Ἡλίου. Οὕτως ἡ ἀρχαία ὁδὸς ἦτο ἐκεῖ πολὺ ὀλιγώτερον ἀνωφερῆς τῆς σημερινῆς.

<sup>1</sup> Παράβ. καὶ Foucart. Les Grands Mystères d'Éleusis σελ. 123 καὶ ἐξῆς. (Extrait des Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, tome XXXVII) 1900.

<sup>2</sup> Δὲν ἐνθυμοῦμαι οὐδ' ἐγὼ αὐτὸς ἂν ἔχω που δημοσιεύσει τι περὶ τοῦ πράγματος ἢ ὄχι καὶ τούτου ἐνεκα ἐκφράζομαι οὕτω.

<sup>3</sup> Παράβ. καὶ Foucart ἔ. ἀ. σελ. 127.



# ΕΥΒΟΪΚΑ

## I.

### Περὶ τοῦ περὶ Ἀρτεμιρίων Ἐρετρικοῦ ψηφίσματος.

Εἰς τὸ κείμενον τῆς ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Α. Παπα-  
βασιλείου ἐν τῇ Ἐφημερίδι ταύτῃ 1902 σ. 97  
ἐκδεδομένης Ἐρετρικῆς ἐπιγραφῆς μελετήσας τὰ  
ὑπ' ἐμοῦ ἐσχάτως ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Χαλκίδος  
ληφθέντα ἔκτυπα παρατηρῶ τὰ ἑξῆς.

Τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ψηφίσματος ὁ ἐκδότης ἀνα-  
γιγνώσκει οὕτως·

ὄπωρ ἂν τὰ Ἄρ-  
τεμίρια ὡς κάλλιστα ἄγωμεν καὶ **θυώ[ροὶ ὄμεν]**  
**ἄριστοι**

αὐτὸς ὁμολογῶν ὅτι τὰ περιγεγραμμένα μετὰ με-  
γάλῃς δυσκολίας συνεπλήρωσε μᾶλλον ἐκ τῶν  
συμφραζομένων εἰκάσας ἢ ἐκ τῶν μόλις διακρι-  
νομένων ἰχνῶν τῶν γραμμάτων, ἐπειδὴ ὁ λίθος  
ἐνταῦθα εἶνε λίαν ἐφθαρμένος. Κατὰ περίεργον  
σύμπτωσιν τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαβασιλείου μετὰ  
μεγάλῃς δυσκολίας συμπληρωθέντα γράμματα  
ΟΥΩΡ. ΙΩΜΕΝ ἀναγράφονται ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Ι.  
Δ. Φωκίτου ἐν Ἀθηνᾶς 1902 σ. 360 δημοσιευ-  
θέντι ἀντιγράφῳ τοῦ ψηφίσματος ὡς ὑπάρχοντα  
ἐπὶ τοῦ λίθου. Σφάλλονται ὁμοίως καὶ οἱ δύο· διότι  
παρὰ πᾶσαν τὴν λεγομένην φθορὰν τοῦ λίθου δια-  
κρίνω ἀρκετὰ σαφῶς ἐν μὲν τέλει τοῦ δευτέρου  
στίχου ΟΥΩΡΙΝΩΣΠ, ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ τοῦ τρίτου  
ΛΕΙΣΤΟΙ καὶ οὐχὶ ΑΡΙΣΤΟΙ. Ἡ ἀνάγνωσις λοι-  
πὸν εἶνε βεβαία· καὶ **θυώριν ὡς πλεῖστοι**. Ὁ  
δῆμος ὁ Ἐρετριέων ἰδρύει διὰ τοῦ ψηφίσματος  
τούτου ἀγῶνα μουσικῆς, ὅπως ἄγονται τὰ Ἄρτε-  
μίσια ὡς κάλλιστα καὶ αὐξάνηται τὸ πλῆθος τῶν  
πανηγυριζόντων καὶ θυόντων. Ὅπως δὲ **θυωροί,**  
δηλαδὴ **θύται ὄσω** ὡς ἄριστοι, κατὰ τὸν κ.

Παπαβασιλείου, οἱ Ἐρετριεῖς, δὲν εἶχον βεβαίως  
ἀνάγκην ἀγῶνος μουσικῆς.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 4 πρὸ τοῦ τιθεῖν ἐξηλείφθη-  
σαν δύο γράμματα. Ἐν τέλει τοῦ αὐτοῦ στίχου καὶ  
ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου σφύζονται ἐπὶ τοῦ λίθου  
δλόκληροι αἱ λέξεις ΧΙΛΙΩΝ καὶ ΔΡΑΧΜΩΝ, ἐν  
δὲ τῷ τέλει τοῦ στ. 5 ὅπου ὁ ἐκδότης ἀνεγίνωσκε  
*παρέχει*[ν, μετὰ τὸ Π ἐλάχιστα μόνον ἰχνη γραμ-  
μάτων διακρίνω. Πρὸς στ. 4 πρὸς τὸ ἐν IG. XII  
5, 617 (Dittenberger, Sylloge 522) ψηφίσμα Κο-  
ρησίων στ. 20: *τιθέναι δὲ καὶ ἀγῶνα τῇ ἑορτῇ*  
*τούς προβούλους ἀπὸ δραχμῶν* ΠΔΠ.

Ἐν στ. 6 ὁ λίθος ὡς φαίνεται ἔχει ΠΕΝΤΕ  
ΗΜΕΡΑΣ καὶ οὐχὶ ΗΜΕΡΑΙΣ. Ἐν στ. 12 πρὸ τῆς  
λέξεως *ἀγωνίζεσθαι* χῶρος διὰ Σ δὲν ὑπάρχει· τὸ  
πάντα[ς] λοιπὸν ἦτο ἐλόκληρον γεγραμμένον ἐν  
τῷ προηγουμένῳ στίχῳ. Ἐν τέλει τοῦ στ. 13  
διακρίνω τὰ ἑξῆς ἰχνη ΕΧΟΥΡ. ὥστε: *ἔχοντας*  
*τὴν σκευὴν ἡμετερο καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι ἔχου[ι]*.  
Τῆς λέξεως *δευτέροι*, ἥτις τρίς ἐπαναλαμβάνεται  
ἐν στ. 15. 16. 17, καὶ τῶν λέξεων *δηκόσια*  
*δευτέροι* ἑκατὸν ἐν στ. 18 ἕνεκα ῥωγμῆς τοῦ λί-  
θου γράμματά τινα ἢ ἐν μέρει μόνον ὑπάρχουσιν  
ἢ καὶ ὅλως ἐλλείπουσιν. Ἐν τέλει τοῦ στ. 30  
μετὰ τὸ *παρέχει* διακρίνεται Τ, ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ  
τοῦ ἐπομένου στίχου μόνον ΩΓ ὑπάρχει· ὥστε  
ἀναγνωστέον: *τῶν χῶρων*. Οἱ δὲ *χῶροι* οὗτοι,  
ὧν καὶ ἐν στ. 25 ἐπ. μνεῖα γίνεται, κατ' ἐμὲ οὐ-  
δὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ οἱ ἐν Ἀττικῇ *δήμοι* λεγόμενοι  
συνοικισμοὶ τῆς Ἐρετρικῆς πολιτείας. Ἡ ὀνομασία  
αὕτῃ ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ· οὕτως αἱ παρὰ  
LeBas-Waddington ὑπ' ἀριθ. 1745 ἐπιγραφαὶ  
στεφάνων ἀναφέρουσι τὰ ὀνόματα ἐπτὰ χῶρων·  
ὁ *χῶρος ὁ Μοτιανῶν*, ὁ *χῶρος ὁ Βαιστεανῶν*  
*κτλ.* ἐν ἐπιτυμβία δὲ ἐπιγραφῇ νῦν ἐν Βερολίῳ  
ἀποκειμένη (Beschreibung der antiken Sculpturen

σ. 322 ἀρ. 835) μνημονεύονται οἱ χωρίτε οἱ Ζε-  
λειῶν ὡς ἐν Archaeol. epigr. Mitt XX σ. 73  
ἀπέδειξα.

Ἐν στ. 31 ὁ κ. Παπαβασιλείου ἀναγινώσκει·  
πωλεῖν [δὲ ἐν τῷ] ἱερῷ τὸμ βολόμενον ὅτι ἄμ  
βόληται ἀτελέα, μὴ τιθέντα(ς) τέλος μηδὲν μηδὲ  
πράττεσθαι τοὺς ἱεροποιοὺς μηδὲν τοὺς πωλέον-  
τας. Ἐν τῇ ἀρχῇ σαφέστατα ὁρῶνται ἐπὶ τοῦ λί-  
θου τὰ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου συμπληρωθέντα, δηλαδὴ  
ΔΛΦΝΤΟΙ, ἐν δὲ στ. 33 ἐλλείπει τὸ Α τοῦ προ[ά]τε-  
τεσθαι. Ἰσχυρίζεται δὲ ὁ κ. Παπαβασιλείου ἂν  
καὶ τὸ ἀντίγραφον αὐτοῦ ἔχει μόνον ΤΙΘΕΝΤΑ  
ΤΕΛΟΣ ὅτι τὸ ἀναγκαῖον τοῦ Ξ ἐν τῇ λέξει τι-  
θέντας δεικνύει ἢ σύνταξις καὶ ὅτι ὁ χαράξας  
τὴν ἐπιγραφὴν λησμονήσας νὰ χαράξῃ τὸ τελ-  
κὸν Ξ προσέθηκε κάτῳθεν τῆς καθέτου γραμμῆς  
τοῦ Τ τῆς ἐπομένης λέξεως κεραΐαν τινὰ πρὸς  
δεξιῶν σχηματίζουσαν ὀξεῖαν γωνίαν, ὅπως ἀνα-  
ναπληρώσῃ τὸ λησμονηθὲν γράμμα. Τῷ ὄντι  
τὸ κάτω μέρος τοῦ Ταῦ τούτου παρέχει τήνδε  
τὴν ὄψιν L· ἀλλὰ τίνα σχέσιν τοιαύτη γραμμὴ,  
ἀναμφιβόλως εἰς λάθος τοῦ χαράκτου ὀφειλομένη,  
ἔχει πρὸς τὸ ὑποτιθέμενον ὑπὸ τοῦ κ. Παπαβασι-  
λείου Ξ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω. Ἐπίσης μοι  
εἶνε ἄδηλον πῶς ἢ σύνταξις ἀπαιτεῖ τιθέντας, ἀφ'  
οὗ τὸ μὴ τιθέντα τέλος μηδὲν συνδέεται μετὰ  
τῶν προηγουμένων: πωλεῖν κτλ. τὸμ βολόμενον.  
Προκύπτει δὲ ἐκ τῆς ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1902 σ.  
143 σημειώσεως ὅτι καὶ αὐτῷ τῷ κ. Παπαβασι-  
λείου ἐγεννήθησαν ὕστερον ἀμφιβολίαι περὶ τοῦ ὀρ-  
θοῦ τῆς ἀναγνώσεως τιθέντας. Τέλος παραβάλλω  
τὸ εἰς τιμὴν Φιλίσκου τοῦ Κυρηναίου ψήφισμα  
Κυμαίων Bull. de corr. hell XII 360. Michel. Re-  
cueil 511 κατὰ τὴν ἐμὴν ἀνάγνωσιν Goettingische  
gelehrte Anzeigen 1900 σ. 92: ὅτι κέ τις πρία-  
ται παρὰ Φιλίσκῳ τῷ Φιληράτῳ ἢ τῶν ἐκγόνων  
τῶμ Φιλίσκῳ ἢ ἀποπεράσσει πρὸς τούτων τινά, ἀτε-  
λ[έα] ἔμμεναι τῷ περὶ τούτων τέλεος. Ἡ δὲ κατὰ  
πανηγύρεις ἀτέλεια εἶνε γνωστὴ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπι-  
γραφῶν· ψήφισμα Κυζικηνῶν εἰς τιμὴν Ἀντωνίας  
Τρυφαίνης ἐκδεδομένον ὑπὸ J Millingen Ἑλλ.  
φιολ. Συλλ. VII (1872|3) καὶ E. Curtius, Mo-  
natsberichte der Berliner Akademie 1874 σ. 16.  
Ath. Mitt. VI 55. Bull. de corr. hell. VI 613  
(Ἐφημ. ἀρχ. 1890 σ. 157) λέγει ἐν στ. 6 ἐν τῇ

πέρουσιν ἀγομένη ἀτελεία τῶν Παναθηναίων καὶ  
ἐν στ. 13 οἱ ἀφειγμένοι εἰς τὴν πανήγυρον καὶ  
ἀτέλειαν τὴν ἀγομένην ἐν Κυζίκῳ· ὅτι δὲ καὶ ἐν  
τῇ ἐκ Σκαπτοπάρων (οὕτω κατὰ P. Wolters. Mé-  
langes Perrot σ. 334) ἐπιγραφῇ (Dittenber-  
ger. Sylloge 418 καὶ CIL III Suppl. 12336) ἀνα-  
γνωστὸν ἐν στ. 127: πλησίον δὲ καὶ πανή-  
γυρις (περὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως πρβ. A.  
Rutgers van der Loeff. De ludis Eleusiniis σ.  
87) πολλάκις μὲν ἐν τῷ ἔτει συναγομένη, περὶ  
δὲ καλ' ἀνάδας) Ὀκτωμβρίας καὶ εἰς πεντεκαίδεκα  
ἡμερῶν ἀτ[έλειαν] (οὐχὶ ὅμως ἀγοράν), ὑπέδειξα  
ἐν Goettingische gelehrte Anzeigen 1903 σελ.  
798: ὡσαύτως καὶ ἡ περὶ πανηγύρεως τοῦ ζι-  
ζύφου ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀτταλείας Bull. de corr.  
hellénique VII 260, περὶ ἧς θὰ γράψω προσεχῶς  
ἀλλαχοῦ, μνημονεύει ἀ[τ]έλι[α]ν τῶν ἡμερῶν  
διότι οὕτως ἐρμηνευτέον τὸ ἐν στ. 7 κατὰ W. M.  
Ramsay ΑΓΕΛΙΟΝ. ἀπέ[δ]ιον; κατὰ τὸν ἐκδότην  
ὅστις ἄλλως καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν σημασίαν τῆς  
πανηγύρεως οὐδόλως κατενόησεν.

Ἐν στ. 34 ἐπ. οὕτω χωριστέον· ENT|ΕΙΑΓΟ-  
ΡΕΙ καὶ οὐχὶ ἐν τεῖ|ἀγορεῖ. Ἐν στ. 39 σαφέστα-  
τον εἶνε ΓΙΝΗΤΑΙ καὶ οὐχὶ ΓΕΝΗΤΑΙ· τοῦτο δὲ  
ἀπαιτεῖ καὶ ἡ σύνταξις καὶ ἡ ἔννοια, ἐπειδὴ δὲν  
πρόκειται περὶ θυσίας καὶ πομπῆς ἀπαξ μόνον νῦν  
ἦδη, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἐν τῷ μέλλοντι τελεσθησο-  
μένης. Ἐν στ. 41 ἐσφαλμένως ἀναγινώσκει ὁ ἐκ-  
δότης ὅπως ἂν κατὰ τοῦτ' ἀγινῆται ἢ θυσίη καὶ  
ἢ πομπὴ τεῖ Ἀρτέμει, ἐξηγούμενος τὸ ἀγινῆ-  
ται· ἄγνηται. Ἀναμφιβόλως ἀναγνωστὸν· ὅπως  
ἂν κατὰ τοῦτα γίνηται. Τὸ δὲ τοῦτα ἀντὶ ταῦτα  
οὐδὲν ἔχει τὸ παράδοξον, ἐπειδὴ καὶ ἐπιγραφὴ ἐκ  
Κύμης τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἔχει IG XIV 871: ἠυπὸ τῆ  
κλίνει τούτει. Τὴν δὲ διόρθωσιν ταύτην, ἣν ἐγὼ  
τοῖς φίλοις μου πρὸ καιροῦ ἀνεκοίνωσα, ἐπίσης  
ἠῶρε, καθ' ἃ μοι γράφει, ὁ κ. F. Bechtel. Ἐν στ.  
42 ἐν τέλει ἦσαν γεγραμμένα τὰ δύο γράμματα  
ΧΡ, διότι ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ πρὸ τοῦ NON μόνον  
διὰ Ο ὑπάρχει χώρος. Τοῦ δὲ ἐν τῷ προη-  
τό[ρ]των ἐν τέλει τοῦ στ. 43 Νῦ οὐδὲν ἐπὶ τοῦ  
λίθου νῦν τοῦλάχιστον ἴχνος σφάζεται.

Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ ψήφισματος λαμβά-  
νων ὑπ' ὄψιν μόνον τὴν γραφὴν ὁ κ. Παπαβασι-  
λείου λέγει ὅτι τοῦτο ἐγένετο οὐχὶ πολλὰς δεκα-

επιρρίδας ὕστερον τοῦ 401<sup>ου</sup> ἔτους (: ) καθ' ὃν χρόνον δηλονότι ὁ Ἴωνικός ἀλφάβητος δὲν εἶχε ἀκόμη παντελῶς ἐπικρατήσῃ τοῦ Ἀττικοῦ. Θεωρεῖ δηλαδὴ τὴν γραφὴν τῶν διφθόγγων *ηι* καὶ *ωι* διὰ τοῦ *ει* καὶ *οι* καὶ τὴν γραφὴν τῆς λέξεως *ιερεῖα* δις μὲν διὰ τοῦ *ε*, ἅπαξ δέ, ὅπερ κατ' αὐτὸν καὶ τὸ σπουδαιότερον, διὰ τοῦ *ει* ὡς ὀφειλομένην εἰς τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ψηφίσματος μὴ παντελῆ ἐπικράτησιν τοῦ Ἴωνικοῦ ἀλφάβητου καὶ ὡς παραληφθεῖσαν ἐκ τοῦ πρότερον ἐν χρήσει ἐπιχωρίου. Ἄγνοεῖ λοιπὸν ὅπερ γνωστότατον ὅτι ἴδιον τῆς Ἐρετρικῆς διαλέκτου, ἐκτὸς τοῦ ῥωτακισμοῦ, εἶνε ἢ ἐν τέλει τῶν λέξεων βράχυνσις τῶν μακρῶν διφθόγγων (F. Bechtel, *Inschriften des ionischen Dialekts* σελ. 12, A. Wilhelm Ἐφημ. ἀρχ. 1900 σ. 202)· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ μεταγραφῇ ἐσφαλμένως γράφει *ει* καὶ *οι* ἀντὶ *εἷ* καὶ *οἷ*. Ὡς πρὸς τὸ *ιερεῖα* καὶ *ιερεῖα*, εἶνε μὲν δυνατὸν ὅτι *Ε* ἐγράφη ἀντὶ *ΕΙ* ὅπως ἀφικνεύμενων κατὰ Dittenberger ἐν τῇ ἐξ Ὁρωποῦ ἐπιγραφῇ IG VII 235 στ. 8 καὶ ὀφελόντων ἐν τῇ ἐκ Ταμυνῶν ἐπιγραφῇ Rangabé, *Antiquités Helléniques* 957, πιθανώτερον δὲ εἶνε τῷ παραβάλλοντι τὸ *Ἡραίοις* ἀντὶ *Ἡραίοις* ἐν στ. 27 τοῦ περὶ Ἀρτεμιρίων ψηφίσματος, *ιεροποοῖ* ἐν τῇ ἐκ Ταμυνῶν ἐπιγραφῇ, Ἀθηναίων ἀντὶ Ἀθηναίων ἐν τῇ ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1900 σ. 195 ἐκδεδομένη ἐπιγραφῇ (Sylloge 47) ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ δεϊόμενον IG VII 235 στίχ. 36, Φανοκλείου, βασιλεῖα, Ἐρετριέων Sylloge 185, ὅτι διὰ τὸ ἀσταθές τῆς ὀρθογραφίας παρελείφθη τὸ ἰῶτα.

Ἄλλ' ἄλις περὶ τῆς ὀρθογραφίας, διότι θεωρῶ ἀναξίαν τοῦ κόπου καὶ μὴ πρέπουσαν εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο τὴν διὰ μακρῶν ἀναίρεσιν τοιούτων σφαλμάτων.

Διέλαθεν ὁμως τὸν κ. Παπαβασιλείου ὅτι ἐκτὸς τῆς γραφῆς καὶ τῆς διαλέκτου τὸ ψήφισμα παρέχει ἡμῖν καὶ ἄλλο σπουδαιότατον πρὸς ὀρισμὸν τῆς χρονολογίας τεκμήριον διὰ τῶν ἐν τῷ τέλει μετὰ προφανοῦς ἐμφάσεως λεγομένων· ὅπως ἂν κατὰ τοῦτα γίνηται ἢ θυσίη καὶ ἢ μουσικὴ τεῖ Ἀρτέμιδι εἰς τὸν αἰὲ χρόνον ἐλευθέρων ὄντων Ἐρετριέων καὶ εὐπρηττόντων καὶ αὐτοκρατόρων. Ταῦτα κατὰ τὴν γνώμην μου ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὀλίγῳ πρὸ τοῦ ψηφίσματος οἱ Ἐρε-

τριεῖς δουλωθέντες μέχρι τοῦδε καὶ κακῶς πράττοντες καὶ μὴ ὄντες κύριοι ἑαυτῶν ἀπέκτησαν διὰ μεταβολῆς τοῦ καθεστῶτος τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐπραγίαν καὶ αὐτονομίαν· ἀναμφιβόλως δὲ τὸ γεγονός τοῦτο εἶνε καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι μεγαλοπρεπεστέρας συντελέσεως τῶν Ἀρτεμισίων, ἥτις εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ ψηφίσματος. Παρομοία εἶνε ἡ ἀφορμὴ ἄλλου ψηφίσματος τῶν Ἐρετριέων CIG 2014·Dittenberger, Sylloge 277· ἐπειδὴ τῇ πομπῇ τῇ Διονύσου ἢ τε φρουρὰ ἀπῆλθεν ὁ τε δῆμος ἠλευθερώθη καὶ τοὺς πατρίους νόμους καὶ τὴν δημοκρατίαν ἐκοιμίσατο· ὅπως ὑπόμνημα τῆς ἡμέρας ταύτης ἦι, ἔδοξεν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ στεφανηφορεῖν Ἐρετριεῖς πάντας καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας κιτιοῦ στέφανον τῇ πομπῇ τοῦ Διονύσου κτλ.

Ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο οὐχὶ πρὸ τοῦ μέσου τοῦ τετάρτου πρὸ Χρ. αἰῶνος συμπεραίνω ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ ψηφίσματος παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν γραφὴν ἄλλων ἐπιγραφῶν ἐξ Ἐρετρίας καὶ δὴ ἐπιγραφῶν ἐξηκριδωμένης κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον χρονολογίας. Εἰσὶ δὲ αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται·

1. τὸ τῶν Ἐρετριέων περὶ Ἡγελόχου τοῦ Ταρραντίνου ψήφισμα ἐκδεδομένον ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1900 σελ. 195 (Dittenberger, Sylloge 47) τοῦ ἔτους 411 πρὸ Χρ., καὶ ἡ λίαν ὁμοιάζουσα κατὰ τὴν γραφὴν συνθήκη Ἐρετριέων καὶ Ἰστιαιέων F. Bechtel, *Inschriften des ionischen Dialekts* σ. 8 ἀρ. 15, νῦν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ ἀποκειμένη.

2. τὸ τῶν Ἐρετριέων περὶ Φανοκλέους υἱοῦ τοῦ Φανιάδου Πτελεασίου ψήφισμα ἐκδεδομένον ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐφημ. ἀρχ. 1892 σ. 126, ἀνήκον εἰς τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος, διότι ὁ Φανοκλῆς οὗτος ἀναφέρεται ἐν Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ ὡς τριήραρχος τὸ 323 πρὸ Χρ. (J. Kirchner, *Prosopographia Attica* 14058).

3. τὸ εἰς τιμὴν τοῦ Γλαυκίππου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ψήφισμα, ἐκδεδομένον ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐφημ. ἀρχ. 1892 σ. 119 (Dittenberger, Sylloge 185) ἀναφέρον τὸν βασιλέα Δημήτριον καὶ ἀνήκον εἰς τὸ τέλος τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος.

Κατὰ πρώτην ὄψιν γίνεται φανερόν ὅτι τὸ περὶ τῶν Ἀρτεμισίων ψήφισμα εἶνε πολὺ νεώτερον τοῦ ὑπὲρ Ἡγελόχου ψηφίσματος καὶ τῆς συνθήκης



τῆς μεταξύ Ἐρετριέων καὶ Ἰστιαιέων, ἀρχαιότερον δέ, οὐχὶ ὅμως καὶ τόσον πολὺ, τοῦ ὑπὲρ Γλαυκίππου ψήφισματος· ἀρκετὰ δὲ ὁμοιάζει πρὸς τὸ περὶ Ἀρτεμισίων ψήφισμα ἢ γραφὴ τοῦ εἰς τιμὴν τοῦ Φανοκλέους ψήφισματος, ὅπερ ὅμως ὀλίγω νεώτερον φαίνεται διὰ τὴν ἔκτακτον κομψότητα τῶν μεγάλων καὶ δι' ἀκρεμόνων κεκοσμημένων γραμμάτων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τὸ περὶ Ἀρτεμιρίων ψήφισμα εἶνε ἀρχαιότερον τοῦ ὑπὲρ τοῦ Φανοκλέους ψήφισματος ἀποδεικνύει καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν ἐκείνῳ μὲν ἀδιαφόρως χωρίζονται αἱ λέξεις ἐν τέλει τῶν στίχων, ἐν τούτῳ δὲ τὰ τέλη τῶν στίχων συμπίπτουσι πρὸς τὰ τέλη τῶν συλλαβῶν ὅπως καὶ ἐν τῷ συγχρόνῳ ψήφισματι εἰς τιμὴν Φιλοξένου τοῦ Μακεδόνα. Ἐφημ. Ἀρχ. 1899 σ. 142.

Ἡ γραφὴ λοιπὸν ἀνάγει τὸ ψήφισμα εἰς τὸ δευτέρον ἡμισυ ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν εἰς τοὺς μετὰ τὸ μέσον τοῦ τετάρτου αἰῶνος χρόνους. Πρὸς τοὺς χρόνους δὲ τούτους ἀρμόζει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ψήφισματος, καθ' ὅσον συγκρίνων τὰ ἄλλα μνημεῖα τοῦ Ἐρετρικοῦ ιδιώματος τεκμαίρομαι. Ἐκτενέστερον ὅμως λόγον περὶ τούτου δὲν θέλω νὰ ποιήσω ἐνταῦθα ἐπειδὴ ἀνὴρ ἐν ὀλίγοις εἰδήμων, ὁ κ. F. Bechtel, παρασκευάζει ἤδη νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἰωνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ μελέτην τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου. Ὅστε τοῦτο μόνον παρατηρῶ ὅτι τὰ περὶ Φανοκλέους καὶ Γλαυκίππου ψήφισματα εἰσι γεγραμμένα ἐν τῇ κοινῇ λεγομένῃ διαλέκτῳ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ψήφισμα CIG 2014, γνωστὸν ἐξ ἀντιγράφου ληθθέντος ὑπὸ Κυριακοῦ τοῦ ἐξ Ἀγκῶνος καὶ ἀνήκον οὐχὶ ὡς ἐνόμισεν ὁ Boeckh, κατὰ λάθος δὲ καὶ ὁ Dittenberger, Sylloge 277 (II σ. 815), εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ἀλλ' ὡς ἀπέδειξεν ὁ M. Holleaux, Revue des études grecques 1897 σ. 164, εἰς τὸ ἔτος 309/8 πρὸ Χρ. Τούναντιον δὲ ἡ γνωστὴ συνθήκη τῶν Ἐρετριέων καὶ τοῦ Χαιρεφάνους, Ἐφημ. Ἀρχ. 1869 σ. 317, Inscriptions juridiques I 143 (πρὸς καὶ Th Wiegand, Ath. Mitt. XXIV σ. 467), κατὰ Δ. Σταυρόπουλλον Ἐφημ. Ἀρχ. 1895 σ. 147, 151 καὶ Holleaux, Revue des études grecques 1897 σ. 164. 168. 189 μεταξύ 322 καὶ 309/8 πρὸ Χρ. συνομολογηθεῖσα ἐλάχιστα ἔχνη διατηρεῖ τοῦ Ἐρετρικοῦ ιδιώματος (F. Bechtel, Ionische Inschriften S. 9).

Διὰ τῆς συγκρίσεως ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῆς γλώσσης ἄλλων Ἐρετρικῶν ἐπιγραφῶν ἐπιβεβαιούται, ὁ ἐξ ἀρχῆς πιθανόν, ὅτι δηλαδὴ τὸ περὶ Ἀρτεμιρίων ψήφισμα διὰ μὲν τὴν γραφὴν δὲν ἀνήκει, ὅπως νομίζει ὁ κ. Παπαβασιλείου, εἰς τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος, διὰ δὲ τὴν διάλεκτον ἀνήκει εἰς τοὺς πρὸ τῶν λεγομένων Μακεδονικῶν χρόνους. Οὕτως ὑπολείπεται πολὺ μικρὸν χρονικὸν διάστημα, εἰς ὃ ἀνήκει τὸ γεγονός ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μεγαλοπρεπεστέραν συντέλεσιν τῆς ἐορτῆς, ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ ἐμὴ ἐρμηνεία τῶν ἐν τέλει τοῦ ψήφισματος λεγομένων. Εἶνε δὲ τῷ ὄντι γνωστὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐρετρίας γεγονός, ὁ ἐν τοῖς μετὰ τὸ μέσον τοῦ τετάρτου αἰῶνος χρόνοις ἀποκατέστησε τοὺς Ἐρετριεῖς ἐκ δουλείας καὶ δυστυχίας εἰς ἐλευθερίαν καὶ εὐπραγίαν. Πολὺν χρόνον ἤδη ὁ Μακεδὼν εἶχε ζητήσῃ ὅπως κυριεύσῃ τῆς Εὐβοίας καὶ δὴ καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἐρετριέων· κατὰ δὲ τὸ 343 πρὸ Χρ. ὡς δηλοῖ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Φιλιππικῶν 57 πέμψας Ἰπλόνικον ὁ σύμμαχος αὐτοῖς Φίλιππος καὶ ξένους χιλιούς τὰ τεῖχη περιεῖλε τοῦ πορθμοῦ καὶ τρεῖς κατέστησε τυράννους Ἰππαρχον, Αὐτομέδοντα, Κλείταρχον. Κατόπιν τοιαύτης μεταβολῆς οἱ φιλελεύθεροι τῶν πολιτῶν καὶ οἱ πρὸς τοὺς Μακεδόνας ἐχθρικῶς διακείμενοι φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα, διότι ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ καλεῖ τοὺς Ἐρετριεῖς *ταλαιπώρους καὶ δυστυχεῖς*. Ὅλίγα ὅμως ἔτη διήρκεσεν ἡ τυραννὶς αὕτη· τῷ 341/0, ὡς λέγει τὸ σχόλιον εἰς τὸν Αἰσχίνου κατὰ Κτησιφῶντος λόγον 103, *ἐπὶ ἄρχοντος Νικομάχου Φιλίππου βασιλεύοντος ἔτος κ' Ἀθηναῖοι στρατεύσαντες εἰς Εὐβοίαν Φωκίωνος στρατηγούντος τὸν τε τύραννον τῶν Ἐρετριέων ἀπέκτειναν καὶ τὴν πόλιν τοῖς Ἐρετριεῦσι παρέδωκαν καὶ δημοκρατίαν κατέστησαν* αὐτοὺς δὲ τοὺς τοῦ Φιλοχόρου περὶ τούτων λόγους διέσωσε πάπυρος νῦν ἐν Βερολίῳ ἀποκείμενος (H. Diels und W. Schubart, Didymos Kommentar zu Demosthenes, Berlin 1904 σ. 5): *ἐπὶ τούτου (δηλαδὴ ἐπὶ ἄρχοντος Νικομάχου) οἱ Ἀθηναῖοι διέβησαν εἰς Ἐρετρίαν Φωκίωνος στρατηγούντος καὶ κατάξοντες τὸν δῆμον ἐπολιόρχουν Κλείταρχον ὃς πρότερον μὲν ἀντιστασιώτης ἦν Πλουτάρχου καὶ διεπολιτεύετο πρὸς αὐτόν· ἐκεί-*



νου δ' ἐκπεσόντος ἐτυράνησε· τότε δὲ ἐκπολιορκήσαντες αὐτὸν Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν ἀπέδωκαν (πρὸς Α. Schaefer, Demosthenes und seine Zeit II 495). Εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ταύτην χρόνους ἀνήκει τὸ περὶ Ἀρτεμιριῶν τῶν Ἐρετριέων ψήφισμα· ἴσως δὲ εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ὡς θὰ ἀποδείξω προσεχῶς ἐν Jahreshefte, ἀνήκει καὶ τὸ τῶν Ἐρετριέων περὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐν τῷ μέλλοντι τυραννοκτόνων ψήφισμα γνωστὸν μόνον ἐξ ἐλλιποῦς ἀντιγράφου ληφθέντος ὑπὸ τοῦ Α. Baumeister (Jahrbücher für classische Philologie LXXV 1857 σ. 352).

## II.

### Περὶ τινῶν ἐκ Χαλκίδος ψηφισμάτων.

1. Τὸ ψήφισμα ὅπερ ἐσχάτως ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1903 σ. 117 ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Γ. Α. Παπαβασιλείου ἐπιτρέπει ἀκριβέστατον ὄρισμὸν τῆς χρονολογίας. Πρῶτον μὲν εἶνε οὐχὶ ἀπλῶς πιθανὸν ἀλλὰ βέβαιον, ὅτι ὁ ἐν τῷ ψηφίσματι ἀναφερόμενος βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ πρεσβύτερος εἶνε ὁ ἔκτος ὁ ἐπικαλούμενος Φιλομήτωρ. Πόθεν ὁ κ. Παπαβασιλείου ἔμαθεν ὅτι καὶ ὁ τρίτος κατὰ διαδοχὴν ὁ καὶ Εὐεργέτης ἐπονομαζόμενος εἶχε τὴν προσωνομίαν ταύτην πρὸς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον τὸν Φιλοπάτορα ἀγνοῶ (πρὸς Μ. L. Strack, Die Dynastie der Ptolemäer 110). Ὁ Πλουταρχὺς ἐν τῷ χωρίῳ εἰς ὃ παραπέμπει ὁ κ. Παπαβασιλείου (Βίος Κλεομένους 33) λέγει μὲν περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Πτολεμαίου καὶ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, λέγων δὲ περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Πτολεμαίου τούτου δὲν προστίθησι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα· διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ δύο Πτολεμαίων συγχρόνως βασιλευόντων καὶ διὰ τοῦτο φερόντων τὰς προσωνομίας τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου. Περὶ τοῦ πρώτου δὲ Πτολεμαίου δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος καὶ διὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ὅπερ εἶνε τὸ σῦνηθες ἐν ἐπιγραφαῖς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ δευτέρου π. Χ. αἰῶνος. Ἡ δὲ προσωνομία βασιλεὺς Πτολεμαῖος ὁ πρεσβύτερος ἀρμόζει μόνον εἰς τὰ ἔτη 170/69 ἕως 164/3 π.Χ. ὡς παρετήρησεν ὁ U. Köhler εἰς τὴν ἐν IG II 968

ἐπιγραφὴν, ὅπου ἐν στ. 44 ἀναφέρεται νικῆσας κέλητι πωλικῶι βασιλεὺς Πτολεμαῖος βασιλέως Πτολεμαίου πρεσβύτερος, πρὸς καὶ Strack σ. 34.183.197. Διότι ἀπὸ τοῦ 170/69 συνεβασίλευον ὁ πρεσβύτερος Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ ἐπικαλούμενος καὶ ὁ νεώτερος ὁ Εὐεργέτης ἐπικαλούμενος ἀμφοτέροι ἔχοντες (κατὰ Πολύβιον XXIX 23, 4) τό τε διάδημα καὶ τὴν ἐξουσίαν· τῷ δὲ 164/3 ἐξέπεσεν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὁ πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ νεωτέρου. Ἄλλ' ἔτι ἀκριβέστερον ὀρίζεται ὁ χρόνος τῆς ἐκ Χαλκίδος ἐπιγραφῆς ἐκ τῆς μνείας σιτικῆς δωρεᾶς ἀποσταλείσης τοῖς Ῥωμαίοις ἐξ Αἰγύπτου. Τὸ ψήφισμα λέγει· ἐπειδὴ Ἀρίστων Ἡρακλείδου Σολεὺς εὖνους ὑπάρχων διατελεῖ τῷ δήμῳ τῷ Χαλκιδέων καὶ πολλοῖς τῶν πολιτῶν χρήσιμος εἰς ἃ ἂν τις αὐτὸν παρακαλῇ, ἐκπεμφθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐπὶ τῆς σιτικῆς δωρεᾶς τῆς ἀποσταλείσης Ῥωμαίοις καὶ παραγενόμενος εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν τὴν τε ἀναστροφὴν ἐποιήσατο ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ ἀξίως τοῦ τε πέμπαντος βασιλέως καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως. Ἡ σιτικὴ δωρεὰ αὕτη ἀπεστάλη οὐχὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἕνεκα σιτοδείας ἐκεῖ ὑπαρχούσης, ὡς φαίνεται ὅτι νομίζει ὁ κ. Παπαβασιλείου ἀναφέρον ἄλλο παράδειγμα τὸ ὑπὸ Πολυβίου IX 44 μνημονευόμενον· ἀλλ' ἀριδῆλως ἐστάλη εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τὸν στρατὸν τῶν Ῥωμαίων τὸν τότε ἐν Χαλκίδι καὶ τοῖς περὶξ συγκεκεντρωμένον. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι διαρκούντος τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Περσέα τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ 171 πρὸ Χρ. ἡ Χαλκὶς ἦτο τὸ ὀρμητήριον τῶν ἐν Ἑλλάδι Ῥωμαικῶν δυνάμεων (πρὸς Β. Niese, Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten III 126, 182, 145) ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ στόλου. Οὕτω δὲ φανερός γίνεται καὶ ὁ λόγος δι' ὃν ὁ Ἀρίστων ὁ ἐκπεμφθεὶς ἐπὶ τῆς σιτικῆς δωρεᾶς ταύτης εἰς τὴν Χαλκίδα παρεγένετο. Ἄλλως θὰ ἔμενε καὶ ἄδηλος ἡ σχέσις τῆς δωρεᾶς ταύτης πρὸς τοὺς Χαλκιδεῖς.

Ἀκριβῶς δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οἱ δύο βασιλεῖς καὶ ἀδελφοὶ ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ νεώτερος Πτολεμαῖοι συμφιλιωθέντες ἐπεκαλέσαντο ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον πολέμου τὴν βοήθειαν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν (Πολυβ. XXIX 23) καὶ τὴν προστασίαν καὶ ἐπέμ-

βασιν τῶν Ῥωμαίων (κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 169/8 κατὰ Niese III 174). Ἴσως λοιπὸν τότε, εἰ μὴ πρότερον, ἀπέστειλεν ὁ πρεσβύτερος Πτολεμαῖος ἐξ Αἰγύπτου σίτον εἰς Χαλκίδα διὰ τὸν τῶν Ῥωμαίων στρατόν, ὅπως κατόπιν τοιαύτης ὄψεως αἱ παρακλήσεις αὐτοῦ τύχῳσιν εὐμενεστέρας ἀκοῆς παρὰ τῆς συγκλήτῳ ἐν Ῥώμῃ καὶ μεσολαβοῦντος τοῦ τῶν Ῥωμαίων στρατηγοῦ καὶ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς. Εἰς ἄλλο συμπέρασμα ἔφθασεν ὁ κ. Παπαβασιλείου λέγων ὅτι ἡ ὄψεως τοῦ σίτου πιθανῶς ἐγένετο μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς ἕνεκα τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τοῦ προέβους τῶν Ῥωμαίων Ποπιλλίου ἐγνωμοσύνης ἕνεκα (δηλαδὴ μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ μάχην). Ὡς γνωστὸν καὶ πρεσβεία ἐπέμφθη εὐχαριστήσουσα τοῖς Ῥωμαίοις διὰ τὴν εὐεργεσίαν ταύτην. Ἀλλ' ἡ πρεσβεία αὕτη εἰς Ῥώμῃ ἐστάλη καὶ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μετὰ τῆς εἰς Χαλκίδα ἀποστολῆς τοῦ σίτου. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πύδνῃ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 168 πρὸ Χρ. νίκην οἱ Ῥωμαῖοι βεβαίως δὲν εἶχον εἰμὴ ὀλίγην ἢ οὐδεμίαν ἀνάγκην σιτοπομπίας ἐξ Αἰγύπτου εἰς Χαλκίδα· διὰ τοῦτο μοι φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀποστολὴ ἐγένετο πρὸ τῆς νίκης ταύτης, δηλαδὴ μετὰ τὸ 170/69 καὶ τοῦ θεροῦ τοῦ 168.

Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι Μικυθίων Χαριδάμου ὁ προτείνας τὸ ψήφισμα ἴσως εἶνε συγγενῆς τοῦ ἐνδόξου ἡγέτου τῆς Ῥωμαϊζούσης φατρίας ἐν Χαλκίδι Μικυθίωνος υἱοῦ τοῦ Μικυλίωνος, ἴσως δὲ καὶ συγγενῆς τοῦ Χαριδάμου υἱοῦ τοῦ Δημητρίου ὅστις γυμνασιάρχης ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Χαλκιδέων διὰ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1892 σ. 169 ἐκδοθέντος ψηφίσματος κατὰ πρότασιν αὐτοῦ τοῦ Μικυθίωνος υἱοῦ τοῦ Μικυλίωνος. Ὅσα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Μικυθίωνος τούτου γνωρίζομεν ἀνέφερα ἤδη ἐν ἐκείνῳ τῷ ἄρθρῳ σ. 171.

2. Τρία ψηφίσματα Χαλκιδέων δημοσιευθέντα ἐσχάτως ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1903 σ. 117. 119. 123 τελειώνουν κατὰ τὸν ἐκδότην διὰ τῶν ἐξῆς· εἶναι αὐτοῖς γῆς καὶ οἰκίας ἔγκτησιν καὶ ἀσφάλειαν καὶ ἀσυλίαν καὶ πολέμου ὄντος καὶ εἰρήνης καὶ τὰλλα ὑπάρχειν αὐτοῖς πάντα ὅσαπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις τοῦ

δήμου τοῦ Χαλκιδέων (ἢ ὁμοίως). *Γέγραπται*. Εἰς τὸν παράξενον χωρισμὸν τῆς λέξεως *γέγραπται* ὁ κ. Παπαβασιλείου προέβη, ὡς φαίνεται, διότι τὰ ἀντίγραφα του ἐν τοῖς τρισὶ ψηφίσμασι τούτοις πρὸ τοῦ *γέγραπται* δεικνύουν χάρον κενόν. Τοιοῦτος χάρος κενὸς ὅμως πρὸ τοῦ *γέγραπται* ἐπ' οὐδενὸς τῶν λίθων ὑπάρχει· εἶνε δὲ φανερόν ὅτι τὸ *γέγραπται* εἶνε συνδεδεμένον μετὰ τῶν προηγουμένων καὶ ἰσοδυναμεῖ ταῖς λέξεσιν ὑπάρχει ἢ δέδοται, αἵτινες τόσον συγγὰ ἀπαντῶσιν ἐν τῇ φράσει ταύτῃ ἐν τοῖς περὶ προξενίας καὶ ἄλλων τιμῶν ψηφίσμασιν, ὥστε κρίνω περιττὸν ὅπως ἀναφέρω παραδείγματα. Τοῦτο μόνον σημειώνω ὅτι τὸ *γέγραπται* εὐρίσκειται ἐν πλείστοις ἄλλοις ψηφίσμασιν ἐν τῇ φράσει ταύτῃ καὶ ὅτι ἀπαντᾷ ἐν ψηφίσματι Ὁρχομενίων IG VII 21, Michel, Recueil 239 στ. 22· εἶμεν αὐτοῖς ἰσοτέλειαν καὶ τὰλλα πάντα καθάπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις τῆς πόλιος Ὁρχομενίων *γέγραπται* καλέσαι δὲ αὐτοὺς καὶ ἐπὶ ξένα κτλ. ἐν μέσῳ τῷ ψηφίσματι, καὶ ἐν δόγματι Ὁρωπίων IG VII 378, ὡς φίλος μου ἐπιγραφικὸς παρετήρησεν, οὐχὶ ἐν τέλει τῆς φράσεως ἀλλ' ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ: ὅσα περὶ καὶ τοῖς ἄλλοις προξένοις καὶ εὐεργέταις *γέγραπται* τῆς πόλεως Ὁρωπίων. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ *γέγραπται* κατὰ τὸν κ. Παπαβασιλείου, ἐμοὶ τοῦλάχιστον ἔμεινεν ἀδηλόν. Ἐν τέλει παρατηρῶ ὅτι οἱ λίθοι σ. 117 ἀρ. 1 καὶ 123 ἀρ. 3 ἐν στ. 7 καὶ 6 ἔχουσι πρὸ τῶν λέξεων *δεδοχθαι* κενόν, ὃ δὲν δεικνύουσι τὰ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. δημοσιευθέντα ἀντίγραφα.

3. Τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου ψηφίσματος σ. 119 ἀναγιγνώσκει ὁ κ. Παπαβασιλείου ὡς ἐξῆς:

*Ἐπειδὴ χρυσίαν ἐχούσης τῆς πόλεως δι' ἀφορ[ίαν γ]ε κατ' ἀγορασμὸν σίτου Κλέων Εὐνοσίδα Λακεδαιμόνιος ὑπάρχων τῆς πόλεως πρόξενος παρακληθεὶς δανεῖσαι ὅσον ἂν αὐτῷ εὐκαιρον ἦι ἐπέδωκεν αὐτὸν ἀπροφασίστως δούς ἀτόκου(ς) δραχμὰς μυριάς τρισχιλίας πεντακοσίας. Τὸ δι' ἀφορ[ίαν γ]ε κατ' ἀγορασμὸν δὲν δύναται νὰ ἔχη ὀρθῶς. Ἡ χρῆσις τοῦ γε εἶνε ἀνήκουστος ἐν ψηφίσματι καὶ ἡ ἔννοια τῶν λέξεων δι' ἀφορ[ίαν] κατ' ἀγορασμὸν δυσκατάληπτος, καίτοι ὁ ἐκδότης ἐρμηνεύει τὸ κατ' ἀγορασμὸν πρὸς ἀγορασμὸν, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ πρόθεσις κατὰ δύναται*

νά δηλώσῃ καὶ σκοπόν. Μόλις ἰδὼν τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Παπαβασιλείου ἀνεκοίνωσα τοῖς φίλοις μου τὴν ἐξῆς διόρθωσιν· ἐπειδὴ χρεῖαν ἐχούσης τῆς πόλεως **διαφ[όρου πρὸς]** καταγορασμὸν οἴτου. Ἡ δὲ διόρθωσις αὕτη ἐπιβεβαιούται διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ λίθου, διότι τὸ πρὸ τῶν στοιχείων ΚΑΤ γράμμα δὲν εἶνε Ε ὅπως νομίζει ὁ κ. Παπαβασιλείου, ἀλλὰ Σ. Ὅτι **διάφορον** σημαίνει **χορήματα** εἶνε γνωστότατον· ἡ δὲ φράσις: **χρεῖαν ἐχούσης τῆς πόλεως διαφόρου** εὐρίσκεται καὶ ἐν ἄλλοις ψήφισμασιν. Οὕτω τὸ ψήφισμα τῶν Γυθεατῶν Dittenberger, Sylloge 330 λέγει ἐν στ. 32: *ἔν τε τῷ ἐπὶ Τιμοκράτους ἐνιαυτῷ ὅτε Ἀντώνιος* (πρβ. Ath. Mitt. XXVI 419) *παρεγένετο, χρεῖαν ἐχούσας τὰς πόλεως διαφόρων καὶ μηδενὸς ἄλλου θέλοντος συναλλάξαι, ἐδάνεισεν αὐμὴν δραχμὰς τετρακισχιλίας διακοσίας· ἄλλο ψήφισμα τῆς ἐν Ἀμοργῷ πόλεως Αἰγιάλης* Bull. de corr. hell. XXIII 390 ἐν στ. 6 *χρεῖας τε γενομένης ἀναγκαίας τῷ δήμῳ διαφόρου διὰ τοὺς περιστάνας καιροὺς οὐκ ἀντιῆπεν, ἀλλ' ἐδάνεισεν προθύμως ἐπὶ τῷ συμφέροντι τῷ δήμῳ· ψήφισμα Σαραπιστῶν ἐκ Κέω* IG XII 5, 606 ἐν στ. 5· *χρεῖας τε γενομένης ἀργυρίου εἰς ξυλωνίαν τῷ θιάσῳ προεισηγγεν τὸ ἀργύριον ἄτοκον· ψήφισμα Παγαίων εἰς τιμὴν Σωτέλους υἱοῦ τοῦ Καλλινίκου συναρμωσθὲν ὑπ' ἐμοῦ* (πρβ. Ἐφημ. Ἀρχ. 1902 σ. 142) ἐκ τῶν ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1883 σ. 101 καὶ IG VII 190 (GDI 3106) *τεμαχίων· ἐν στ. 12: χορή[ας τε γενομένης] διαφόρου· τέλος δὲ ἡ φράσις ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Κουρουνιώτου ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1900 σ. 155 ἐκδεδωμένῳ ψήφισματι τῶν Κοτυρτατῶν Τοῦ ψηφίσματος τούτου, ὅπερ νῦν ἐν τῇ Συλλογῇ Κ. Καραπάνου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσεῖῳ ἀπόκειται, ἀναγιγνώσκω καὶ συμπληρῶ τὴν ἀρχὴν ὡς ἐξῆς:*

Ἐπειδὴ Πειίτας Κρατηνί[ου  
Ἄσωπίτας εὐνοὺς ὦν ὑπ[άρχει  
τῆι πόλει τῶν Κοτυρτατ[ᾶν δι-  
ὰ προγόνων νῦν τε τᾶς π[όλιος  
χρεῖαν ἐχούσας διαφόρου κτλ.

Σημειωτέον ὅτι τὸ Πειίτας ἀντὶ Πεισίτας καλῶς ἔχει· (πρβ. Πεισιτέλης καὶ Πραξίτας IG II 2834, Πραξίτης Bull. de corr. hell. XXV 369,

Πραξιτέλης). Ἀντὶ τοῦ Κρατηνίκου ἐν στ. 15 ὁ λίθος ἔχει τὸ κοινὸν Κρατηνίκου.

Ἡ δὲ λέξις **καταγορασμός**, ἣν ὁ κ. Παπαβασιλείου παρεγνώρισεν, εὐρίσκεται παρὰ Διοδώρῳ XVI 13 ἐν φράσει ἀναφερομένη εἰς ὁμοίαν ὑπόθεσιν· *ἐξαπέστειλε ναῦς φορτίδας καὶ χορήματα πρὸς τὸν τοῦ οἴτου καταγορασμὸν.*

4. Τὸ περὶ Κλέωνος ψήφισμα διὰ τῆς ἐν στ. 6 φράσεως **δεδοχθαι τοῖς συνέδροις χαρακτηρίζεται** ὡς ψήφισμα τῶν συνέδρων· ὁ δὲ γραμματεὺς τοῦ συνεδρίου ὅστις διατάσσεται ἐν στ. 9 ὅπως προνηθῆ μετὰ τῶν στρατηγῶν, τῶν πρώτων ἀρχόντων τῆς πόλεως (πρβ. Sylloge 260, 607), τῆς ἀναγραφῆς τῆς προξενίας τῆς δεδομένης τῷ Κλέωνι καὶ τοῦ παρόντος δόγματος, εἶνε ὁ γραμματεὺς τῶν συνέδρων· οἱ δὲ σύεδροι ἔχουσι τὰ καθήκοντα τῆς βουλῆς (G. Busolt. Staatsaltertümer<sup>2</sup> 347, M. Holleaux, Bull. de corr. hell. XIV 11, 17, H. Swoboda, Griechische Volksbeschlüsse 149). Ἀπορῶ δὲ πῶς ὁ κ. Παπαβασιλείου λέγει· *συνέδριον ὠνομάζετο ἡ βουλή καὶ ὁ δήμος ὁμοῦ συνεργόμενοι καὶ πῶς εἰς μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται τὸ οὐδόλως σχετικὸν χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους Περὶ κόσμου 400 b 16: ἐξίασιν ἄρχοντες μὲν εἰς τὰ ἀρχεῖα, θεσμοθέται δὲ εἰς τὰ οἰκεῖα δικαστήρια, βουλευταὶ δὲ καὶ ἐκκλησιασταὶ εἰς συνέδρια τὰ καθήκοντα* (δηλ. τὸ βουλευτῆ καὶ τὸ ἐκκλησιαστήριον).

Ἐν τῷ τέλει τοῦ ψηφίσματος ὁ ἐκδότης ἀναγιγνώσκει· *τὴν δὲ ἀπόδοσιν ποιήσασθαι τῶν προειρημένων δραχμῶν ἀ[τ]όκων το[ύς] σιτώνας καθὼς ἐν τῷ περ[ὶ] τούτων νόμῳ εἴρηται.* Ἀλλὰ τὸ κενὸν τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ τελευταίου στίχου πρὸ τοῦ Τ ὅπερ μόνον ἀντέγραψεν ὁ κ. Παπαβασιλείου, δὲν ἐπιτρέπει τὴν συμπλήρωσιν τοσούτων γραμμῶν· πρὸ τοῦ Ταῦ τούτου ἐλλείπουσιν οὐχὶ πλείονα τῶν 9 ἢ 10 γραμμῶν, φαίνονται δὲ καὶ τὰ ἐξῆς ἄνω μέρη ἄλλων στοιχείων:

..... ΗΜΑΤΟ...ΥΣΞΙΤ...Σ.

Ὡστε ἀναγνωστέον: *τῶν προειρημένων χορημάτων τ[οῦς] σιτώνας.* Ὅτι δὲ νόμος ἐγένετο περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν δανεισθέντων ὑπὸ τοῦ Κλέωνος χρημάτων, δὲν μοι φαίνεται οὐδόλως πιθανόν. Διὰ τοῦτο ἴσως συμπληρωτέον· *καθὼς ἐν τῷ περὶ τούτων [δόγματι γέγραπται ἢ εἴρηται].*



5. Ὁ ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ τρίτου ψηφίσματος σ. 123 ἀναφερόμενος ἡγεμὼν *Δεξιτέλης*, ἀνὴρ ἐκ τῶν τότε τὰ πρῶτα φερόντων, ἀναμφιβόλως εἶνε πατήρ τοῦ *Χαριξένου υἱοῦ τοῦ Δεξιτέλους*, ὃν ὁ δῆμος ὁ Χαλκιδίων ἐτίμησε δι' ἀναστάσεως ἀνδριάντος, ὡς μακθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ὑπ' ἐμοῦ ἀνακαλυφθείσης βάσεως Bull. de corr. hell. 1892 σελ. 95.

6. Ἐν τῷ τετάρτῳ ψηφίσματι Ἐφ. Ἀρχ. 1903 σ. 123 τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς ἐν στ. 1 κατὰ τὸν ἐκδόστην ὡς λέγει δὲν εἶνε Ὀλυ[μπίων] ἀλλὰ Ὀλυ[νθίων], ἐπειδὴ δὲν εἶνε οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν γνωστὸν ὅτι ἐτελοῦντο Ὀλύμπια ἐν Χαλκίδι, γνωστὴ δὲ εἶνε ἢ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ λεγομένη πόλις Ὀλυνθος καὶ τὸ νῦν ἐν Πάρῳ διὰ τὸν Ἰούνιον ἐν χρήσει ὄνομα ὀνιαστίης. Εἶνε ὅμως γνωστὸν ὅτι ἐν Χαλκίδι ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς ὁ Ὀλύμπιος καὶ φαίνεται μάλιστα ὅτι εἶνε ὁ κυριώτατος τῶν θεῶν τῶν ταύτην τὴν πόλιν κατεχόντων· διότι τὸ περὶ Χαλκιδίων ψηφίσμα Ἀθηναίων IG I Suppl. p. 10, 27a (Dittenberger, Sylloge 17) ἔπερ ὁ κ. Παπαβασιλείου ἄλλως ἀναφέρει ἐν Ἐφημ. Ἀρχ. 1903 σ. 129 λέγει ἐν στ. 59 ἐξ. τὸ δὲ φρέσισμα τόδε καὶ τὸν λόγον ἀναγράφουσι Ἀθῆνεσι μὲν τὸν γραμματέα τῆς βολῆς ἐστέλει λιθίνει καὶ καταθεῖναι ἐς πόλιν τέλει τοῖς Χαλκιδίων, ἐν δὲ Χαλκίδι ἐν τῷ ἑσπέρῳ τῷ Διὸς τῷ Ὀλυμπίῳ ἡ βολὴ Χαλκιδίων ἀναγράφουσα καταθέτο. Ἡ δὲ παρὰ τοῖς Χαλκιδιεῦσι λατρεία τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἀρκούντως δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξίν μηνὸς Ὀλυμπίωνος.

Ἐν στ. 5 ὁ κ. Παπαβασιλείου συνεπλήρωσεν· καὶ πολλοῖς τῶν πολιτῶν χρήσιμος γίνεται δ[σοις ἄ]ν τις χρεῖαν ἔχων αὐτοῦ τυγχάνη, ἀντὶ δ[πότα]ν.

### III.

#### **Ἐλεγχος τῆς γνώμης τοῦ κ. Γ. Α. Παπαβασιλείου περὶ τοῦ ἐκ Χαλκίδος ἱεροῦ νόμου.**

Ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1902 σ. 135 ἐπεχείρησα νὰ ἀποδείξω ὅτι ὁ ἐν Χαλκίδι εὐρεθεὶς καὶ ἐν προηγουμένῳ τεύχει τῆς Ἐφημερίδος ταύτης 1902 σ. 29 δημοσιευθεὶς ἱερὸς νόμος προέρχεται ἐξ Ἀττικῆς. Δὲν ἔτυχεν ὅμως νὰ πείσω τὸν ἐκδόντα τὴν

ἐπιγραφὴν ταύτην κ. Γ. Α. Παπαβασιλείου, ὅστις ἐλέγχων τὴν γνώμην μου ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ περιοδικοῦ τούτου (1903) σ. 127 ἐπιμένει εἰς τὸ γνήσιον τῆς προελεύσεως τοῦ λίθου. Εὐτυχῶς τὸν Ἀττικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιγραφῆς καὶ ὁ ἐπικριτὴς μου προθύμως παραδέχεται· ὥστε οὐδεμία περὶ τούτου ἀμφισβήτησις. Διαφέρουσι δὲ αἱ γνώμαι ἡμῶν περὶ τοῦ περιεχομένου καθόσον τοῦτο κατ' ἐμὲ ἐπίσης ἀποδεικνύει τὴν ἐξ Ἀττικῆς προέλευσιν τοῦ λίθου, κατὰ δὲ τὸν κ. Παπαβασιλείου τὴν ἐκ Χαλκίδος. Ἀποδείξις δὲ κατ' αὐτὸν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Γλαύκου, ὃς μνημονεύεται ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν θυσιῶν Α στ. 12. *εὐαρμοστεὶ μᾶλλον τῇ Χαλκίδι τῇ πρωτευούσῃ τῆς ὀμωνύμου τῇ μητρὶ αὐτοῦ νήσου Εὐβοίας ἢ τῇ Ἀττικῇ*. Καὶ ἐγὼ δὲν ἠγνόουν ὅτι ὁ Γλαῦκος ὁ ἐξ Ἀθηδόνος ἐνομιζέτο υἱὸς τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ Πολύβου (οὐχὶ τοῦ Ποσειδῶνος ὡς ἰσχυρίζεται ὁ κ. Παπαβασιλείου) ἢ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ Ναϊδος Νύμφης, κατ' ἄλλους δὲ καὶ ἄλλων (πρβ. Ἀθήναιον VII 296 be) Ἀλλ' ἡ καταγωγὴ αὕτη δὲν ἐκώλυσε τὸν Γλαῦκον νὰ εἶνε γνωστὸς καὶ νὰ λατρευθῇ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὡς δύναται νὰ μάθη τις ἐκ τῶν ἐν Roseher, Lexikon der Mythologie ἀναφερομένων. Ῥητὴ μαρτυρία περὶ τῆς λατρείας τοῦ Γλαύκου ἐν Ἀττικῇ δὲν σφύζεται, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις αὕτη δὲν εἶνε ἀπόδειξις ὅτι δὲν ὑπῆρχεν. Οὕτε ἡ λατρεία τοῦ Διὸς τοῦ Κηναίου ἐν Ἀττικῇ ἦτο γνωστὴ ἡμῖν ἐξ ἀρχαίων μαρτυριῶν πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τεμαχίου τῆς λογοδοσίας τῶν ταμιῶν τῶν ἄλλων θεῶν IG I 208, οὔτε ἡ τοῦ *Δατύλλου* ἦν ἔφερα εἰς φῶς προσαρμόσας πρὸς τὰ τεμάχια IG I 197. 203 ἄλλο τεμάχιον ἀνέκδοτον (Festschrift für Th. Gomperz σ. 417). Ἡ δὲ πιθανότης ὅτι ὁ Γλαῦκος ἐλατρεύετο ἐν τῇ Χαλκίδι, μόνον διότι αὕτη γείτων εἶνε τῆς Ἀθηδόνος, δὲν εἶνε διόλου ἀποχρῶν λόγος ὅπως ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἐπιγραφὴ Ἀττικὴ εὐρεθεῖσα ἐν Χαλκίδι καὶ μνημονεύουσα τὸν Γλαῦκον, ἀληθῶς προέρχεται ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

Εἶνε δὲ ὄντως παράδοξον ὅτι ὁ κ. Παπαβασιλείου ὁ ἀποδίδων τόσην σημασίαν εἰς τὴν πιθανότητα τῆς ἐν Χαλκίδι λατρείας τοῦ Γλαύκου οὐδὲ λέξιν δὲν λέγει περὶ τῆς μεμαρτυρημένης ἐν Ἀττικῇ λατρείας ἄλλης θεότητος ἀναφερομένης ἐν τῷ αὐτῷ καταλόγῳ θυσιῶν ἐν στ. 5. Ἐνταῦθα ὁ



κ. Παπαβασιλείου ὀρθῶς συνεπλήρωσεν *Ηιπ*[ο-  
λύτοι, λατρείας δὲ τοῦ Ἴππολύτου παρὰ τοῖς Χαλ-  
κιδεῦσιν οὐδὲν ἔχνος ὑπάρχει. Διὰ τοῦτο ἀνέφερον  
τὴν μνείαν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀττικῶς γεγραμμένη ἐκ  
Χαλκίδος ἐπιγραφῇ εἰς τὸ γνωστὸν ὑπὸ τῇ Ἀκρο-  
πόλει *μνήμα τοῦ Ἴππολύτου καὶ τὴν παρ' Ἀθη-  
ναίοις λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης τῆς ἐφ' Ἴππολύτῳ*.  
Ἐκ τῆς σιγῆς, ἣν περὶ τοῦ Ἴππολύτου τηρεῖ ὁ κ.  
Παπαβασιλείου, τεκμαίρομαι ὅτι ἐξακολουθεῖ θεω-  
ρῶν τοῦτον ὡς Χαλκιδικὸν ἥρωα.

Ἐν στ. 10 τοῦ καταλόγου τῶν θυσιῶν ὁ ἐκδό-  
της συνεπλήρωσεν *Ἀφροδίτῃ ἐν τῷ ἐλαιεῖ, ἐγὼ  
δὲ Ἡρακλῆϊ ἐν τῷ ἐλαιεῖ ἐνθυμηθεὶς* ὅτι Ἡρα-  
κλῆς οὕτως ἐπονομαζόμενος ἀναφέρεται ἐν ταῖς  
Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς IG I 164. 170. 173. Ὁ  
λίθος, ὃν πρὸ ὀλίγου ἐξήτασα ἐν τῷ Μουσεῖῳ Χαλ-  
κίδος, πληρέστατα ἐπιβεβαίωσεν τὴν συμπλήρωσιν  
ταύτην. Τὸ πρὸ τοῦ Εἰ γράμμα δὲν δύναται νὰ εἶνε  
Τ, διότι ἐὰν ἦτο Τ, βεβαίως θὰ ἐφαίνετο μέρος τι  
τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς. Σφύζεται ὁμοίως πρὸ τοῦ  
Εἰ ἄλλο ἔχνος, μέρος δηλαδὴ λοξῆς γραμμῆς,  
ὅπερ δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ κ. Παπαβασιλείου, ἂν  
καὶ εἶνε τόσον φανερόν ὥστε νῦν ἀναγνωρίζεται  
ὑπ' ἐμοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δημοσιευθείσης φωτογραφι-  
κῆς εἰκόνας· ἡ δὲ λοξὴ αὕτη γραμμὴ ἀναμφιβό-  
λως ἀνήκει εἰς Λ. Τῷ ὄντι λοιπὸν γίνεται μνεία  
τοῦ Ἡρακλέους τοῦ ἐν τῷ Ἐλαιεῖ ἐν τῇ ἐκ Χαλ-  
κίδος ἐπιγραφῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ  
τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν εἶνε Ἀττικὴ, ὡς περ παρε-  
τήρησε καὶ ὁ κ. Παπαβασιλείου, ἡ Ἀττικωτάτη  
ὅπως εἶπον ἐγὼ, δικαίως ἐταύτισα καὶ ταυτίζω  
τοῦτον τὸν Ἡρακλέα πρὸς τὸν Ἡρακλέα τὸν ὑπὸ  
τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν ἀναφερόμενον ἐν Ἀττικαῖς  
ἐπιγραφαῖς τῶν αὐτῶν χρόνων, δηλαδὴ τοῦ δευ-  
τέρου ἡμίσεος τοῦ πέμπτου πρὸ Χρ. αἰῶνος. Ὁ κ.  
Παπαβασιλείου ὁμοίως ἀποδεχόμενος τὴν ἀνάγνωσιν  
μου προτιμᾷ νὰ νομίζῃ τὸν Ἡρακλέα τοῦτον καὶ  
τὸν ἐλαιῶνα Χαλκιδικὸν καὶ με διδάσκει ὅτι καὶ  
ἐν Χαλκίδι ἐλαία φύεται καὶ δύναται τόπος νὰ  
εἶνε κατάφυτος ἐξ ἐλαιῶν καὶ ἱερὸν νὰ κεῖται ἐν  
ἐλαιῶνι. Οὔτε τοῦτο βεβαίως· οὔτε τὴν ἐν Χαλ-  
κίδι λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους ἠγνόουν, ἐπειδὴ  
μάλιστα διώρθωσα τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ κ.  
Παπαβασιλείου ἐν Ἀθηνᾶ IX 449 ἐκδεδομένης  
ἀγωνιστικῆς ἐκ Χαλκίδος ἐπιγραφῆς (Jahreshefte

I Beiblatt 48, πρβ. Ἐφημ. ἀρχ. 1898 σ. 136).  
Ἄλλ' ἐὰν ἐτελεῖτο ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐπιγρα-  
φῆς ταύτης (Ἐφημ. Ἀρχ. 1897 σ. 196) ἐν Χαλ-  
κίδι *ἀγῶν Ἡρακλείων*, ἀνέκειτο δὲ γυμνάσιον ἐν  
Χαλκίδι, κατὰ Πλούταρχον Τίτ. 16, Τίτω καὶ  
Ἡρακλεῖ, ταῦτα ἀποδεικνύουσι μὲν ὅτι ἐλατρεύετο  
ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐν Χαλκίδι, οὐδεμίαν δὲ παρέ-  
χουσι πιθανότητα, ὅτι ἐλατρεύετο καὶ ἐν Χαλκίδι  
ὅπως ἐν τῇ Ἀττικῇ *Ἡρακλῆς ἐν τῷ ἐλαιεῖ*.

Περὶ δὲ τῆς ἐν στ. 9 ἐμῆς συμπληρώσεως· *Διὶ  
Τροπαῖοι ἐν Κυνοσοῦραι* (τῆς Σπλαμίνος δηλαδὴ)  
παρατηρεῖ ὁ κ. Παπαβασιλείου τὰ ἐξῆς· *πόθεν ὁ  
κ. Wilhelm γινώσκει ὅτι ὑπῆρχεν ἐπὶ τῇ Κυνο-  
σοῦρα ἱερὸν τοῦ Τροπαίου Διὸς ἡμεῖς τοῦλάχιστον  
ἀγνοοῦμεν. Δὲν ἀγνοεῖ μὲν ὁ ἐπικριτῆς μου τὰ περὶ  
ἐφήδων ψήφισματα τῶν Ἀθηναίων ἐν οἷς ἐπανε-  
λημμένως τοῦ Τροπαίου Διὸς μνεία γίνεται, διότι  
ὁ ἴδιος ἀναφέρει ταῦτα διαλαμβάνων περὶ τοῦ Τρο-  
παίου Διὸς ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρῳ αὐτοῦ ἐν Ἐφημ.  
ἀρχ. 1902 σ. 35, ἀγνοεῖ δὲ ὡς φαίνεται ὅτι ὁ  
Ζεὺς οὗτος ὁ Τροπαῖος ἐλατρεύετο ἐν Σαλαμῖνι.  
Τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς (πρβ. J. Toepffler, Quaestio-  
nes Pisistratae σ. 21, A. Milchhöfer, Text zu den  
Karten von Attika σ. 28 VII. VIII, A. Bauer, Jah-  
reshette II 97) τὸ ὑπ' ἀρ. 467 ἐν IG II ψήφισμα  
λέγον ἐν στ. 24 *τάδε· ἔπλευσαν δὲ καὶ εἰς Σαλα-  
μῖνα τοῖς Αἰαντείοις καὶ ἔθυσαν τῷ Αἴαντι καὶ  
τᾶλλα καθήκοντα ποιήσαντες ἀνεσιγράφησαν εὐτά-  
κτως ἐφ' οἷς καὶ ἐτιμήθησαν ὑπὸ τοῦ δήμου τοῦ  
Σαλαμινίων· προαναπλεύσαντες δὲ καὶ ἐπὶ τρό-  
παιον δυοὶ πλοῖοις ἔθυσαν τῷ Διὶ τῷ Τροπαίῳ·  
τοῖς τε προηροσίοις ἤσαντο τοῦς βοῦς ἐν Ἐλευσῖνι  
κτλ.*, πρβ. 469 στ. 17, 471 στ. 28 καὶ 71. Ὁ  
δὲ τόπος τῆς θυσίας ταύτης ἀναμφιβόλως ἦτο τὸ  
τρόπαιον ὅπερ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι νίκην ἰδρυ-  
σεν ὁ Θεμιστοκλῆς· τοῦτο δὲ ἀναφέρεται ἐν τῇ  
ὑπὸ τοῦ κ. Τσουντα ἐκδεδομένη ἐπιγραφῇ Ἐφημ.  
ἀρχ. 1884 σ. 165 στ. 33 *ἀκρωτήριον ἐφ' οὗ κεῖται  
τὸ Θεμιστοκλέους τρόπαιον κατὰ Πελοπόννησον καὶ πολυ-  
άνδρειον τῶν [ἐν τῇ μάχῃ τελευτησάντων (ἡ  
ὁμοίως πω). Ὅτι δὲ ὁ μόνος κατάλληλος τόπος  
διὰ τοιοῦτο τρόπαιον εἶνε ἡ Κυνοσοῦρα καλου-  
μένη ἄκρα, ἀρίδηλον εἶνε τῷ καὶ ἅπαξ μόνον  
ιδόντι τὴν Σαλαμῖνα ἢ μελετήσαντι τὰ τῆς ἐν-  
δόξου ναυμαχίας. Τέλος δὲ λέγει καὶ τὸ σχό-**

λιον εἰς Αἰσχύλου Περσῶν στ. 301: *Σιληνρία αἰγιαλὸς Σαλαμῖνος* (ὁ Blomfield προσέθηκε *πλησίον*) *τῆς λεγομένης Τροπαίου ἄκρας ὡς Τιμόξενος ἐν τῷ Γ' περὶ λιμένων· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο διατηρεῖ εἰσέτι ὁ νοτόθεν τῆς Κυνοσοῦρας αἰγιαλὸς κατὰ Α. Milchhöfer, Text zu den Karten von Attika VII. VIII 27 νῦν Σελήνια καλούμενος.* Ὅτι ἐν τῷ τοῦ Θουκυδίδου χωρίῳ II 92 *τρόπαιον ἔστησαν ὅθεν ἀναγαγόμενοι ἐκράτησαν*, δὲν γίνεται λόγος περὶ τοῦ τροπαίου ὅπερ ἰδρῦθη μετὰ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῖνος, ἀλλὰ περὶ τροπαίου ὅπερ μετὰ τὴν περὶ Ῥίον τὸ Μολύκριον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους μάχην ἔστησαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ κ. Παπαβασιλείου, δὲν ἠγνούουν δὲ οὐδ' ἐγὼ τοῦτο. Τοῦ χωρίου τούτου ἐποησάμενη χρῆσιν μόνον ὅπως ἐκφράσω τὴν περὶ τοῦ τόπου τοῦ ἐν Σαλαμῖνι τροπαίου ἰδέαν μου διὰ τῶν λέξεων ἀρχαίου τινὸς συγγραφέως· ἡ δὲ ἰδέα μου ἦτο ὅτι ὅπως μετὰ τὴν περὶ τὸ Ῥίον μάχην, οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἰδρῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ τροπαίον ἐν ἐκείνῳ περίπυ τῷ τόπῳ *ὅθεν ἀναγαγόμενοι ἐκράτησαν*, ἐπειδὴ τρόπαια ναυμαχιῶν δὲν δύνανται νὰ ἰδρῦνται ἐν θαλάσῃ. Δὲν ἤθελον δὲ ποτὲ νὰ ἀποδώσω εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Θουκυδίδου τὴν σημασίαν ῥητῆς περὶ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι τροπαίου μαρτυρίας καὶ ἂν προέβλεπον ὅτι ἔμελλε νὰ τυπωθῆ κυρτοῖς γράμμασι καὶ νὰ λάβῃ οὕτω μαρτυρίας ψευδῆ ὄψιν, θὰ ἐξέφραζον βεβαίως σαφέστερον τὴν γνώμην μου πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀφήνω εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἐπαϊόντων ἂν εἶνε πιθανώτερα ἢ ἐμὴ συμπλήρωσις *Διὶ Τροπαίοι ἐν Κυνο[σοῦραι]* (τῆς Σαλαμῖνος ὀηλαδῆ) ἢ ἢ τοῦ κ. Παπαβασιλείου: *Διὶ Τροπαίοι ἐν Κυνο[σοῦραι] κεφαλῆ* (τῆς Χαλκίδος), ἢ ἄλλως τε ὁ ἴδιος, ὅπως λέγει, *μετὰ πολλοῦ δισταγμοῦ* προτείνει, *ἅτε μόνον ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς ἄκρας πρὸς κυνὸς κεφαλὴν καὶ ἐκ τῆς νῦν προσωνυμίας αὐτῆς εἰκάσας.* Ὁμολογῶ ὅτι ἡ εἰκασία αὕτη μοι φαίνεται πολὺ τολμηρά, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἶπω, ἀφ' οὗ περὶ τροπαίου καὶ λατρείας τοῦ Διὸς τοῦ Τροπαίου ἐν τῇ νῦν *κακοκεφαλῇ* λεγομένη θέσει καὶ περὶ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος αὐτῆς ἀπολύτως οὐδὲν γνωρίζομεν.

Ἐκτὸς τούτων καὶ ἄλλαι ἀναφέρονται θεότητες,

ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἀνεγνώρισεν ὁ κ. Παπαβασιλείου, καὶ ὧν ἡ λατρεία ἀπαντᾷ ἐπίσης ἐν Ἀττικῇ. Ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τῆς Α πλευρᾶς τοῦ λίθου ὁ κ. Παπαβασιλείου εἶδε μόνον τὰ ἐξῆς: [...].|:Σ:|.ΑΙ. Ἐγὼ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ διακρίνω τὰ ἐπόμενα ἴχνη.

... ΠΛΙ<Ν ΛΙ... -

Ἡ μόνη δυνατὴ συμπλήρωσις εἶνε:

[Νύν]φ[χ]ις κ[α]ι: ['Αχ]ε[λ]οοι].

Κοινοτάτη βεβαίως εἶνε ἀνά πάσαν τὴν Ἑλλάδα ἢ τῶν Νυμφῶν λατρεία· ἠνωμένη δὲ ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν μετὰ τῆς τοῦ Ἀχελῷου πάλιν ἐξ Ἀθηνῶν εἶνε γνωστῆ. Τὸ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἱερὸν τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Ἀχελῷου μνημονεῖ ὁ Πλάτων ἐπανειλημμένως ἐν τῷ Φαῖδρῳ 230 b, 279 b καὶ ἐπ., μνημονεῖ δ' αὐτὸ καὶ ἐπιγραφή τοῦ πέμπτου αἰῶνος IG I Suppl. p. 120, 503 a, παριστάνεται δὲ ὁ Ἀχελῷος καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Σκιᾶ ἐν ταῖς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἀνασκαφαῖς αὐτοῦ ἀνευρεθέντι ἀναγλύφῳ Ἐφημ. Ἀρχ. 1893 σ. 138· περὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ ἱεροῦ διαλαμβάνει ὁ ἴδιος ἐν τῇ διατριβῇ *Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν τοπογραφίαν* σ. 15.

Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν πρῶτον μὲν τὸ ἐν γένει Ἀττικὸν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὴν ἐν Ἀττικῇ ὑπαρξίν ἀναλόγων ἐπιγραφῶν, ἄς καὶ ἐν τῇ διατριβῇ μου ἀνέφερον, δεύτερον δὲ τὴν μνεῖαν τοῦ Ἴππολύτου, τοῦ ἐν Κυνοσοῦραι Διὸς τοῦ Τροπαίου, τοῦ Ἡρακλέους τοῦ ἐν τῷ Ἐλαιεῖ, τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου, τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Ἀχελῷου, ὧν ἡ λατρεία εἶνε γνωστῆ ἐν Ἀττικῇ, δὲν ἀμφιδάλλω ὅτι ὀρθῶς ἀπέδωκα τὸν ἐκ Χαλκίδος ἱερὸν νόμον εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἐσῦθου καὶ τοῦ Γλαύκου καὶ τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Πορθίου οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶνε γνωστῆ ἡμῖν ὡς πρὸς τὴν Ἀττικὴν, δὲν ἀρκεῖ ὅπως ἀμφισβητήσωμεν τὸ κύρος τῶν ἄνω λόγων οὐτε ὅπως ἀποδώσωμεν τὴν Ἀττικῶς γεγραμμένην ἐπιγραφὴν ταύτην εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ἐκεῖ εὐρέθη ἐντετοιχισμένη εἰς τοῖχόν τινα, παρ' οὐδὲν μὲν λογιζόμενοι ὅτι περὶ τῆς ἐν Χαλκίδι λατρείας τῶν εἰρημένων θεῶν καὶ ἡρώων οὐδεμία ῥητὴ μαρτυρία ὑπάρχει, κάλλιστα δὲ γνωρίζοντες πόσον εὐκόλως οἱ ἐνεπίγρα-

φοι λίθοι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετακομίζονται. Ὁ δὲ κ. Παπαβασιλείου ἐπιμένων εἰς τὴν ἐκ Χαλκίδος προέλευσιν τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπως δικαιολογήσῃ τὸ Ἀττικὸν αὐτῆς, ἀναφέρει τὴν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας ἐπικράτησιν τῶν Ἀθηναίων ἣν περ ἐγὼ βεβαίως δὲν ἀγνοῶ, τοσοῦτον δὲ ἐξαίρει τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, ὥστε ἰσχυρίζεται *ὅτι ἀφ' οὗτοι οἱ Ἀθηναῖοι κατέλαβον τὴν Εὐβοίαν, κληροῦχοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο κύριοι τοῦ εὐφορωτάτου Δηλάντου πεδίου, οὐ μόνον ἢ Χαλκίς, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ νῆσος τὴν τε γλώσσαν καὶ τὰ Ἀττικὰ ἥθη παρέλαβεν*, ὅπως λησμονήσας τὰς ἐξ Ἑρετρίας ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ διαλέκτῳ γεγραμμένης ἐπιγραφῆς τοῦ πέμπτου καὶ τετάρτου αἰῶνος πρὸ Χρ.

Μὴ εὐκαιρῶν ὅπως πραγματευθῶ τὰ τῆς ἐρμηνείας καὶ συμπληρώσεως τῶν ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν τοῦ λίθου ἐπιγραφῶν σημειῶνω περὶ τῶν κατὰ μέρος μόνον τὰ ἐξῆς.

Α στ. 2. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ἐκδότου: Ἀρτέμιδι βοῦν εἶνε ἀδύνατος. Ἐγὼ διακρίνω ΤΕΙΒ.

Υπὸ τὸ σ τοῦ στ. 15 εὐρίσκεται ὀριζόντιος γραμμὴ. Τίς ἡ σημασία αὐτῆς, ὁ κ. Παπαβασιλείου δηλοῖ ὅτι ἀγνοεῖ. Ἐτέρα δὲ γραμμὴ τοιαύτη ὑπῆρχε καὶ ὑπὸ τὸ Γάμμα τοῦ ὀνόματος Γλαῦκοι ἐν στ. 12. Εἶνε ἡ παράγραφος λεγομένη γραμμὴ ἥτις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ἐν τοῖς παπύροις (πρὸς F. Blass, Griechische Palaeographie<sup>2</sup> S. 311) οὐχὶ σπανίως ἀπαντᾷ, χρησιμεύει δὲ εἰς ἔνδειξιν ἀρχῆς νέου λόγου. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε

ὅτι γραμμαὶ τοιαῦται εὐρίσκονται καὶ ἐν ταῖς ὁμοίαις τῷ ἐκ Χαλκίδος ἱερῷ νόμῳ Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς IG II 844 καὶ Ath. Mitt. 1898 σ. 24.

Ἐν στ. 8 γράφεται *Ποσιδέοις*· ἐν στ. 16 *Ποσειδῶν* συμφώνως πρὸς τὴν ἐν ταῖς Ἀττικαῖς ἐπιγραφαῖς ὀρθογραφίαν· πρὸς Meisterhans-Schwyzler, Grammatik<sup>3</sup> σ. 54.

Β στ. 1. Ἐσφαλμένως ἀναγιγνώσκει ὁ κ. Παπαβασιλείου: *θύον]ται οἶον δαρ[τῶν*. Ἐγὼ βλέπω τὰ ἐξῆς: ΟΑΓΟΤΟΝΔΑΡ, δηλαδὴ λαμβανέτω ἀπὸ τῶν δαρ[τῶν.

στ. 2. Ἡ ἀνάγνωσις πέντε μο[ίρας εἶνε ἀδύνατος. Τὸ μετὰ τὸ ΠΕΝΤΕ γράμμα εἶνε Η.

στ. 8. Τὸ μικρὸν Ο ὅπερ κατὰ τὸν κ. Παπαβασιλείου ὁ χαρακτὴς ἐχάραξε μετὰ τῶν δύο κεραιῶν τοῦ Ρ καὶ Τ, ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν δύναμαι νὰ διακρίνω.

στ. 13. Ἐσφαλμένως ἀναγιγνώσκει ὁ ἐκδότης *παρ]έχεν δὲ τῆι ἱερεία[ι ἀντι: παρ]έχεν δὲ τὴν ἱερέια[ν*, ὅπερ καὶ μόνον ἀρμόζει πρὸς τὴν ἔννοιαν, πρὸς Dittenberger, Sylloge 617 στ. 4 καὶ ἐπ., 618 στ. 1: *ταῦτα παρέχοντι τοῖς ἱερεῖς καὶ θύοντι*. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς· τῶν δὲ συμπληρώσεων ἅς ὁ κ. Παπαβασιλείου προτείνει ἐν τῷ ἱερῷ νόμῳ τούτῳ, αἱ πολλαὶ εἰσιν ἀμφίβολοι ἢ καὶ ὅπως ἀδύνατοι.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 24 Ἰουνίου 1904.

ADOLF WILHELM.





# ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑΙ ΕΞ ΑΜΦΙΣΣΗΣ

▲

Ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἀλληλογραφίας (= BCH) τοῦ ἔτους 1895 σελ. 390 δημοσιεύων ὁ κ. P. Perdrizet ἐπιγραφάς τινάς ἐξ Ἀμφίσσης μνημονεύει καὶ λίθου τινὸς περιέχοντος ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν<sup>1</sup>, ἣν δὲν ἀνέγνωσεν. Ὁ λίθος οὗτος — τιτανόλιθος — εἶνε ἐντετειχισμένος κατὰ τὴν θέσιν Πηγάδια εἰς τὸν τοῖχον τῆς οἰκίας τοῦ Ἰ. Μάρκου περὶ τὸ 1/2 μέτρον ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατωφεροῦς ἐδάφους καὶ δὴ ἀνάστροφος, ὥστε τὰ γράμματα βλέπουσι πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ἐντὸς τοῦ τοίχου κρυπτομένη δεξιὰ πλευρὰ τοῦ λίθου φέρει ἐπίσης ἐπιγραφὴν καλῶς διατηρουμένην, ὡς διέκρινα ἐκ μικροῦ ὄρατοῦ μέρους κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ λίθου. Ἡ ἔξω πλευρὰ τοῦ λίθου,

ἣ φέρουσα καταρανῆ τὴν ἐπομένην ἐπιγραφὴν, ἔχει μῆκος 0,67 μ. καὶ πλάτος 0,40 μ. Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης λέγει ὁ Perdrizet (ξ. ἀ.). « les lettres sont si effacées, que l'estampage n'a rien donné ». Πράγματι ὅμως ἡ κατάστασις τοῦ λίθου εἶνε πολλῶ χείρων ἢ ὅσον φαντάζεται τις ἐκ τῶν λόγων τούτων. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ δὲν εἶχεν ὀμαλισθῆ καλῶς, ὅτε ἐδέχθη τὴν ἐπιγραφὴν, ὁ δὲ χαράκτης ὑπερεπήδησε τὰς μεγάλας ἐγκοίλους ἀνωμαλίας, εἰς ἃς προσέκοψεν ἐνιαχοῦ (στ. 1, 5, 13). Τὰ γράμματα εἶνε λίαν ἐπιπόλαια, ἐχαράχθησαν δὲ δι' ἀμελοῦς καὶ ἀσταθοῦς χειρὸς πιθανῶς κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ. Μετ' ἐπίμονον καὶ δυσχερῆ ἐργασίαν κατῶρθωσα νάναγνώσω τὰ ἐξῆς, ἅτινα ὅμως δευτέρα ἐπίσκεψις τοῦ λίθου ἐλάχιστα μόνον εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ μεταβάλη.

Υ ΝΙΚΑΣΙΠΟΛΙ

ΡΕΟΥΣΑΝΚΑΙΚΕΛΟΜΕΝΑΝΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝΝΥΜΦΗΔΩΡΟΥΝΙΚΑΣΙΠΟΛΙΣΚΑΙΕ  
 ΟΣΤΩΙΑΣΚΛΑΠΙΩΙΤΩΙΕΝΑΜΦΙΣΣΑΚΑΘΩΣΕΠΙΣΤΕΥΣΕΝΤΩΘΕΩΤΑΝΩΝ  
 ΣΩΜΑΓΥΝΑΙΚΕΙΘΑΝΟΝΟΜΑΣΩΤΗΡΙΣΓΕΝΟΣΒΟΙΩΤΙΟΝΜΝΑΣΑΡΓΥΡΙΟΥ  
 ΙΟ ΑΠΕΔΟΤΟΣ. . . Α

5 ΤΑΝΤΙΜΑΝΕΧΟΜΕΝΤΑΣΑΝ

ΚΑΘΕΣΤΑΚΕΔΕΒΕΒΑΙΩΤΑΝ

. . . Λ . . . ΟΥΝΙΚΙΠΠΟΝΧΙΩΝΙΔΑΤΑΝΩΝΑΝΦΥΛΑΣΣΟΝΤΙΑΥΤΟΣΤΕΟΘΕΟ  
 ΚΑΙΘΙΠΕΡΕΙΣΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣΚΑΙΠΟΛΥΞΕΝΙΔΑΣΕΠΙΤΟΙΣΔΕΥΩΣΤΕΠΑΡΑ

<sup>1</sup> Αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶνε ἰδιωτικὰ συμβόλαια, οἷα ἐλάχιστα ἐχάρασσοντο ἐπὶ λίθων (ὄρα Kirehhoff ἐν Hermes II, σελ. 170 ἐξ.), καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐν πάσῃ Ἑλληνικῇ χώρᾳ. Ἐν Δελφοῖς δὲ καὶ ταῖς περὶ τοὺς Δελφοὺς πόλεσιν, ἐν αἷς καὶ ἡ Ἄμφισσα, εὐρέθησαν αἱ πλείους καὶ αἱ ἐκτενέσταται τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν μανθάνομεν, ὅτι αἱ ἀπελευθερώσεις τῶν δούλων ἐγίνοντο ἐνταῦθα ὑπὸ τύπον εἰκονικῆς πωλῆσεως αὐτῶν θεῷ τινι, π. γ. τῷ Ἀπόλλωνι ἐν Δελφοῖς, τῷ Ἀσκληπιῷ ἐν Ἀμφίσσῃ. Ὁ δούλος δηλ., ἀφ' οὗ διὰ τῶν οἰκονομιῶν αὐτοῦ συνέλεγε τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου χρηματικὸν ποσόν, ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν εἶχε τὴν λεγομένην κυριότητα, ἣτοι δὲν εἶχε τὰ ἀπαιτούμενα πολιτικὰ προσόντα, ὅπως συνάψῃ συμβολαίον τι καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτοῦ συμβόλαιον, κατέθετε τὰ χρήματα ταῦτα παρά τινι ἱερεῖ. Ὁ ἱερεὺς δὲ οὗτος ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆ ἐντολῆ τοῦ δούλου προσέβαινε ἐνώπιον ἐγγυητῶν (βεβαιωτῆρων) καὶ μαρτύρων εἰς τὴν σύναψιν τοῦ προσήκοντος συμβολαίου ὠνῆς (καὶ τὸ συμβόλαιον αὐτὸ ἐλέγετο ἐπίσης ὠνῆ), δι' οὗ ἠγόραζεν αὐτὸν τῷ θεῷ ἀντὶ τῶν κατατεθέντων χρημάτων, οὐχὶ ὅμως ἵνα καταστήσῃ πράγματι τὸν δούλον ἀπὸ δούλου τοῦ κυρίου δούλον τοῦ θεοῦ, ἀλλ' « ἐπ'

ἐλευθερίᾳ ». ἤτοι ἵνα ἀρήσῃ αὐτὸν ἐλεύθερον, ὅφ' ὃν ὄρον ἐνεπίστευεν οὗτος τῷ θεῷ τὴν ἐξαγορὰν αὐτοῦ (« καθὼς ἐπίστευσε τῷ θεῷ τὰν ὠνῆν »). Ἄλλαις λέξεσιν ὁ δούλος ἐπωλεῖτο τῷ θεῷ λόγῳ, ἔργῳ δὲ ἐγίνετο ἐλεύθερος. Πολλάκις τὸ συμβόλαιον περιεῖχε πλείονας ὄρους, ἐφ' οἷς ἐγίνετο ἡ ἀπελευθερώσις. Ὁ συνηθέστατος δὲ τῶν ὄρων ἦτο νὰ « παραμείνῃ » ὁ δούλος καὶ μετὰ τὴν σύναψιν τοῦ συμβολαίου παρά τοῖς κυρίοις αὐτοῦ ὅτε μὲν ἐπὶ τινι ὁρισμένῳ χρόνῳ. ἄλλοτε δὲ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῶν, ὑποχρεούμενος κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον νὰ ὑπακούῃ « ἀνεγκλήτως » εἴτε « ἀνεπικώλυτως » τοῖς κυρίοις ἐπὶ ποινῇ ἐπιτιμῆσεως ἢ πληγῶν. Τελείως δὲ ἐλεύθερος ἐγίνετο μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, ὅτε οὐδεὶς τῶν κληρονόμων, οἵτινες συνήθως ἔδιδον κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ συμβολαίου τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ἐδικαιοῦτο νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ « ἐπὶ καταδουλισμῷ ». Ἄν δὲ τοῦτο ἐποίει, οἱ ἐγγυηταὶ τῆς ἀπελευθερώσεως προσήρχοντο προστατὰται τῆς κτηθείσης ἐλευθερίας τοῦ δούλου ἀμελοῦντες δ' ἐτιμωροῦντο κατὰ τοὺς νόμους. Καὶ πᾶς δὲ πολίτης ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην. Μετὰ τὴν κατὰ τάνωτέρω σύναψιν τοῦ συμβολαίου ἐχάρασσοντο τοῦτο ἐπὶ λίθου ἐν τῷ τεμένει τοῦ θεοῦ ἐντεῦθεν δὲ ἔχομεν νῦν τὰς λεγομένας ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφάς.

ΝΗΣΩΤΗΦΙΣΝΙΚΑΣΙΠΟΛΕΙΚΑΙΕΡΜΑΙΩΠΟΙΟΥΣΑΠΑΝΤΟΕΠΙΤΑΣΣΟΜΕ  
 ΕΙΔΕΜΗΠΟΙΕΟΙΕΞΟΥΣΙΑΝΕΧΕΤΩΣΑΝΕΠΙΤΙΜΕΟΝΤΕΣΤΡΟΠΩΚΑΘΕ  
 10 ΤΙΠΟΤΙΔΕΤΟΥΣΛΟΙΠΟΥΣΠΑΝΤΑΣΕΣΤΩΣΩΤΗΡΙΣΕΛΕΥΘΕΡΑΚΑΙΑΝΕΠΑΦΟ  
 ΜΗΕΧΟΝΤΟΣΑΥΤΑΝΕΞΟΥΣΙΑΝΜΗΔΕΝΟΣΑΓΕΙΝΚΑΤΑΜΗΔΕΝΑΤΡΟΠΟΝΜΗΤΕ  
 ΤΩΝΝΙΚΑΣΙΠΟΛΙΟΣΚΑΙΕΡΜΑΙΟΥΜΗΤΕ//ΑΠΟΘΑ//ΝΟΝΤΩΝΜΑΡΤΥΡΕΣΑΓΙ-  
 ΣΩΤΕΛΗΣΜΝΑΣΙΛΑΟΣΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣΕΥΔΙΚΟΣ

"Αρχοντας ἐν Ἀμφίσσῃ τοῦ δεῖνος, θεοκολέοντος δὲ τῷ Ἀσκληπιῷ τῷ ἐν Ἀμ-  
 φίσσῃ τοῦ δεῖνος, μηνὸς δεῖνος τῇ δεῖνι ἡμέρῃ· ὑπὲρ Νικασίπολι[ν]  
 πα[ρ]ε[ο]ῦσαν καὶ [κελομένην χειρόγραφον Νυμφοδώρου· Νικασίπολις καὶ Ἐ[ρμαί]-  
 ος τῷ Ἀσκληπιῷ τῷ ἐν Ἀμφίσσῃ, καθὼς ἐπίστευσε τῷ θεῷ τὰν ὄν[αν]  
 σῶμα γυναικείον, ἧ ὄνομα Σωτηρίς, γένος Βοιωτίον, μῆτρ' ἀργυρίου [καὶ

Ἐρμαί]ο[ς] ἀπέδοτο σ[ῶμ]α  
 5 τὰν τιμὰν ἔχουσαν πᾶσαν καθέστακε δὲ βεβαιωτὰν [κατὰ  
 τὸν νόμ]ο[ν] Νικίππον Χιωνίδα. Τὰν ὄν[αν] φυλάσσοντι αὐτὸς τε ὁ θεο[κ]όλος  
 καὶ οἱ ἱερεῖς Δημοσθένης καὶ Πολυξενίδα. Ἐπὶ τοῖσδε, ὥστε παρα[μέ]-  
 νη Σωτηρίς Νικασίπολει καὶ Ἐρμαίῳ ποιοῦσα πᾶν τὸ ἐπιτασσόμενον·  
 εἰ δὲ μὴ ποιέοι, ἐξουσίαν ἐχέτωσαν ἐπιτιμέοντες τρόπῳ, ᾧ κα θε[λον]-  
 10 τι· ποτὶ δὲ τοὺς λοιποὺς πάντας ἔστω Σωτηρίς ἐλευθέρη καὶ ἀνέπαφο[ς],  
 μὴ ἔχοντος αὐτὰν ἐξουσίαν μηδενὸς ἄγειν κατὰ μηδένα τρόπον, μήτε [ζών]-  
 των Νικασίπολις καὶ Ἐρμαίου μήτε ἀποθανόντων. Μάρτυρες· Ἄγι[ος]  
 Σωτέλης, Μνασίλαος, Ἀνδρόνικος, Εὐδικος.

Ἐπὶ μέρος ἀξία παρατηρήσεως εἶνε τάδε·

Στ. 1. Ἡ σύνταξις ὑπὲρ Νικασίπολι[ν] εἶνε  
 λίαν συγχῆ μάλιστα ἐν Δελφοῖς<sup>1</sup>, ἀλλὰ καὶ ἐν  
 Ἀμφίσσῃ<sup>2</sup>. Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι ἐκ τῶν τεσσ-  
 σάρων γυναικῶν, ἃς γινώσκουμεν ὡς ἀπελευθερω-  
 τρίας ἐν ἀμφισσαϊκαῖς ἐπιγραφαῖς, τρεῖς φέρον-  
 ται ῥητῶς ὡς ἀναλφάβητοι, ἐν ᾧ περὶ τῆς τετάρτης  
 (ὄρα τὴν ἐπομένην ἐπιγραφὴν) ἀγνοοῦμεν ὠρισμέ-  
 νον τι, τῆς ἐπιγραφῆς οὔσης κολοβῆς. Ἐκ τῶν ἐν  
 Δελφοῖς ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς οἱ  
 ἀπελευθερωταὶ ἦσαν Ἀμφισσεῖς, οὐδὲν ὠρισμένον  
 ποριζόμεθα περὶ τῶν Ἀμφισσίδων γυναικῶν (ἀνα-  
 φέρονται δὲ 11 μόνον ἐν ταῖς τοῦ Baunack *Del-*  
*phisch. Inschriften*), ἂν ἦσαν ἐγγράμματοι ἢ  
 ἀγράμματοι, διότι αὐταὶ αἱ δελφικαὶ ἐπιγραφαὶ  
 εἶνε λίαν συντόμως διατετυπωμέναι μὴ περιέχου-  
 σαι τοιαύτας λεπτομερείας.

Στ. 2. Χειρόγραφον σημαίνει ἐνταῦθα καὶ ἐν  
 ταῖς ὁμοίαις ἐπιγραφαῖς οὐχὶ βεβαίως *Schuld-*  
*schein*, *Handschein*, καθάπερ τὰ ῥωμαϊκὰ *chiro-*

*grapha*<sup>1</sup>, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης  
 τῆς χειρὸς γραφὴν<sup>2</sup>. Κατὰ παρόραμα δὲν ἐχάρα-  
 ξεν ὁ λιθοξόος τὴν λέξιν ἀπέδοτο εἴτε ἀπέδοτο  
 πρὸ τῶν ὀνομάτων Νικασίπολις καὶ Ἐρμαῖος,  
 ἀλλὰ προσέθηκεν ἔπειτα τὸ ἀπέδοτο παραδόξως  
 μεταξὺ τοῦ στίχου 4 καὶ 5<sup>3</sup>, ἴσως διότι ἐνταῦθα  
 ὑπῆρχεν ὁμαλὸν ἔδαφος, ἐν ᾧ ὑπὲρ τὸ ὄνομα Νι-  
 κασίπολις (στ. 1) ἐξετείνετο ἢ κοίλη ἀνωμαλία,  
 ἣτις ἐγένετο ἐκεῖ αἰτία καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως  
 τοῦ πρώτου γράμματος τοῦ ὀνόματος Νικασίπο-  
 λις ἀπὸ τῶν ἐπομένων. Ἐσχημάτισε δὲ πλήρη  
 πρότασιν Ἐρμαί]ο[ς] ἀπέδοτο σ[ῶμ]α, ἵνα ὁῶση  
 ἡμῖν τὸν μίτον τῆς σκέψεως καὶ τῆς συνδέσεως  
 τῶν προηγουμένων μετὰ τῶν ἀμέσως ὑποκάτω  
 ἐπομένων (στ. 4) καθέστακε δὲ κλ. Τοιαῦτα κα-  
 κοσυνταξίαι εἶνε ἀμαρτήματα, ἅπερ δὲν πρέπει νὰ  
 ἀποδίδωνται εἰς τὰ πρωτότυπα ἀπελευθερωτικὰ  
 χειρόγραφα συμβόλαια, ἀλλ' εἰς τὸν χαράξαντα  
 τὴν ἐπιγραφὴν λιθοξόον, δεικνύουσι δὲ μεθ' ὀπο-

<sup>1</sup> Gneist, *Die formellen Verträge* σελ. 415, 437 ἐξ.

<sup>2</sup> Gradenwitz, *Einführung in die Papyruskunde* σ. 38.

<sup>3</sup> Ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ διάστιχον τῶν στίχων τούτων εἶνε ἴσον πρὸς  
 τὰ διάστιχα τῶν λοιπῶν στίχων καὶ οὐχὶ μείζον, ὡς ἐν τῷ δημο-  
 στευομένῳ κειμένῳ.

<sup>1</sup> Dittenberger, *Sylloge*<sup>2</sup>, 466 σημ. 5.

<sup>2</sup> Dittenberger, *Inscr. Graeciae septentrionalis* [=IGS]  
 III, 318, 5· 1066, 5.

σης ἐλευθερίας ἦτο δυνατόν νά μεταβληθῆ ἐπὶ τοῦ λίθου ἢ μορφή τῶν πρωτογράφων<sup>1</sup>.

Στ. 4. Τὸ ὄνομα Σωτηρίας εἶνε σύννηθες ὄνομα δούλων γυναικῶν ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς· γινώσκομεν δὲ δύο ἐτέρας τοιαύτας γυναικας ἐπίσης ἐκ Βοιωτίας καταγομένας ὡς καὶ ἡ τῆσδε τῆς ἐπιγραφῆς<sup>2</sup>.

Στ. 5. Τί ἔκειτο μεταξὺ πᾶσαν — καθέστακε, δὲν δύνάμει νά μαντεύσω. Ἐκ τῆς ἑλης διαθέσεως τοῦ συμβολαίου οὐδὲν ἄξιον λόγου αἰσθάνομαι ἐλλείπον καὶ δυνάμενον νά τεθῆ ἐνταῦθα. Θά ἐδεχόμεν δέ, ὅτι ὁ λιθοξόος ἠθέλησε νά ἀποφύγη τὰς ἀνωμαλίας τοῦ λίθου ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὑπερπιδῶν αὐτάς, ἂν μὴ διέκρινον ἐν τῷ χάσματι ἴχνη γραμμᾶτων δυσζυμβλήτων. Ἴσως ὅμως εἶχεν ἀρχίσει νά χαράσσει τὴν πρότασιν « καθὼς ἐπίστευσε τῷ θεῷ τὰν ὠνὰν Σωτηρίας », ἣτις πρότασις κατὰ τὴν συνήθειαν ἔπρεπε νά τεθῆ μετὰ τὴν δῆλωσιν περὶ τῆς λήψεως τῆς τιμῆς (« καὶ τὰν τιμὰν ἔχομεν πᾶσαν »), ὅτε δὲ παρετηρήθη, ὅτι ἡ φράσις ἐκείνη ἦτο ἤδη κεχαραγμένη ἐν στ. 3, ἐγκατελείφθη ἢ ἐπανάληψις αὐτῆς ἐν στ. 5 καὶ ἀπεξέστησαν ἀτελεῶς τὰ χαραχθέντα γράμματα<sup>3</sup>.

Στ. 4. Ἡ λέξις βεβαιωτής ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἐγγυητοῦ εἶνε σπανία ἐν ταῖς παλαιότεραις μάλιστα ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς. Εὐρηται δ' ὅμως ἐν ταῖς νεωτέραις<sup>4</sup>, ἐπὶ αἰγυπτιακῶν παπυρίων ἐγγράφων<sup>5</sup>, ἐν ἐπιγραφῇ ἐξ Ἀμφιπόλεως<sup>6</sup> καὶ παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ<sup>7</sup>. Τὸ σύννηθες ὄνομα τῶν ἐγγυητῶν ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς εἶνε βεβαιωτήρ<sup>8</sup>.

Στ. 5-6 κατὰ | τὸν νόμ]ο[r. Ἡ ἀνάγνωσις

<sup>1</sup> Παρόμοια παραδείγματα ἐν BCH 1898 σελ. 103, ἀρ. 95, στ. 6-7· σελ. 129, ἀρ. 112, στ. 15· πρὸλ. Baunack ἔ. ἀ. 2148. — Πλείονα περὶ τούτου κατωτέρω.

<sup>2</sup> BCH, 1898 σελ. 30. Baunack ἔ. ἀ. 2151, ἔνθα καὶ περὶ τῆς κλίσεως καὶ τοῦ τονισμοῦ τοῦ ὀνόματος (Σώτηρις ἢ Σωτηρίας;).

<sup>3</sup> Τοιαῦται διορθώσεις ἐγένοντο ἔνεκα ἀμαρτημάτων τῶν λιθοξόων καὶ ἐν λίαν σπουδαιοτέροις καὶ δὴ δημοσίοις γράμμασι. Πρὸλ. CIA, II 809.

<sup>4</sup> BCH, 1898, σελ. 137, ἀρ. 118 (τοῦ 30 μ. X.)

<sup>5</sup> Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht* σελ. 503 ἐξ. Wilcken, *Griechische Ostraka I*, σελ. 553 ἐξ.

<sup>6</sup> Dittenberger, *Sylloge*<sup>2</sup> 832 (« μακεδονικῶν χρόνων »).

<sup>7</sup> *De vitando aere al. I. Quo modo adulator ab am. intern. I.*

<sup>8</sup> Ἄλλα ὀνόματα τῶν ἐγγυητῶν ὄρα ἐν *Ancient greek inscriptions in the British Museum II*, σελ. 147 ἐξ. καὶ παρὰ Mitteis ἔ. ἀ. σελ. 504.

τοῦ λίθου ἐν τῷ μέρει τούτῳ καὶ δὴ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ στ. ὃ ἀντίκειται πρὸς τοιαύτην συμπλήρωσιν, ὡς δεικνύει τὸ ἀνωτέρω ἐν κεφαλαίοις γράμμασιν ἀντίγραφον τῆς ἐπιγραφῆς. Συμφώνως πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα γράμματα συνεπλήρωσα κατ' ἀρχὰς βεβαιωτὰν τοῦ συμβο]λ[αί]ου. Ἄλλ' ἡ φράσις αὕτη δὲν μοὶ ἐφάνη ἀποδεκτὴ, πρῶτον μὲν διότι στηρίζεται ἐπὶ ἀβεβαίων λειψάνων, δεύτερον δὲ διότι ἡ λέξις συμβόλαιον οὐδέποτε εὐρηται ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Δελφῶν καὶ τῆς περὶ τοὺς Δελφούς χώρας ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς ὠνῆς. Εἶτα ἐσκέφθην νά συμπληρώσω τὰς λέξεις τοῦ ὁμο]λ[όγ]ου<sup>1</sup>, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νά πεισθῶ, ὅτι, ὑπῆρχε ποτε ἐνταῦθα τοιοῦτον κείμενον, ἐν ᾧ δύο λέξεων παρεμπεσουσῶν μετὰ τὸ ὁμο]λ[όγ]ου ἐπαναλαμβάνεται ἡ αὐτὴ ἐννοια διὰ τῆς λέξεως ὠνῆ (« τὰν ὠνὰν φυλάσσουντι » κλ.). Διὰ ταῦτα προέκρινα νά δεχθῶ, ὅτι κατὰ τὴν δυσχερῆ ἀνάγνωσιν τοῦ ἀποτετριμμένου λίθου ἀπέτυχον τοῦ ὀρθοῦ ἐν τούτῳ τῷ μέρει καὶ οὕτω κατ' ἄλλα συχνὰ παραδείγματα ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς συνεπλήρωσα τὴν φράσιν « καθέστακε δὲ βεβαιωτὰν κατὰ τὸν νόμον Νίκιππον Χιωνίδα »<sup>2</sup>.

Στ. 6. Ὁ θεοκόλος τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἀμφίσσῃ δὲν ἦτο μακροχρόνιος ἀρχων· διότι τότε δὲν θά ἐχρονολογοῦντο ἐξ αὐτοῦ αἱ ἀπελευθερωτικαὶ πράξεις, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν καλῶς διατηρηθεισῶν ἐπιγραφῶν. Τὸ praescriptum τῶν τοιούτων πράξεων τῆς Ἀμφίσσης ἔχει περίπου ὧδε· « Ἀρχωντος ἐν Ἀμφίσσῃ τοῦ δεῖνος, Θεοκολέοντος δὲ τῷ Ἀσκληπιῷ τῷ ἐν Ἀμφίσσῃ τοῦ δεῖνος, μηνὸς δεῖνος τῇ δεῖνι ἡμέρᾳ »<sup>3</sup>.

Θά ἦσαν δὲ βεβαίως οἱ θεοκόλοι ἐκ τῶν ἐπιφανῶν γενῶν τῆς πόλεως· διότι οἱ ἱερεῖς εἶχον βεβαίως θρησκευτικὰ καὶ λατρευτικὰ καθήκοντα, ἢ δὲ διαχειρίσις τῶν ὑπαρχόντων τοῦ θεοῦ τοῦ τοσαῦτα πάντως ἀντὶ τῆς ἱαματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἀπολαμβάνοντος δῶρα καὶ ἀναθήματα ἔπρεπε νά ἀπόκειται εἰς ἄνδρας ὑπερέχοντας γένει καὶ πλούτῳ.

Ἡ διάρκεια τοῦ ἀξιωματος τῶν ἱερέων εἶτε

<sup>1</sup> Πρὸλ. Baunack, *Delph. Inschr.* 1749, 1832.

<sup>2</sup> Πρὸλ. τὴν κατωτέρω ἐπιγραφὴν (= IGS, III, 1069). Ὁμοίως δὲ πρέπει νά συμπληρωθῆ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ IGS, III, 1066 στ. 16 ἔνθα σφίεται ἡ πρώτη συλλαβὴ τῆς φράσεως κατὰ τὸν νόμον].

<sup>3</sup> Πρὸλ. IGS, III, 318, 1066.

τῆς ἱερατείας ἦτο πιθανῶς διάφορος τῆς τῶν θεοκόλων καὶ ἴσως διατελής, ἦτοι ἰσόβιος, ὡς λέγεται νῦν· ἐλαμβάνετο δὲ τὸ ἀξίωμα κατ' ἄγνωστον τρόπον. Διατελεῖς δὲ ἦσαν οἱ ἱερεῖς καὶ ἐν Δελφοῖς πιθανώτατα μὲν καὶ κατ' ἄλλους χρόνους, βεβαίως δὲ κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π. Χ. καὶ ἐξῆς<sup>1</sup>.

Ἡ δὲ φύλαξις τῆς ἀπελευθερωτικῆς ὠνῆς ἀνετίθετο αὐτοῖς ὡς διηνεκῶς διαχειρίζουσιν ἢ εἶχον ἀρχὴν καὶ ἴσως ἴδιον ἀρχεῖον κεκτημένοις. Ὁμοίως δὲ φύλαξις τῆς ὠνῆς ἀνετίθετο καὶ τῷ θεοκόλῳ· τούτῳ ὅμως οὐχὶ διὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ γένους. Ἐπιφανεῖς δὲ ἄνδρες γένει ἢ πλούτῳ ἐκρίνοντο ἀξιόπιστοι πρὸς φύλαξιν συγγραφῶν ἀλλαχοῦ τε τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν Δελφοῖς· ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐπιγραφῇ τὸ πρωτόγραφον τῆς ὠνῆς ἀνατίθεται εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ θεοκόλου Ἀνδρονίκου, τὸ δὲ ἀντίγραφον αὐτῆς εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ βουλάρχου Δημητρίου, ὅστις βεβαίως δὲν ἦτο διηνεκῆς ἀρχων.

Στ. 7. Πρὸ τοῦ ὥστε καὶ ὑψηλότερόν πως τῶν λοιπῶν γραμμάτων κεῖται εὐκρινὲς Υ. Εἶνε ἄρα γε τυχαῖον τοῦ λίθου ξέσμα ἢ μηπως εἶνε σημεῖον στίξεως ἢ παραγράφου τεθὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν ὄρων, ἐφ' οἷς ἐγένετο ἡ πώλησις τῆς Σωτηρίδος; <sup>2</sup>. — Ὁ χρόνος τῆς « παραμονῆς » τῆς Σωτηρίδος μένει ἀόριστος, λογιζόμενος ἴσως μέχρι τοῦ θανάτου τῶν κυρίων.

Στ. 11. Τὸ ῥῆμα ἄγειν, ἐν ᾗ σημασίᾳ εὗρηται ἐνταῦθα, εἶνε κυρίως εὐχρηστον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς <sup>3</sup>. Ἀντὶ τούτου αἱ δελφικαὶ ἐπιγραφαὶ ἔχουσι συνήθως τὰ ῥήματα ἄπτεσθαι, ἐνάπτεσθαι, ἐφάπτεσθαι, ἀνθάπτεσθαι, ἐπιλαμβάνεσθαι, καταδουλίζεσθαι <sup>4</sup>.

Στ. 13. Τὸ ὄνομα Μνασίλαος εἶνε σύννηθες ἐν Ἀμφίσσῃ, ὡς ἔχει παρατηρηθῆ ἤδη <sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Pauly - Wissowa, *Real-Encycl.* ἀρθρ. *Delphoi* σελ. 2533 (Hiller von Gaertringen). Ὅρα καὶ τοὺς τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ προσηρημένους χρονολογικοὺς πίνακας τοῦ Pontow.

<sup>2</sup> Ὅρα (ἐν Ivan Müller's Handbücher) F. Blass, *Griech. Paläographie* 1892 σελ. 310 ἐξ. καὶ Larfeld, *Gr. Epigraphik* 1892 σελ. 549 ἐξ. Πρὸλ. Blass, *Hyperides orat.* ed III, 1894 σελ. XVIII καὶ Kern, *Inscr. von Magnesia* 1900, σ. XXXI.

<sup>3</sup> E. Kurtius, *Gesammelte Abhandl.* II, σελ. 397. Bannack ἔ.ἀ. 1831. Ἀλλὰ καὶ ἐν Γόρτυνι τῆς Κρήτης· πρὸλ. F. Bücheler καὶ E. Zitelmann, *Das Recht von Gortyn* (Suppl. zum Rhein. Museum XL, 1885) σελ. 18, 1, 1-13 καὶ 51, σελ. 80 ἐξ., 97 ἐξ.

<sup>4</sup> Foucart, *Memoire sur l'affranchissement* σελ. 11.

<sup>5</sup> Dittenberger, IGS, III, 322.

## B

Ἡ ἐτέρα ἐπιγραφή, ἣν δημοσιεύομεν ἐν τοῖς ἐπομένοις, εἶνε ἤδη γνωστὴ ἐκ δύο προγενεστέρων δημοσιεύσεων. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ὁ P. Perdrizet ἐν BCH, 1895 σελ. 388 ἐξ., δεῦτερον δὲ ὁ Dittenberger ἐν IGS, 1167-1169, παραλαβὼν αὐτὴν παρὰ τοῦ Perdrizet

Καὶ ὁ μὲ Perdrizet φρονεῖ, ὅτι ἡ ἐπιγραφή εἶνε λείψανον δύο ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν, ὧν λείπει ἡ ἀρχή· τὰ δύο δηλ. μικρὰ τμήματα ἀποδίδει οὗτος τῇ μιᾷ ἐπιγραφῇ (πρὸλ. τὸ ὄνομα ΕΥΒΟΥΛΙΔΑΣ ἐν τοῖς δύο τούτοις τμήμασι), τῇ δ' ἐτέρᾳ ἀποδίδει τὸ τρίτον τὸ καὶ μεῖζον, φρονεῖ δέ, ὅτι μεταξὺ τῶν τμημάτων ὑπῆρχον γράμματα.

Ὁ δὲ Dittenberger, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιτύχη μηδεμίαν λογικὴν συμπλήρωσιν μεταξὺ τῶν τμημάτων, νομίζει, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὰ λείψανα τριῶν ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν κολοβῶν, ὧν αἱ δύο πρῶται σχετίζονται πρὸς τὸν Εὐβουλίδαν.

Οὐδέτερος ὅμως τῶν ἐκδοτῶν τούτων ἠδυνήθη νὰ ἀνασυστήσῃ τὰ δύο πρῶτα τμήματα. Ἡ αἰτία δὲ τούτου κεῖται ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ ἀναγνώσει τοῦ πρώτου ἐκδότου, ὅστις γράμματα μὲν τινα ἀέγνωσε πεπλανημένως, πολλὰ οὐδαμῶς ἀνέγνωσε καὶ τελευταῖον εἰσηγήσατο, ὅτι μεταξὺ τῶν τμημάτων τῆς ἐπιγραφῆς ὑπῆρχον γράμματα ἀποτριβέντα. Ἀλλ' ἐπὶ τοιαύτης ὑποθέσεως οὐδεμία συμπλήρωσις καὶ ἀνασύστασις τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς εἶνε δυνατὴ.

Πρέπει νὰ μνημονευθῆ ὅμως, ὅτι ὁ Dittenberger, καίπερ μὴ ἰδὼν τὸν λίθον, ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὑπὸ Perdrizet ἀποδοθείσης σχέσεως τῶν τμημάτων τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ δὲν ἐνέμεινεν εἰς τὰς ἀμφιβολίας ταύτας, δεσμευθεὶς ὑπὸ τοῦ κύρους τοῦ Perdrizet.

Τὸ ἐμὸν ἀντίγραφον, τὸ παρατιθέμενον ἐνταῦθα, διαφέρειν τοῦ ἤδη δεδημοσιευμένου κειμένου, ἄγει εἰς πόρισμα ὅλως διάφορον τῶν ἤδη ἐκτεθέντων.

Τὰ τρία δηλονότι τμήματα εἶνε μέρη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀπελευθερωτικῆς πράξεως, ἀποτελοῦντα τρεῖς στήλας αὐτῆς. Καὶ λείπει μὲν ἡ ἀρχή τῆς ὅλης πράξεως, κειμένη ποτὲ ἐπὶ ἐτέρου λίθου ἀπο-



λομένου, καθώς και τινά γράμματα κατά τὰ ἄκρα ἐκάστου μέρους εὐκόλως συμπληρούμενα, ἀλλὰ μεταξύ τῶν τμημάτων τῆς ἐπιγραφῆς δὲν λείπουν γράμματα, ἅτινα νὰ συνέδεον δῆθεν τὰς ἀντιστοιχοῦς γραμμὰς αὐτῆς. Ἐκάστη στήλη πρέπει νὰ ἀναγνωσθῆ, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναγνωσθῆ ὁλόκληρος ἢ προηγουμένη.

Ἡ διάταξις αὕτη τῆς ἐπιγραφῆς ἐγένετο ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ λίθου, ἐφ' οὗ εἶνε αὕτη κεχαραγμένη. Ὁ λίθος δηλ. εἶνε ὁ λεγόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀρουραῖος, ὑπὸ δὲ τῶν νεωτέρων κροκαλοπαγῆς ἢ τροχμαλοπαγῆς, σχηματιζόμενος ἀνά τὰς κοιλάδας διὰ συγκολλησεως ἄμμου καὶ μικρῶν ἢ μεγάλων λίθων, οὓς καταφέρουσιν οἱ χεῖμαρροι ἢ οἱ ποταμοί. Τοιούτων δὲ λιθωμάτων στρώματα εὗρηται καὶ νῦν ἐν τῷ ἐλαιῶνι τῆς Ἀμφίσσης κατὰ τὰς κοίτας τῶν χειμάρρων.

Τὰ μεταξύ λοιπὸν τῶν τριῶν στηλῶν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνεπίγραφα μέρη τοῦ λίθου ἀποτελοῦνται ἐξ ἄμμου, ἐφ' ἧς ὁ λιθοξόος ἀπέφυγε νὰ χαράξῃ γράμματα. Ἡ ἄμμος αὕτη ἀπέπεσεν ἐξ ἐπιπολῆς ἀποτριβεῖσα οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἀπατηθῆ τις, ὑπολαμβάνων, ὅτι τὸ σχηματιζόμενον ταπεινότερον ἔδαφος μεταξύ τῶν στηλῶν τῆς ἐπιγραφῆς ἐκαλύπτετο ποτε ὑπὸ γραμμάτων. Πράγματι ὅμως ὁ χαράκτης ἔγραψε μόνον ἐπὶ τῆς ἀσφαλοῦς ἐπιφανείας τριῶν μειζόνων ποταμίων λίθων, οἵτινες μετὰ τῆς ἄμμου εἰς ἓν ὅλον συγκεκολλημένοι ὄντες ἐλειάνθησαν, τοῦτο μὲν ἐξεπίτηδες (στήλη γ) ἵνα δεχθῶσι τὴν ἐπιγραφὴν, τοῦτο δὲ ἵνα ἀποτελέσωσι τὸ ἐκβεβασμένον δίκην περιθωρίου πλαίσιον κατὰ τὰς τέσσαρας ἀκμὰς τῆς ἐπιγεγραμμένης πλευρᾶς τοῦ λίθου, ὄντος ποτὲ ἐντετειχισμένου ἔντινι τοίχῳ ναοῦ ἢ τεμένους θεοῦ τινος καὶ δὴ τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

Ἡ διασκευὴ δὲ τῆς ἐπιγεγραμμένης ταύτης πλευρᾶς τοῦ λίθου, οὕσα οἷα εἶνε, μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ κτίριον, εἰς ὃ ἀνήκεν οὗτος, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἦτο παλαιότερον τοῦ τετάρτου αἰῶνος, καθ' ὃν ἤρξατο ἐμφανιζόμενος ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς ἐξεργασίας τῶν ἐξωτερικῶν πλευρῶν τῶν λίθων τοῦ τοίχου, οἵτινες δὲν σχηματίζουσι πλέον ἐν ὅλον μετ' ἀδιασπάστου κατὰ τὸ δυνατόν ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας, ὡς πρότερον, ἀλλὰ διακρίνονται ἀλλήλων ἕκαστος ἢ δι' ἀποτμήσεως τῆς κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς συναρ-

μογὰς ἀκμῆς, ἢ διὰ διακριτῆς σκοπίμου καμπυλότητος τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς ἢ διὰ τεχνητῆς ἀνωμαλίας αὐτῆς (*rustica*) ἢ, ὡς ἐνταῦθα συμβαίνει, διὰ λαξεύσεως πλαισίου περιθέοντος τὴν ὀρατὴν πλευρὰν κατὰ τὰς τέσσαρας ἀκμὰς. —

Τοῦ λόγου δ' ἐνταῦθα γενομένου ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἶπω παρεμπιπτόντως τὴν εἰκασίαν, ὅτι τὰ βαθέα ταῦτα περιθώρια τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν τετραγώνων λίθων τῶν τοίχων ἴσως εἶνε ἐσχηματοποιημένη μίμησις εἴτε ἀνάμνησις τῆς ξυλοδεσίας τῶν ἐξ ὠμῶν πλίνθων τοίχων· διότι οἱ τοῖχοι οὗτοι ἐστερεοῦντο ἐνίοτε διὰ καθέτων (ἐνδέσμων καὶ ὀριζοντίων δοκῶν (θράνων) ἐντετειχισμένων καὶ τεμνουσῶν ἀλλήλας, ὥστε ν' ἀποτελῶσι δίκτυον συκρατοῦν τὰς πλίνθους<sup>1</sup>. Τὸ δίκτυον τοῦτο ἐν τοῖς τείχεσι τῶν πόλεων ἐκρύπτετο ἴσως ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν τοίχων, ἵνα μὴ ὀρατὸν ὄν βλάβπηται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἠδύνατο, καταλύων που τὴν συνέχειαν αὐτοῦ, νὰ ἐξασθενώσῃ ἕκτασιν τινὰ τοῦ τείχους καθισταμένην οὕτω ἐτοιμόρροπον πρὸς τὰ πλήγματα τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἄλλ' ἐν τῇ ἰδιωτικῇ ἀρχιτεκτονικῇ δὲν ὑπῆρχεν ὁ λόγος οὗτος τῆς ἀποκρύψεως τοῦ δικτύου τῆς ξυλοδεσίας ἐντὸς τοῦ πάχους τῶν πλινθοκτίστων τοίχων. Οὕτω δὲ συμβαίνει καὶ σήμερον ἐνιαχοῦ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ ἀγροτικῇ πλινθοκτίστῳ οἰκοδομικῇ· ὅταν τὸ ἐπίχρισμα τῆς ἀσδέστου δὲν ἐπέλθῃ νὰ καλύψῃ τὰ πάντα ὑπὸ ὁμοίμορφον λευκὴν ἐπιφάνειαν, δύναται τις νὰ διακρίνῃ τὸ ἀκανόνιστον δίκτυον (μέχρι τοῦδε δὲν ἔτυχε νὰ ἴδω ἐγὼ τοῦλάχιστον *κανονικὸν ἀνευ διαγωνίων δοκῶν*, οἷον τὸ παρὰ Perrot-Chipiez, *Histoire de l'art* 1895, σελ. 730) καὶ τὰς σειρὰς τῶν πλινθίνων ὁμίμων. Ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς λοιπὸν τῶν ἀρχαίων πλινθοδομίας, ἐνθα τὸ δίκτυον τῶν δοκῶν ἦτο ὀρατόν, ἐλήφθη ἴσως ἡ ἐξωτερικὴ τῶν τοίχων ὄψις ὡς καθ' ἕξιν χαρακτηριστικὴ αὐτῶν μορφή μετενεχθεῖσα καὶ εἰς τὴν λιθοδομίαν, καθὼς καὶ πλεῖστα ἄλλα στοιχεῖα τῆς ξυλοδομίας. Τὸ πρᾶγμα μάλιστα εἶνε ἴσως καταφανέστερον ἐν τῇ βυζαντιακῇ οἰκοδομικῇ, ἐν ἧ' αἱ ὀπταὶ πλίνθοι ἀπο-

<sup>1</sup> Πρὸς Α. Choisy, *Études épigraphiques sur l'architecture grecque* 1884 2<sup>e</sup> étude. *Les murs d'Athènes* σελ. 68. W. Dörpfeld, *Troja und Ilion*, 1902, σελ. 40..

χωρίζονται ἀλλήλων διὰ παρεμβολῆς πωρίνων πλακῶν ἢ ἀντιθέτως. Ὁ οἰκοδομικὸς δ' οὗτος τρόπος βεβαίως δὲν εἶνε ἐντελῶς πρωτότυπος ἐφεύρεσις τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλ' εἶνε μηχανήμα πρὸς διάσωσιν τῆς παραδεδομένης μορφῆς τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τῶν κοινῶν πλινθοκτίστων τοίχων. —

Ἄν ἤδη οὕτως ὑπολάβωμεν τὴν σύστασιν τῆς ἐπιγραφῆς, ὡς αὕτη ἐξετέθη ἀνωτέρω (εἶνε δὲ τοιαύτη κατ' ἐμὴν ἀντίληψιν), ἀπομακρύνωμεν δὲ καὶ τὰς ἐσφαλμένας ἢ ἐλλειπεῖς ἀναγνώσεις τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ἔχομεν πλήρη σχεδὸν τὴν συνέχειαν τῆς ἐπιγραφῆς πλὴν τῆς ἀρχῆς.

	α	β	γ
	WCL		. . . . . ΙΩΣΚΑΙΑΝΕ . . . . Ο .
	CCY.EYA	ANBOYΛH..KAIAΛΛOC	. . . . . ΝΙΠΟΘΗΚΟΥΣΑΚΑΤΑΜΗΔΕ
	. . CTHCEΠOIOY	ONANEYBOYΛIΔACK	. . ΤΡΟΠΟΝΚΑΘΩΣΕΠΙCΤΕΥCET
	ΠΑΝΤΟΕΠΙΤΑCCO	ΛΕΥΗΕΙΔΕΤΙΠΑΘ	. . ΕΩΤΑΝΩΝΑΝΕΠΙΚΤΗCICKAΘΕ
5	ENONANEΠIKWΛY	BOYΛIΔACI//NIKA	CΤAKAΔEKAI BEBAIΩTHPAKATATO
	WCMEXPIOYEYBOYΛI	CWEΛEYΘE.A	NNOCMONΞEENOXAPHNEYAINETOY
	ACZH.EOYCIANΔEE		T... ANΦYΛACCIOΘEOKOΛOC..
	TW. BOYΛIΔACEΠIT		Δ.ONIKOCCTOΔEANTIGPAΦON... ACOBOPYΛAPXOCΔHMHTPIOC MW.. MOYMAPTYPECOIYΠOΓP. YANTEC ΔIOΔWP.C. TOYΘEOΞE. OYΔEΛΦOY ΓEΓONAM APTYCXPON MIOYTOYA ΠOΛΛΩN. OYΓEΓONAM MARTYC MNA.. ΛAOY TOYKΛE OΔA... MA.. YC
10			
15			
20			
25			

. . . . . παραμεινάτω δὲ Ἐπίκτησις, ὡς Ε[ύ]βουλίδα[ς] συ[ν]ευα[ί]ρε[σ]τησε, ποιού[σ]α πᾶν τὸ ἐπι-  
τασσό[μ]ενον ἀνεπικωλύ[τ]ως, μέχρι οὗ Εὐβουλί[δ]ας ζῆ· [ἐ]ξουσίαν δὲ ἐ[χ]έτω [Εὐ]βουλίδα[ς] ἐπι-  
τ[ι]μέων | — [τρόπῳ, φ] | ἂν βουλη[θῆ], καὶ ἄλλος, | ὄν ἂν Εὐβουλίδα[ς] κ[ε]λεύη. Εἰ δὲ τι  
πάθ[οι] Εὐ[β]ουλίδα[ς] [ῆ] Νικα[σ]ώ, ἐλευθε[ρ]α | — [ἔστω τελε]ίως καὶ ἀνε[φαπτ]ο[ς], | μηδε[ν]ι ποθή-  
κουσα κατὰ μηδέ[ν]α τρόπον, καθὼς ἐπίστευσε τ[ῶ] θ[ε]ῶ τὰν ὠνᾶν Ἐπίκτησις. Καθέ[σ]τακα δὲ  
καὶ βεβαιωτῆρα κατὰ τὸν νόμον Ξενοχάρην Εὐαϊνέτου. | τ[ᾶν ὠν]ᾶν φυλάσσει (sic) ὁ θεοκόλος  
Ἄν[δ]ρ[όν]ικος, τὸ δὲ ἀντίγραφον [αὐτ]ᾶς ὁ βούλαρχος Δημήτριος Μω[ν]ύ[μου]. Μάρτυρες οἱ ὑπο-  
γρ[ά]ψαντες. | Διοδώρο[υ] | τοῦ Θεοξέ[ν]ου Δελφοῦ | γέγονα μ[άρ]τυς· Χρο[μ]ίου τοῦ Ἀ[πολλων]ί[ου]  
γέγονα | μάρτυς· | Μνα[σι]λάου | τοῦ Κλεῖοδά[μου] | μ[άρ]τυς.

Χαρακτηριστικά γράμματα, άπανταχού τῆς επιγραφῆς τὰ αὐτὰ ὄντα, ἔστωσαν τάδε  $\omega\epsilon\sigma\theta\alpha$ <sup>1</sup>.

Ἐπὶ μέρους παρατηρητέον τάδε.

Στ. α1. Τὸ τελευταῖον γράμμα δύναται νὰ εἶνε ἢ Ε ἢ Ω, ὥστε μεταξύ τῶν δυνατῶν συμπληρώσεων νὰ συγκαταλέγωνται καὶ ἡ Ἐ[πίκτησι]ς καὶ ἡ Ε[ύβουλίδα]ς. Προϋτίμησα τὴν δευτέραν, διότι οὐδαμοῦ ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀπαιτεῖται διαρρηδὴν ἢ συγκατάθεσις τοῦ ἀπελευθερουμένου πρὸς «παραμονὴν» καὶ διότι τὰ ῥήματα *συνευαρεσεῖν, συνευδοκεῖν, συνεπευδοκεῖν, συνεπαινεῖν*, ὧν γίνεται χρῆσις πρὸς δήλωσιν τῆς συγκαταθέσεως ἐκείνης, προϋποθέτουσιν ἐλευθέραν νομικῶς θέλησιν, ἥτις ὅμως ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ δούλου. Διὰ τοῦτο τὰ ῥήματα ταῦτα λέγονται ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Δελφῶν πάντοτε ἐπὶ ἐλευθέρων, οὐδέποτε δ' ἐπὶ δούλων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐλεύθεροι οὗτοι οἱ δίδοντες τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν εἶνε συνήθως οὐχὶ οἱ ἄμεσοι κύριοι τοῦ δούλου, ἀλλ' οἱ στενότεροι συγγενεῖς καὶ μέλλοντες κληρονόμοι τοῦ κυρίου, διὰ τοῦτο ἢ πρόθεσις συν- ὡς πρῶτον συνθετικὸν μέρος τῶν ῥημάτων ἐκείνων προϋποθέτει καὶ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ἄμεσου κυρίου. Ἄν δ' ἡ συμπλήρωσις Ε[ύβουλίδα]ς ἔχη ὀρθῶς, ἄμεσος κύριος ἐνταῦθα πρέπει νὰ εἶνε ἡ Νικασώ, ἥτις εἶνε βεβαίως σύζυγος τοῦ Εὐβουλίδα. Φαίνεται ὅμως, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐν Ἀμφίσσῃ ὡς καὶ ἀλλαχού ἠλαττοῦντο τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πο-

λιτικοῖς δικαιοῦμασι καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ὁ Εὐβουλίδα, ἀπλοῦς συνευαρεστέων ὧν, σφραγίζεται οὕτως εἰπεῖν τὰ δικαιοῦματα ἄμεσου κυρίου (πρβλ. στ. α6-α8, β2-β4, γ4-γδ *καθέστακα*) ἐμφανιζόμενος αὐτός ὡς δικαιούμενος νὰ διατάσῃ, καὶ νὰ ἐπιτιμᾷ τῇ Ἐπικτήσει. Τὰ δικαιοῦματα τῆς Νικασούς, ἅτινα καθωρίζοντο ἴσως ἀκριβέστερον ἐν τῇ ἀπολομένη ἀρχῇ τῆς ἐπιγραφῆς, ἀναφαίνονται πῶς ἐν στ. βδ, ἐνθα κανονίζεται ἡ θέσις τῆς δούλης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐτέρου τῶν κυρίων. Ἡ διατύπωσις ὅμως τῆς περιπτώσεως ταύτης δὲν συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὰ ἐν στ. α6 ὀριζόμενα. Διότι, ἂν ἡ Ἐπίκτησις καθίσταται τελείως ἐλευθέρη καὶ ἀνεπαπτος μετὰ τὸν θάνατον τῆς Νικασούς (β4-β6, γ1), πῶς θὰ δύναται ὁ ἐπιζῶν Εὐβουλίδα νὰ ἐπιτάσῃ καὶ ἐπιτιμᾷ τῇ Ἐπικτήσει «μέχρις οὗ Εὐβουλίδας ζῆ» (στ. α6);

Ἐπιζῶν αἱ γυναῖκες ἐν Ἀμφίσσῃ ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχωσιν ἰδίαν περιουσίαν καὶ δὴ καὶ δούλους φαίνεται ἔκ τε τῆς ἀνωτέρω (σελ. 113 ἐξ.) δημοσιευομένης ἐπιγραφῆς καὶ ἐξ ἄλλων ἐκ παλαιότερου χρόνου γνωστῶν<sup>1</sup>.

Στ. β1 σώζονται λείψανα προσήκοντα τῇ λέξει τρόπῳ.

Στ. γδ «καθέστακα δὲ καὶ βεβαιωτῆρα κατὰ τὸν νόμον» εἶνε τύπος ἐπεκτεταμένος ἐμφανιζόμενος τὸ πρῶτον περὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν<sup>2</sup>. Ἐν ταῖς παλαιότεραις ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς κεῖται μόνος ὁ συντομώτερος τύπος «Βεβαιωτῆρ (κατὰ τὸν νόμον [ἢ τοὺς νόμους]) ὁ δεῖνα». Πάντως ὅμως ὁ ὅρισμός τοῦ βεβαιωτῆρος ὑπὸ τοῦ ἀπελευθεροῦντος κυρίου ἐγένετο κατὰ νόμους κειμένων.

Καὶ ἡ χρῆσις δὲ τοῦ πρώτου προσώπου *καθέστακα* ἀντὶ τοῦ τρίτου ἄρχεται κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα<sup>3</sup>.

αὐτοῦ καὶ διώρθωσεν αὐτὰ κατὰ τὸ δοκοῦν, παραλιπὼν ἅμα νὰ δηλώσῃ τὸ γενόμενον, ὡς παρέλιπε νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἡ βεβαίωσις τῆς ἀναγνώσεως  $\Lambda\text{ANEION}$  ἀντὶ  $\Delta\text{ANEION}$  (IGS, III, 316, BCH, 1899, σ. 346) καὶ ἡ συμπλήρωσις καὶ κρίσις περὶ *βα/λανεῖον*, δι' ἧς ἐλέγχει τὸν Dittenberger, εἶνε ἐμῆ.

<sup>1</sup> IGS, III, 318, 1066. Ὁ Foucart (*Memoire sur l'affranchissement* σελ. 5) παρατήρησε τοῦτο καὶ παρ' ἄλλαις πόλεσι. Πρβλ. Thalheim, *Griech. Rechtsalterthümer*<sup>4</sup> § 2.

<sup>2</sup> BCH, 1898, σελ. 83 ἀριθ. 80 (τοῦ 8/9 π. Χ.) στ. 11. Πρβλ. αὐτόθι καὶ σελ. 192 (Colin).

<sup>3</sup> Πρβλ. Colin ἐν BCH ἔ. ἀ. σελ. 191.

<sup>1</sup> Ὁ κ. Perdrizet γράφει διαρκῶς  $\Theta$ . Σημειωτέον, ὅτι ἐπὶ τοῦ λίθου τὸ  $\omega$  μέγα ἔχει τὸ πρῶτον σκέλος εὐθύ καὶ εἶτα γωνιωδῶς καμπύμενον, ὥστε νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀσύγχυτον πρὸς τὸ κυκλικὸν ἢ μικρόν. Καὶ ὅμως ἐν τῷ BCH τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς δεικνύει περιέργως δις  $\omega$  ἀντὶ  $\Theta$  ἐν δύο τόποις (α5 καὶ β3), ἐν οἷς σχηματίζεται οὕτως ἡ λέξις Ὠνά. Ἐπίσης δεικνύει ἀλλαχού (γ1) ἐν Ρ ἀνύπαρκτον ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀλλὰ διευκολῶνον τὴν συμπλήρωσιν τῆς λέξεως ἐλευρέ[ρ]α. Πρὸς τούτοις παρατηρητέον, ὅτι ἐν ἄλλῃ τινὶ ἐπιγραφῇ ἐπιταφίῳ, δεδημοσιευμένη ὑπὸ τοῦ κ. Perdrizet ἐν BCH 1899 σ. 345 καὶ περιεχοῦσα τρία ὀνόματα κείμενα κατὰ γενικὴν (*Κλεοκρίτας | Νικαρχίδα | Ξεναίνας*), ἐν τέλει τοῦ δευτέρου ὀνόματος, ὀνόματος ἀνδρικοῦ, προστίθεται τὸ γράμμα  $\Sigma$  κατὰ σύγχυσιν πρὸς τὰ δύο ἄλλα, ἅτινα ὅμως εἶνε γυναικῶν ὀνόματα. Τὸ γράμμα τοῦτο λείπει ἀπὸ τοῦ λίθου, ἔλειπε δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ κ. Perdrizet, ὡς καλῶς γινώσκω, ἅτε παρασκευάσας αὐτὸ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ γάλλου ἀρχαιολόγου· κατὰ δὲ ταῦτα οὐδεμία δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ παραβολὴ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρὸς τὸ ἐπίγραμμα παρὰ Kaibel, *Epigr. Gr.* 182, IGS, III, 521, ἐνθα γεννᾶται τὸ ζήτημα ἂν τὸ πατρωνυμικὸν ὄνομα *Προκλείδα* εἶνε ὀνομαστικὴ πτώσις ἀρσενικοῦ ἢ γενικῆ πτώσις θηλυκοῦ ὀνόματος. Φοδοῦμαι λοιπὸν μήπως ὁ κ. Perdrizet ἐξ ὑπερβαλλούσης ἐφ' ἑαυτὸν πεποιθήσεως ἐδωπίστησεν ἐπὶ τὰ χειρόγραφα

Στ. γθ. Μω[νύ]μου. Τὰ δύο πρῶτα γράμματα δὲν εἶνε σαφῆ ἐπὶ τοῦ λίθου, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἢ ταῦτα ἠδυνάμην νὰ ἀναγνώσω. Ὑπολείπεται ὅμως ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου χάρος διὰ δύο γράμματα, ἅτινα ὑπῆρξάν ποτε ἀναμνηρίστως· διότι ἐν τῷ τέλει πάντων τῶν στίχων κατὰ ταύτην τὴν ἀκμὴν τοῦ λίθου οὐδεμίαν εὐρίσκομεν ἀνωμαλίαν περὶ τὸ μῆκος τῶν στίχων ἐπὶ τὰ δεξιὰ τοῦ ἐπιγεγραμμένου ἐνταῦθα τροχμάλου σχηματίζοντος ὀξεῖαν καὶ εὐθειαν τὴν κάθετον ἀκμὴν. Πλὴν τούτου δὲ θὰ ἦτο δυσχερὲς νὰ δεχθῶμεν ἐνταῦθα ἐν ἅπασι εἰρημένοι ἦτοι τὸ ὄνομα Μῶμος ὡς ἀνδρικὸν ὄνομα, ἐν ᾧ γινώσκουμεν, ὅτι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀδελφῶν τοῦ δαιμονίου τούτου ὄντος τῆς Ἡσιοδείου Θεογονίας (στ. 211 ἐξ.) δὲν εἶνε εὐχρηστα ὡς ὀνόματα ἀνθρώπων<sup>1</sup>. Οὕτω συμπληρῶ Μω[νύ]μου, οὗ ὀνόματος ὁ σχηματισμὸς ὑπομιμνήσκει τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὀνόματος μῶνυξ (σμ-ω-νυξ)<sup>2</sup>. Πιθανώτερον ὅμως νομίζω, ὅτι ἐνταῦθα ὑπόκειται ψευδῆς τις ἐτυμολογία, τὸ δ' ὄνομα κεῖται Μώνυμος ἀντὶ Μόνιμος ὡς συνέβη τοῦτο καὶ περὶ Μονίμου τινὸς συγγραφῆως *Θαυμασιῶν*, ὃν ὁ Κύριλλος καλεῖ ἐπίσης Μώνυμον<sup>3</sup>. Οὕτω ταυτίζεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμφισσέως βουλάρχου Δημητρίου Μωνύμου μετὰ τοῦ ὀνόματος Ἀμφισσέως τινὸς μάρτυρος ἐν τινὶ ἀπελευθερωτικῇ ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν<sup>4</sup>, ὅστις γράφεται Δημήτριος Μονίμου. Τὸν βουλάρχον δὲ τοῦτον τῆς Ἀμφισσῆς καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς μάρτυρα ὑπέλαβον ἄλλοτε<sup>5</sup> ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον καὶ ἀπέδωκα τὴν Ἀμφισσαϊκὴν ἐπιγραφὴν εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους τοῦ 6' π.Χ. αἰῶνος, εἰς οὓς ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Baunack καὶ ἡ δελφικὴ (150-140 π.Χ.),

<sup>1</sup> Ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Νέμεσις ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις, ἀλλ' ἡ θεὰ αὕτη εἶχε λάβει τότε σὺν τῷ χρόνῳ φιλόδηρον χαρακτῆρα (πρὸς W. Vischer, *Kleine Schriften* II, σελ. 587 ἐξ. «Ueber den Gebrauch der Heroen- und Götternamen als Eigennamen von Sterblichen»). Παράδοξα εἶνε τὰ ὀνόματα ἐπιταφίου τινὸς στήλης τῶν ὑσάτων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Ἐθνικῶν μουσεῖῳ (ἀριθ. 128). Ἡ στήλη αὕτη λέγει· «Μωμῶ Κοπρία τῆ θυγατρὶ μνήμης χάριν»· πρὸς F. Bechtel, *Die Einstämmigen männlichen Personennamen des Griechischen die aus Spitznamen hervorgegangen sind*, 1898, σελ. 77.

<sup>2</sup> Prellwitz, *Etymolog. Wörterbuch* ἐν λ.

<sup>3</sup> Τόμ. IX, κατὰ Ἰουλιαν. IV, 128, B (Migne).

<sup>4</sup> Baunack ἔ. ἀ. 2143.

<sup>5</sup> A. D. Keramopulos ἐν *Beiträge zur alten Geschichte* Τόμ. IV, 1904 σελ. 27.

ἔχων ὡς πρὸς τὴν γραφὴν τῆς ἀμφισσαϊκῆς δικαιολογίαν ἐκ Βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν<sup>1</sup>.

Ἄλλὰ νῦν ἕνεκα τῆς μορφῆς αὐτῶν τούτων τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς ἐπιμήκων ὄντων, νομίζω, ὅτι αὕτη δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε παλαιότερα τοῦ πρώτου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τούτου ὁ Δημήτριος Μωνύμου τῆς Ἀμφισσαϊκῆς ἐπιγραφῆς πρέπει νὰ εἶνε ἀπόγονός τις τοῦ ἐν Δελφοῖς μάρτυρος Δημητρίου Μονίμου.

Στ. γ11-26. Οἱ 16<sup>2</sup> μικροὶ στίχοι περιέγουσι τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων. Κατὰ τὴν χάραξιν αὐτῶν εἶχε παραλειφθῆ τὸ γράμμα ο ἐν τῷ ὀνόματι Θεοξένου (στ. γ13) καὶ τὸ γράμμα ι ἐν τῷ ὀνόματι Χρομίου (στ. γ17)· ἀμφοτέρω δὲ τὰ γράμματα ταῦτα προσετέθησαν ὕστερον μικρότερα πῶς καὶ ὑπέρστιχα.

Ἡ παρουσία τοῦ Δελφοῦ Διοδώρου ὡς μάρτυρος δύναται νὰ εἶνε τεκμήριον, ὅτι οἱ ἀπελευθεροῦντες κύριοι εἶνε ἐπίσης ξένοι· διότι ἐν Δελφοῖς συνήθως παρίστανται ξένοι μάρτυρες, ὅτε οἱ ἀπελευθερωταὶ εἶνε ξένοι, καὶ εἶνε τότε μάρτυρές τε καὶ ἀπελευθερωταὶ ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως εἴτε πατρίδος. Ἄλλ' ἐν τῷ ὀζολικῷ Χαλείῳ εὕρηται ξένος μάρτυς, καίπερ μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ἀνωτέρω λόγου<sup>3</sup>. Καὶ τούναντίον δὲ εὐρίσκομεν ἐν Δελφοῖς, ἦτοι οὐδένα ξένον μάρτυρα, ἂν καὶ ὁ ἀπελευθερωτῆς εἶνε ξένος τὸ δὲ praescriptum τοῦ συμβολαίου μνημονεῦει τοῦ ἄρχοντος τῆς πατρίδος αὐτοῦ<sup>4</sup>. Τοῦτο συμβαίνει, φαίνεται, διότι τότε ἀρκεῖ ὁ ξένος βεβαιωτῆρ τοῦ συμβολαίου. Ἐν ἄλλῃ τινὶ περιπτώσει<sup>5</sup>, ἐνθα ὁ ἀπελευθερωτῆς εἶνε Κεφαλληνός, λείπουσι μάρτυρες ἐκ Κεφαλληνίας, διότι οὗτος ἦτο ἤδη διαρκῆς κάτοικος τῶν Δελφῶν («ἐν Δελφοῖς οἰκέων»).

<sup>1</sup> IGS, 2809-2832. Εἶνε δ' αὖται αἱ ἐπιγραφαὶ «ad alteram tertii a. Chr. n. saeculi partem referendae» κατὰ τὸν Dittenberger, κατὰ δὲ τὸν Larfeld (*Sylloge inscriptionum Boeoticarum* σελ. 84) «omnes hi tituli a medio altero a. Chr. n. saeculo vix recedunt». Πρὸς καὶ *Inscriptionen von Pergamon* II, σ. 432.

<sup>2</sup> «Suivent 12 courtes lignes de 5 à 9 lettres chacune, que j'ai désespéré de déchiffrer» Perdrizet. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς ἐξέδωκα καὶ ἐν *Beiträge zur alten Geschichte* 1904, σελ. 23.

<sup>3</sup> Baunack ἔ. ἀ. 2146· πρὸς 2061 καὶ IGS III, 318, ἐνθα δελφός τις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ γράψῃ ἀντὶ ἀμφισσίδος γυναικὸς ἀγαμμάτου οὔσης.

<sup>4</sup> Baunack ἔ. ἀ. 1895.

<sup>5</sup> Baunack ἔ. ἀ. 1834.



## Γ

Τὸ σπουδαιότατον ὅμως πρόβλημα, ὅπερ προβάλλει ἡ ἐπιγραφή αὕτη καὶ ὅπερ εἶνε πρόβλημα ἀφορῶν πάσας τὰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφὰς τῆς δελφικῆς περιφερείας, εἶνε τὸ περὶ τῆς γραφῆς καὶ τῆς ὑπογραφῆς τῶν πρωτογράφων ἀπελευθερωτικῶν συμβολαίων. Ἐπὶ τὴν λύσιν δὲ τούτου ἄγει ἡ ἐξέτασις τῶν ὀνομάτων τῶν μαρτύρων. Τὰ ὀνόματα ταῦτα κατὰ τὴν ἡμετέραν νῦν ἀντίληψιν ἔπρεπε νὰ κεῖνται οὐχὶ κατὰ γενικὴν ἀλλὰ κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν· « Διόδωρος (τοῦ) Θεοξένου Δελφός » κλ.

Ὅτι δὲ ἡ γενικὴ δὲν εἶνε τυχαῖόν τι φαινόμενον ἢ σφάλμα, ἀπόδειξις εἶνε, ὅτι δὲν κεῖται ἅπαξ ἀλλὰ τρίς.

Πόθεν προέρχεται ἡ γενικὴ αὕτη;

Κατ' ἀρχὰς ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἐγγράφῳ ἔκειντο κατὰ τὴν θέσιν ταύτην αἱ σφραγιδες τῶν μαρτύρων, αἵτινες ὅμως, ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τεθῶσιν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ὑπεδηλώθησαν διὰ τῆς γενικῆς τῶν ὀνομάτων, ὡς εἰ ἐλέγετο, ὅτι « ἐνταῦθα ἐστὶν ὁ τόπος τῆς σφραγιδος (loco sigilli) <sup>1</sup> Διοδώρου τοῦ Θεοξένου Δελφοῦ », παρὰ τὴν ὁποῖαν σφραγιδα εἶχε γράψει ὁ Διόδωρος τὴν φράσιν « γέγονα μάρτυς ». Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐχαράχθη ἡ ἡμετέρα ἐπιγραφή, οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγνώριζον ἀκόμη τὴν συνήθειαν τοῦ σφραγιζειν ἐντὸς τῶν ἐγγράφων, ἀλλὰ μόνον ἐκτὸς πρὸς ἐπιστήμανσιν αὐτῶν διὰ κηροῦ. Τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἐπὶ Νέρωνος ἐκδοθέντος *senatus consultum* περὶ τῆς *obsignatio contra falsarios* <sup>2</sup>. Πλὴν τούτου ὅμως καὶ ἡ ἐπιγραφή αὕτη μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σφραγίδων· διότι δὲν λέγει « μάρτυρες οἱ σφραγίσαντες », ἀλλὰ « μάρτυρες οἱ ὑπογράψαντες ». Πρόκειται ἔρα περὶ ὑπογραφῶν <sup>3</sup>.

Τὸ πρόβλημα τῆς κατὰ γενικὴν ἐκφορᾶς τῶν

ὀνομάτων λύεται δι' ἀντιπαραβολῆς τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πρὸς ἄλλας πράξεις ἀπελευθερωτικὰς, ἐν αἷς ἔχομεν πλήρη τὸν τύπον τῶν τοιούτων ὑπογραφῶν.

Καὶ δὲν ἔχομεν μὲν ὑπογραφῶν μαρτύρων ἐντελῶς παράλληλα παραδείγματα, ἀλλ' ἔχομεν τὰς ὑπογραφὰς ἄλλων προσώπων, ἅτινα ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς πράξεσιν ἀναλαμβάνουσι διαφόρους ὑποχρεώσεις. Τοιαῦτα δὲ πρόσωπα εἶνε ὁ ἀπελευθερῶν κύριος, οἱ συνευαρεστέοντες ἦτοι οἱ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ δούλου τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν δίδοντες συγγενεῖς καὶ μέλλοντες κληρονόμοι τοῦ κυρίου, καὶ οἱ βεβαιωτῆρες ἦτοι ἐγγυηταὶ τῆς ἀπελευθερώσεως.

Ἐξετάζοντες ἤδη τὰς δελφικὰς ἐπιγραφὰς ὡς πρὸς τὰς ὑπογραφὰς τῶν προσώπων τούτων βλέπομεν·

α) Ὅτι ὁ ἀπελευθερῶν κύριος ὑπεχρεοῦτο νὰ γράψῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὸ πρωτόγραφον ἀπελευθερωτικὸν συμβολαῖον (ὠνή) ἢ, ἂν αὐτὸς ἦτο ἀγράμματος, ἄλλος τις ἀντὶ τοῦ ἀγραμμάτου κυρίου παρόντος καὶ κελεύοντος γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ γράμματα μὴ εἰδότες· π. χ. BCH. 1898, σ. 133 ἀρ. 116 (64/65 μ. X.) « χειρόγραφον Μηνόδωρου τοῦ Μηνόδωρου· ἀπέδοτο Μηνόδωρος » κλ. πρβλ. καὶ τὴν προηγουμένην ἐπιγραφὴν σελ. 113 ἐξ. στ. 1-2.

β) Ὅτι ὁ ἐγγυητῆς (βεβαιωτῆρ) ὄφειλεν, ἂν ἦτο ἐγγράμματος, ὑπογράφων ἰδιοχείρως νὰ βεβαιώσῃ (ἐγγυηθῇ) τὴν γενομένην ὠνήν ἦτοι ἀπελευθέρωσιν. Π. χ. BCH, 1898, ἀριθ. 83 (15 μ. X.) « χειρόγραφον Λυσιμάχου τοῦ Νικάνωρος· ὁμολογῶ γεγονέναι βεβαιωτῆρ ἐπὶ τῆς προγεγραμμένης ὠνῆς κατασταθεῖς ὑπὸ Διοδώρου τοῦ Φιλόνικου καὶ Καλλικρατίας τῆς Λυσιπόνου ».

γ) Ὅτι οἱ « συνευαρεστέοντες », οἵτινες ἠδύνατό ποτε, φαίνεται, νὰ προσβάλωσιν, ὡς λέγομεν νῦν, τὸ κῦρος τῆς γενομένης ἀπελευθερώσεως, ὄφειλον ἐπίσης νὰ ὑπογράψωσιν ἰδίᾳ χειρὶ, ὅτι συναινοῦσι τῇ ὠνῇ· π. χ. BCH, 1898, ἀριθ. 94 (24 μ. X.) -στ. 8 « συνευαρεστέοντος αὐτοῖς καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Διονυσίου »· στ. δὲ 24 « χεῖρ Διονυσίου· συνευαρεστῶ τῇ Παραμόνου καὶ τῶν προγεγραμμένων ὠνῶν ».

Αἱ ὑπογραφαὶ αὗται δεικνύουσι νομίζω σαφῶς, ὅτι εἶνε ἰδιόχειροι καὶ ὅτι τὸ ἰδίᾳ χειρὶ γράφειν

<sup>1</sup> Πρβλ. P. Wolters, ἐν *Mélanges Perrot*, 1903, σελ. 335 ἐξ.

<sup>2</sup> Suet. Nero 17.

<sup>3</sup> Πρβλ. Colin ἐν BCH, 1898 ἀριθ. 83, 85, 87, 91, 100 καὶ IGS, III, 194 ἐνθα ὁ Δρούκιος Καλοπόρνιος Ἀχρατος « ἐχρησε τὰν χέραν διὰ τοῦς μάρτυρας ».

εἶτε ὑπογράφειν τὸ ἔγγραφον ἦτο ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον διὰ τὸ νομικὸν κύρος αὐτοῦ<sup>1</sup>.

δ') Ὡς πρὸς τοὺς μάρτυρας ἑμῶς, οἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν πάσαις ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς ἐπιγραφαῖς, δὲν ἔχομεν δυστυχῶς οὐδένα πλήρη τύπον, καθ' ὃν ὑπέγραφον ἀναλαμβάνοντες ἄς ὤφειλον νὰ ἀναλάβωσι μαρτυρικὰς ὑποχρεώσεις. Ὅτι ἑμῶς καὶ οὗτοι καθ' ὅμοιον τρόπον ὑπέγραφον, νομίζω ἐγὼ τοῦλάχιστον βέβαιον, στηριζόμενος μάλιστα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς. Ἡ γενικὴ τῶν ὀνομάτων τῶν μαρτύρων ἐνταῦθα δύναται κατ' ἐμὲ νὰ νοηθῆ, μόνον ἂν ὑπονοήσωμεν πρὸ αὐτῆς τὴν λέξιν «χειρόγραφον» ἢ «χειρ». Τότε ὁ τύπος τῶν μαρτυρικῶν ὑπογραφῶν πλήρης ἔχει ἐντελῶς ὁμοίως ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ὑπογραφόντων προσώπων ἦτοι «χειρόγραφον» εἶτε «χειρ Διοδώρου τοῦ Θεοξένου Δελφοῦ· γέγονα μάρτυς» κλ.

Εὐλόγως ἑμῶς δύναται τις νὰ ἐρωτήσῃ· ἀφ' οὗ ἔχομεν πολλὰς ἑκατοντάδας ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν ἐν Δελφοῖς καὶ ταῖς περὶ τοὺς Δελφούς πόλεσι, καὶ ἀφ' οὗ ἐν πάσαις ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς ἔχομεν μάρτυρας, διατί οὗτοι δὲν εὐρίσκονται οὐδαμοῦ ὑπογράφοντες ἰδίᾳ χειρὶ κατὰ τὸν εἰρημένον τύπον πλήρη;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ εὐρύτερον, διότι οὔτε περὶ τῶν ἀπελευθερωτῶν λέγεται πάντοτε, ὅτι αὐτοὶ ἰδίᾳ χειρὶ ἔγραψαν τὴν πρωτότυπον πρᾶξιν, οὔτε περὶ τῶν βεβαιωτῶν οὔτε περὶ τῶν συνευαρεστεόντων, ἂν ὑπέγραψαν ἰδίᾳ χειρὶ, εἰ καὶ εἶνε καὶ οὗτοι (πλὴν τῶν συνευαρεστεόντων) πρόσωπα οὐδέποτε ἐλλείποντα ἀπὸ τῆς αὐτῆς τινὸς πράξεως. Διατί αἱ ἐπιγραφαὶ δὲν λέγουσι πάντοτε καὶ περὶ αὐτῶν, ὅτι αὐτοὶ ἔγραψαν ἢ ὑπέγραψαν ἰδίᾳ χειρὶ;

Ὁ λόγος τούτου νομίζω εἶνε ὁδε.

Αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες περιῆλθον εἰς ἡμᾶς, δὲν εἶνε πιστὰ ἀντίγραφα τῶν πρωτογράφων συμβολαίων<sup>2</sup>. Τὰ πρωτόγραφα κατετί-

θεντο κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς παρὰ τινι ἄρχοντι ἢ ἱερεῖ ἢ εἰς τι δημόσιον γραμματοφυλάκιον, αἱ δὲ ἐπιγραφαὶ εἶνε περιλήψεις αὐτῶν, χαρασσόμεναι ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν ἱερῶν τεμενῶν πρὸς δημοσίευσιν τῆς γενομένης ἀπελευθερώσεως καὶ ἀσφάλειαν τῆς κτηθείσης ἐλευθερίας. Τὴν φροντίδα τῆς δημοσιεύσεως ταύτης καὶ τὴν δαπάνην εἶχον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ δούλοι, διότι οἱ δούλοι βεβαίως εἶχον τὸ μέγιστον διαφέρον περὶ τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν. Ἡ δαπάνη δὲ ἦτο πιθανῶς διπλῆ· πρῶτον ἢ τῆς χαράξεως καὶ δεύτερον ἢ τῆς ἀγορᾶς τοῦ πρὸς τοῦτο ἀναγκαίου χώρου, ὅστις βεβαίως οὔτε λίαν πρόχειρος οὔτ' εὐωνος ἦτο ἐν πανελληνίῳ θρησκευτικῷ καὶ πολιτικῷ κέντρῳ οἷον οἱ Δελφοί, ἔνθα οὐ μόνον ἡ πόλις καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα πόλις ἐλληνικὴ ἐχάρασσε ψηφίσματα, ἅτινα ἤθελε νὰ καταστήσῃ εὐρύτερον γνωστὰ. Ἡ περιληπτικὴ δὲ δημοσίευσις ἐγγράφων ἐν ἐπιγραφαῖς εἶνε συνήθεια μάλιστα ἐν Δελφοῖς λίαν διαδεδομένη, διότι καὶ τὰ πολιτικὰ ψηφίσματα ἐνταῦθα ὡς γνωστὸν εἶνε συντόμως ἐγκεχαραγμένα<sup>1</sup>.

Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀπελευθερώσεις τῶν δούλων ἔπρεπε νὰ γίνωσι γνωστὰ τοῖς πολλοῖς καὶ ὅτι τοῦτο ἦτο πιθανῶς γενικὴ τῶν ἀρχαίων συνήθεια, φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι καὶ ἐν Ἀθήναις ἐδημοσιεύοντο αὐταὶ προφορικῶς ἐν τῷ θεάτρῳ ἢ τῷ δικαστηρίῳ<sup>2</sup> καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν συντόμους, συντομωτέρας μάλιστα ἢ ἐν Δελφοῖς καὶ ταῖς πέριξ πόλεσι δημοσιεύσεις ἀπελευθερώσεων δι' ἐπιγραφῶν<sup>3</sup>.

Ἐν γένει δὲ δύναται τις νὰ παραβάλλῃ τὰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφὰς πρὸς τὰς σήμερον διὰ τῶν die ganze Urkunde noch im Tempel des Apollo in Delphi wörtlich in Stein graben».

<sup>1</sup> Monceaux, *Les proxénies grecques* σελ. 281· Swoboda, *die Griechischen Volksbeschlüsse* σελ. 47 ἐξ. Περὶ. *Hermes* 1901 σελ. 505.

<sup>2</sup> Γίλμπερτ, *Ἐγχειρίδ. ἀρχαιολογ. τοῦ δημοσ. βίου τῶν Ἑλλήνων* μεταφρ. Ν. Γ. Πολίτου σελ. 216.

<sup>3</sup> Ὅρα BCH. 1891 σελ. 334, 339 (Ἰπάτη). 1889 σελ. 381 (Δάρια). I. G. Antiquis. σελ. 20 (Ταίναρον). Ἐφημ. Ἀρχ. 1903 σελ. 179 ἐξ. (Βᾶσαι). I. G. Antiquis. σελ. 160 (Ἡλιδος). IGS, I, 3301-3406 (Χαιρώνεια). Collitz-Fick, *Dialectinschriften* 1448 ἐξ. (Δαμία). 1461 (Ἄλος Φθιώτιδος). Carapanos, *Dodone et ses ruines* pl. XXXI, 1 ἐξ. (Δωδώνη). Museo Italiano III (1890) σελ. 692 ἐξ. (Γόρτυνα Κρήτης). BCH, 1904 σελ. 6 (Ὀρχομένους Ἀρχαδίας).

<sup>1</sup> Περὶ τὴν φράσιν «κατὰ τὸν νόμον» ἐν BCH, 1898 ἀριθ. 87, 91 καὶ *Beitr. z. alten Gesch.* ἔ. ἀ. σελ. 19.

<sup>2</sup> Τοῦτο παρατήρησε καὶ ἀπέδειξε καὶ ὁ Colin ἐν BCH. 1898 σελ. 195, κακῶς δ' ἐξεφράσθη, οὐκ οἶδ' ὅπως, περὶ τούτου ἐν *Beitr. z. alt. Gesch.* 1904 σελ. 25 γράφας «Dies hat schon Colin a. a. O. S. 195 zwar nicht bewiesen aber vermutet». Ἀντίθετον ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως ὀρθὴν γνώμην ἔχει ὁ Baunack λέγων ἐν ἑσθ' ἀ. 2146 «Zur Sicherung dieser Errungenschaft liess der Freigelassene

ἐφημερίδων γινομένας περιληπτικὰς δημοσιεύσεις δικαστικῶν ἀποφάσεων.

Ὅτι ὄντως αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶνε σύντομοι δημοσιεύσεις τῶν πρωτοτύπων, ἀποδεικνύω ἐν ἐκτάσει ἐν τοῖς *Beiträge zur alten Geschichte* τοῦ ἔτους τούτου.

Παρατηρῶ δ' ἐνθάδε μόνον τόδε· ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν ἤδη, ἡ ἰδιόχειρος ὑπογραφή δὲν εἶνε ἀπλῆ γραφή τοῦ ὀνόματος μόνου, ἀλλὰ περιέχει ἅμα καὶ δῆλωσιν ὅτι εἶνε ἰδιόχειρος («χειρόγραφον τοῦ δεῖνα»), καὶ περιλήψιν τῶν ἀναλαμβανομένων ὑποχρεώσεων («ἀπέδοτο ὁ δεῖνα, γέγονα βεβαιωτήρ, γέγονα μάρτυς, συνευρεστώ τῆ ὦνῆ») <sup>1</sup> καὶ ἐπειδὴ οἱ μάρτυρες συνήθως εἶνε πολλοί, (μέχρις 27), πολλὺς δὲ χώροι καὶ πολλὴ δαπάνη θὰ ἀπῆτετο πρὸς χάραξιν τῶν σπερεοτύπων καὶ ἐκτενῶν δηλώσεων αὐτῶν, διὰ τοῦτο τὸ μέρος τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων, καθ' ὃ ἦτο δυνατὴ ἡ μεγίστη συντομὴ, εἶνε τὸ περιλαμβάνον τὰς ὑπογραφάς. Ὁ συντέμνων τὸ πρωτότυπον ἔγγραφον διετήρει τοὺς οὐσιώδεις ὅρους τῆς ἀπελευθερωσεως, τοὺς μὲν χάριν τοῦ ἀπελευθερουμένου, καὶ ὅτε ἔφθανεν εἰς τὰς ὑπογραφάς, ἀντὶ τῶν ἐκτενῶν δηλώσεων αὐτῶν ἤρκειτο χάρασσον συντόμως «μάρτυρες· οἱ δεῖνα», ὡς ἐχάρασσεν ἐπίσης συντόμως «βεβαιωτήρ· ὁ δεῖνα». Ἐνίοτε προστίθενται αἱ λέξεις «κατὰ τὸν νόμον» («βεβαιωτήρ κατὰ τὸν νόμον· ὁ δεῖνα»), αἵτινες παρῆχον τοῖς ἀρχαίοις εὐχερῆ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ὅπερ εἰς ἡμᾶς νῦν εἶνε δυσχερές, ἅτε ἀγνοοῦντας τὸν τότε κείμενον νόμον.

Μετὰ πόσης δ' ἐλευθερίας ἐγίνοντο αἱ περιλήψεις αὗται φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς· ὁ μὲν δηλ. συντεμνὼν αὐτὴν ἀπέφυγεν ἐν γένει τὰς τολμηρὰς περικοπὰς καὶ περιλήψεις, ὡς δεικνύει ἡ παραβολὴ αὐτῆς πρὸς ἄλλας· ἀλλ' ὁ χαρακτής, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὰς ὑπογραφάς τῶν μαρτύρων καὶ εἶδεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἐπαρκῆ χώρον ἕνεκα τῆς ἀποστενωσεως τοῦ λίθου κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ πλαισίου, παρέλιπε τὴν λέξιν «χειρόγραφον», ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ὑπογραφῇ ἕνεκα τῆς

ἐξαντλήσεως τοῦ χώρου παρέλιπε καὶ τὴν λέξιν «γέγονα». ἦν ἔχουσιν αἱ ἄλλαι ὑπογραφαὶ καὶ ἦν ἀνεμεινόμεν συμφώνως πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὸν τύπον τῶν πλήρων ὑπογραφῶν, ὅστις ἔπρεπε νὰ τηρηθῆ καὶ ἐνταῦθα. Τὴν στενοχωρίαν δέ, εἰς ἣν εὐρέθη ὁ λιθοξόος, μαρτυρεῖ καὶ ἡ παράλειψις τοῦ ὀ ἐν τῷ ὀνόματι Θεοξένου καὶ τοῦ Ι ἐν τῷ ὀνόματι Χρομίου, ἅτινα γράμματα, μὴ σχεδιασθέντα μηδὲ χαραχθέντα ἐξ ἀρχῆς παρενεβλήθησαν ὕστερον μικρότερα. Ἐκ πάντων τούτων καταφαίνεται, ὅτι αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ εἶνε περιλήψεις τῶν πρωτογράφων καὶ ὅτι τὰ πρωτόγραφα ταῦτα εἶχον ἰδιόχειρους ὑπογράφας ἀναγκαίως διὰ τὸ νομικὸν κῦρος αὐτῶν.

Ἄλλὰ γεννᾶται ἤδη ἕτερον ζήτημα· κατὰ τὸ γνωστὸν δηλ. δίκαιον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (ε' καὶ δ' ἑκατοντ.), ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶνε γνωστὸν, οὔτε οἱ συνάπτοντες συμβόλαιον τι οὔτε οἱ ἐγγυηταὶ οὔτε οἱ μάρτυρες ἔγραφον εἴτε ὑπέγραφον αὐτὸ ἰδίᾳ χειρί. Τὸ συμβόλαιον εἴτε ἡ συγγραφὴ ἐγράφετο ὑφ' οἰουδῆποτε, μνημονεύοντος τῶν ἐγγυητῶν καὶ τῶν μαρτύρων καί, ἀφ' οὗ ἐκλείετο, ἐσφραγίζετο ἔξωθεν διὰ κηροῦ καὶ διὰ τῶν σφραγίδων τῶν συμβαλλομένων ἢ καὶ τινος τῶν μαρτύρων καὶ κατετίθετο παρὰ τινι ἀξιόπιστῳ προσώπῳ, τραπεζίτῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον <sup>1</sup>.

Ἄν δ' ἐγεννᾶτο ἀμφισβήτησις περὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ὄρων τῆς συγγραφῆς ταύτης, προσήγετο αὕτη εἰς τὸ δικαστήριον καὶ βεβαιωθέντος ἐκεῖ τοῦ ἀλυμάντου τῶν σφραγίδων αὐτῆς ἠνοιέτο. Εἶτα δὲ συμφώνως πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν ἐν αὐτῇ μνημονευομένων μαρτύρων, καλουμένων πρὸ τοῦ δικαστηρίου, ἐλύετο πᾶσα ἀμφισβήτησις. Οὐδέποτε ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ ζήτημα πλαστῶν ὑπογραφῶν ἢ βεβαίωσις τῆς ταυτότητος ἢ τῆς γνησιότητος ὑπογραφῆς τινος εἴτε ἐν γένει ζήτημα ὑπογραφῆς. Ἡ πᾶσα δικαιοδοσία τότε ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν καταθέσεων τῶν μαρτύρων καὶ οὐχὶ ἐπὶ ὑπογραφῶν.

Ἐπειδὴ ὁμως ἡμεῖς σήμερον ἔχομεν ἐν τῷ καθ'

<sup>1</sup> Πρὸβλ. ἔτι καὶ νῦν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ζωγράφων «Διὰ χειρὸς τοῦ δεῖνα ἱστορήθη ἡ εἰκὼν αὕτη ἢ ὁ ναὸς οὗτος» καὶ τὰς ἐν ἀνεπισήμοις συμβολαίοις τῶν ἐν Τουρκίᾳ μάλιστα Ἑλλήνων ἀπαντώσας δηλώσεις «ὁ δεῖνα μαρτυρῶ τὰ ἄνωθι ἢ «ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθεν» κ.τ.δ.

<sup>1</sup> Πρὸβλ. Meier-Schömann-Lipsius, *Der attische Prozess* σελ. 501. G. Busolt ἐν (Iwan Müllers Handb. d. class. Altertumswissensch.) *Griech. Staats- und Rechtsaltert.* 1892 σελ. 123. Πρὸβλ. καὶ Bucheler und Zitelmann, *Das Recht von Gortyn* σελ. 50 ἐξ. Ὅρα καὶ Thalheim, *Griech. Rechtsaltert.* <sup>4</sup> σελ. 107 ἐξ.



ἡμᾶς δικαίῳ τῷ καθεστῶσι τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν, ἐπὶ τῆς γνησιότητος τῶν ὁμοίων ἐδράζεται τὸ κύριον παντός ἐγγράφου, ἐζητήθη δ' ἡ κατὰ χρόνον πρώτη ἐμφάνισις τοῦ καθεστῶτος τούτου, οἱ ἐκ τῶν νεωτέρων ἀψάμενοι τοῦ ζητήματος φρονούσιν ὁ μὲν Gneist<sup>1</sup>, ὅτι αἱ ἰδιοχειροὶ ὑπογραφαὶ ἄρχονται ἐμφανιζόμεναι τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ β' αἰῶνος μ. Χριστόν· ὁ δὲ Philippi<sup>2</sup>, ὃν ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Thalheim<sup>3</sup>, ὅτι αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μαρτύρων ἐν ταῖς ἀπελευθερωτικαῖς μάλιστα πράξεσι δὲν ἐγράφοντο ἰδίᾳ χειρί.

Ὁ δὲ Egger<sup>4</sup> τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τῶν σφραγίδων καὶ τῆς δι' αὐτῶν σημάσεως τῶν ἐγγράφων, ἀπτόμενος δὲ καὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν, λέγει, ὅτι αὐταὶ ἐν δημοσίοις καὶ ἰδιωτικοῖς ἐγγράφοις εἶνε πολλῶν νεώτεροι τῶν σφραγίδων. Καὶ δὲν ὀρίζει μὲν τὸν χρόνον ῥητῶς, ἀλλ' ἐκ τῶν παραδειγμάτων, εἰς ἃ παραπέμπει καὶ ἄτινα εἶνε οὐχὶ ἰδιωτικὰ συμβόλαια ἀλλὰ δημόσια ἐγγράφα<sup>5</sup>, ἐξάγεται, ὅτι καὶ οὗτος ὡς ὁ Gneist εἰ, τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἀνάγει τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν. ἦτο τὸς ὑστέρους χρόνους τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου.

Καὶ ὅτι μὲν αἱ ὑπογραφαὶ ἦσαν ἰδιοχειροὶ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Philippi καὶ τοῦ Thalheim. ἀρκοῦσι, νομίζω, ὅσα ἐρρήθησαν ἀνωτέρω.

Ὁ δὲ χρόνος, καθ' ὃν ἐμφανίζονται αὐταὶ τὸ πρῶτον, εἶνε πολλῶν παλαιότερος τοῦ τέλους τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ. Διότι αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες, καθὼς ἔδειξα, ἔχουσι τοιαύτας ὑπογραφάς, εἰ καὶ δὲν εἶνε πᾶσαι ἀσφαλῶς χρονολογημέναι, ἄρχονται ὅμως περὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, ἣτοι ἀνάγουσι τὸν θεσμὸν τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν εἰς χρόνον κατὰ δύο ἑκατονταετηρίδας παλαιότερον τοῦ χρόνου, ὃν ὀρίζει ὁ Gneist.

Νομίζω ὅμως, ὅτι εἶνε δυνατόν νὰ χωρήσωμεν καὶ πέραν τοῦ ἀσφαλοῦς τούτου πορίσματος. Σκέπτομαι δ' ὡς ἐξῆς: ἀπελευθερωτικὰς ἐπιγραφὰς ἔχομεν ἐν Δελφοῖς ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ. μέχρι τοῦ 100 περίπου μ. Χ. Πᾶς δὲ ὁ μελετῶν καὶ παρα-

βάλλων τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας βλέπει, ὅτι αἱ μὲν μετὰ Χριστόν χαραχθεῖσαι αἱ πλείσται εἶνε ἐν γενεῖ πολυλογώτεροι συντομεύσεις τῶν πρωτογράφων καὶ διὰ τοῦτο περιπύξουσι καὶ σαφεῖς τὰς ἰδιοχειρῶν ὑπογραφὰς αὐτῶν («χειρόγραφον δεῖνα τοῦ δεῖνα· γέγονα βεβαιωτῆρ» κλ.). αἱ δὲ πρὸ Χριστοῦ εἶνε ἐν γενεῖ αὐστηρότεροι καὶ λακωνικώτεροι περιλήψεις τῶν πρωτογράφων καὶ διὰ τοῦτο δὲν διακρίνονται ἐν αὐταῖς σαφῆ τὰ ἔχνη τῶν ἐν τοῖς πρωτογράφοις ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν («βεβαιωτῆρ· ὁ δεῖνα» κλ.). Πλείσται ὅμως καὶ τῶν μ. Χ. ἐπιγραφῶν εἶνε ἐπίσης λίαν σύντομοι καὶ ὅμοιοι ταῖς πρὸ Χριστοῦ, ἐπομένως δὲ ἐστερημένοι σαφῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ διαφέρουσι ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσι μόνον ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς συντομίας, οὐδεμίαν δ' ἄλλην διαφορὰν ὡς πρὸς τὰς θεμελιώδεις νομικὰς βάσεις, ἐφ' ὧν ἐρείδονται τὰ πρωτόγραφα, περιέχουσιν οὐδὲ ὑποδηλοῦσι, φρονῶ ἐγὼ τοῦλάχιστον, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται νὰ δεχθῶμεν, ὅτι αἱ ἀνεπτυγμέναι ἰδιοχειροὶ ὑπογραφαὶ ἦσαν γνωσταὶ καὶ ἐν ταῖς π. Χ. ἀπελευθερωτικαῖς πράξεσι καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ., ὅποτε ἐμφανίζονται αἱ πρῶται ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Δελφοῖς<sup>1</sup>.

Προσέτι νομίζω, ὅτι τοιοῦτος θεσμός, ὅσος εἶνε ὁ τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν, ἀνατρέπων ἄρδην τὰς βάσεις τοῦ κύριου τῶν διαφορῶν ἐγγράφων καὶ τῆς ἀρχαίας δικαιοδοσίας καὶ διατηρούμενος ἀσάλευτος ἐπὶ αἰῶνας καὶ μέχρις ἡμῶν, τοιοῦτος θεσμός, γενόμενος ἄπαξ γνωστός, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιορισθῆ μόνον ἐν τοῖς ἀπελευθερωτικοῖς ἐγγράφοις οὐδὲ μόνον ἐν Δελφοῖς, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόζηται καὶ ἐν ἄλλοις συμβολαίοις διαφοροῖς καὶ ἐν ἄλλαις χώραις Ἑλληνικαῖς, αἵτινες, ἂν δὲν εἶχον γνωρίσει αὐτὸν πρὸ τῶν Δελφῶν, ἠδύνατο ὅμως νὰ διδαχθῶσιν αὐτὸν ἐν τῷ πανελληνίῳ τούτῳ κέντρῳ.

Μνημονεύω δὲ, ὅτι ἐν Αἰγυπτιακοῖς παπύροις εὑρηνται ἰδιοχειροὶ ὑπογραφαὶ ἡδὴ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 2<sup>ου</sup> π. Χ. αἰῶνος<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Ueber die formellen Verträge σελ. 351, 458, 467.

<sup>2</sup> De syngraphiis et οὐσίαις notionē Leipzig, 1871, σελ. 10.

<sup>3</sup> Griechische Rechtsalterthümer<sup>1</sup> 1895 σελ. 108 σημ. 1.

<sup>4</sup> Études historiques sur les traités publics σελ. 59-60.

<sup>5</sup> C. I. G. 3450, 3858i, 6786. LeBas, Voyage V N<sup>o</sup> 372.

<sup>1</sup> Ὁ Baunack ἔ. ἀ. τάσσει τὴν ἐκ Χαλείου ὑπ' ἀριθ. 2146 ἐπιγραφὴν ἐν τῷ χρόνῳ 150-100 π. Χ., ἀλλὰ μετὰ μεγάλης ἐπιφυλακτικότητος. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ἰδιοχειροὺς ὑπογραφὰς.

<sup>2</sup> P. Meyer ἐν Beitr. z. alt. Gesch. ἔ. ἀ. σελ. 28 ἔξ



Προσέτι μνημονεύω, ὅτι ὑπάρχει χωρίον τι τεῖνον νὰ δείξη, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν δύναται ἴσως νὰ ἀναχθῆ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ὑπερείδου· ὁ Πολυδεύκης δηλ. (II, 152) λέγει· «Ὑπερείδης δ' ἐν τῷ ὑπὲρ Λυκόφρονος καὶ τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν ὀνομαζόμενον χειρόγραφον χεῖρα ὠνόμασεν, εἰπὼν «οὔτε γὰρ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα δυνατόν ἀρνήσασθαι». Τοῦτο τὸ χωρίον ἐννοεῖ καὶ ὁ Σουΐδας λέγων «χεῖρα τὸ χειρόγραφον Ὑπερείδης». Ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε ἐπαρκῆ τεκμηρία πρὸς ἐξαγωγήν ἀσφαλῶν συμπερασμάτων εὐρυτέρων τοῦ ἤδη ἐξαχθέντος. Διὸ καταλήγω λέγων, ὅτι ὁ καὶ νῦν ἰσχύων θεσμὸς τῶν ἰδιοχειρῶν ὑπογραφῶν ἄρχεται βεβαίως ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, πιθανώτατα ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ., ὡς δεικνύουσιν αἱ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Δελφῶν καὶ τῶν περὶ τοὺς Δελφοὺς πόλεων, ἴσως δὲ καὶ παλαιότερον<sup>1</sup>.



Αἱ δημοσιευόμεναι ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὄμο ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐν Ἀμφίσσῃ, ἐν ᾧ καὶ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἀπελευθερωτικαὶ ἐπιγραφαὶ ταύτης τῆς πόλεως, ἥτοι ἐν τῇ ἀνάντει θέσει ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει παρὰ τὰς σημερινὰς κρήνας τῆς πόλεως, τὰς καλουμένας «Πηγὰδια», μέχρις ὧν ἀναρριχῶνται αἱ ὑψηλότερον ἐκτισμέναι οἰκίαι τῆς νῦν πόλεως. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσαι αἱ ἐπιγραφαὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, ἐπιτρέπεται νὰ εἰκασώμεν, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτό ποτε ναὸς τις τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ὁ ναὸς ὅμως οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε οὐδ' ἦτο βεβαίως μέγας, διότι δὲν ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο ἐπίπεδος χώρος καὶ διότι οὐδὲν ἄξιον λόγου λείψανον εἰρέθη οὔτε ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ τόπῳ τῆς εὐρέσεως τῶν ἐπιγραφῶν οὔτε ἐν ταῖς πλησιοχώροις οἰκίαις. Πενιχρὰ τινα τεμάχια μαρμάρων, εὐρεθέντα ἐν ταῖς ταπεινότερον κειμέναις οἰκίαις, δὲν εἶνε βέβαιοι, ὅτι κατωλίσθη-

<sup>1</sup> Ἡ δύναμις αὕτη τῆς ἰδιοχειροῦ γραφῆς ἄρχεται ἴσως, ὅτε διεδόθη ἡ cursive γραφή, ἥς τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπὶ λίθων εὐρίσκομεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. ἐπὶ ἰδιωτικῶν ἐπιγραφῶν· πρὸβλ. Köhler ἐν Athen. Mitteil. 1877, σελ. 281. F. Blass, Palaeographie σελ. 303 ἐξ. Διὰ τῆς γραφῆς ταύτης ὁ ἰδιόχειρος χαρακτήρ ἔλαβεν ἀτομικὸν χαρακτήρα καὶ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἔγκυρος μαρτυρία τῆς ἐλευθερᾶς ἀτομικῆς θελήσεως, ἐφ' ὅσον αὕτη ἐδηλοῦτο διὰ γραφῆς.

σαν ἐκ τοῦ τόπου τῶν ἐπιγραφῶν, οὐδὲ μαρτυροῦσι περὶ ἐπιφανοῦς τινὸς ποτε οἰκοδομήματος ἐνταῦθα, διότι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν εἶνε περιτέχνως εἶτε κοσμητικῶς ἐξεργασμένον. Ἀνάγλυπτός τις ἀλλ' ἀποκεκρουσμένη πλάξ, ἣν εὔρον αὐτὸς ἐν τῇ οἰκίᾳ πρώην μὲν τοῦ Ρ. Λαΐου νῦν δὲ τοῦ Νιανιούρη, ἤχθη ἐνταῦθα ἐκ Δελφῶν ὑπὸ τοῦ Λαΐου, ὡς ἐξηκρίβωσα ἐγὼ, καὶ ὡς ἐπικυροῖ ὁ Perdrizet<sup>1</sup> παραβαλὼν αὐτὴν πρὸς μετόπας εὐρεθείσας ἐν Δελφοῖς.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἴστατό ποτε ἐνταῦθα μικρὸς τις ναὸς, οὗ τὰ ἀναλήμματα ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ἀπελευθερωτικῶν ἐπιγραφῶν, καθάπερ τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος τῶν Δελφῶν. Λείψανον δὲ τῶν ἀναλημάτων τούτων εἶνε πιθανῶς ὁ ἀποτελῶν τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τῆς οἰκίας Λαΐου-Νιανιούρη τοῖχος, ἐσχηματισμένος ἐκ μεγάλων «παλαιῶν» λίθων, ἀνεπιγράφων ὅμως κατὰ τὸ φαινόμενον.

Ἡ θέσις εἶνε ὑψηλὴ καὶ εὐάερος ἐπιβλέπουσα τὴν πόλιν καὶ τὴν πεδιάδα. «Καὶ γὰρ Ἕλληνες ἐν τόποις καὶ καθαροῖς καὶ ὑψηλοῖς ἐπιεικῶς ἰδρυμένα τὰ Ἀσκληπίεια ἔχουσι»<sup>2</sup>. Τὸ τοῖς Ἀσκληπιείοις ἀπαραίτητον ὕδωρ ῥεεῖ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων πλησιαιτάτα, ὅθεν καὶ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πόλεως λέγεται Πηγὰδια. Παλαιότερον ὅμως τὸ ὕδωρ τοῦτο ἢ μέρος αὐτοῦ ἔρρεε διὰ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ἀσκληπείου ἥτοι διὰ τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου τοῖχου, τοῦ ἀναλήμματος, ὡς πιστοῦται ὑπὸ τοῦ πάρου, ὃν τὸ ὕδωρ, ἐπὶ μακρὰ ἔτη καταλειδόμενον, ἐσχημάτισεν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως αὐτοῦ.

Τὸ ὕδωρ τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ὕδραγωγεῖον, οὗτινος τὴν ἀσφάλειαν ἐπιζητεῖ ὁ ἀνθύπατος Decimus Secundinus διὰ τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ<sup>3</sup>, ἥτις κεχαραγμένη ἐπὶ πλακὸς λίθου ἀνευρέθη ἐν τῇ ἐξοχικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μεταμορφώσεως «τοῦ Σωτῆρος», ἐν ἀποτόμῳ τόπῳ ὑπεράνω τῆς πόλεως, καὶ κεῖται ἔτι καὶ νῦν ἐκεῖ, ἀλλ' ἀποκεκρουσμένη καὶ τετειχισμένη ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος τὸν ναὸν κατὰ τὸ πρᾶνὲς τοῖχου. Ἐπικρατεῖ δὲ παράδοσις, ὅτι ἐκεῖ που περὶ τὸν ναὸν ἔρρεε ποτε ὕδωρ, ὅπερ μάλιστα Ἀμφισσεῖς ἀνεζήτησαν καὶ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους ματαίως. Ἀλλ' εἶτε ἀληθεύει ἢ παράδοσις εἶτε

<sup>1</sup> BCH, 1899, σελ. 348.

<sup>2</sup> Πλουτ. *Aet. roman.* 94.

<sup>3</sup> CIL, III, 1,568.

μή, ἡ ἐπιγραφή τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δεχίμου Σεκουνδίνου δὲν μετηνέχθη βεβαίως εἰς τὸ ἀπότομον ἐκεῖνο ὕψος τῆς ἐκκλησίας « τοῦ Σωτῆρος » ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκεῖτο ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖ που πλησίον, ἔνθα ἦν τετειχισμένη εἴτε ἰδρυμένη « in cisternis ipsis », « unde aqua veniat ». Καταρρευσιῶν δὲ τῶν δεξαμενῶν καὶ καθ' ὄλου τῶν κτισμάτων τοῦ ὕδραγωγείου, ἐχρησιμοποιήθη ἡ πλάξ αὕτη κατὰ τινὰ τῶν πολλῶν ἐπισκευῶν, ἃς ὑπέστη ἡ βυζαντιακὴ ἐκκλησία τοῦ Σωτῆρος.

Ἄν λοιπὸν τὸ ὕδραγωγεῖον τοῦτο ἔκειτο ἐνταυθὰ που περὶ τὸν ναόν, ἡ φύσις εἴτε κλίσις τοῦ ἐδάφους εἶνε τοιαύτη, ὥστε πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι μετὰ τοῦ ὕδραγωγείου τούτου δύναται νὰ σχετισθῶσι μόνον τὰ ἄφθονα ὕδατα τῆς ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν κει-

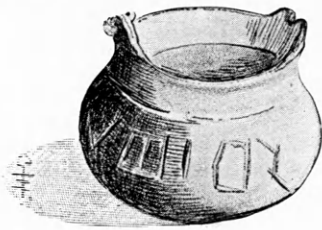
μένης συνοικίας, ἣτις καλεῖται ἡ « Χάρμαινα », χρησιμοποιούμενα νῦν ὑπὸ τῆς ἀκμαζούσης βυρσοδεψικῆς βιομηχανίας τῆς πόλεως. Τὰ δὲ ὕδατα τῶν Πηγαδιῶν ἔχουσιν ἄλλην πηγὴν καὶ ἴσως αὕτη εἶνε πλησιαίτατα ἐν τῷ βράχῳ τῆς ἀκροπόλεως, ὡς μοὶ εἶπον <sup>1</sup>.

Α. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΣ

<sup>1</sup> Ὁ βράχος οὗτος εἶνε σπηλαιώδης ἐν τούτῳ τῷ μέρει. Ἀκριβῶς δ' ὑπεράνω τῶν Πηγαδιῶν κείται μέγα ἀνοικτὸν σπήλαιον, ὃ ὄν ὑπάρχει ἕτερον κλειστὸν, ὡς ἐννοεῖ πᾶς ὁ πλήττων τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ. Ἐν τῷ ἀνοικτῷ σπηλαίῳ κατὰ τὴν παράδοσιν κατεσκευάζετο πυρτίτις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ ἡ ὑπαρξὶς καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ εἶνε παμπάλαια, διότι ἐγὼ εὔρον ἐν αὐτῷ λίθινον πέλεκυν ἄτρητον λεῖον φαίδιστικτον.

## ΑΝΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ ΚΑΔΙΣΚΟΣ ΜΕΤ' ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ

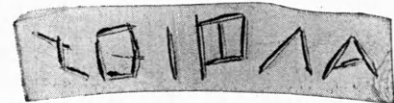
Τὸ κάτωθι (Εἰκ. 1) εἰς τὸ πραγματικὸν μέγεθος ἀπεικονιζόμενον χαλκοῦν ἀντικείμενον εὐρέθη πρὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ νῦν φοιτητοῦ Χ. Ζούρα 20' τῆς



Εἰκὼν 1.

ὄρας ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Βούρβουρα τῆς Κυνουρίας εἰς βημάτων τινων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ρύακος, ὅστις κατὰ τὸν περαιτέρω αὐτοῦ ροῦν φέρει τὸ ὄνομα Σαρανταπόταμος. Εὑρηται δὲ νῦν ἐν τῷ ἐθνικῷ μουσεῖῳ κατατεθειμένον ἐν τῇ αἰθουσῇ τῶν χαλκῶν ὑπ' ἀριθ. εὐρετηρίου 13189 Τὸ καὶ διὰ τὴν ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφὴν, ἣν βλέπει τις κατωτέρω (Εἰκ. 2) ἀπεικονιζομένην, καὶ τὴν ἰδίαν μορφήν ἱκανῶς ἀξιόλογον τοῦτο εὑρημα ἐπε-

δείχθη μοι εὐθὺς μετὰ τὴν εὑρεσιν καὶ ἠδυνήθη ὡς διαμένων τότε εἰς τὸ μνημονευθὲν χωρίον Βούρβουρα καὶ τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν διήγησιν τοῦ εὐρόντος νὰ ἀκούσω. Κατὰ ταύτην τὸ ἐν λόγῳ ἀντικείμενον εὐρέθη κείμενον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐντὸς τῆς κοίτης μικροῦ χάνδακος. Καὶ εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ παρεσύρθη ἐκεῖσε ὑπὸ τῶν ὕδατων ἢ νὰ μετηνέχθη ἄλλως μακρὰν ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς του θέσεως, ἀπὸ μάλιστα οὐδὲν ἄλλο ἔχνος ἀρχαιότητος μέχρι τοῦδε ἐφάνη ἐν τοῖς πέριξ, ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἔχει ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως, εὐθὺς ὡς ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀναγνώσωμεν τὴν ἐπιγραφὴν.



Εἰκὼν 2.

Εὐκόλως καὶ σφῶς ἀναγινώσκομεν τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ διευθυνομένην ἐπιγραφὴν ταύτην ὡς ἐξῆς: Ἀλφιος. Ὁ δὲ ρύαξ, παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ὁποίου

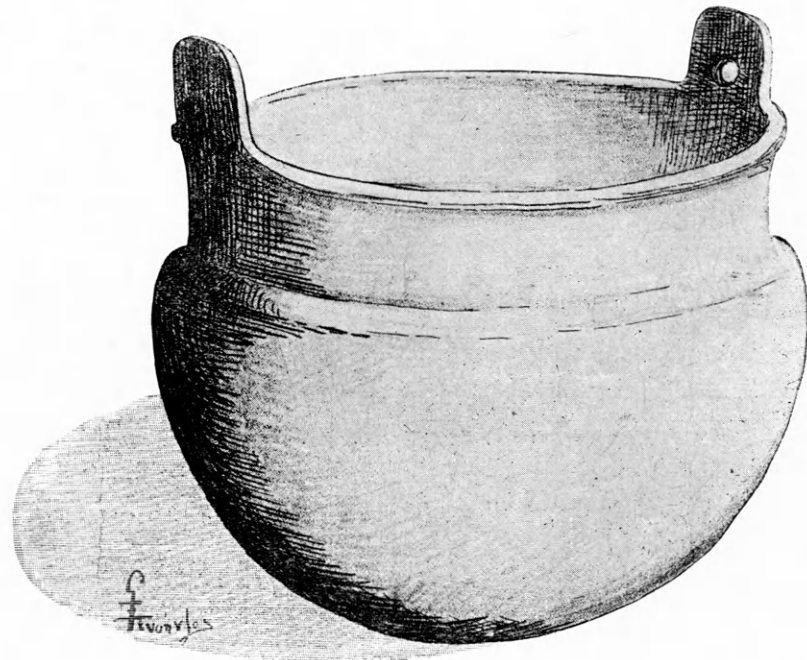
εὐρέθη ἢ ἐπιγραφή. ἀποτελεῖ μέρος τῶν πηγῶν τοῦ Ἀλφειοῦ κατὰ τὴν διεξοδικὴν καὶ σαφῆ μαρτυρίαν. παρὰ Πausanias 8,20,3. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα ἀνάθημα εἰς τὸν Ἀλφειόν, οὗτινος γνωστὴ εἶναι ἢ λατρεία μάλιστα ἐν Ἡλίδι καὶ Ἀρκαδίᾳ;

Προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀκολουθειῶν, ἃς ἴδωμεν τί εἶναι τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην χαλκοῦν ἀντικείμενον. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀγγεῖον τι, ἢ ἀκριβέστερον μίμησις ἀγγείου ἐν μικρογραφίᾳ, πείθεται τις καὶ ἐκ μόνης τῆς ἀπεικονίσεως. Ἡ κάτωθεν σφαιρικὴ κοιλία ἐπιστεφομένη ὑπὸ τοῦ συνεσφιγμένου ἰκανῶς δὲ δίκην λαιμοῦ ἀνεπτυγμένου χεῖλους μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὑψουμένων δύο ἀπέναντι ἀλλήλων μικρῶν ὠτων πείθουσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἀγγείου καὶ οὐχὶ παιγνίου τινος ἢ ἐξαρτήματος. Ἀγγεῖον δὲ ἐν μικρογραφίᾳ ὡς τὸ ἡμέτερον δὲν ἠδύνατο εἰμὴ ὡς ἀνάθημα νὰ χρησιμεύσῃ, ὅπως καὶ περὶ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀντικειμένων ἐν μικρογραφίᾳ παριστωμένων καὶ εὐρισκομένων πλησίον ἱερῶν ἢ βωμῶν ἢ ἐντὸς τάφων εὐδεμίαν ἄλλην καλυτέραν ἐρμηνείαν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν. Ἄν δὲ θελήσωμεν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸ εἶδος τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου ἀνάγκη νὰ μὴ παρίδωμεν τὴν λεπτομέρειαν, ὅτι τὸ ἕτερον ἐκ τῶν δύο ὠτων διασφίξει λεπτὸν ἐκ χαλκοῦ ἐπίσης κυλινδρικὸν ἔλασμα διερχόμενον διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ὀπῆς καὶ ὅτι τὸ ἕτερον οὖς, ἂν καὶ κατεστραμμένον νῦν κατὰ τὸ ἀνώτερον ἡμισυ, δεικνύει, ὅτι εἶχεν ὁμοίαν ὀπῆν. Εἶναι πρόδηλον, ὅτι διὰ τῶν ὀπῶν τούτων διερχόμενον τὸ ἔλασμα καὶ ὑψούμενον ὑπὲρ τὸ ἀγγεῖον ἐσχημάτιζε τὴν λαβὴν, ὅπως συμβαίνει εἰς τοὺς κάδους καὶ ἐν γένει τὰ ἀγγεῖα τὰ χρησιμεύοντα πρὸς ἀντλησιν ὕδατος ἀπὸ τῶν φρεάτων. Ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ τούτου μαρτυρεῖ καὶ ἡ μορφή τῶν ὠτων τοῦ ἀγγείου, τὰ ὁποῖα διὰ τὴν στενότητα τῶν ὀπῶν, δι' ὧν μόλις διέρχεται τὸ κυλινδρικὸν ἔλασμα, φαίνονται ὅτι δὲν εἶναι αἱ λαβαὶ τοῦ ἀγγείου, ἀλλὰ μόνον ἐξοχαίτινες χρησιμεύουσαι πρὸς ὑποδοχὴν τῶν καμπτομένων ἀκρῶν τῆς λαβῆς ἀποτελουμένης ἐνταῦθα διὰ τοῦ ἐλάσματος. Ἐξάπαντος ὁ ἡμέτερος τεχνίτης δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ μιμηθῇ ἐν τῇ ἑαυτοῦ μικρογραφίᾳ τὸν γνωστὸν καὶ κοινὸν λέβητα μετὰ τῶν δύο κινητῶν ἢ ἀκινήτων ἢ τὸν λέβητα τὸν

ἐπὶ τῶν τριπόδων μετὰ τῶν χαρακτηριστικῶς κυκλωτέρων ἐπὶ τοῦ χεῖλους προσηλωμένων λαβῶν, διότι ἄλλως ἔδει νὰ παραστήσῃ τὰς ἐπὶ τῶν ὠτων ὀπὰς πολὺ εὐρυτέρας, ὅπως ἔπραξεν ὁ τεχνίτης τῶν ἐξ Ὀλυμπίας τριποδίσκων (ἴδε Furtwängler, *Bronzen* T. XXVII, 536, κ. ἐ.), ὅπου παρὰ τὴν μεγάλην σμικρότητα αἱ λαβαὶ διατηροῦσιν ὡσὸς ὅποτε τὴν ἑαυτῶν μορφήν. Κατὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὡς λέβητος ἀντιτίθεται καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου ἀγγείου σχετικῶς πολὺ ἀνεπτυγμένον χεῖλος ἢ ἂν θὰ ἤθελέ τις νὰ ὀνομάσῃ λαιμόν. Οὐδὲ ἄλλο τι ἀγγεῖον, ὅσον τὸν καλούμενον δῖνον, εἶναι πιθανόν, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα. Διότι ὑπάρχουσι μὲν δῖνοι ἀκριβῶς ὅμοιοι παρουσιάζοντες τὸ αὐτὸ χεῖλος καὶ τὴν αὐτὴν κάτωθεν σφαιρικὴν κοιλίαν, ἀλλ' οὗτοι οὐδέποτε, ὡς γνωστόν, φέρουσιν ὠτα. Τὸ δὲ νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ὄλη παρασκευὴ τῶν ὠτων καὶ τοῦ ἐλάσματος ἐγένετο χάριν τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀναθήματος (πρβλ. Κορινθιακοὺς πίνακας καὶ διάφορα ἀγγεῖα φέροντα ὀπὰς πρὸς ἐξάρτησιν) φαίνεται λίαν ὑπερβολικόν. Διὰ ταῦτα, νομίζω, ἢ δήλωσις τοῦ ἀγγείου ὡς κάδου δύνανται νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλῆς. Ἐπεμείναμεν δὲ εἰς τοῦτο, ἐπειδὴ τοιαύτη μορφή κάδου δὲν εἶναι τι σύνηθες ἐν τοῖς μουσείοις. Ἐν γένει ὁ γνωστὸς τύπος τοῦ διὰ τὸν καθημερινὸν βίον χρησίμου τούτου ἀγγείου εἶναι ὁ μετ' ἐπιπέδου κάτωθεν βάσεως ἢ μετὰ ἰδιαιτέρου ποδός. Ἀμφιβάλλομεν δὲ ἂν, ὅτε ὁ Furtwängler ἐδημοσίευσεν τὰ χαλκᾶ τῆς Ὀλυμπίας καὶ περιέγραφε τὸν ἐκ τῶν βαθυτάτων στρωμάτων τῆς Ἄλτεις προερχόμενον κάδον (*Bronzen* σ. 139) μετὰ σφαιροειδοῦς πῶς βάσεως, ἐγνώριζε καὶ δευτερόν τινα τοιοῦτον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς ἐμὲ ἐρευνήσαντα περὶ τοῦ πράγματος ἐν διαφόροις μουσείοις καὶ καταλόγοις ἔγινε ἀδύνατον νὰ εὕρω ὅμοιον τύπον. Καὶ ὅμως μετὰ τὸ ἡμέτερον ἀγγεῖον δεόν νὰ πιστεῦωμεν, ὅτι τοιοῦτος κάδος ἐξάπαντος ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς μορφῆς αὐτοῦ δύνανται καὶ εἰς λίαν ἀπομακρυσμένην ἱστορίαν νὰ ἀνέρχεται. Τὸ αὐτὸ βεβαιούσιν καὶ τὰ ὀλίγα παραδείγματα, τὰ ὁποῖα δυνάμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀναφέρωμεν. Καὶ πρῶτον μὲν κάδον τοῦ ἐθνικοῦ μουσείου, ὑπ' ἀρ. 10646 τῶν χαλκῶν, ὁμοιότατον πρὸς τὸν ἡμέτερον, τοῦ ὁποίου παραθέτομεν ἀπλοῦν σχεδιάσμα

(Εικ 3). Ὁ κάδος οὗτος, ὕψους 0.14, προέρχεται ἐξ ἀγορᾶς παρ' ἐμπορίου τινος ἀρχαιοτήτων ἐκ Πειραιῶς κατὰ τὸ εὐρετήριο, ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβητήτου γνησιότητος καὶ δὲν παρουσιάζει οὐδὲν περισσώτερον ἢ ὀλιγώτερον ἐξ ὅσων ὁ ἡμέτερος καδίσκος. Ἐπειτα ἀναφέρομεν χαλκοῦν κάδον τοῦ μουσείου τῆς Νεαπόλεως (Piccoli bronzi d. mus. di Napoli. tav. XIV, 14) ἐκ Πομπηίας, ὁμοιον μὲν κατὰ τὰ ἄλλα ἀλλὰ μετὰ κεκοσμημένων ὠτων καὶ τριῶν μικρῶν κομφῶν ποδῶν προσκολληθέντων ἑλως ἐξωτερικῶς ἐπὶ τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου, Αἱ προσθηκαὶ αὗται ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ κάδος ἀπέβη

οὕτω ἀγγεῖον πολυτελείας καὶ δὲν ἐχρησίμευε πλέον πρὸς ἀντλήσιν κοινοῦ ὕδατος ἀλλὰ περιελάμβανε πάντως πολυτιμότερόν τι. Ὅτι δὲ καὶ μέχρι τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ἢ καὶ ἔτι ἀρχαιότερον δύναται νὰ ἀνέρχεται ἡ μορφή αὕτη δὲν δυνάμεθα εἰμὴ ἐμμέσως μόνον νὰ δείξωμεν. Μεταξὺ δηλ. τῶν κυπριακῶν πηλίνων ἀγγείων τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὑπάρχουσι δύο, (ὕψους μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς λαβῆς τὸ ἐν 0.14 ὑπ' ἀρ. 12376 τὸ ἕτερον ἀντίριθμον ὕψ. 0.12) ὧν σχεδιάσματα παραθέτομεν, ἀπομιμούμενα, ὡς νομίζω, κάδους (Εικ. 4, 5). Ἐπὶ τῆς κοιλίας φέρουσιν ὡς κόσμημα



Εἰκὼν 3.

ἐγγάρακτον τεθλασμένην γραμμὴν, καὶ ἀνήκουσι εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχαιοτάτων γνωστῶν ἡμῖν ἀγγείων ἐκ Κύπρου, Τροίας καὶ ἀλλαχόθεν μετ' ἐγγάρακτων γεωμετρικῶν κοσμημάτων<sup>1</sup>.

Μαρτυροῦσι λοιπὸν οἱ κάδοι οὗτοι ὅτι ἐν τῇ μυκηναϊκῇ ἐποχῇ ἢ μᾶλλον ἐν τῇ προμυκηναϊκῇ,

<sup>1</sup> Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως κρίνω καλὸν νὰ σημειώσω, ὅτι δὲν ἀγνοῶ, ὅτι ἀγγεῖα μετ' ἐγγάρακτων γεωμετρικῶν κοσμημάτων κατασκευάζοντο καὶ ἐν πολὺ νεωτέροις χρόνοις ἐν Κύπρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ὅτι νομίζω πιθανώτερον, ὅτι ὅπως ἡ ἐγγάρακτος αὕτη κοσμηματικὴ ὀφείλει τὴν γένεσίν της εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς 6' ἢ καὶ τὴν γ' χιλιετηρίδα π. χ. καὶ οὕτω δέον νὰ χρονολογῆται, μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς ἐνός ἀγγείου, οὕτω δέον καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἀγγείων νὰ χρονολογῶμεν ἐφ' ὧν ἡ κοσμηματικὴ αὕτη ἀσχεῖται.

ὁπόθεν ἔχει κυρίως τὴν ἀρχὴν της ἡ ἐγγάρακτος αὕτη κοσμηματικὴ, ἡ μορφή αὕτη τοῦ κάδου ἦτο ἤδη γνωστὴ. Καὶ πολυπλοκώτεραι μορφαὶ κάδων εὐρέθησαν ἐν Τροίᾳ καὶ ἐκ τῶν βαθυτέρων ἢ ἡ μυκηναϊκῇ πόλις στρωμάτων (ἴδε Troia und Ilion σ. 349), ἀλλ' ἂν δὲν ἠδυνήθην νὰ παραθέσω ἔστω καὶ τινα ὁμοιον πρὸς τὸν ἡμέτερον χαλκοῦν κάδον ἐκ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων τοῦτο ἀποδοτέον ἢ εἰς τύχην τινά, καθ' ἣν δὲν ἀνευρέθησαν εἰσέτι τοιοῦτοι, ἢ διότι οἱ ὑπάρχοντες ποῦ δὲν μοῦ ἔγιναν γνωστοί. Ὁ ἐν Gurob τῆς Αἰγύπτου ἐν τάφῳ τῶν χρόνων Ραμεσσῆ τοῦ Β' μετ' ἄλλων μυκηναϊκῶν καὶ οὐχὶ ἀγγείων εὐρεθεὶς κάδος (ἴδε Pl.

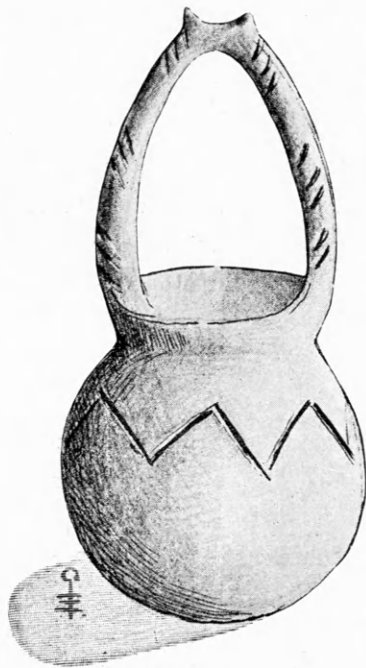


Petrie, Illahun, Kahun. Gurob Pl. XVIII 60),  
 ὁμοιος καθ' ὅλα πρὸς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν δὲν δύνανται  
 ὡς ἀσφαλῶς μυκηναϊκός νὰ θεωρηθῇ. Ἄλλὰ περὶ



Εἰκὼν 4.

μὲν τούτων ἱκανὰ ἔστωσαν τὰ ῥηθέντα, ἂν δὲ ἤδη  
 ζητήσωμεν συμπληροῦντες τὴν περὶ τῆς μορφῆς  
 ταύτης τοῦ κάδου ἐπιχειρηθεῖσαν ἔρευναν νὰ πα-



Εἰκὼν 5.

ρακολουθήσωμεν τὴν ἐν τοῖς νεωτέροις ἑλληνικοῖς  
 καὶ ῥωμαϊκοῖς χρόνοις περαιτέρω αὐτῆς ἐξέλιξιν  
 νομίζομεν, ὅτι ἐφόσον μὲν ὁ κάδος ἐχρησίσμευ

διὰ τὴν στοιχειώδη ἀνάγκην τοῦ ἀντλεῖν καὶ φέ-  
 ρειν ὕδωρ οὐδαμῶς μετεβλήθη ἐπὶ τὸ κομψότερον  
 (πρὸβλ. καὶ σημερινούς κάδους ἐν τῷ συνόλω οὐ-  
 δαμῶς διαφέροντας ἀπὸ τῶν ἀρχαίων), ἀλλ' ὅτε  
 ἐχρησιμοποιεῖτο ἐν ἱεροτελεστίαις ἢ ἐν τῷ κομμω-  
 τηρίῳ, τότε ἔδει ἡ μορφή αὐτοῦ νὰ ἐξελιχθῇ γενο-  
 μένη κομψότερα. Καὶ ὁ μὲν ἀνωτέρω μνημονευ-  
 θείς κάδος ἐκ Πομπηίας προσέλαβε μόνον ἐξωτερι-  
 κὸν κόσμον ἐν ᾧ ἡ κυρία μορφή ἐθεωρήθη ἱκανῶς  
 κομψή. Παρ' ἄλλοις ἐκτὸς τοῦ εὐλόγως μετρια-  
 σθέντος μεγέθους, συνήθως 0,10-0,15 ὕψους, καὶ  
 ἡ κοιλία ἐμηκύνθη καὶ προσέλαβεν ὠσειδῆς σχῆμα,  
 ἄλλοτε δὲ σχεδὸν σχῆμα κώνου ἐν ᾧ καὶ τὸ χεῖ-  
 λος προσέλαβε κομψοτέραν κατατομὴν καὶ τὰ ὦτα  
 καὶ ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια διαφοροτρόπως ἐκοσμήθη-  
 σαν. Μνημονεύω ὡς ἀρχαιότερον ἐκ τῶν εἰς ἐμὲ  
 γενομένων γνωστῶν τὸν ἐν Collection Gréau pl. I  
 ἀπεικονισθέντα, προφανῶς εἰς τὴν ε' π. X. ἑκα-  
 τοντ. ἀνήκοντα διὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ὑπὸ τὰ  
 ὦτα κεφαλῶν τοῦ Ἀχελφύου. Ἐπειτα τὸν ἐν τῷ  
 ἀρχαιολ. μουσεῖῳ τῆς Φλωρεντίας κοσμούμενον  
 καὶ διὰ γλυπτῆς παραστάσεως, τοῦ δ' ἡ γ' αἰῶ-  
 νος, δημοσιευθέντα δὲ ὑπὸ Heydemann. Hall. Win-  
 ckelmannsprogram 1878 σ. 99, π. IV. Τρίτον  
 δὲ τινα δύνανται τις νὰ ἴδῃ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν  
 χαλκῶν τῆς Καρλσρούης (Schuhmacher T. IX,  
 11).

Καὶ ἄλλα τινὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς  
 τοῦ ἡμετέρου καδίσκου ὡς καὶ τῶν ἐκ ταύτης  
 προελθουσῶν νεωτέρων μορφῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ  
 μελέτη ἡμῶν δέον νὰ μὴ ἐκταθῇ πλειότερον εἰς τὸ  
 μερικὸν τοῦτο ζήτημα, παύομεν τὸν περὶ τούτων  
 λόγον καὶ σπεύδομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπιγρα-  
 φῆς. Αὕτη παρίσταται ἐν σ. 143 ὅπως ἀναγινώσκει  
 τις, ἐὰν ἀνατρέψῃ τὸ ἀγγεῖον. Φαίνεται ὅτι ὁ γρά-  
 φας δὲν προεῖδε ἢ δὲν ἐνόμισε ἀναγκαῖον, ὥστε ἡ  
 ἐπιγραφή νὰ ἀναγινώσκειται ὀρθοῦ ἰσταμένου ἢ  
 ἐξαρτωμένου τοῦ ἀγγείου. Ὁ τρόπος τῆς γραφῆς  
 εἶναι, ὡς φαίνεται, ὁ διὰ κρούσεως αἰχμηροῦ τινος  
 ὀργάνου ἀναλόγου πρὸς γλύφανον, ἐπειδὴ παρὰ  
 τὴν βιαίαν κρούσιν φαίνεται καμφθεῖσα ἐνιαχοῦ  
 καὶ ἡ περὶ τὰς γραμμὰς σφαιρικὴ ἐπιφάνεια. Ἐν-  
 τεῦθεν ἀπέβησαν γωνιώδη τὰ γράμματα Ο καὶ Φ,  
 ὅπως τοῦτο συχνάκις παρετηρήθη ἐπὶ ἐπιγραφῶν  
 ἐπικρουσθεισῶν ἐπὶ χαλκοῦ (ἴδε Inschriften aus O-

lympia. Dittenberger κ. τ λ. ἀρ. 30, 27, 28). Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο τὰ γωνιώδη ταῦτα γράμματα χαρακτηριστικὰ τόπου τινὸς οὐδὲ σημαίνουσι μεγάλην ἀρχαιότητα ἢ ἀτομικὴν συνήθειαν (ἴδε καὶ Carapanos. Dodone pl. XXV). Ἄν δὲ ἐκ τοῦ σχήματος τῶν λοιπῶν γραμμάτων ἐπιχειρήσωμεν νὰ εἰσώμεν τὴν χώραν, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ ἐπιγραφή, θὰ εὐρωμεν, ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι οὔτε ἀργεία (πρβλ. ἀργεῖον F) οὔτε κορινθιακὴ (αἱ Κορινθιακαὶ ἐπιγραφαὶ δεικνύουσιν ἡμῖν διὰ τὸ σ ἢ Μ ἢ Σ). Ἐκ παντὸς ἄρα ἄλλου τόπου ἐκ Πελοποννήσου δύναται νὰ προέρχεται, ἀλλ' ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν σπουδαιότερον τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως, ὅπως εἶναι δίκαιον, τότε ἡ ἐπιγραφή ὀείον νὰ εἶναι ἡ ἀρκαδικὴ ἢ λακωνικὴ.

Τὸ πρῶτον θὰ γίνῃ ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν, ὅταν ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ἔχομεν ἀνάθημα εἰς τὸν Ἄλφειόν, τοῦ ὁποῦ ἢ λατρεία ἤτο διαδεδομένη ἐν Ἡλίδι ἐν πρώτοις καὶ εἶτα ἐν Ἀρκαδίᾳ οὐχὶ δὲ καὶ ἐν Λακωνικῇ, καθόσον γνωρίζομεν. Ὡς πρὸς τὸν χρόνον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν 6<sup>ον</sup> π. X. αἰῶνα, ἐπειδὴ αἱ πρὸς τὰ ἀριστερὰ διευθυνομένη ἐπιγραφαὶ δὲν κατέρχονται, ὡς συνήθως πιστεύεται, εἰς νεωτέραν, ἢ ὁ 6<sup>ος</sup> αἰῶν, ἐποχὴν. Καὶ ταῦτα μὲν ὅλως γενικῶς, ἂν δὲ τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ α ἐνταῦθα ἔχη τὴν συνδετικὴν τῶν δύο σκελῶν γραμμὴν οὐχὶ πλαγίαν ἀλλ' ὀριζοντίαν, θέλει μεθ' ἡμῶν συμφωνήσῃ, ὅτι μᾶλλον ἐγγὺς πρὸς τὸ τέλος τοῦ 6<sup>ου</sup> αἰῶνος ἢ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὀείον νὰ κατατάξωμεν τὴν ἐπιγραφήν.

Τί σημαίνει λοιπὸν τὸ αλφιος τοῦτο; Ἄλφιος ὄνομα ἀνδρὸς εἶναι γνωστὸν ἡμῖν ἐκ τοῦ Παυσανίου ὀνομαζόντος οὕτω ἓνα τῶν συντρόφων τοῦ Μενελάου ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Πολυγνώτου ἐν Δελφοῖς (10, 25, 3). Ἄλλ' ἂν τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἔχομεν ἐνταῦθα, τότε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ γράψας δι' οἰανδήποτε αἰτίαν δὲν ἔσχε καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐπιγραφήν, νὰ ὀνομάσῃ δηλ., ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, τὸν θεὸν ἢ ἥρωα, πρὸς ὃν ὁ ὑποτιθέμενος οὗτος θνητὸς Ἄλφιος ἀφιέρωνε τὸ ἀνάθημα. Εἰς τοιαύτην ὁμοίαν λύσιν, εὐκόλον ὅσον καὶ ἀνωφελῆ, δὲν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ καταφύγωμεν. Οὐδὲ ἔχομεν παραδείγματα καθ' ἃ ἐγράφη μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἀναθέσαντος. Ἄλλ' ὅταν ἔχωμεν ἐν μόνον

ὄνομα, τοῦτο εἶναι ἀνάγκη κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέτους χρόνους τοῦλάχιστον νὰ εἶναι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἢ τοῦ ἥρωος, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ἀνάθημα. Συνήθως τότε ἐκφέρεται τὸ ὄνομα κατὰ δοτικὴν ἢ γενικὴν. Καὶ δοτικὴν μὲν δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα (ἢ ἀνάγνωσις Ἀλφιοι, καθ' ἣν ὁ γράψας θὰ παρίστα τὸ ἰῶτα ὅτε μὲν διὰ τοῦ I ὅτε δὲ διὰ τοῦ ἀρχαιοτέρου καὶ σπανίου Z, εἶναι λίαν ἀπίθανος), ἀλλ' ἢ γενικὴ Ἄλφιος ἐκ τοῦ Ἄλφιος εἶναι πιθανή. Οὐχ ἤττον καὶ ἢ ὀνομαστικὴ Ἄλφιος εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ τοῦ ἀργεῖου, ἐπειδὴ ὀλίγα μὲν ὁμοίως ὑπάρχουσι παραδείγματα ἀναθημάτων ἐχόντων ἐπιγεγραμμένον μόνον τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἐκφερόμενον κατ' ὀνομαστικὴν. Ἐπὶ κυμβάλου π.χ. ἐκ Λακωνικῆς ἀναθήματος εἰς τὴν Λιμνάτιδα Ἄρτεμιν ἔχομεν τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ διευθυνομένη ἐπιγραφήν: Λιμνατις (IGA, 50) Ἐπὶ τριποδίσκου ἐκ Λακωνικῆς, ἐπίσης πρὸς τὰ ἀριστερὰ: Ἀπελον (A. de Ridder, Bronzes de la Soc. Arch. 1. 24). Ἐπὶ περικνημῖδος ἐξ Ὀλυμπίας: Ζεὺς Ὀλυμπιος (Archäol Zeitung 1879 σ. 160). Ὡσαύτως εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι τὸ ἐπὶ πρωτοκορινθιακοῦ ληκυθίου τοῦ Λούβρου Ἀπλουν σημαίνει τὸν Ἀπόλλωνα, ὅπως κατὰ τὴν θεσσαλικὴν διάλεκτον ἐκφέρεται τὸ ὄνομα (ἴδε Pottier, Catalogue des vases antiques 2, 469). Τίς ἤτο ὁ νοῦς τῆς ὀνομαστικῆς ταύτης δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν παραδείγματα, ὅπου ἢ πρότασις νὰ εἶναι πλήρης. Δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὸν, ὅτι τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα ἐπιτρέπουσι νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν ἐκδοχὴν Ἄλφιος ὡς ὀνομαστικὴν παρὰ τὴν γενικὴν Ἄλφιος. Ἄλλὰ παρὰ ταῦτα καὶ ακουσίως φέρεται τις εἰς τὴν σκέψιν, μὴ ὁ ἐνταῦθα τιμώμενος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ποτάμιος θεός, οὔτινος ἢ δημοτικότης καὶ ἢ λατρεία μετὰ πολλῶν θαυμασιῶν διηγῆσεων πληροὶ τὰς χώρας, ὅπου ἀνήκει ἢ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή. Ἡ δὲ γραφή Ἄλφιος μετὰ τοῦ EI οὐδὲν σημαίνει κώλυμα, ἐπειδὴ ἐν οὐδεμιᾷ χαρακτηριστικῇ τῶν σχετικῶν χωρῶν ἐπιγραφῇ εὐρήται τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ ἢ τοῦ ποταμίου θεοῦ. Ἐν τῷ ἐξ Ὀλυμπίας ἐπιγράμματι περὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ ἐκ Πελλάνης τῆς νοτίου Ἀρκαδίας Ὀλυμπιονίκου (Dittenberger κ.τ.λ. ἀρ. 174) εὐρήται βεβαίως τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ (ἐπ' Ἄλφειῳ) καὶ ὁ χρόνος τοῦ ἐπιγράμματος δύναται νὰ ἀναβι-

βασθῆ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δ' αἰῶνος π.Χ., ἀλλὰ τὸ ἐπιγράμμα δὲν συνετάχθη ἐν τῇ ἀρκαδικῇ διαλέκτῳ ἀλλ' ἐν τῇ δωρικῇ, ἣτις πανταχοῦ εἶχεν εἰσαχθῆ τότε ὡς φιλολογικῇ γλῶσσᾳ. Ἄλλη δὲ τις ἐπιγραφή ἐξ Ὀλυμπίας ἐπίσης ἀναφέρειουσα τὸν Ἀλφειὸν (Dittenberger ἀρ. 225) ἀνήκει εἰς τοὺς μ.Χ. χρόνους καὶ οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχη σημασίαν. Προσέτι τὰ χειρόγραφα ἔχουσιν Ἀλφειός ἢ Ἀλφεός, ἀλλὰ τί ταῦτα πάντα ἐμποδίζουσιν νὰ δεχθῶμεν διαλεκτικὸν τύπον μετὰ τοῦ -ιος ἐπιχώριον ἐν Ἀρκαδίᾳ, Ἡλιδί ἢ καὶ ἀλλαχοῦ; Ὅχι μόνον οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἐμποδίζει, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ τι τὸ ὁποῖον ἀντικρὺς συνιστᾷ τὸν διαλεκτικὸν τύπον Ἀλφειός. Τοῦτο εἶναι ἀρχαία ἠλειακὴ ἐπιγραφή τοῦ ε' αἰῶνος (Dittenberger κ.τ.λ. ἀρ. 18), ὅπου προκειμένου περὶ μισθώσεως ἀγροῦ τινος ὀρίζεται, ἵνα τὸ μίσθωμα ἀποδίδεται Ἀλφειῶ μηνόρ. Ἐχομεν δηλ. ἐν Ἡλιδί μῆνα Ἀλφειῶν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πιθανώτατον, ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀλφειοῦ τοῦ ποταμίου θεοῦ. Ἐπειδὴ ὁ ἐκτεταμένος οὗτος τύπος -ιοιος προϋποθέτει λέξιν καταλήγουσαν εἰς -ιος ἐπομένως Ἀλφιος. Εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι παρὰ τῷ Ἀλφιος τοῦτω οἱ ὀνομάσαντες τὸν μῆνα Ἡλίοιο δὲν ἀνελογίσθησαν τὸν παρ' αὐτοῖς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐξίσου πρὸς τοὺς 12 θεοὺς τιμώμενον ποτάμιον θεόν. Τούτου τεθέντος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξεφέρετο Ἀλφειός ὁ ποταμὸς παρὰ τοῖς Ἡλείοις, διότι τότε ὁ μῆν θὰ ἐσχηματίζετο ἢ Ἀλφειοῖος ἢ Ἀλφειοῖς. Ὁ δὲ σχηματισμὸς ὀνομάτων μηνῶν ἐξ ὀνομάτων θεῶν ἢ ἡρώων δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες. Ἐν Ἡλιδί π.χ. ἔχομεν μῆνα Ἀπολλώνιον, Ἡραῖον, Ἡρακλεῖον ἐκ Δελφῶν, Δαμάτριον Ἐρμαῖον ἐκ Βοιωτίας, Ἀρτεμῖτιον Ἰακίνθιον ἐκ Σπάρτης καὶ πολλὰ ἄλλα (ἴδε S. Reinach, *Traité d' epigraphie greque* σ. 484 κ.έ.). Οὕτως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς σχεδὸν βέβαιον, ὅτι ὁ ποταμὸς ὅπως καὶ ὁ ποτάμιος θεὸς ἐξεφέρετο παρὰ τοῖς Ἡλείοις μετὰ τοῦ Ι καὶ οὐχὶ μετὰ τοῦ ΕΙ. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐπὶ τοῦ καδίσκου Ἀλφιος φαίνεται ὅτι ὀνομάζει τὸν αὐτὸν ποτάμιον θεὸν ἐν Τεγεάτιδι. Αἱ δύο λοιπὸν αὐταὶ καὶ καθ' ἑαυτὰς πιθαναὶ γινῶμαι παραβαλλόμεναι καὶ ἀμοιβαίως στηρίζονται καὶ εἰς μείζονα πιθανότητα ἐξαιρονται. Ἄν δέ τις ἐρωτήσῃ τί εἶναι τὸ πιθανώτερον, ὅτι ἔχομεν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, Ἀλφιν ἢ Ἀλφειόν, θὰ προετίμων τὸ δεύτερον, ἂν μὴ δι' ἄλλο τι, διὰ τὸν λόγον ὅτι τιθεμένου, ὅτι οἱ

Ἀρκαδες ὀνόμαζον τὸν Ἀλφειὸν Ἀλφιν, ἔδει νὰ μνημονευθῆ τοῦτο ὑπὸ τινος τῶν συγγραφέων ἰδίως τῶν γραμματικῶν ἢ λεξικογράφων, ὡς ἱκανῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς παραδόσεως διαφέρων. Ὑπολείπεται νῦν νὰ ζητήσωμεν ἐρμηνείαν τοῦ διαλεκτικοῦ τούτου τύπου μετὰ τοῦ ι τοῦ ἀντιτιθεμένου πρὸς τὸν κοινῶς παραδεδομένον μετ' ει. Εἶνε δυνατὸν τὴν αὐτὴν λέξιν τινὲς μὲν τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐξέφερον μετὰ τοῦ ειὸς ἄλλοι δὲ μετὰ τοῦ ιοῦ; Περὶ τούτου ἔσχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ τύχωμεν ἀπαντήσεως ἐκ μέρους τοῦ παρ' ἡμῖν τὰ γλωσσικὰ ἀκριβοῦντος Καθηγητοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ἣτις ἔχει ἐπὶ λέξει ὡς ἐξῆς: «Ὁ τύπος Ἀλφειός ὁ πιστούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡλείου Ἀλφειῶ μηνόρ παρὰ τὸν συνήθη Ἀλφειός Ἀλφεός ὀφείλει κατ' ἐμὴν γνώμην νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ ἐπίθετα εἰς -ειος καὶ -ιος» πρὸβλ. λιθίας στάλλας ἐκ Θεσσαλίας, ἀργύριος, βόϊος φοινίκιος παρ' Ἐπιχάρμῳ, δένδριον, χρύσιος, χάλκιος, πορφυρίαν, κυνίασι, φλέγιος, σιδαρίῳ ἐκ Λέσθου παρὰ τὰ συνήθη χρύσειος ἀργύρειος κλπ., ὅπως ἤδη ὁ F Solmsen ἐν *Periodicw Kuhn* Τόμ. ΑΒ' σελ. 551-3 ἐδίδαξεν. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἐκ θέματος ἀλφ- ἐσχηματίσθη διὰ τῆς καταλήξεως -ειος ἐπίθετον, ὅπερ μεταπτωτικῶς ἀπέβαλεν ἐν τῇ κλίσει τὸ ε καὶ κατὰ μικρὸν ἐν ταύτῃ μὲν τῇ διαλέκτῳ κατίσχυσεν ὁ εἰς -ειος ἐν ἄλλῃ δὲ ὁ εἰς -ιος τύπος». Ἡ ἐρμηνεία αὕτη ἀρκεῖ ἡμῖν τελείως καὶ προφυλάσσει εὐεργετικῶς ἀπὸ πάσης ἐσφαλμένης ἐπιχειρήσεως.

Ἐν τέλει ἂς ἰδῶμεν ἂν τὸ ἀναθημάτιον τοῦτο τοῦ Ἀλφειοῦ δύναται νὰ ἔχη καὶ σημασίαν τινὰ διὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ τόπου, ὅπου εὕρεθη. Εἶναι γνωστὸν δηλ. τὸ ζήτημα, ἂν ὁ χεῖμαρρος Σαρανταπόταμος ὁ πηγάζων ἀνατολικῶς τοῦ χωρίου Βούρβουρα καὶ ἐν τῇ τεγεατικῇ πεδιάδι ἐντὸς καταβόθρας παρὰ τὴν Μπερτζοβᾶν καταπινόμενος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς Ἀλφειός ἢ οὐχί. Περὶ τοῦ ζητήματος διέλαβε τελευταῖος ὁ Loring, ἐν *Journal of Hell St.* σελ. 68 κ.έ., διὸ καὶ παραλείποντες τὴν λοιπὴν βιβλιογραφίαν μετ' αὐτοῦ θέλομεν ἀσχοληθῆ δι' ὀλίγων.

Ὁ Loring νομίζει, ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία εἶναι ἐν σφάλμα τοῦ Πausanίου ἀφηγουμένου (8, 20, 3), ὅτι ὄρια τῆς Τεγεατιδος καὶ Λακωνικῆς εἶνε ὁ ποταμὸς Ἀλφειός καὶ ὅτι οὗτος εἰσβάλλων εἰς τὸ

τεγεατικὸν πεδῖον καταπίνεται, ἵνα ἀναφανῆ ἐν Ἀσείᾳ καὶ εἶτα πάλιν τὰ αὐτὰ ἐπαναλάβῃ περαιτέρω. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ὁ ῥοῦς τοῦ νῦν Σαρανταποτάμου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐτρέπετό ποτε πρὸς δυσμὰς τῆς Τεγέας, ἵνα διευθυνθῆ ὑπογειῶς πρὸς τὴν Ἀσείαν, καθόσον τὸ πρὸς δυσμὰς μέρος τῆς πεδιάδος εἶναι ὑψηλότερον τοῦ μεσαιῦ καὶ ἀνατολικῦ, ὅπου ῥέει νῦν ὁ Σαραντ. Ἐπομένως, συμπεραίνει ὁ Loring ἀδύνατον εἶναι, ἐφ' ὅσον ὁ Σαραντ. ὤφειλε καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸν πρὸς ἀνατολὰς ῥοῦν αὐτοῦ νὰ τηρήσῃ, νὰ ἐθεώρουν τοῦτον οἱ ἀρχαῖοι ὡς Ἀλφειόν. Ἄλλ' ἐν πρώτοις δὲν εἶναι μόνος ὁ Πausanias, ὅστις σαφῶς ὑποδεικνύει τὸν Σαρ. ὡς Ἀλφειόν. Καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ, Ἑλλην. ζητημ. 5, ἀναφέρεται, ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι καὶ Τεγεᾶται συνδιαλλαγέντες ἀνέστησαν ἐπ' Ἀλφειῶ κοινὴν περὶ εἰρήνης στήλην (ἴδε καὶ Ἀθηνᾶν 1902, σελ. 18). Εὐρίσκομεν εὐλογον ὅτι Ἀλφειός ἐνταῦθα εἶναι ὁ μνημονευθεὶς χεῖμαρρος ὡς ἀποτελῶν τὸ φυσικώτατον ὄριον μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν καὶ διότι φυσικὸν εἶναι μετὰ τὴν εἰρήνην ἢ κοινὴν περὶ τῶν ὄρων ταύτης στήλη νὰ ἐστάθῃ ἐπὶ τῶν συνόρων. <sup>1</sup>

Ἡ δὲ μαρτυρία τοῦ ἡμετέρου ἀναθήματος περὶ λατρείας τοῦ Ἀλφειοῦ ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Σαραντ. δὲν στερεῖται σημασίας τινός ὡς πρὸς τὸ ζήτημα, πῶς ὠνομάζετο ὁ χεῖμαρρος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ἄν

<sup>1</sup> Παρὰ ταῦτα ὁμολογητέον, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντεῖπωμεν, ἂν τις ἐκλάβῃ τὸ ἐπ' Ἀλφειῶ ὡς σημαῖνον τὸ ἐν Ὀλυμπία ἱερόν, διότι καὶ τοῦτο εἶναι ἐπίσης δυνατόν.

καὶ δύναται τις νὰ ἀντιτάξῃ, ὅτι ὁ Ἀλφειός ἔχων λίαν διαδεδομένην λατρείαν ἐν Ἡλίδι καὶ Ἀρκαδίᾳ (ἴδε Pauly-Wissowa, Realenc.) ἠδύνατο νὰ λατρεύεται ἐν ταῖς ῥηθείσαις τούλάχιστον χώραις παρὰ πάντα ῥύακα ἔχοντα ἢ μὴ σχέσιν πρὸς τὸν ῥοῦν αὐτὸν τοῦ Ἀλφειοῦ. Μάλιστα. Ἄλλ' οὐδαμῶς τότε πρέπει νὰ ἀπορῶμεν, διὰ τὸ Πausanias ὀνομάζει τὸν νῦν Σαρ. Ἀλφειόν, ἐν ᾧ οὗτος καταπίνεται ἀνατολικῶς καὶ οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὰ πρὸς δυσμὰς ῥέοντα ὕδατα τοῦ Ἀλφειοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι νομίζω δὲν ἐχρειάσθησαν διὰ πειραμάτων καὶ καταμετρήσεων νὰ ἀποδείξωσι πρῶτον, ὅτι τὰ καταπινόμενα καὶ ἀναφαινόμενα ταῦτα ὕδατα ἀνήκουσιν εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ῥοῦν καὶ οὕτως εἶτα νὰ προβῶσι εἰς τὴν ὀρθὴν ὀνοματοθεσίαν. Ἄπαξ πιστευθέντος, ὅτι ὁ Ἀλφειός καταπίνεται πρὸς τὸν ἄναφαινεταί κατωτέρω, δὲν ἦτο δύσκολον μετὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς λατρείας τοῦ ποταμίου θεοῦ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ τῇ θέᾳ ἐνὸς οἰουδήποτε καταπινομένου ῥύακος νὰ πιστευθῆ, ὅτι οὗτος εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θαυματοποιὸς ποταμὸς ἐπαναλαμβάνων καὶ ἐνταῦθα τὴν γνωστὴν συνήθειάν του. Διὰ ταῦτα πιστεύομεν, ὅτι ὁ χεῖμαρρος Σαρ. ἠδύνατο ἄριστα νὰ καλεῖται Ἀλφειός ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἔστω καὶ ἂν εἶχε τὸ πάλαι τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν σημερινὴν διεύθυνσιν.

<sup>1</sup> Ἐν Ἀθήναις. Νοέμβριος 1904.

Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ.



## ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΛΥΚΑΙΟΥ

### Βωμός καὶ τέμενος Λυκαίου Διός.

Ἀπὸ τοῦ 1902 ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπεφάσισεν νὰ ἐρευνήσῃ καὶ ἀνασκάψῃ τοὺς ἐν Φιγαλείᾳ καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ΝΑ Ἀρκαδίαν ἀρχαιολογικοὺς τόπους, ἀνέθηκε δ' εἰς ἐμὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν τούτων.

Ἐκτοτε ἐπεχείρησα ἀνασκαφὰς ἐν Λυκοσούρᾳ, Λυκαίῳ καὶ τοῖς πλησίον τούτου τόποις<sup>1</sup>. Κατὰ τὸ λῆγον ἔτος ἀνέσκαψα καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ἐν τε τῷ ἵπποδρόμῳ καὶ ἐν τῷ βωμῷ καὶ τῷ τεμένει τοῦ Λυκαίου Διός, ἐπειδὴ δὲ τῶν τελευταίων τούτων ἡ ἀνασκαφὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λήξασα θὰ ἐκθέσω ἐν τοῖς ἐπομένοις τὰ κατ' αὐτήν.

Ὁ βωμός καὶ τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου Διός ἐλογίζοντο μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ τῶν μάλιστα σεβασμιῶν ἱερῶν τῶν Ἀρκαδῶν τὴν φήμην αὐτῶν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους πρὸ πάντων χρόνους ὀφείλουσι κυρίως εἰς τὰς ἀνθρωποθυσίας, τὰς τελουμένας πρὸς λατρείαν τοῦ Διός ἐν αὐτοῖς, καὶ εἰς ἄλλας τινὰς κοινολογουμένας περὶ αὐτῶν ὑπερφυσικὰς ιδιότητας<sup>2</sup>.

Τὰ σχετικὰ πρὸς ταῦτα χωρία τῶν ἀρχαίων συνέλεξεν ὁ Immerwahr<sup>3</sup>. Ἐνταῦθα ἀποσπῶμεν ἐκ τοῦ πλήθους τούτων μόνον ὅσα δύνανται νὰ παράσχωσιν ἰδέαν περὶ τῆς τοπογραφίας καὶ τῆς μορφῆς τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ τεμένους τοῦ Λυκαίου Διός, καὶ νὰ σχετισθῶσιν ὅπωςδὴποτε πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν ἡμῶν.

1) Πaus. VIII, 38, 7. Ἔστι δ' ἐν τῇ ἄκρᾳ τῇ

<sup>1</sup> Πρακτικά 1902 σελ. 72-77.

<sup>2</sup> Πausανίου VIII, 38, 6-8. Ἴδε τελευταῖον Daremberg, Saglio σελ. 1432 ἐν ἄρθρῳ Lykaia (Fougères) μετὰ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας (αὐτόθι σημ. 10).

<sup>3</sup> Immerwahr Die Kulte und Mythen Arkadiens.

ἀνωτάτῳ τοῦ ὄρους (τοῦ Λυκαίου δηλαδὴ) γῆς χῶμα, Διὸς τοῦ Λυκαίου βωμός, καὶ ἡ Πελοπόννησος τὰ πολλὰ ἐστὶν ἀπ' αὐτοῦ σύνοπτος· πρὸ δὲ τοῦ βωμοῦ κίονες δύο ὡς ἐπὶ ἀνίσχοντα ἐστήκασιν ἡλίον, αἰετοὶ δὲ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίχρυσοι τὰ γε ἔτι παλαιότερα ἐπεποίηρτο· ἐπὶ τούτου τοῦ βωμοῦ τῷ Λυκαίῳ Διὶ θύουσιν ἐν ἀπορρήτῳ·

2) Πaus. VIII, 38, 6. Τὸ δὲ ὄρος παρέχεται τὸ Λύκαιον καὶ ἄλλα ἐς θαῦμα καὶ μάλιστα τόδε. τέμενός ἐστιν ἐν αὐτῷ Λυκαίου Διός, ἔσσοδος δὲ οὐκ ἐστὶν ἐς αὐτὸ ἀνθρώποις· ὑπεριδόντα δὲ τοῦ νόμου καὶ ἐσελθόντα . . .

3) Πaus. VIII, 38, 6. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὸ τέμενος θηρίου καταφύγοντος οὐκ ἐθέλει οἱ συνεσπίπτειν ὁ κνηγέτης,

4) Πολυβ. IV, 33. Οἱ γὰρ Μεσσηνιοὶ πρὸς ἄλλοις πολλοῖς καὶ παρὰ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Λυκαίου βωμόν ἀνέθεσαν στήλην ἐν τοῖς κατ' Ἀριστομένην καιροῖς . . .

5) Πaus. IV, 22, 7. Τὸν δὲ Ἀριστοκράτην οἱ Ἀρκαδὲς καταλιθώσαντες τὸν μὲν τῶν ὄρων ἐκτὸς ἐκβάλλουσιν ἄταγον, στήλην δὲ ἀνέθεσαν ἐς τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου<sup>1</sup>. . .

6) Θουκ. V, 16, 3. Χρόνῳ δὲ προτρέψας τοὺς Λακεδαιμονίους φεύγοντα αὐτὸν εἰς τὸ Λύκαιον διὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ποτε μετὰ δώρων δοκήσεως ἀναχώρησιν καὶ ἡμῖσιν τῆς οἰκίας τοῦ ἱεροῦ τότε τοῦ Διὸς οἰκοῦντα (τὸν Πλειστονάκτα) . . .

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων συνάγεται, ὅτι ἐπὶ τῆς (κατὰ Πausανίαν) ὑψηλοτάτης κορυφῆς τοῦ Λυκαίου ὄρους ὑπῆρχε βωμός τοῦ Λυκαίου Διός, κατεσκευασμένος ὡς χῶμα γῆς, δηλαδὴ ὁμοίος πρὸς μέγαν σωρὸν χώματος ἢ πρὸς τύμβον<sup>2</sup>. Ἐμπρο-

<sup>1</sup> Ἴδε περὶ τῶν χρόνων τῆς ἀναθέσεως τῆς στήλης Pauly-Wissowa ἐν λ. Ἀριστοκράτης (Hiller von Gaertringen).

<sup>2</sup> Περὶ Mit. 1901 σελ. 152 (Sam Wide).

σθεν τοῦ βωμοῦ τούτου πρὸς ἀνατολὰς περίπου, εὐρίσκοντο δύο κίονες, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὁποίων, εἰς παλαιότερους τουλάχιστον χρόνους ὑπῆρχον ἐπίχρυστοι ἀετοί <sup>1</sup>.

Ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ὄρους ἀμέσως παρὰ τὸν βωμὸν ὑπῆρχε καὶ τέμενος τοῦ Λυκαίου Διός, δηλαδὴ χωρὸς περιωρισμένος, ἀφιερωμένος εἰς τὸν Δία. Ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἔκειντο πλησίον ἀλλήλων ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων 4 καὶ 5, ἐν οἷς παρὰ μὲν τῷ Πολυβίῳ (4) ἡ στήλη τῶν Μεσσηνίων ἀνατίθεται παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Λυκαίου Διός, παρὰ δὲ τῷ Παυσανίῳ (5) εἰς τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου. Ἡ εἰσόδος εἰς τὸ τέμενος ἀπηγορεύετο ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀλλ' εἰς τὸ ἄβυθον δὲν περιλαμβάνεται ὁ βωμός, διότι ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἀνήρχοντο, ὡς φαίνεται, μόνον οἱ ἱερεῖς, ἀλλ' ἀνήλθεν ἴσως καὶ ὁ Παυσανίας, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἔγραφεν, ὅτι ἦτο ἀπ' αὐτοῦ σύνοπτος ἡ Πελοπόννησος.

Τὸ τέμενος μετὰ τοῦ βωμοῦ ἀπετέλουν τὸ ἱερόν τοῦ Λυκαίου Διός <sup>2</sup>. Ἐν τούτῳ, ὅπως ἐν παντὶ σπουδαίῳ Ἑλληνικῷ ἱερῷ ἀνατίθενται πολυτίμα ἀφιερῶματα καὶ ἀναμνηστικὰ στήλαι.

Τὸ τέμενος δὲν εἶνε κλειστὸν διὰ θύρας, οὔτε ἔχει ὑψηλὸν περίβολον, διότι δύνανται νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτὸ καὶ ἄνθρωποι καὶ θηρία, μολονότι ἀπηγόρευε τοῦτο αὐστηρότατα καὶ ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν ποινῶν ὁ ἱερός νόμος.

Πλησίον τοῦ ἱεροῦ πιθανῶς, ὑπῆρχεν οἰκία ἴσως πρὸς κατοικίαν τοῦ ἱερέως καὶ ἐναπόθεσιν τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ τῶν πολυτίμων ἀφιερωμάτων, ἀρκετὰ εὐρύχωρος, ὥστε νὰ δύναται νὰ παραχωρηθῆται τὸ ἡμισυ ταύτης εἰς κατοικίαν ξένων, εἰς ταύτην ὡς εἰς ἄσυλον καταφευγόντων.

Ὁ Bérard <sup>3</sup> θέλων νὰ προσαρμόσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυκαίου εἰς τὰς ἰδέας αὐτοῦ περὶ τῆς Φοινικικῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκεῖθεν προελεύ-

<sup>1</sup> Ἐπίχρυστα ἐξ Ὀλυμπίας ἴδε ἐν Furtwangler Bronzefunde σελ. 102. Περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ χωρίου τοῦ Παυσανίου πρὸς B. Fougières ἔ. ἀ. 1432 Ne 13.

<sup>2</sup> Στράβ. VIII, 388. *Λυκαίου Διός ἱερόν κατὰ τὸ Λύκαιον ὄρος*. Σχολ. Εὐρ. Ὁρ. 1647 ὅς τὸ τοῦ Λυκαίου Διός ἱερόν εἶσατο ἐν Παρρασίῃ. Σχολ. Διον. Περιηγ. 415 ἐν ᾧ τὸ τοῦ Λυκαίου Διός ἱερόν εἰς τὰς κοινὰς εἰσόδους εἶσαν. Ἡσίοδος παρὰ Ἑρατ. Καταστ. εἰς τὸ τοῦ Διός ἄβυθον ἱερόν. Πλάτ. Δημοκρ. 565d τὸ τοῦ Διός τοῦ Λυκαίου ἱερόν ἐν χωρίῳ πραγματευομένῳ περὶ ἀνθρωποθυσιῶν ἐπομένως περὶ τοῦ βωμοῦ.

<sup>3</sup> De l'origine des cultes areadiens σελ. 67 καὶ 68.

σεως τοῦ ἐν τῷ Λυκαίῳ λατρευομένου Διός, ἐζήτησε δι' εὐφυῶν μὲν καὶ σοφῶν ἀλλὰ καὶ ὄλως ἀυθαιρέτων συνδυασμῶν νὰ παραστήσῃ ἐπὶ τὸ φανταστικώτερον τὴν ἀπλήν ταύτην εἰκόνα μιᾶς τῶν οὐχὶ ἀσυνήθων μορφῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἱερῶν, ὅσα ἀποτελοῦνται μόνον ἐκ τεμένους μετὰ βωμοῦ <sup>1</sup>. Κατ' αὐτὸν τὸ ἱερόν τοῦ Λυκαίου Διός ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλης περιπεφραγμένης αὐλῆς, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑπῆρχε μικρὸς σηκός (tabernacle) φοινικικὸς ἔχων ἔμπροσθεν δύο στήλας (κίονας) καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοὺς δύο ἀετούς <sup>2</sup>.

Αἱ ἀνασκαφαὶ ἡμῶν ἀπέδειξαν τελείως τὸ ἀβάσιμον τῶν θεωριῶν τούτου, αἵτινες καὶ ἄλλως πολὺ ὀλίγους εὔρον ὁπαδούς, παρέσχον δ' ἡμῖν δεδομένα ἀσφαλῆ νὰ ἀναπαραστήσωμεν τὸ ἱερόν τοῦ Λυκαίου Διός συμφώνως πρὸς τὴν εἰκόνα, ἣν διεγράψαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Ἡ κορυφή τοῦ Λυκαίου, ἐφ' ἧς ὑπάρχει ὁ βωμὸς τοῦ Διός, βλεπομένη ἀπὸ τῆς πεδιάδος τῆς Μεγαλοπόλεως ἢ ἐξ οἰουδήποτε ἄλλου ἀπομακρυσμένου σημείου, φαίνεται ὡς ὑπερμεγέθους τύμβος ἐξέχων ἐπὶ τοῦ ἄκρου μικροῦ ὄροπεδίου. Τὸ σχῆμα αὐτῆς φαίνεται τελείως ἡμισφαιρικόν, τὸ δ' ἀποτελοῦν ταύτην μαστοειδὲς ὕψωμα χωρίζεται τόσον ἀμέσως καὶ ἀποτόμως ἀπὸ τοῦ παρακειμένου μικροῦ ὄροπεδίου, ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μάλιστα τοῦ χωρίου τοῦ Παυσανίου, ὅτι εἶνε ὄλον τεχνητὸν κατασκευάσμα, αὐτὸ τὸ χῶμα γῆς τοῦ Παυσανίου.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω, καὶ ὁ ἀνερχόμενος ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ἀναγνωρίζει, ὅτι ἡ μακρόθεν ὡς τύμβος φαινομένη κορυφή εἶνε ἡ ἄκρα κολοσσαίου ὑψώματος, ὁμοίου πρὸς τὰ πολλὰ ἄλλα ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ Λύκαιον, ἧτις τεμονομένη κατὰ τὴν ΝΑ αὐτῆς πλευρὰν ὑπὸ μικροῦ ὄροπεδίου προβάλλει μακρόθεν ὡς μεμονωμένον τεχνητὸν ὕψωμα (πίν. 7, 1 καὶ 2).

Ἡ βραχυτέρα ὁδὸς διὰ νὰ ἀνέλθῃ τις εἰς τὸ Λύκαιον εἶνε καὶ σήμερον ἀκόμη ἢ διὰ τῆς πρὸς τὴν Καρύταιναν πλευρᾶς τοῦ ὄρους. Ἀπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Καρυταίνης - Ἀνδριτσαίνης ἑκατοντάδας τινὰς μέτρων ἐντεῦθεν τῆς μεγάλης γεφύρας τοῦ

<sup>1</sup> Ἴδε P. Stengel die Griech. Kultusalt σελ. 18.

<sup>2</sup> Πρὸς B. Bérard ἔ. ἀ. σελ. 90 εἰς.

Αλφειοῦ ἀρχεται ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ διὰ τινος ὑποφερτῆς ἀτραποῦ ἢ ἀνάβασις.

Ἡ ὁδὸς μέχρι τοῦ ἵπποδρόμου τοῦ Λυκαίου (1 ὥρ. 45 λεπ. περίπου) δὲν ἠλλαξε διόλου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ross <sup>1</sup>, μόνον ἐκεῖθεν ἢ ἀνάβασις ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου δὲν γίνεται πλέον διὰ τῆς δεξιόθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ χαράδρας, ὡς ἀναφέρει ὁ Ross, ἀλλὰ διὰ τινος προσιτῆς καὶ εἰς ὑποζύγια ἀτραποῦ, ἀρχομένης ὀλίγα λεπτὰ νοτιώτερον τῆς κοιλάδος τοῦ ἵπποδρόμου καὶ κατασκευασθείσης ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Καρυῶν δι' ἀγροτικὰς αὐτῶν ἀνάγκας καὶ διὰ τὴν μετάβασιν αὐτῶν εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ Ἁγίου Ἡλίου (20 Ἰουλίου).

Σήμερον ὅμως ὁ θέλων νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν κορυφὴν τοῦ Λυκαίου εἶνε προτιμότερον νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην πρὸς τὴν τῆς Λυκοσοῦρας. Ἐκκινῶν τις ἐκ Λυκοσοῦρας φθάνει μετὰ ἵππασίαν 1 ὥρ. καὶ 45 λεπ. ἐπὶ ὁδοῦ οὐχὶ καθ' ὑπερβολὴν δυσκόλου διὰ ῥωμαντικῶν τοπειῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ πυκνὴν σκιὰν καστανεῶν καὶ ὄρουων, παρερχόμενος μετὰ 1 ὥραν περίπου τὸ καταπράσινον χωρίον Γραμποβοῦ <sup>2</sup>, εἰς τὸ ὀροσερώτατον καὶ ὑπὸ πέντε μεγάλων πηγῶν ποτιζόμενον χωρίον τῶν Καρυῶν (Ἀπάνω Καρυὲς ἢ Καρυά). Πελώρια καὶ ὠραιότατα καρυαί, ὧν μέγας ἀριθμὸς ὑπάρχει ἐν τῷ χωρίῳ δικαιολογοῦσι τὴν ὀνομασίαν τούτου.

Ἀφοῦ διέλθωμεν τὰς Καρυὰς, τρεπόμεθα πλη-

<sup>1</sup> L. Ross-Reisen und Reiserouten σ. 91.

<sup>2</sup> Πρὸς Β τοῦ χωρίου Γραμποβοῦ ὑψοῦται μεμονωμένος λόφος ἀπολήγων εἰς πολὺ ὄξεια κορυφὴν, ὅστις καλεῖται «στὸν ψηλὸν Ἀη Γιώργη ἢ τῆς Ὠρηῆς τὸ Κάστρο». Ἐπὶ τούτου σώζονται ἀξιόλογα λείψανα Φραγκικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ φρουρίου. Ὁ Ross μνημονεύει ἔ. ἀ σελ. 91 τὸν λόφον τούτον λέγει ὅτι ὀνομάζεται Μποδόερκου, ἀλλ' οὕτω ὀνομάζεται μόνον μία πηγὴ εὐρισκομένη κατὰ τὴν ΝΔ ὑπώρειαν τοῦ λόφου, ἣτις συνδέεται κατὰ τὸ λέγειν τῶν χωρικῶν δι' ὑπογείου ὁδοῦ μετὰ τοῦ φρουρίου. Ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ἀνατ. πλαγίου τοῦ λφου τούτου σώζονται πολλὰ ἑρείπια μεσαιωνικῶν οἰκημάτων, καὶ χαμηλότερον τούτων ἐν θέσει «Τροκάλυδο» ἐν τῷ κτήματι Φ. Τζάκα ἐκ Κουρουνοῦ λείψανα ἀρχαίου κτιρίου Ἰώως ναοῦ. Δεξιώτερον τοῦ λόφου τούτου ὑπάρχει ἄλλος πολὺ χαμηλότερος ὅστις καλεῖται Διακὸς (ἡλιακός). Παρὰ τούτον ἔκειτο ἡ ἀρχαία Κρητέα, (Πaus. VIII, 38, 2) ἣς σώζονται πολλὰ λείψανα τοῦ τείχους ἀριστερόθεν (ὡς πρὸς τὸν εὐρισκόμενον ἐν Λυκοσοῦρᾳ) τοῦ ναοῦ τοῦ Παρρασίου Ἀπόλλωνος, τοῦ ὁποῦ τὴν θέσιν ἀνεκάλυψα διὰ μικρᾶς σκαφῆς παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ Διακοῦ, ἔνθα σήμερον κεῖται τὸ μικρὸν ἐκκλησίδιον Ἀη Γιάννης στὰ Μάρμαρα (ἴδ. Πρακτικὰ 1903). Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης μετεφέρθησαν εἰς Καρύταιναν πλείστα μάρμαρα, μετὰ τούτων δ' Ἰώως καὶ ἡ μνημονεύουσα τὸ Πύτιον, δηλαδὴ αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ Παρρασίου Ἀπόλλωνος Ἐπιγραφή CIG 1534 (Curtius Pelop. I 338 Ann.).

σίον κρήνης (τοῦ Βοεβόδα), εὐρισκουμένης κατὰ τὸ τέλος τοῦ χωρίου, ἀριστερὰ ἐπὶ τὴν ἀνωπερικὴν ὁδὸν τὴν ἀγροσάν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Μετ' ὀλίγα λεπτὰ συναντῶμεν καὶ ἑτέραν ἀφθονωτάτην κρήνην (Κερασιά). ἣτις βεβαίως δὲν εἶνε ἡ ἀρχαία Ἀγνὼ ὡς φαίνεται θέλων νὰ δεχθῆ ὁ Ross, καὶ μικρὸν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἀφοῦ δ' ἀνέλθωμεν ἀκόμη ἀρκετὴν ὥραν φθάνομεν μετὰ τινος καμπᾶς τῆς ὁδοῦ, σχηματιζομένης ὡς ἐκ τῶν παρεμπιπτουσῶν χαράδρων, εἰς τὴν μικρὰν ἀτραπόν, δι' ἣς ὡς εἶπομεν ἤδη ἀνωτέρω, ἀνερχόμεθα εἰς τὴν κορυφὴν.

Καθ' ὅσον τὸ διάστημα τῆς ἀπὸ Καρυῶν ὁδοῦ ἢ θεὰ πρὸς τὰ χαμηλότερα τοπεῖα τοῦ Λυκαίου καὶ τὴν πεδιάδα τῆς Μεγαλοπόλεως εἶνε θαυμασία.

Ἡ ἀτραπὸς φέρει ἐν μέρει διὰ μέσου μικρῶν ἀγρῶν καὶ ἐν μέρει διὰ τινος χαράδρας πρὸς τὴν κορυφὴν. Ἡ ἀπόστασις τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Καρυῶν μέχρι τῆς κορυφῆς εἶνε περίπου  $\frac{3}{4}$  τῆς ὥρας. Οἱ τόποι δι' ὧν αὕτη διέρχεται, οἵτινες εἰς παλαιότερους χρόνους θὰ ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ πυκνοτάτων δασῶν, νῦν εἶνε σχεδὸν τελείως ἀπεψιλωμένοι καὶ μόνον σπανίως ἀγρία τις κορομηλέα καὶ σπανιώτερον λησμονηθεῖσα ὄρυς ἢ κέδρος παρέχουσι τὴν ἰσχυρὴν αὐτῶν σκιὰν εἰς ὀλόκληρα συνωστιζόμενα ποίμνια αἰγῶν καὶ προβάτων.

Ἡ κορυφὴ τοῦ Λυκαίου, εἰς ἣν οὕτω φθάνομεν, εἶνε ἡ φέρουσα τὸν περιφημὸν βωμὸν τοῦ Λυκαίου Διὸς ἱερὰ κορυφὴ, ὁ Ὀλυμπος τῶν Ἀρκάδων.

Ἐκ τῶν νεωτέρων πρῶτος ὁ Gell <sup>1</sup> περιέγραψε ταύτην, μετ' αὐτὸν δὲ πλῆθος ἄλλων περιηγητῶν καὶ ἀρχαιολόγων <sup>2</sup> ἐπεσκέφθησαν τὴν κορυφὴν καὶ προσεπάθησαν νὰ ὀρίσωσι καὶ τὰς θέσεις τοῦ τεμένους τοῦ Διὸς καὶ τῶν λοιπῶν μνημείων, ὅσα μετὰ τοῦ βωμοῦ μνημονεύει ὁ Πausανίας ὡς εὐρισκόμενα ἐπὶ τοῦ Λυκαίου. Ἡ κορυφὴ καὶ ἐκ τοῦ πλησίον ὀρωμένη ἔχει σχῆμα ἀκριβῶς στρογγύλον. (εἰκ. 1). Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν 20 περίπου μέτρα χαμηλότερον τῆς κορυφῆς ἐκτείνεται μικρὸν ὀροπέδιον πλάτους 60 περίπου μέτρων, ἀκολουθοῦν μετ' οὐ πολὺ τὴν κλίσιν τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς κορυφῆς καὶ καταφερόμενον καὶ τοῦτο μέχρι τινὸς

<sup>1</sup> Hinerary of the Morea σελ. 106-107.

<sup>2</sup> Ἰδ. Frazer Pausanias IV 381-2 πβλ. καὶ Fougeres ἔ. ἀ σελ. 1433,1.

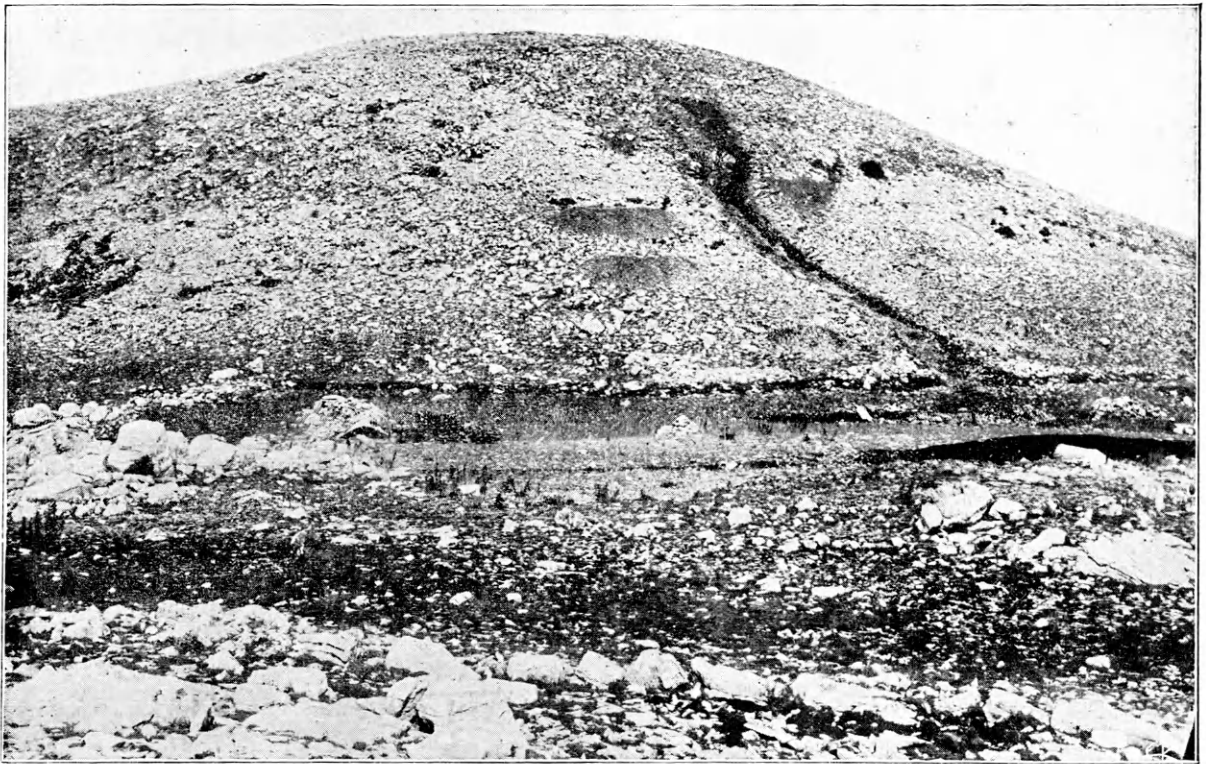


πρὸς δυσμῶς. Ἐπὶ τοῦ ΝΑ ἄκρου τοῦ ὄρους τοῦ τούτου ὑπάρχει μικρὸν ἐκκλησιδίδιον τοῦ Ἁγ. Ἡλίου εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου εἶνε ἐντετειχισμένοι ὀλίγοι ἀρχαῖοι λίθοι<sup>1</sup>. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου τούτου καλεῖται καὶ ἡ κορυφή Ἰη Λιας καὶ οὐχὶ Διαφόρτι<sup>2</sup> ὡς ἐσφαλμένως ἐγράφη ὑπὸ τινων.

Τὸ μικρὸν ὄροπέδιον καλεῖται *ταβέρνα*, διότι ἐκεῖ ἐτοποθετεῖτο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ πρόχειρον οἰνοπαντοπωλεῖον κατὰ τὴν πανήγυριν τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, ἀποτελεῖται δὲ τὴν σήμερον ἐκ μι-

κρῶν ἀγρῶν, ἐν οἷς εὐδοκιμεῖ μετρίως ὁ σπειρόμενος σίτος καὶ ἀραβόσιτος, ἡ δὲ περιοχὴ του ἀφέθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν Καρυῶν ὡς κτῆμα τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας.

Ὁ Πausanias λέγει, ὅτι ἡ ὑπ' ὄψει ἡμῶν κορυφή εἶνε ἡ ἀνωτάτη τοῦ Λυκαίου. Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές, διότι ὡς ἀπεδείχθη διὰ καταμετρήσεων καὶ δύναται νὰ παρατηρηθῇ καὶ ὑπὸ παντὸς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Λυκαίου εὕρισκομένου, ὑψηλοτέρα κορυφή εἶνε ἡ βορειότερον τοῦ Ἰη Λιας κειμένη, ἣν



Εἰκὼν 1. Βωμὸς καὶ τέμενος Λυκαίου Διός.

οὶ χωρικοὶ καλοῦσι Στεφάνι. Ὑψὸς τῆς τελευταίας ταύτης εἶνε 1420 μέτρα, ἐπομένως τοῦ Ἰη Λιας τὸ ὕψος θὰ εἶνε ὀλίγω μικρότερον, περίπου 1400 μέτρα<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιδίδου τοῦ Ἁγ. Ἡλίου μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ βωμοῦ εἶνε ὀλιγωτέρα τῶν 5', ἐσφαλμένως δὲ ὁ Frazer ἔ. ἀ. σελ. 382 λέγει ὅτι εἶνε ἐν τέταρτον τῆς ὥρας.

<sup>2</sup> Διαφόρτι, Ἰη Λιας καὶ Στεφάνι εἶνε τρεῖς διάφοροι κορυφαὶ ἐπὶ τοῦ Λυκαίου. ἐξ ὧν τὰ ὀνόματα τῶν δύο πρώτων παλαιᾶς συγγέονται. Διαφόρτι εἶνε ἡ δυτικῶς τοῦ βωμοῦ κορυφή, ἐφ' ἧς ὑπάρχει ἡρειπώμενος τουρκικὸς πιθανῶς πύργος. Ὁ Ἰη Λιας οὐδέποτε καλεῖται παρὰ τῶν χωρικῶν Διαφόρτι.

<sup>3</sup> Κατὰ τὸ θέρος ὑπὸ γνωστοῦ ἀρχαιολόγου ἐπισκεφθέντος τὸ Λύ-

Ἄληθεστάτη εἶνε ἡ ἄλλη μαρτυρία τοῦ Πausanias, ὅτι δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου εἶνε σύνοπτον τὸ πλεῖστον τῆς Πελοποννήσου. Τῶ ὄντι πρὸς βορρᾶν μὲν ἡ θεὰ ἐκτεινομένη πέραν τῶν βουνῶν τῆς Γορτυνίας, ἧτις ὀλόκληρος ὡς ἐν μεγάλῳ χάρτῃ ἀπλοῦται πρὸ ἡμῶν, φθάνει μέχρι τῶν τελευταίων ὄρων τῆς Πελοποννήσου, τοῦ Ἐρμάνθου καὶ τῆς Κυλλήνης. Πρὸς ἀνατολάς, ἀκριβῶς ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐκτείνεται ἡ πεδιάς τῆς

καὶ καταμετρήσις διὰ βαρομέτρου ὑψομετρικοῦ ἔδωκεν ὡς ὕψος τῆς κορυφῆς τοῦ βωμοῦ μόνον 1370 μέτρα.



Μεγαλοπόλεως μετὰ τῶν ποικίλων λευκῶν γραμμῶν τοῦ πολυκαμποῦς ρεύματος τοῦ Ἀλφειοῦ, ὃν δύναται τις νὰ ἀκολουθήσῃ μέχρι τῶν ἀρχικῶν πηγῶν του. Πέραν τούτων φαίνεται ὁ Πάρνων καὶ νοτιώτερον ὁ βαρὺς Ταύγετος καὶ ἡ Μεσσηνία μετὰ τῆς κατ' αὐτὴν θαλάσσης. Μετὰ ταῦτα ἡ Ἰθώμη καὶ τὰ Τριφυλλικὰ βουνά. Πρὸς Δυσμᾶς ἔδον τὸ πλῆθος τῶν παρὰ τὴν Νέδαν ῥωμαντικῶν ὁρέων μετὰ μαγευτικὰ χωρία, ὅσα κεῖνται παρὰ τὰς πηγὰς ταύτης. Τὸ Κώτιλον, πλησίον τοῦ ὁποῦο δύναται τις διὰ καλοῦ τηλεσκοπίου νὰ διακρίνη τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος. Δεξιώτερον κατὰ τὸ ΒΔ περίπου ἡ πεδιάς τῆς Ἡλείας καὶ τὸ Ἴόνιον πέλαγος μετὰ τῆς Ζακύνθου.

Ὅτι ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄη Λιᾶ ἦτο φανερόν ἐκ τῶν λειψάνων τῶν θυσιῶν καὶ τῶν λοιπῶν σημειῶν, ἅτινα ἦσαν πάντοτε ὄρατα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς.

Ἡ θέσις τοῦ τεμένους δὲν ἦτο ἀκριβῶς γνωστή, ἐδέχοντο ὅμως πάντες, ὅτι θὰ ἔκειτο τοῦτο οὐχὶ μακρὰν τοῦ βωμοῦ. Διὰ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν καὶ τῶν ἀνασκαφῶν μου ἀπεδείχθη ὠρισμένως, ὅτι τὸ τέμενος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ συνορεύοντος πρὸς τὸν βωμὸν μικροῦ ὄροπέδιου τῆς ταβέρας.

Μακρὰ γραμμὴ ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων (ἴδ. ἐπὶ τοῦ προσθίου ἄκρου τῆς εἰκόνος 1), παράλληλος πρὸς τὴν νοτιὰν πλευρὰν τοῦ λόφου τοῦ βωμοῦ καὶ εἰς ἀποστασιν ὄσ' ἑξήκοντα ἀπὸ τοῦ κρᾶσπέδου τούτου, περιλαμβάνουσα ἔδον σχεδὸν τὸ ὅμαλόν μέρος τοῦ ὄροπέδιου, ὀρίζει τὴν περιοχὴν τοῦ τεμένους. Ἡ γραμμὴ αὕτη τῶν λίθων ἀκολουθεῖ τὴν πρὸς δυσμᾶς κλίσιν τοῦ ὄροπέδιου καὶ ἀναγνωρίζεται σήμερον μέχρις ἀποστάσεως 120 μέτρων περίπου. Ὡστε τὸ ἀρχαῖον τέμενος εἶχε πλάτος ὄσ' ἑξήκοντα καὶ μῆκος τοῦλάχιστον 120 μέτρων, πάντως δὲ οὐχὶ πολὺ περισσώτερον τούτων.

Τὴν γραμμὴν ταύτην τῶν λίθων, ἥτις ὠρίζε τὸ ἀρχαῖον τέμενος, δὲν ἀνεγνώρισαν οἱ μέχρι τοῦδε ἐπισκεφθέντες τὸ Λύκαιον· ὅτι αὕτη δὲν εἶνε ἔργον σημερινῶν ἀγροτῶν δύναται πᾶς τις γνωρίζων ὀπωσδὴποτε τοὺς περιβόλους τῶν σημερινῶν ἀγρῶν νὰ μαρτυρήσῃ.

Εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, ὅτι, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν

χωρίων τῶν συγγραφέων τὸ τέμενος δὲν ἀπεκλείετο δι' ὑψηλοῦ περιβόλου, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ἐκ τοῦ Πλουτ. Ἑλλ. Ζητ. 39 p. 300 C: διὸ καὶ *Kartharion* . . . *diabánta* μετὰ *leías* τὸ *ábaton* . . . , ὅπερ θὰ ἦτο βεβαίως ἀδύνατον, ἂν εἶχε τοῦτο ὑψηλὸν περίβολον.

Χαμηλότερον τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄη Λιᾶ 10 περίπου λεπτά πρὸς Β ἐν θέσει καλουμένη νῦν Ἀνεμόρραχη ἡ Φατουρέϊκο ὑπάρχει μικρὰ τὴν σήμερον πηγὴ ὀνομαζομένη *Κορίτες*<sup>1</sup>. Ὀλίγα μέτρα μακρὰν ταύτης ἀνέσκαψα τὰ ἐρείπια μεγάλης ἀρχαίας δεξαμενῆς. Πιθανιώτατα ταῦτα δεικνύουσι τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀγνῶς<sup>2</sup>. Καὶ παρὰ τὸν Ἰππόδρομον εὐρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μου ἕτερα ἀρκετὰ πολυτελῆς κρήνη, ἀλλ' ἡ Ἀγνὴ ὡς ὑπαγομένη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἱερέως τοῦ Διὸς, ὁρθὸν εἶνε νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἔκειτο πλησιέστερον πρὸς τὸ ἱερόν τούτου.

#### Ἄνασκαφὴ βωμοῦ καὶ τεμένους.

Τῷ 1897 ὁ Κ. Κοντόπουλος<sup>3</sup> ἐπιστατῶν κατ' ἐντολήν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Λυκοσούρας ἀνῆλθε μετ' ὀλίγων ἐργατῶν ἐπὶ τοῦ Λυκαίου καὶ ἐπεχείρησε διαφόρους δοκιμαστικὰς σκαφὰς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἰπποδρόμου καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἄη Λιᾶ.

Ἐπὶ μὲν τοῦ βωμοῦ ἔσκαψε μικρὰν ἀβαθῆ τάφρον, περὶ ἧς οὐδὲν ἐσημείωσεν, ἀλλὰ 30 περίπου μέτρα χαμηλότερον τῆς κορυφῆς ὀλίγον κατωτέρω τοῦ ἀνατολικοῦ τέρατος τοῦ μικροῦ ὄροπέδιου τῆς ταβέρας, ἀνεκάλυψε δύο μεγάλας βύσεις, ἃς ὁρθῶς ἀνεγνώρισεν ὡς ἀνηκούσας εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένους δύο κίο-

<sup>1</sup> Κορίτες ὀνομάζονται μικραὶ λίθιναι καὶ πρὸ πάντων ξύλιναι ἀβαθεῖς λεκάναι, ἴσως δ' ἐκ μιᾶς τοιαύτης, δι' ἧς ἐκρέει σήμερον τὸ ὕδωρ ὀνομαζέται ἡ πηγὴ. Περιέργως εἶνε μία παράδοσις τῶν χωρικῶν τοῦ Λυκαίου περὶ τοῦ τόπου παρὰ τὴν πηγὴν ταύτην. Λέγουσιν ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε ποτὲ *νερὸ ποτάμι*, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸ ἐπνίγη ὁ υἱὸς τῆς Ἑλληνοπούλας. Ἐνεκα δὲ τούτου ἔφραξαν τὸ νερὸ μὲ δώδεκα *ποκάγια* *μαλλί* καὶ δώδεκα *λεβέτια*. Καθὲν ἀπ' αὐτὰ τὰ *λεβέτια* εἶχε *σαράντα ἀρβάλια* (λαβὰς). Ὅτε ἔσκαπτον ἐγὼ παρὰ τὴν πηγὴν, οἱ χωρικοὶ ἐπίστευσαν, ὅτι θὰ ἀπέφραττον τὸ ποτάμι καὶ θὰ ἀνέδλυζε ἐκ νέου τὸ παλαιὸν νερόν. Τὴν πηγὴν μνημονεύει καὶ ὁ Curtius ἔ. ἀ. 303, ὀνομάζων ταύτην ὁρθῶς Ἀγνὴ.

<sup>2</sup> Παυσανίας VIII 38. 6.

<sup>3</sup> Ἰδὲ χειρόγραφον ἔκθεσιν τούτου τῆς 15 Ἀπριλίου 1898 ἐν τῷ γραφεῖ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ.

νας. Όχι πολύ χαμηλότερον τῆς θέσεως ταύτης ἐντός τῆς ΒΑ τῆς κορυφῆς κειμένης χαράδρας ἀνεῦρε μετ' ἄλλων μικρῶν τεμαχίων καὶ ἓνα ὀλόκληρον σφόνδυλον μαρμαρίνου δωρικοῦ κίονος<sup>1</sup>, ὃν μετὰ πολλοῦ μόχθου, ἀφοῦ κατεσκευάσε πρόχειρον ὁδόν, ἀνεβίβασε πλησίον τῶν βάσεων καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς νοτιωτέρας τούτων. Ὁ Κοντόπουλος μὴ εὐρών ἄλλο τι ἐπὶ τοῦ Λυκαίου δὲν ἔφευρεν εἰς πέρας τὴν ἀνασκαφὴν.

Ἐξ ἔτη μετὰ ταῦτα ἐπεχείρησα ἐγὼ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ τεμένους.

Ὅτι ἡ θέσις τοῦ βωμοῦ τοῦ Λυκαίου Διὸς ἦτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁ Λιᾶ ἐφαίνετο, ὡς εἶπομεν, ἐκ τῶν πολλῶν ὀστῶν καὶ τῶν λειψάνων τῶν θυσιῶν, ἅτινα ἦσαν ὁρατὰ ἐπὶ ταύτης, ὅτι δὲ τοῦλάχιστον μέρος τῆς κορυφῆς ἦτο τεχνητόν, ἦτο προφανές ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ ταύτης. Ἐνῶ αἱ λοιπαὶ κορυφαὶ τοῦ Λυκαίου εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνώμαλοι καὶ συνίστανται ἐκ μεγάλων, ἀποτόμων καὶ γυμνῶν βράχων, ἡ κορυφή τοῦ Ἁ Λιᾶ ἔχει σχῆμα κανονικῶς στρογγύλον, τὸ ἄνω μέρος τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς εἶνε κυκλωτερές, ἀκριβῶς ἐπίπεδον, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου φαίνονται ἀλλαχοῦ μὲν λίθοι οὐχὶ ὑπερβολικῶς μεγάλοι, καὶ ἀλλαχοῦ τοιοῦτοι ἐσφηνωμένοι εἰς τὸ χῶμα, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ὀλίγον ἐξέχουσιν. Ὁ Ross παραβάλλει πολὺ ὀρθῶς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κορυφῆς πρὸς σημερινὸν ἀλώνιον, δὲν ἀντελήφθη ὅμως ὀρθῶς τὰ πράγματα, διότι γράφει ὅτι ὁ βωμὸς ὑψούτο ἐπὶ τῆς ἐξομαλισθείσης ταύτης ἐπιφανείας τῆς κορυφῆς.

Μικρὰ μόνον σκαφὴ ἤρκεσεν, ὅπως ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ ἀνωτάτη ἄκρα τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁ Λιᾶ δὲν ἀπετελεῖτο ἐκ τοῦ στερεοῦ βράχου, ἀλλ' ἐκ τῆς συσσωρεύσεως ξένων χωμάτων, ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπολείμματων τῶν θυσιῶν, καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ βωμὸς τοῦ Διὸς δὲν ἔκειτό ποτε ἐπὶ τῆς ἐξομαλυνθείσης ταύτης ἐπιφανείας, ὡς λέγει καὶ ὁ Curtius, (ἔ. ἀ. σελ. 302), ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς κορυφῆς ἦτο ὁ ἀρχαῖος βωμὸς.

Ἡ διάμετρος τῆς ἐπιφανείας τῆς κορυφῆς ἔχει ἕκτασιν τριάκοντα μέτρα. Ἐπὶ τοῦ μέσου ταύτης

<sup>1</sup> Τοὺς σφονδύλους τῶν κίωνων παρετήρησε καὶ ὁ Ross ἔ. ἀ. Ὁ Κοντόπουλος ἐν τῇ ἐκθέσει του ἀναφέρει, ὅτι εὔρε καὶ μέρος κιονοκράνου, τοῦτο ὅμως ἐγὼ δὲν ἐπανέυρον.

ἔσκαψα κατ' ἀρχὰς τάφρον μῆκ. 4,50 καὶ πλ. 2 μ., μετ' ὀλιγώρον δὲ σκαφὴν εὔρον εἰς βάθος 1,50 μέτρων περίπου τὸν στερεὸν βράχον. Ὁμοίως τάφρους ἔσκαψα μετὰ ταῦτα καὶ εἰς ἄλλα τέσσαρα σημεῖα τῆς ἐπιφανείας τοῦ βωμοῦ. Ἐν πάσαις ταῖς τάφροις παρετήρησα τὰ αὐτὰ περίπου φαινόμενα. Χῶμα λεπτότατον, μέλαν ὡσεὶ τέφρα ἐκ τῆς πυρᾶς τῶν θυσιῶν, μετὰ πλήθους μικρῶν ὀστῶν, καὶ λίθοι μεγάλοι, ὧν τινες ἡμίκαυστοι, ἀλλαχοῦ μὲν σποραδικῶς, ἀλλαχοῦ δὲ ὡς εἰς μικροῦς σωρούς, ἀπετέλουν τὸ κύριον μέρος τοῦ περιεχομένου τῶν τάφρων. Εὐρίσκοντο πρὸς τούτοις μετὰ τοῦ μέλανος χώματος καὶ πολλὰ σχετικῶς, ἀλλὰ λίαν μικρὰ τεμάχια λεπτῶν ἀγγείων, κατὰ τὸ πλεῖστον μικρῶν φιαλῶν καὶ σκύφων, ὧν μόνον χαρακτηριστικὰ ἦσαν, τὸ ἐπὶ τινῶν σφζόμενον μέλαν γάνωμα καὶ αἱ λεπταὶ λαβαί, ἀμφοτέρα ἐνθυμίζοντα ἀγγεῖα πρὸ πάντων κατὰ τὸν ὄ και 4 αἰῶνα ἐν χρήσει. Σπάνια ἦσαν τεμάχια μικρότατα λύχνων. Ἄρτιοι εὐρέθησαν μόνον δύο μικροὶ κοτυλίσκοι<sup>1</sup>.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι μεταξὺ τῶν πηλίνων θραυσμάτων εὐρίσκοντο καὶ ἀρκετὰ τεμάχια, ἅτινα εὐκόλως ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἐκ κεραμίδων στέγης προερχόμενα. Ἐν τούτων φέρει καὶ ὑπόλοιπον τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κατασκευάσαντος AP OEI, διὰ γραμμάτων τοῦ 4 πιθανώτατα αἰῶνος.

Τὰ φαινόμενα ταῦτα τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν δὲν διαφέρουσι πολὺ ἀπὸ τῶν παρατηρηθέντων ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς βωμῶν ἐν διαφόροις Ἑλληνικαῖς πόλεσιν<sup>2</sup>.

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου, ὅπως καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων<sup>3</sup> ἑλληνικῶν κορυφῶν ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς· τὰ ὑπολείμματα τῶν εἰς τοῦτον προσφερομένων θυσιῶν συσσωρεύμενα ἐκάστοτε ἀπετέλεσαν τὸν περίφημον βωμόν, καθ' ὃν τρόπον εἶχον σχηματισθῆ βωμοὶ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος<sup>4</sup>. Ἐνεκα τῆς ἐξαιρετικῆς θέσεως τοῦ

<sup>1</sup> Ὁ Τσοῦντας (Ἄρχ. Ἐφημ. 1892 σελ. 12) εὔρεν ἐντός λειψάνων βωμοῦ ἐν Ἀμυκλαίῳ ὅμοια πῆλινα χειροποίητα σκυφίδια, σχεδὸν ἅπαντα οὐχὶ μείζονα δακτυλῆθρας.

<sup>2</sup> Olympia Textband IV, σελ. 1. Ἐν Ἐπιδαύρῳ Δελτίον 1891 σελ. 85. Ἐν Ἀμυκλαίῳ Ἄρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. καὶ ἀλλαχοῦ.

<sup>3</sup> Preller-Robert Griech. Myth. σελ. 116.

<sup>4</sup> Pauly-Wissowa Altar σελ. 1668.

βωμοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἔνθα οἱ ἄνεμοι θέν θά ἄφινον ἐπὶ πολὺ τὴν συσσωρευμένην σποδόν, ἣν ἀλλαχοῦ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑρας<sup>1</sup> μόνον θαῦμα κατώρθου νὰ διατηρῆ, ἀνεμιγνύοντο μετὰ ταύτης ἢ ἐπετίθεντο ἐπ' αὐτῆς πολλοὶ βαρεῖς λίθοι.

Τὸ σχῆμα τοῦ οὕτω σχηματισθέντος βωμοῦ εἶνε ὅμοιον πρὸς τύμβον, ὅστις καλύπτει ὀλόκληρον τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου καὶ ἔχει ἄνω διάμετρον 30 μέτρων, ὕψος δὲ ὀλίγον περισσότερον τοῦ 1 1/2 μέτρου. Διὰ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ βωμοῦ καὶ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς του ὁ Πausanias ἐκάλεισε τοῦτον πολὺ ὀρθῶς γῆς χῶμα.



Εἰκὼν 2.

Ὅτε ἐπεχείρησα τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βωμοῦ εἶχον πολλὰς ἐλπίδας ὅτι, ἂν μὴ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα, ἀλλ' ὅμως πάντως θὰ εὑρισκον ἐν αὐτῷ μικρὰ ἀφιερῶματα ἢ καὶ ἄλλα πανάρχαια πράγματα, ἐξ ὧν θὰ ἐγένετο δυνατόν νὰ βεβαιωθῆ ἢ ἐπικρατοῦσα ἰδέα περὶ τῆς μεγίστης ἀρχαιότητος τῆς λατρείας τοῦ Διὸς<sup>2</sup> ἐπὶ τοῦ Λυκαίου καὶ ἐιδικῶς παρὰ τὸν βωμόν, νὰ καθορισθῆ δὲ καὶ τὸ εἶδος ταύτης.

Ἄλλ' αἱ ἐλπίδες μου διεψεύσθησαν, διότι διὰ

τῆς ἀνασκαφῆς οὐδὲν ἀσφαλὲς μαρτύριον ἐξήχθη περὶ τοῦ ἀπωτάτου ὄριου τῆς ἰδρύσεως τοῦ βωμοῦ. Ἡ ἐν εἰκόνι δημοσιευομένη σιδηρᾶ μάχαιρα, οἱ μικροὶ τριποδίσκοι τῶν εἰκόνων 3 καὶ 4, ἐν ὄλως ἄμορφον καταστὰν κακότεχνον πῆλινον εἰδῶλιον πτηνοῦ καὶ ἐν νόμισμα Αἰγίνης, τοῦ τύπου τῶν εἰκονιζομένων ἐν πίν. XXIII, 6 τοῦ καταλόγου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (εἰκὼν 5, 4), εἶνε τὰ μόνα ἀντικείμενα, ἅτινα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν ἀνοιχθεισῶν τάφρων, πλὴν τῶν μνημενευθέντων ἤδη ἀσημάντων πηλίνων τεμαχίων.

Ἐκ τούτων τὰ μόνα, ἅτινα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσερχόμενα ἐξ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς εἶνε οἱ δύο μικροὶ τριποδίσκοι (εἰκ. 3 καὶ 4). Οὗτοι εὑρέθησαν εἰς τὸ μέσον τῆς ἐπιχώσεως εἰς βάθος 0,90 περίπου. Εἶνε ὅμοιοι περίπου πρὸς τοὺς ἐξ Ὀλυμπίας ἐν Ergebn. πίν. XXVII, 540 εἰκονιζομένους, ἔχουσιν διάμ. λέβητος 0,11 καὶ κατασκευάσθησαν ὅπως καὶ οἱ τῆς Ὀλυμπίας ἐκ λεπτοῦ χαλκοῦ ἐλάσματος. Ὁ μὲν μικρὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου, παρὰ δὲ τῷ μεγαλυτέρῳ οἱ πόδες εἶνε ἐξ ἰδιαιτέρων λωρίδων, ὧν τὰ ἄνω ἄκρα καμφθέντα ἐνετέθησαν ἐντὸς σχισμῶν ἐπίτηδες ἀνοιχθεισῶν παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ λέβητος. Ὁ εἰς τῶν ποδῶν τούτου δὲν εὑρέθη.

Οἱ ἐξ Ὀλυμπίας τριποδίσκοι καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων εὐρημάτων<sup>2</sup>. Ἀποδείξει τούτου εἶνε ὁ τόπος τῆς εὑρέσεως αὐτῶν μεταξὺ τῶν κατωτάτων στρωμμάτων. Ἄλλ' ἄρά γε καὶ οἱ ἡμέτεροι τριποδίσκοι δύναται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους μετὰ τῶν τῆς Ὀλυμπίας καὶ νὰ θεωρηθῶσι, μόνον ὅπως εὑρέθησαν, ὡς τεκμήρια τῆς παναρχαίας λατρείας ἐπὶ τοῦ Λυκαίου; Δὲν εἶνε τούναντιον δυνατόν νὰ ὑποθεθῆ, ὅτι ἡ συνήθεια καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς τόσον εὐτελῶν ἀντικειμένων διατηρήθη καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, προκειμένου μάλιστα περὶ ἀντικειμένων προσωρισμένων εἰς προσφορὰν εἰς Θεοὺς, ὅποτε ἡ συντηρικότης εἶνε μᾶλλον εὐεξήγητος;<sup>1</sup>

Περὶ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τῆς μαχίρας οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῆ. Ὅμοιοι μάχαιραι εὑρέθησαν ὑπ' ἐμοῦ πολλαὶ καὶ ἐν ἄλλῃ τινὶ βωμῷ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Πανός, πλησίον τοῦ χωρίου

<sup>1</sup> Περὶ ἀφιερῶσεως τριπόδων ἴδ. Furtwängler Bronzefunde σελ. 13 καὶ Reisch Griech. Weihgesch. σελ.

<sup>2</sup> Ἴδε Olympia Textband IV, σελ. 72.

<sup>1</sup> Plin. N. H. II, 240. Jn Lacinae Iunonisara.

<sup>2</sup> Marmor Parium ἴδ. Jmmerwahr ἔ. ἀ. σελ. 3.

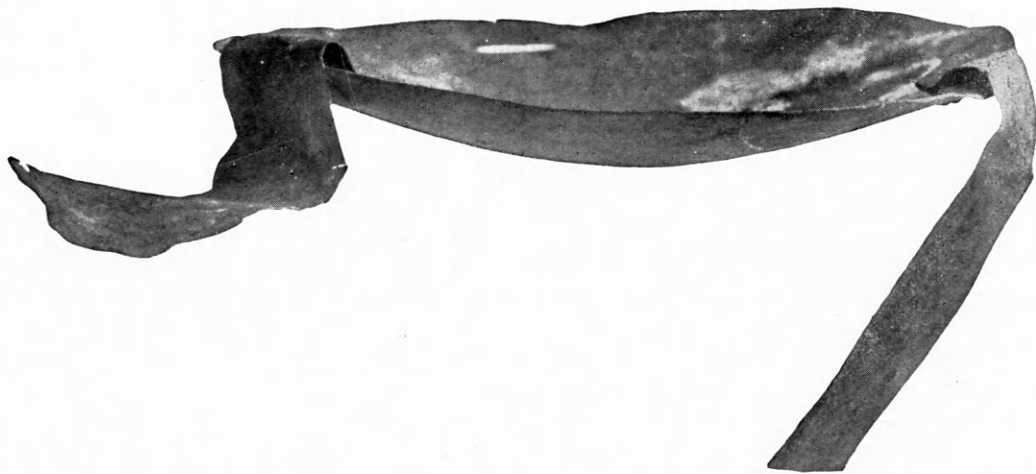
Μπέρεκλα, κατὰ τὰ ΝΔ τοῦ Λυκαίου, μετ' ἀντικειμένων τοῦ 6 καὶ 5 π. Χ. αἰῶνος.

Τὸν τύπον τοῦ νομίσματος, ὅπερ εὑρέθη ἐν τῷ βωμῷ ἀνάγουσιν εἰς τοὺς χρόνους περὶ τὸ τέλος τοῦ 6 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5 π. Χ. αἰῶνος. Τὰ δὲ πηλινα τεμάχια φαίνονται μᾶλλον ἀνήκοντα εἰς τὸν 4 π. Χ. αἰῶνα.

Ἡ ὁμοειδῆς σύστασις τῆς ἐπιχώσεως καθ' ὅλον τὸ βάθος τοῦ βωμοῦ καὶ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν καὶ καθ' αὐτὰ ἀσημάντων εὐρημάτων δὲν μοι ἐπέτρεψαν πρὸς τούτοις νὰ διακρίνω στρώματα χρονολογικῶς ἢ ἄλλως πως διαφέροντα ἀπ' ἀλλήλων. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς πρώτης τάφρου ἐσημείωσα, ὅτι μόνον μέχρι βάρους 0,60 περίπου

εὑρίσκοντο μετὰ τοῦ μέλανος χρώματος καὶ πολλὰ ὅστ' αὐτὰ καὶ ὅτι βαθύτερον ἔπαυον τὰ ὅστ' αὐτὰ, καὶ ἀντὶ τούτων τὸ χῶμα ἦτο μεμιγμένον μετὰ πολλῶν λεπτῶν χαλίκων, ἀλλ' αἱ παρατηρήσεις τῶν λοιπῶν τάφρων δὲν ἐπεκύρωσαν τὴν σημειώσιν μου ταύτην.

Ἐπιθέσας πρὸς τούτοις ὅτι ἐκάστοτε τὰ ὑπολείμματα τῶν πυρῶν τῶν θυσιῶν θὰ ἐκαλύπτοντο ἐξ ὀλοκλήρου διὰ λίθων, οἵτινες θὰ ἀπετέλουν οὕτω οἰοεὶ διάφορα στρώματα, ἐπεχείρησα νὰ ἀποκαλύψω τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, διότι τοιαῦτα στρώματα δὲν ὑπῆρχον ἐν συνεχείᾳ, ἀλλ' οἱ λίθοι ἔκειντο εἰκῆ καὶ ἀνωμάλως ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἀλλαγῶν μὲν εἰς μικρὰ διαστή-



Εἰκὼν 3.

ματα εἰς ἐπαλλήλους σειράς, ἀλλαγῶν δὲ μεμονομένοι (Εἰκὼν 6 παριστῶσα τὸ ἐσωτερικὸν μιᾶς τάφρου).

Δυστυχῶς ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσω σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατασκευῆς τοῦ βωμοῦ, διότι ὅτι οὗτος μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ὁμοειδῆ σύστασιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ δὲν κατασκευάσθη ὀλοκλήρος ἐφ' ἅπασι, μοι φαίνεται, ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶνε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ κατώτατον ὄριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ βωμοῦ δὲν ἔχομεν μαρτυρίας ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν. Διότι ἀντικείμενα νεώτερα τοῦ 4 αἰῶνος δὲν εὑρέθησαν ἐν τούτῳ, καὶ ὅμως ὁ Πausanias ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀνθρωποθυσιῶν ὡς γινο-

μένων ἐπ' αὐτοῦ καθ' ὃν χρόνον ἐπετέθη τὸ Λύκαιον δηλαδὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος.

Ὅτι τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ βωμοῦ, ἐν ᾧ ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι λείψανα τῶν θυσιῶν τῶν τελευταίων τούτων χρόνων κατεστράφη, δὲν εἶνε πιθανόν. Ἐν μέρει τῆς κορυφῆς τοῦ βωμοῦ κατεστρέφετο, τὸ μὲν λεπτὸν χῶμα θὰ παρεσύρετο ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν βροχῶν θὰ ἔμενον ὅμως πάντως οἱ βαρεῖς λίθοι. Τοιοῦτό τι φαίνεται, πράγματι ὅτι συνέβη κατὰ τὸ ΒΔ μέρος τοῦ βωμοῦ. Ἡ πλευρὰ αὕτη, ἣτις ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὴν βιαιότητα τοῦ ἰσχυροτάτου ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ΒΔ ἀνέμου κατεστράφη, ἔμειναν ὅμως οἱ ἐν αὐτῇ πολλοὶ λίθοι.

Ἄλλ' ἡ κορυφὴ τοῦ βωμοῦ δὲν ἀποτελεῖται ἐκ γυμνῶν λίθων, τούναντίον αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον



σύγκειται ἐκ συμπαγοῦς σποδοῦ, ἧς ἡ συνοχή, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν βλαστησάντων ἐπὶ ταύτης χόρτων, εἶνε τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε μετὰ τινος δυσκολίας κόπτεται καὶ ὑπὸ τῆς σκαπάνης.

Εἶνε λοιπὸν πολὺ πιθανόν, ὅτι ὁ βωμὸς δὲν ὑπέστη ἀλλοιώσιν τινα ὑπὸ τοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον.

Δὲν εἶνε ὅλως ἀδύνατον νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ἂν



Εἰκὼν 4.

ὁ βωμὸς σκαφῇ περισσότερον θὰ εὑρεθῶσι σημεῖα διαφωτίζοντα τὰ ζητήματα, ἅτινα ἀφίνει σκοτεινὰ ἢ περιωρισμένη ἀνασκαφή, ἣν ἐγὼ ἐνήργησα ἐπὶ τούτου. Ἄλλ' ὅμως ἐγὼ φοβούμενος μήπως διὰ περαιτέρω σκαφῶν διασπασθῇ ἡ συνοχή τοῦ βωμοῦ καὶ καταστραφῇ οὗτος τελείως καὶ ἐπειδὴ παρουσιάζοντο τὰ αὐτὰ ἀπολύτως φαινόμενα εἰς ὅλας τὰς ἀνοιχθείσας τάφρους δὲν ἐπεξέτεινα τὴν ἀνασκαφὴν μου.

Καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν ἀνθρωποθυσιῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξαγάγω τι ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ βωμοῦ. Ἐξήταζον μετὰ προσοχῆς τὰ ὄστᾶ, δὲν εὑρον ὅμως μεταξύ τούτων, οὐδὲν χαρακτηριστικὸν ἀνθρωπίνου ὄστου. Τὰ πλεῖστα φανερὸν ἦτο ὅτι ἀνήκον εἰς μικρὰ ζῶα, τὰ δὲ χονδρότερα μεταξύ τούτων, ἅτινα δὲν ἦσαν καὶ πολὺ σπάνια, ἠδύνατο νὰ ἀνήκωσιν εἰς μεγαλειτέρα ζῶα, πρὸ πάντων δὲ βόας καὶ χοίρους. Τὰ ὄστᾶ εἶνε πάντα ἰσχυρῶς κεκαυμένα, ἀλλὰ σημεῖα ἀπολιθώσεως δὲν φέρουσι ταῦτα.

Μίαν τάφρον ἔσκαψα καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ λόφου (εἰκ. 1), χαμηλότερον τοῦ βωμοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον σημειώσεως παρατήρησα. Ὁ στερεὸς βράχος εὑρίσκετο εἰς βάθος ὀλίγων ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἢ δ' ἐπίχωσις ἀπετελείτο, ὅπως πανταχοῦ ἐπὶ τοῦ Λυκαίου ἐξ ἐρυθρᾶς γῆς μετὰ πολλῶν μικρῶν καὶ μεγάλων λίθων. Ἐν τὸς τῆς τάφρου ταύτης εὑρον ἐν μικρὸν ἀργυροῦν νόμισμα Αἰγίνης τοῦ τύπου Brit. Mus. Cat. Attica πίν. XXIII 12.

Ἐκ τῆς ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τῆς κορυφῆς τοῦ

Ἄη Λιᾶ μοι ἐφάνη, ὅτι τὸ κανονικόν, στρογγύλον αὐτῆς σχῆμα, ὀφείλεται ἐν μικρῷ τουλάχιστον μέρει εἰς τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς. Εἰς τινα σημεῖα τῶν πλευρῶν ταύτης ὑπάρχουσι πολλοὶ λίθοι, ὡσεὶ ἐπίτηδες θραυσθέντες ἀπὸ ἐξελόντων βράχων καὶ σωρευθέντες ἐκεῖ ὅπως πληρώσωσι μικρὰ χάσματα διακόπτοντα τὴν συνοχὴν καὶ τὴν στρογγυλότητα τοῦ λόφου.

Τοῦ τεμένους ἀνέσκαψα ἐν συνεχείᾳ μὲν περὶ τὰ 60 τετραγωνικά μέτρα κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, ἠρεύνησα δὲ διὰ πολλῶν τάφρων ὅλον τὸν λοιπὸν χώρον. Πλὴν τοῦ τοίχου, ἢ μᾶλλον τῆς γραμμῆς τῶν λίθων, ἣτις περιέβαλλε τὸ τέμενος (ἴδ. ἄνωτ. σελ. 161), οὐδὲν ἄλλο κτίσμα ὑπῆρχεν ἐν τῷ τεμένει, τουλάχιστον οὐδὲν ἴχνος τοιοῦτου εὑρέθη ἐν τῇ ἀνασκαφῇ μου.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τεμένους, ἔνθα ἔσκαψα καὶ περισσότερον, ἢ ἐπίχωσις, δηλαδὴ τὸ ὑπὲρ τὸν φυσικὸν βράχον ἔδαφος, ἦτο ὀλίγον τι μεγαλύτερα ἢ κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τοῦ τεμένους. Εἶχεν ὕψος περίπου 0.60. Τὸ χῶμα κατ' ἐκείνην τὴν θέσιν εἶχεν ὄψιν μέλαιναν καὶ ἐφαίνετό πως λιπαρόν, δὲν ἦτο ὅμως τόσον λεπτὸν καὶ παι-



Εἰκὼν 5.

παλοειδὲς ὅπως τὸ τοῦ βωμοῦ καὶ δὲν περιεῖχε μικρὰ ὄστᾶ. Εἶνε λοιπὸν φανερόν, ὅτι ἐνταῦθα ἢ ἐπίχωσις δὲν σύγκειται ἐξ ὑπολειμμάτων πυρᾶς ἐκ θυσιῶν, καὶ πολὺ πιθανόν εἶνε ὅτι τὸ μέλαν χρῶμα ὀφείλεται εἰς τὸ αἷμα τῶν θυσιαζομένων ζώων.

Φαίνεται, ὅτι ἡ θέσις αὕτη τοῦ τεμένους ἀπετέλει τρόπον τινὰ τὴν πρόθυσιν, ἐν ἣ ἔσφάζοντο τὰ ζῶα, καὶ ἐξ ἧς μετεφέροντο εἰς τὸν βωμὸν τὰ πρὸς καῦσιν προωρισμένα μέρη τούτων.

Ἡ πρόθυσις ἦτο πάντοτε χαμηλότερον ἢ ὁ βωμός<sup>1</sup>.

Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐντὸς τοῦ χώματος εὐρέθησαν ἐν πρώτοις τὰ ἐν πίν. 9 καὶ 10 ἀγαλμάτια. Καὶ τὰ δύο ἔκειντο εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν μετὰ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω, καταπεσόντα ἴσως ἀπὸ τῶν μικρῶν αὐτῶν βάρων. Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὐρέθησαν πρὸς τούτοις ἡ κνημὶς, ἥς τὰ τεμάχια, ἅτινα ἠδυνήθηεν νὰ διατηρήσω εἰκονίζονται κατωτέρω, καὶ τινὰ ἄλλα τεμάχια λεπτῶν χαλκῶν ἐλασμάτων ἐχόντων διάφορα κοσμήματα, ὡς καὶ μία πλάξ χαλκῆ, ἥτις ἦτο βᾶσις ἀγαλματίου, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπ' αὐτῆς ἔχνη ποδῶν. Ἐκεῖ εὐ-

ρέθη πρὸς τούτοις καὶ ὁ διπλοῦς σιδηροῦς κρῖκος καὶ ἡ κλεῖς (εἰκ. 3).

Ὁ κρῖκος ἐχρησίμευε βεβαίως ὅπως δέονται ἀπ' αὐτοῦ τὰ πρὸς θυσίαν προωρισμένα ζῶα, ἡ δὲ σιδηρᾶ κλεῖς φέρει εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἀναφερομένην οἰκίαν τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διός.

Πήλινον τεμάχιον ἀγγείου οὐδὲν εὐρέθη, ὑπῆρχον ὅμως ἀρκετὰ τεμάχια κεραμίδων στέγης ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ στρώματος ἐν ᾧ ὑπῆρχον τὰ ἀντικείμενα δηλαδὴ περίπου εἰς βᾶθος 0,60.

Τὸ ἔδαφος τοῦ λοιποῦ χώρου τοῦ τεμένου, ὅπου ἐσκάφησαν τάφροι, οὐδὲν τὸ ἀσύνηθες καὶ



Εἰκὼν 6. Ἐσωτερικὸν τάφρου ἐπὶ τοῦ βωμοῦ.

ἄξιον σημειώσεως παρουσίαζεν. Ἀντικείμενα ἄξια λόγου ἢ ἄλλο τι ἔχνος ἀρχαιότητος δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ· μόνον κατὰ τὸ νότιον μέρος εἰς τινὰ σημεῖα εὐρέθησαν ἀσήμαντὰ τινὰ σιδηρᾶ ἀντικείμενα καὶ ὀλίγα τεμάχια κεραμίδων στέγης.

Αἱ βᾶσεις τῶν κιόνων (πίν. 8,1) κεῖνται 10 περίπου μέτρα ἀνατολικώτερον καὶ ὀλίγον χαμηλότερον τῆς θέσεως, ἥτις ἀνωτέρω ἐχαρακτηρίσθη ὡς πρόθυσις. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους πλησίον τῶν δύο τούτων βάσεων οὐδόλως διέφερον ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λοιποῦ ἐδάφους ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁλιᾶ, οὐδ' ἠδύνατο δὲ τις νὰ ὑποπτεύσῃ, ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ σπουδαῖα ἀρχαῖα ἀντικείμενα. Ὅτι

<sup>1</sup> Pauly-Wissowa Altar.

ἐπίχωςις μεγάλη δὲν ὑπῆρχεν, ἦτο προφανές, εἰς τινὰ δὲ σημεῖα ἐφαίνετο ὡς νὰ ἦτο καταφανὴς ὁ φυσικὸς βράχος. Εἰς τὴν σκαφὴν τοῦ χώρου τούτου προέβην μόνον ὅπως ἀποκαλύψω ἐξ ὀλοκλήρου τὸν κατώτατον λίθον τῶν βάσεων τῶν κιόνων, τὸν ὁποῖον μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ εἶχεν ἀποκαλύψει ὁ Κοντόπουλος.

Εὐθὺς κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς τῆς σκαφῆς παρὰ τὴν βορειοτέραν βᾶσιν ἀνετινάχθη μετὰ τοῦ χώματος ἐν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ κατωτέρω εἰκονιζόμενος ἀετὸς. Τοῦτο ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἐπιμείνω περισσότερο εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ χώρου τούτου καὶ νὰ καταβάλω μείζονα προσοχὴν.

Ὁ φυσικὸς βράχος εὐρίσκετο πλησίον μὲν τῶν βάσεων εἰς βάθος 0,40 περίπου, εἰς πολὺ μικρότερον δὲ βάθος, ὅσον ἀπεμακρυνόμεθα τούτων.

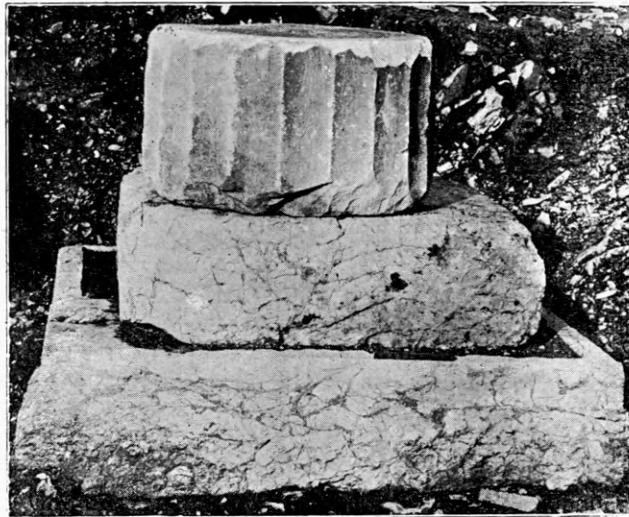
Καὶ τὰ λοιπὰ ἀγαλμάτια εὐρέθησαν ὁμοίως οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῆς προσθίας, ἀνατολικῆς, ὄψεως τῆς αὐτῆς βορειότερας βάσεως, ἐφ' ἔλου δὲ τοῦ πρὸ τῶν δύο βάσεων χώρου εὐρίσκοντο σιδηροὶ δακτύλιοι, ὧν αἱ σφενδόναί πᾶσαι ἔφερον κοίλην γλυφὴν ἀγνώριστον νῦν ἐκ τῆς κατιώσεως. Ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς νοτιωτέρας βάσεως εὐρέθησαν τὰ δύο νομίσματα τῆς εἰκόνας 5, 2 καὶ 3.

Τὰ ἀγαλμάτια πάντα εὐρέθησαν ἐντὸς χώρου οὐχὶ μεγαλειτέρου τῶν δύο μέτρων, φαίνεται δ'

ὅτι τόσον πλησίον ἀλλήλων ἴσταντο ταῦτα καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ βορειότερου κίονος ἀπεκαλύφθησαν κατὰ σειρὰν τὰ θεμέλια μιᾶς μεγάλης βάσεως τετραγωνικῆς καὶ τινες λίθοι ἐκ μικροτέρων βάσεων, ὡς καὶ ἄλλοι μετ' αὐλακος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας (πίν. 8, 2).

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Κοντοπούλου ὑπῆρχον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν θέσει μόνον οἱ κατώτατοι λίθοι τῶν δύο βάσεων τῶν κίωνων, οὗτος δ' ἐπέθηκε τὸν ἄλλον λίθον ἐπὶ τῆς νοτιωτέρας βάσεως εὐρῶν αὐτὸν ἐκεῖ πλησίον, ἐπὶ τούτου δ' ἔστησε μετὰ ταῦτα τὸν σφόνδυλον. Παρὰ τὴν βορειότεραν βά-



Εἰκὼν 7.

σιν εὐρέθη ὑπὸ τοῦ Κοντοπούλου μόνον τὸ σφζόμενον μέγα τεμάχιον τοῦ τρίτου λίθου τῆς βάσεως ταύτης.

Ὅτι αἱ βάσεις δὲν ἦσαν πλήρεις καθ' ὃν τρόπον συνελεέσθη (εἰκ. 7) ἢ νοτιωτέρα ὑπὸ τοῦ Κοντοπούλου ἦτο προφανές. Ὅτε ἐγὼ μετέβην ἐπὶ τοῦ Λυκαίου, εὗρον τοὺς δύο λίθους, οἵτινες ἀποτελοῦσι νῦν τὴν δευτέραν βαθμίδα τῆς βορειότερας βάσεως, πλησίον τοῦ μικροῦ ἐκκλησιδίου τοῦ ἀγ. Ἡλιοῦ, ὅπου εἶχον μεταφερθῆ, ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τούτου, διὰ τούτων δὲ καὶ τοῦ μεγάλου τεμαχίου τῆς τρίτης βαθμίδος, ὅπερ ὑπῆρχε πλησίον τῆς βάσεως, ἀνεσκεύασα τελείως τὴν βορειότεραν βάσιν καὶ ἐξηκρίβωσα τὴν μορφήν καὶ τῶν δύο.

Ἐχουσιν αὐταὶ τὸ σύννηθες σχῆμα τῶν τριβάθμων βάσεων ἀγαλμάτων, αἵτινες ἦσαν συνήθεις κατὰ τὸν 4 καὶ τὸν 5 πρὸ πάντων π. Χ. αἰῶνα.<sup>1</sup>

Αἱ δύο κατώτεροι βαθμίδες ἀποτελοῦνται ἐκάστη ἐκ δύο ἰσομεγέθων περίπου λίθων, συνδεδεμένων διὰ δύο συνδέσμων πρὸς ἀλλήλους, μονόλιθος δ' εἶνε ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς, ἐφ' ἧς ἴστατο ὁ κίων.

Οἱ λίθοι τῶν βάσεων εἶνε ἐκ τιτανολίθου τοῦ Λυκαίου.

Ἡ κατωτάτη βαθμὶς ἔχει μῆκ. 1,45 καὶ ὕψος 0,35. Τὸ ἡμισυ τῆς βαθμίδος ταύτης εἶνε ἀκατέργαστον, φαίνεται δ' ὅτι ἐκρύπτετο αὕτη εἰς τὸ ἔδαφος μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ ἡ ἐπιφάνεια

<sup>1</sup> Bulle Statuenbasen σελ. 21. Olympia II, XCII.

αὐτῆς ἀρχίζει νὰ εἶνε λεία. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς βαθμίδος ταύτης εἶνε ἀβαθῶς κεκοιλωμένη εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται κατὰ τὸ ἄνω ἄκρον αὐτῆς τετραγωνικὸν περιχέλωμα ὕψους περιπου 0,015 καὶ πλάτους 0,08. Τὸ κοίλωμα τοῦτο ἐχρησίμευε ὅπως ἐντίθεται ἐντὸς αὐτοῦ ἀσφαλέςτερον ἢ ἀνωτέρα βαθμὶς<sup>1</sup>. Ὁμοίως κεκοιλωμένη εἶνε καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς δευτέρας βαθμίδος (εἰκ. 7). Αὕτη ὅπως καὶ ἡ τρίτη βαθμὶς ἔχει περὶ τὸ κάτω ἄκρον πλατεῖαν ἐντομὴν ὕψ. 0,10. Τὸ βάθος τῆς ἐντομῆς ταύτης ὡς ἐκ τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τοῦ λίθου δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς.

Ἡ τρίτη βαθμὶς (μῆκ. 1,10, ὕψ. 0,30) ἔχει κατὰ τὸ μέσον τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὀπήν, ἐν ᾗ ἦτο ἐσφηνωμένος γόμφος διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ κίονος.

Ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τῶν δύο βάσεων εἶνε 7 μέτρα. Ὅπως ἴστανται αὗται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου ἐσχάφη ὀλίγον τὸ ἔδαφος παρὰ τὴν νοτιωτέραν βᾶσιν

Ἡ θέσις τῶν δύο βάσεων πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βωμοῦ, ἡ τελεία ὁμοιότης αὐτῶν καὶ τὸ ἀκριβῶς ἀντίστοιχον, καθίστων πολὺ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι αὗται ἔφερον τοὺς δύο ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονομένους κίονας, βεβαιούται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τρίτου λίθου τῶν βάσεων. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ τούτου ὀπή ἐξηγεῖται, ἂν δεχθῶμεν, ὅτι ἴστατο ἐπὶ τούτου ὁ κίων, σημεῖα δὲ τοῦ ὅτι ὑπῆρξε τοιοῦτος ἐπὶ τοῦ λίθου διακρίνει τις μετ' ἐπισταμένην παρατήρησιν ἐπὶ τῆς νοτιωτέρας βάσεως.

Ἐκ τοῦ εὐρεθέντος σφονδύλου καὶ τῶν λοιπῶν τεμαχίων τῶν κίωνων φαίνεται, ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐκ μαρμάρου τῶν Δολιανῶν. Ἦσαν δωρικὸι μετὰ 20 βᾶδύσεων. Ὁ σφζόμενος σφόνδυλος, ὅστις δὲν εἶνε ὁ κατώτατος τοῦ κίονος, ἔχει ὕψος 0,48 καὶ διάμετρον 0,78 Ὅπῃν διὰ γόμφους ἔχει ἀμφοτέρωθεν ὡς φαίνεται δ' ἐκ τοῦ σχήματος τούτων, ἐνετίθετο καὶ εἰς αὐτὰς γόμφος μετάλλινος διὰ τὴν στερεωτέραν σύνδεσιν τοῦ κίονος, ὁμοίως δὲ συνέδεοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ οἱ λοιποὶ σφόνδυλοι, διότι ἄλλως ὁ κίων διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ καταπέση ὑπὸ τῆς ὀρμῆς τῶν ἰσχυροτάτων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἀνέμων.

<sup>1</sup> Πβλ. βᾶσιν Πραξιτέλους Olympia ἔ. ἀ. Νο 9.

Ἐὰν συνδυάσωμεν τὴν παράδοσιν τοῦ Παυσανίου (VIII, 38, 7), ὅτι οἱ δύο κίονες ἔφερον ἐπιχρύσους ἀετοὺς πρὸς τὴν θέσιν τούτων μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀναθημάτων, κατανοοῦμεν ἀμέσως καὶ τὸν προορισμὸν τούτων. Ἐχρησίμευον ὡς βάσεις τῶν ἀετῶν, οἵτινες εἶχον ἀφιερωθῆ ὡς ἀναθήματα εἰς τὸν Δία. Ἐν τῷ ἤδη μνημονευθέντι συγγράμματι τοῦ Bulle (σελ. 32) βλέπομεν, ὅτι ὁ κίων ὡς βᾶσις ἀναθήματος δὲν ἦτό τι ἀσύνηθες. Ὁ Ross (Arch. Aufs. I, 201 κέ.) διὰ παραδειγμάτων καταδεικνύει, ὅτι κατ' ἐξοχὴν πτερωτὰ ἀντικείμενα ἰδρύνοντο ἐπὶ κίωνων. Ἰδίως διὰ τοὺς ἀετοὺς ἢ θέσις ἐπὶ τῶν κίωνων ἦτο ἡ μάλιστα ἀρμόζουσα, ὅπως ἐπιδειχθῆ ἢ μεγαλοπρέπεια αὐτῶν.

Ὅπως εἰς τὴν Ἀθηναῶν ἀνετίθεντο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως γλαυκῆς ἐπὶ κίωνων, οὕτως ἀνετέθησαν ἐπὶ τοῦ Λυκαίου εἰς τὸν Δία οἱ ἀετοί, ὡς σύμβολα αὐτοῦ καὶ ὡς πτηνὰ τὰ μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ ἡγαπημένα.

Περὶ τοῦ ὕψους τῶν κίωνων δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τι ἀσφαλές, οὔτε καὶ περὶ τοῦ σχήματος τοῦ κιονοκράνου, τοῦ ὁποίου δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω<sup>1</sup> τεμάχιόν τι. Πιθανώτατον εἶνε, ὅτι θὰ διέφερε τοῦτο ἀπὸ τοῦ σχήματος τοῦ συνήθους δωρικοῦ κιονοκράνου, ὅπως φέρη εὐαρμωστότερον τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἀετόν. Ὁ Borrmann ἐν Jahrb 1888, 274-275 πραγματεύεται περὶ τῶν σχημάτων τῶν δωρικῶν κιονοκράνων τῶν κίωνων, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς βάσεις ἀναθημάτων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦσαν ἄρα γε παρόμοια πρὸς ταῦτα καὶ τὰ κιονόκρανα ἐπὶ τοῦ Λυκαίου;

Ἡ χρονολογία τῶν κίωνων δὲν ὀρίζεται ὑπὸ τῶν ἐξαγομένων τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν. Ἐκ τῆς χρονολογίας τῶν εὐρημάτων δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρυσθῶμεν ἀσφαλές συμπέρασμα καὶ περὶ τῆς χρονολογίας τῶν κίωνων, διότι οὗτοι ἠδύναντο νὰ προὔπάρχωσι τῶν ἀναθημάτων τούτων, ὅπως, ἠδύναντο καὶ νὰ κατεσκευάσθησαν συγχρόνως πρὸς ταῦτα ἢ καὶ μετ' αὐτά. Τοῦτο ἄλλως τε φαίνεται καὶ ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς, ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν, τῶν εὐρεθέντων ἀναθημάτων, ὧν ἐν μὲν

<sup>1</sup> Τὰ τεμάχια τῶν κίωνων κείνται διεσπαρμένα καὶ εἰς μεγάλῃν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν βάσεων, ὥστε οὐδὲως εἶνε ἀπίθανον νὰ εὐρεθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι τυχαίως καὶ τεμάχια τοῦ κιονοκράνου. Ὁ Κοκτόπουλος ἀναφέρει, ὅτι εἶδε τοιοῦτον τεμάχιον ἐγὼ ὁμῶς δὲν ἐπανεῦρον τοῦτο.



(εἰκ. 8-10) φαίνεται λίαν ἀρχαϊκόν, τὰ δ' ἄλλα εἶνε τοῦ ὅ αἰῶνος καὶ ἄλλα ἔτι νεώτερα.

Μόνον ἐκ τῆς ἀπλῆς μορφῆς τῆς τριβάθμου βάσεως ἄνευ τινὸς ἰδιάζοντος ἀρχιτεκτονικοῦ ἢ γλυπτοῦ διακόσμου, δύναται νὰ ὑποτεθῆ μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι καὶ οἱ κίονες κατασκευάσθησαν κατὰ τὸν ὅ πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.

Ὁ Πausανίας ὁμιλῶν περὶ τῶν κίωνων λέγει, ὅτι ἐπὶ τούτων ἀετοὶ ἐπίχρῃσσι τὰ γε ἔτι παλαιότερα ἐπεποιήντο. Ὁ Bérard ἀναφέρει τὸ παλαιότερα εἰς τὴν τεχντροπῖαν τῶν ἀετῶν καὶ δέχεται, ὅτι οὗτοι ἦσαν εἰργασμένοι ὁμοίως πρὸς τοὺς ἐπὶ ἀρχαίων ἀσιατικῶν μνημείων εἰκονιζομένους ἀετούς, ἀλλ' ἢ ὑπόθεσις τοῦ αὐτῆ πίπτει μετὰ τῆς ὄλης αὐτοῦ εἰκασίας περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυκαίου ἐκ τῶν ἐξαγομένων τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν. Ὁρθότερα εἶνε ἢ ἄλλη ἐξήγησις τοῦ χωρίου τοῦ Πausανίου, ἣν οἱ πλεῖστοι δέχονται, ὅτι δηλαδὴ ὁ Πausανίας θέλει νὰ δηλώσῃ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχον ἀκόμη οἱ κίονες, ἀλλ' οἱ ἀετοὶ ἦσαν ἐπ' αὐτῶν εἰς παλαιότερους χρόνους, οὐχὶ δὲ καὶ καθ' ὃν χρόνον αὐτὸς ἦτο ἐπὶ τοῦ Λυκαίου<sup>1</sup>.

Ὡστε καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πausανίου γινομένης μνείας τῶν κίωνων δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμέν τι περὶ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς αὐτῶν.

Εἶνε πολὺ πιθανὴ ἢ γνώμη, ὅτι καὶ οἱ ἀετοὶ μετεφέρθησαν εἰς Μεγαλόπολιν, ὅπως ἴσως καὶ οἱ ἀνδριάντες τῶν Λυκαϊονικῶν, ὧν μόνον αἱ βάσεις εὕρισκοντο ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, ὅτε ὁ Πausανίας εἶδε τοῦτον. Ἐπίσης εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι οἱ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Λυκαίου Διὸς ἐν Μεγαλοπόλει<sup>2</sup> δύο ἀετοὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἐκ τοῦ Λυκαίου ὄρους ληφθέντες.

Ὁ χώρος, ἐν ᾧ ἴσταντο οἱ κίονες καὶ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα εἶνε πιθανόν, ὅτι δὲν περιλαμβάνετο εἰς τὸ ἄβατον τέμενος, φαίνεται μάλιστα, ὅτι διὰ τούτων διήρχοντο οἱ θέλοντες νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὸν βωμόν.

Αἱ πλησίον τῶν δύο βάσεων τῶν κίωνων εὐρεθεῖσαι βάσεις μετ' ἐπιμήκους κοιλότητος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτῶν, αἵτινες, ὡς εἶνε γνωστὸν ἐκ πολλῶν ἄλλων παραδειγμάτων, προωρίζοντο συνήθως, ὅπως φέρωσιν ἐνεπιγράφους στήλας, ἀνα-

μιμνήσκουσιν ἡμᾶς τὴν στήλην τῶν Μεσσηνίων, ἣν οὗτοι ἀνέθεσαν εἰς τὸ Λύκαιον μετὰ τὸν δευτέρου Μεσσηνιακὸν πόλεμον, καὶ δεικνύουσιν ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς ἀναθέσεως ἀναμνηστικῆς στήλης ἐν τῷ Λυκαίῳ δὲν ἦτο μοναδικόν.

Τῆς ὑπὸ Θουκυδίδου μνημονευομένης οἰκίας τοῦ ἱεροῦ δὲν εὗρον ἴχνη πλησίον τοῦ τέμενους. Δυνατὸν εἶνε, ὅτι ἔκειτο αὕτη ἐκεῖ ὅπου εἶνε σήμερον τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Ἡλιοῦ, εἰς τὴν οἰκοδομήν τοῦ ὁποίου θὰ περιελήφθησαν τὰ ἀπομείναντα ἄσχημα λείψανα ταύτης.

### Εὐρήματα τέμενους.

Περὶ τῶν ἐν τῷ βωμῷ τοῦ Λυκαίου Διὸς εὐρεθέντων ὀλίγων ἀντικειμένων ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω ὁ προσήκων λόγος (σελ. 166-167). Ἐν τοῖς ἐξῆς θὰ πραγματευθῶμεν περὶ τῶν πλησίον τοῦ τέμενους ἢ ἐν αὐτῷ γενομένων εὐρημάτων, ἅτινα εἶνε πολὺ ἀξιολογώτερα.

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι οὔτε ἐντὸς τοῦ βωμοῦ οὔτε ἐν τῷ τέμενει ὑπῆρχεν οἰονδήποτε τεμάχιον γραπτοῦ ἀγγείου, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι οὐδὲν πῆλινον εἰδῶλιον εὐρέθη πλὴν ἑνὸς ὄλως ἀσήμου καὶ ἀτέχνου μικροῦ πτηνοῦ. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐν Ἀρκადίᾳ ἐν γένει γενομένων ἀνασκαφῶν ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ γραπτὰ ἀγγεῖα δὲν ἦσαν τόσον διαδεδομένα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ· οὔτε ἐν Λυκοσούρᾳ ἢ ἐν Τεγέᾳ, οὔτε ἐν Μαντινείᾳ, ἢ ἐν Μεγαλοπόλει ἢ ἐν Λούσοις εὐρέθησαν τοιαῦτα, ὅτι ὅμως δὲν ἦσαν ὄλως ἐκτὸς χρήσεως τουλάχιστον ἐν τοῖς κατὰ τὸ Λύκαιον τόποις, ἀπέδειξαν αἱ ἀνασκαφαί μου τοῦ ναοῦ τοῦ Πανὸς παρὰ τὸ Μπέρεκλα καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Παρρασίου Ἀπόλλωνος (ἀνωτέρω σελ. 157, 2). Ἐν τῇ πρώτῃ θέσει ἀνεῦρον ἐν μελανόμορφον ληκύθιον καὶ ὀλίγα τεμάχια ἄλλων ὁμοίως μελανομόρφων ἀγγείων, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατὰ τὴν μικρὰν σκαφήν, ἣν ἐπεχείρησα πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς ἐπιχώσεως, δι' ἣς ἐσχηματίσθη τὸ ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ ἔκειτο ὁ ναὸς ἀνεκαλύφθησαν τεμάχια κοινῶν γραπτῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων<sup>1</sup>. Γραπτῶν ἀγγείων, ὡς γνωστὸν, καὶ

<sup>1</sup> Καὶ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος εὐρέθησαν δύο Κορινθιακοὶ μικροὶ σφαιρικοὶ ἀρύβαλλοι, ὧν ὁ ἕτερος ἔχει ἀπλοῦν γραπτὸν κόσμημα.

<sup>1</sup> Ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 155, 1.

<sup>2</sup> Πausan. VIII, XX 2. Bérard ἔ. ἀ.

ἐν Ὀλυμπίᾳ πάνυ ἐλάχιστα τεμάχια εὐρέθησαν.

Ὡς πρὸς τὰ πηλίνα εἰδώλια τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει ὁμοίως. Ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθείσαις ἀνασκαφαῖς εὐρέθησαν πολλὰ τοιαῦτα, ἰδίως ὁμοίως πλῆθος τοιοῦτων ἔφερον εἰς φῶς αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Λυκοσούρας<sup>1</sup> καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ Κωτίλου<sup>2</sup> καὶ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Πανὸς ἐν Μπέρεκλα ἀνασκαφαί μου. Ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα θέσει, ἥτις καὶ δὲν ἀπέχει τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς πλέον τῶν  $\frac{3}{4}$  τῆς ὥρας εὐρέθησαν εἰδώλια μαρτυροῦντα ἐγγύριον κατασκευήν. Ὡστε ἡ ἔλλειψις τῶν πηλίνων εἰδωλίων ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου ἱεροῦ δέον νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἄλλον τινα λόγον περιοριζόμενον μόνον ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἱεροῦ τούτου.

Εἶνε πολὺ πιθανόν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν γειτονεούτων πρὸς τὸ ἱερόν τοῦ Λυκαίου Διὸς χωρίων, μεθ' ὅλον τὸν μέγαν ἀλλὰ καὶ κρυερὸν σεβασμόν, ὃν ἔτρεφον πρὸς τοῦτο, δὲν ἐπεσκέπτοντο μετ' εὐχαριστήσεως τόπον ἐμποιοῦντα ὅπωςδῆποτε οὐκ ὀλίγον τρόμον καὶ ὡς ἐκ τῶν τελουμένων ἐν αὐτῷ ἀπανθρώπων θυσιῶν, ἃς δὲν ἐξήγνιζεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἑλλήνων ἀρκούντως, ἢ κατὰ θεϊαν παράδοσιν καὶ ἐπιταγὴν τέλεισι αὐτῶν, καὶ ὡς ἐκ τῆς ιδέας τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχεν αὐτὸς ἕκαστος πλησιάζων εἰς τὸ ἄβατον τοῦ τεμένου.

Εἰς τοῦτό μοι φαίνεται, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῆ ἢ ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἔλλειψις τῶν πηλίνων εἰδωλίων.

Τὰ εὐτελεῖ ταῦτα ἀντικείμενα θὰ ἐδικαιοῦντο νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸ ἱερόν ὡς δεῖγμα τῆς εὐλαθείας αὐτῶν ἄνθρωποι συχνά, καὶ συνήθως ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς αἰτίας, πλὴν ἐπιδείξεως εὐλαθείας καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς, ἐπισκεπτόμενοι τοῦτο· ἐκεῖνοι ὁμοίως, οἵτινες σπανίως προσήρχοντο εἰς ἱερόν ὡς τὸ τοῦ Λυκαίου Διὸς, καὶ οἵτινες εἶχον πρὸς τοῦτο σπουδαῖον ὅπωςδῆποτε λόγον, ὠφείλον νὰ προσφέρωσιν τι πολυτιμότερον ἢ τὰ συνήθη ἐκ πηλοῦ εἰδώλια. Πολυτιμότερα δὲ πάντως εἶνε τὰ χαλκᾶ ἀγαλμάτια καὶ λοιπὰ ἐκ μετάλλου ἀντικείμενα, ἅτινα ὡς φαίνεται, ἦσαν τὰ συνήθη ἀναθήματα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Λυκαίου Διὸς.

Εὐρέθησαν ἐν ὄλῳ ἐννέα σῶα ἀγαλμάτια, ἐλά-

<sup>1</sup> Ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Λυκοσούρας ἀπόκειται ἀκόμη πολλὰ πινακίδια πηλίνα μετὰ σπουδαίων ἀναγλύπτων κηρυκείων παντοίων μορφῶν, εὐρεθέντα παρὰ τὸ Μέγαρον.

<sup>2</sup> Ἀρχ. Ἐφημ. 1902.

χιστα τεμάχια ἐνὸς δεκάτου ὡς καὶ δύο βάσεις ἄλλων ὁμοίων, καὶ πρὸς τούτοις εἰς ἀετός, ὅστις φαίνεται ἀπεσπάσθη ἐξ ὁμοίου ἀγαλματίου· πλὴν τούτων εὐρέθησαν εἰς χαλκοῦς δικέφαλος ὄφις εἰς ἄσχος καὶ μία κνημὶς. Εὐρέθησαν δ' ὁμοίως καὶ δύο ἀργυρᾶ νομίσματα καὶ ἔγγλυφοὶ δακτύλιοι περὶ τοὺς δέκα, ὧν ὁ εἰς χαλκοῦς οἱ δὲ λοιποὶ σιδηροί.

Ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων μόνη ἡ χαλκῆ κνημὶς ἔφερον ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν (ἴδ. κατωτέρω). Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μετὰ τῶν ὀλίγων γραμμάτων, ἅτινα διατηροῦνται ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ βωμοῦ προερχομένης κεραμίδος εἶνε τὰ μόνα λείψανα γεγραμμένων μνημείων ἐκ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς.

Ὡς ἦτο πολὺ φυσικόν τὰ τέσσαρα τῶν σῶων χαλκῶν ἀγαλματίων παριστώσι αὐτὸν τὸν Δία, τρία εἰκονίζουσι τὸν Ἑρμῆν, τὸν ἀγαπητὸν ἐν Ἀρκαδίᾳ Θεόν, ὅστις ἴσως ἐνταῦθα καὶ ὡς ἄγγελος τοῦ Διὸς εἶχεν ἰδιαιτέρως τὴν θέσιν του, καὶ τὰ δύο ἄλλα εἰκονίζουσιν ἄνθρώπους ἀσχολουμένους εἰς ἀσχέτους πρὸς αὐτὸ τὸ ἱερόν πράξεις.

*Εἰκ. 8-10.* Ὁ Ζεὺς γυμνὸς ἔχων γένεια καὶ βραχεῖαν κόμην ἴσταται ἐπὶ ὀλίγον ὑψηλοῦ τεμαχίου χαλκοῦ φέρων τὸν κεραυνὸν ἐν τῇ ὑψωμένῃ δεξιᾷ καὶ τὸν ἀετὸν ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἣν προτείνει κάμπτων κατὰ τὸν ἀγκῶνα. Ὑψ. 0,10. Βάσ. 0,03.

Εἶνε δυστύχημα, ὅτι δὲν παρέχονται ἐκ τῶν δεδομένων τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν σημεῖα μαρτυροῦντα περὶ τῶν χρόνων τῆς κατασκευῆς τοῦ μικροῦ μὲν ἀλλὰ λίαν ἐνδιαφέροντος ἀγαλματίου τούτου τοῦ Διὸς.

Ὁ τύπος τοῦ Διὸς κρατοῦντος κεραυνὸν καὶ ἀετὸν δὲν εἶνέ τι πρωτοφανὲς ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ τέχνῃ, ἀλλ' ἡ τεχνοτροπία τοῦ ἀγαλματίου καὶ ἐν γένει ἢ ὅλη αὐτοῦ ὄψις εἶνε ἀσυνήθης καὶ πολὺ παράδοξος.

Τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ εἶνε λίαν ἀτέχνως κατεσκευασμένον, ὅλως δὲ παρὰ φύσιν εἶνε ἡ δυσαναλογία μεταξὺ τοῦ μήκους τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ (0,042) ἀπὸ τοῦ αἰδοίου μέχρι τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ μήκους τῶν σκελῶν (0,035). Τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶνε ὑπερμέτρως βραχεῖα. Αἱ κνημαὶ οὐδόλως δηλοῦνται ἐπίσης καὶ τὰ γόνατα. Καὶ οἱ πόδες εἶνε ὅλως ἄμορφοι, καὶ μόνον πρὸς διάκρισιν τῶν δακτύλων τοῦ ποδὸς ἐχαράχθησαν ἀμελῶς γραμμαί

τινες ἐπιπόλαιοι χωρίζουσαι τὸ ἄκρον τούτου εἰς τέσσαρα ἄνισα μέρη, ἅτινα πρέπει νὰ εἰκονίζωσι τοὺς δακτύλους.

Τὸ στῆθος μετὰ τῆς κοιλίας εἶνε ὅλον ἐπίπεδον καὶ σχεδὸν ἴσου πλάτους καθ' ὅλον τὸ μῆκος. Ὁ ὀμφαλὸς δηλοῦται οὐχὶ ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ διὰ σχετικῶς βαθέως μικροῦ κύκλου, δι' ἀβαθεστέρων

δὲ τοιούτων κύκλων δηλοῦνται καὶ αἱ θηλαὶ τῶν μαστῶν, ἐξ ὧν ἡ δεξιὰ ἔχει περίξ ἕτερον κύκλον μεγαλείτερον ἐκ στιγμῶν, δηλοῦντα ἴσως τὰς τρίχας. Τὸ αἰδοῖον δὲν ἔχει φυσικὴν μορφήν καὶ ἐξέχει πολὺ. Αἱ τρίχες τούτου δηλοῦνται διὰ λεπτοτάτων γραμμῶν, ἔχουσι δὲ περίξ μικρὰς στιγμὰς ὀριζούσας ἄνωθεν τὴν ἕβην.



Εἰκὼν 8.



Εἰκὼν 9.



Εἰκὼν 10.

Ὁ ἀριστερὸς ὤμος εἶνε καθ' ὑπερβολὴν ὀγκώδης καὶ ἐν μεγάλῃ δυσαναλογίᾳ πρὸς τὸ στῆθος, πρὸς ὃ συνδέεται πολὺ ἀτέχνως. Τούναντίον οὐδόλως τονίζεται ὁ δεξιὸς ὤμος, ὃν ἐδυσκολεύθη νὰ παραστήσῃ ὁ κατασκευάσας τὸ ἀγαλμάτιον ὡς ἐκ τῆς στάσεως τοῦ ὑψωμένου βραχίονος. Καὶ οἱ βραχίονες εἶνε ὅλως ἄμορφοι οὐδόλως δὲ διακρίνονται

τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτοὺς διάφορα μέρη· πρὸς χωρισμὸν τῶν δακτύλων ἐχαράχθησαν ἀσκόπως λεπταὶ τινες γραμμαὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν.

Ἄλλὰ τὸ πρόσωπον ὑπερβάλλει τὸ λοιπὸν σῶμα ὡς πρὸς τὴν ἀδεξιότητα τῆς παραστάσεως τῶν διαφόρων αὐτοῦ μερῶν.

Τὰ ὦτα ἰδίως οὐδόλως σχεδὸν εἰκονίσθησαν καὶ

μόνον ἄμορφα μικρὰ τεμάχια χαλκοῦ ὑπάρχουσιν ἀντὶ τούτων ὀπισθεν τῶν παρεϊῶν. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οὐδὲν ἔσχηματίσθησαν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὄλως πρωτογενῆ ἄμορφίαν τοῦ προσθίου μέρους τοῦ σώματος εὐρίσκεται πῶς τὸ ὀπίσθιον μέρος τούτου.

Ὅλως πρωτογενεὺς τέχνης εἶνε καὶ τὸ πτηνόν, ὅπερ ἴσταται ἐπὶ μικροῦ τεμαχίου χαλκοῦ ἐντὸς τῆς παλάμης τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἐνθυμίζει δὲ τὰ παλαιότατα ἐξ Ὀλυμπίας χαλκᾶ ἀπεικονίσματα πτηνῶν.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀγαλματίου ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ἀναγάγωμεν τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς χρόνους τοὺς προσεγγίζοντας πρὸς τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης.

Ὁ ἐν εἴδει φενάκης σχηματισμὸς τῆς βραχίαιας κόμης μετὰ τῶν ἀτάκτων γραμμῶν, αἵτινες διακρίνουσιν ἐπ' αὐτῆς τὰς τρίχας, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει διάπλασις τοῦ προσώπου παρέχουσι τὰ γνωρίσματα, ἅτινα ἔδειξεν ἤδη ὁ Furtwängler, ὅτι χαρακτηρίζουσι τὰ ὑπ' αὐτοῦ συλλεχθέντα καὶ ἐξετασθέντα Ἀρκαδικῆς κατασκευῆς ἀγαλμάτια<sup>1</sup>. Ὡς χρονολογία τοῦ ἐπίσης λίαν ἀρχαιοτρόπου γνωστοῦ ἀγαλματίου τοῦ Ὑβρίστα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Furtwängler ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν αὐτῶν Ἀρκαδικῶν ἀγαλματίων, ὠρίσθη ὑπὸ τούτου τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 6 αἰῶνος, ἐνῶ ἀλλαγῶν τὸ αὐτὸ ἀγαλμάτιον τάσσεται εἰς τὸν 7 αἰῶνα<sup>2</sup>. Ἀλλὰ τὸ ὑπ' ὄψει ἡμῶν ἀγαλμάτιον τοῦ Λυκαίου συγκρινόμενον πρὸ πάντων πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἀγαλματίου τοῦ Ὑβρίστα φαίνεται πολὺ ἀρχαιότερον. Ἀφ' ἐτέρου τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν συγκρινόμενον πρὸς τὰ ἀρχαιότερα ἐξ Ὀλυμπίας καὶ Δελφῶν ἀγαλμάτια<sup>3</sup> παρουσιάζει ἀρκετὴν πρόοδον. Τὸ σχῆμα ἰδίως τῆς κεφαλῆς ἔχει ἤδη προσλάβει ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀγαλματίῳ κανονικὴν ὀπωσθήποτε μορφήν, δηλοῦνται δ' ἐπὶ ταύτης ἂν καὶ ἀτέχνως καὶ αἱ διάφοροι λεπτομέρειαι τοῦ προσώπου.

Ὡστε ὑποθέτω, ὅτι δὲν θὰ σφαλῶμεν πολὺ,

τάσσοντες τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν ἐντὸς τοῦ 7 αἰῶνος.

Ἀπὸ τῶν ἐξ Ὀλυμπίας καὶ ἄλλων τόπων ἀρχαιοτέρων ἀγαλματίων διαφέρει τελείως ὁ τύπος τοῦ ἡμετέρου, διότι ἐκεῖνα μὲν εἶνε λίαν ἐπιμηκεῖα καὶ γωνιώδη ὄλως δὲ τούναντιον τοῦτο εἶνε βραχὺ καὶ τετράγωνον.

Ἀσθενῆ ἀναλογίαν ἔχει ὁ τύπος τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν πρὸς τὰ πρωτογενῆ πηλίνα ἐξ Ὀλυμπίας εἰδώλια, ἅτινα πλὴν τῶν ἄλλων δεικνύουσι καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ ὀμφοῦ καὶ τῶν μαστῶν διὰ κύκλων<sup>1</sup>, καὶ τὴν ἐν εἴδει φενάκης κατασκευὴν τῆς κόμης, ἣτις ἐσφαλμένως μοι φαίνεται ἐξηγεῖται ἐν τοῖς πηλίνοις τῆς Ὀλυμπίας ὡς ἴδιον τῆς κεφαλῆς κάλυμμα.

Ἀναλογίαν πρὸς ἐργασίαν ἐν γένει ἐπὶ πηλοῦ παρέχει καὶ ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἐργασία τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν, ἰδίως δὲ ἡ ἀμελής καὶ ἐπιπολαία χάραξις τῶν γραμμῶν δι' ὧν δηλοῦνται αἱ τρίχες.

Οὐχὶ σύνηθες εἶνε καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κεραυνοῦ, ὃν ἔχει τὸ ἀγαλμάτιον. Εἶνε οὗτος ὀξὺς ἔμπροσθεν καὶ ἀποτελεῖται ὀπισθεν ἐκ τριῶν οἰκνῶν ὀδόντων περὶ ἓνα τέταρτον ἐν εἴδει κακῶς ἐσχηματισμένου κάλυκος ἄνθους.

*Εἰκ. 11.* Ἀγαλμάτιον Διὸς τοῦ τύπου τοῦ ὀνομασθέντος Διὸς Ἰθωμάτα<sup>2</sup> τοῦ Ἀγελάδα, ὅμοιον τὸ σχῆμα πρὸς τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ<sup>3</sup> καὶ Δωδώνῃ<sup>4</sup> εὐρεθέντα. Τὸ σφζόμενον ἡμισυ τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἶνε κοῖλον δεικνύον, ὅτι ἐν αὐτῇ ὑπῆρχεν ὁ κεραυνός, ἀλλ' ἡ ἀριστερὰ ἔχει ἀπολέσει παντελῶς τὴν μορφήν ἐκ τῆς φθορᾶς, ὥστε εἶνε ἄγνωστον πῶς ἐκράτει τὸν ἀετὸν. Ἡ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐργασία τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν εἶνε πολὺ ἀμελεστέρα τῶν ἐξ Ὀλυμπίας καὶ Δωδώνης. Ἰδίως κακῶς ἐσχηματισμένοι εἶνε οἱ βραχίονες, λείπει δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ στήθους οἰαδῆποτε ἐνδείξις μυῶν ἢ ἄλλων διακεκριμένων μερῶν.

Καὶ τὸ πρόσωπον εἶνε ἐπιπολαιότατα εἰργασμένον· οἱ ὀφθαλμοὶ ἐδηλοῦντο διὰ κύκλων, τὸ στόμα δι' ἀμυδρᾶς γραμμῆς, καὶ τὰ γένηια διὰ παραλλήλων σχεδὸν χαραγμάτων, ὀλίγον μόνον ἐπιμε-

<sup>1</sup> Olympia IV πίν. XVII. Ἴδε καὶ Carapanos Dodone πίν. XII.

<sup>2</sup> Collignon Sculpt. I. 318. Perrot. Chipiez VIII. 469.

<sup>3</sup> Olympia πίν. VII, 43, 45 καὶ 46.

<sup>4</sup> Carapanos Dodone πίν. XII 4.

<sup>1</sup> Sitzungsber. der Bayr. Akad. 1899, 566 x. ε.

<sup>2</sup> Perrot. Chipiez Hist. de l'art VIII σελ. 469 εἰκ. 239.

<sup>3</sup> Bull. 1897, 172. Π6λ. Sitzungsber. der Bayr. Akad. ε. α. σελ. 580. Olympia IV, XV καὶ XVI.



λεστέρων ἢ παρὰ τῷ προηγουμένῳ ἀγαλματίῳ. Ἡ ρίς εἶνε ὅλως ἄμορφος. Ἡ κόμη περιβάλλει ὡς κρῖκος τὸ κρανίον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου χωρίζονται διὰ λεπτῶν καθέτων γραμμῶν διάφορα μέρη.

Ἡ ἐργασία αὐτῆ τῆς κεφαλῆς πείθει ἡμᾶς, ὅτι καὶ τοῦτο τὸ ἀγαλμάτιον εἶνε Ἀρκαδικὸν κατασκευάσμα, ἐν Ἀρκαδικῇ τινι πολίχνῃ κατασκευασθὲν ἐκ τύπου ὁμοίου πρὸς τοὺς τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ὀλυμπίας καὶ Δωδώνης.

Οἱ πόδες τοῦ ἀγαλματίου εἶνε ἐπιμήκεις καὶ φαίνεται, ὅτι ἦσαν προσκεκολλημένοι δι' ὕλης τινος ἐπὶ τῆς ἀπολεσθείσης βάσεως χωρὶς νὰ στερεῶνται ἐπὶ ταύτης δι' ἄλλου τινὸς τεχνικοῦ μέσου.



Ἐικὼν 11.

Ἡ patina τοῦ ἀγαλματίου εἶνε ἀνοικτοῦ πρασίνου χρώματος διάφορος ὀλίγον τῆς τοῦ προηγουμένου ἀγαλματίου καὶ πάντων τῶν λοιπῶν. Ἀπολεπίζεται ὡς λεπτὸς εὐθραυστος φλοιός, κάτωθεν δ' αὐτῆς ὑπάρχει ἕτερον στρώμα ἀνοικτοῦ κυανοῦ χρώματος ὅπερ τρίβεται εἰς κόνιν (δὲν ἀπολεπίζεται) καὶ μετὰ τοῦτο φαίνεται τὸ χρυσιζόν χρῶμα τοῦ χαλκοῦ.

Ὑψος ἀγαλματίου 0,09.

Εἰκ. 12-14. Ἀγαλμάτιον ὠραίου ἀρχαικοῦ τύπου Διὸς καθήμενου ἔχοντος πλουσίαν μακρο-

τάτην κόμην καὶ γένειον σφηνοειδές. Φορεῖ χιτῶνα ἡμιχειρίδωτον, ποδήρη, προσκείμενον στενῶς τῷ σώματι, καὶ μακρὸν ἱμάτιον καλύπτον τὸ ἀριστερὸν ἡμισυ τοῦ κορμοῦ, τό τε πρόσθιον καὶ τὸ ὀπίσθιον, ἔνθα καὶ καταλήγει ἡ μία αὐτοῦ ἄκρα τῆς ἐτέρας κρυπτομένης ἔμπροσθεν. Τὰ σκέλη εἶνε συνεσφιγμένα, ἀμφότεροι δὲ οἱ γυμνοὶ πόδες πατούσιν ἐπὶ ἐστρογγυλωμένης θρήνου. Οἱ γλουτοὶ καὶ τὸ κάτω μέρος τῶν μηρῶν εἶνε ὀριζοντίως ἀποκεκομμένοι, διότι ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου, ὅστις ἀπωλέσθη. Μεταξὺ τῶν σκελῶν κατὰ τὸ ὀπισθεν τῶν γονάτων μέρος ὑπάρχει βαθεῖα ὀπή, δι' ἧς συνεδέετο πιθανῶς ὁ θρόνος πρὸς τὸ σῶμα. Ἀμφότεροι οἱ βραχίονες εἶνε κεκαμμένοι κατὰ τοὺς ἀγκῶνας καὶ προτεταμένοι εἰς τὸ ὕψος περίπου τῆς κοιλίας. Ὁ δεξιὸς εἶνε ὀλίγον περισσότερον ἀπομακρυσμένος τοῦ κορμοῦ. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐκράτει κεραυνόν, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ εἶχε τὸ λίτιον (littium)<sup>1</sup>.

Εἶνε διὰ πολλοὺς λόγους σπουδαῖον τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο.

Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐνθυμίζει τὰς ἐπιμελῶς γεγραμμένας μορφὰς τῶν καλῶν μελανομόρφων ἀγγειογραφῶν. Τὰ ὀλίγον γωνιώδη χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, οἱ μεγάλοι στρογγύλοι καὶ προβεβληκότες ὀφθαλμοί, ὧν αἱ κόραι δηλοῦνται δι' ἀμυδρῶς κεχαραγμένων μικρῶν κύκλων, ὁ σφηνοειδὴς πώγων, ὁ ἀκριβῶς ἐσχηματοποιημένος μύσταξ, τὰ ἄμορφα καὶ παρὰ φύσιν τεθειμένα ὦτα, ὡς καὶ τὸ ὀξὺ στόμα ἔχον τὰ ἄκρα ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω σεσυρμένα καὶ τέλος τὸ ἀφελές μειδιάμα τῆς ἐκφράσεως εἶνε ἐκ τῶν τυπικῶν γνωρισμάτων τῆς τέχνης τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ ὁ αἰῶνος. Ἐν πλήρει δ' ἁρμονίᾳ πρὸς ταῦτα εὐρίσκεται ἡ ἐξηναγκασμένη παράστασις τοῦ σώματος με τοὺς στερουμένους ἐλευθερίας κινήσεως βραχίονας καὶ τὰ στερεῶς περικεκλεισμένα ἐν τῷ ἐνδύματι σκέλη. Αἱ πτυχαὶ τοῦ χιτῶνος διὰ λεπτῶν ἐγχαράκτων κυματοειδῶν γραμμῶν, αἵτινες εἶνε πολὺ ὀλιγώτεραι κατὰ τὰ σκέλη, ἀταντῶνται ὁμοίως ἐπὶ μελανομόρφων ἀγγειογραφῶν. Βαθύτεροι εἶνε αἱ πτυχαὶ τοῦ μικροῦ ἱματίου, ἄξιον δὲ παρατηρήσεως ὡς πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν μεθ' ἧς κατασκευάσθη τὸ ἀγαλμάτιον, εἶνε ὅτι τοῦ τμήματος τοῦ ἱματιδίου,

<sup>1</sup> Πρὸς. Daremberg Saglio, lituus.

ὅπερ πρῶτον ἐκάλυπτε τὸν ἀριστερὸν ὤμον καὶ θὰ ἦτο ἐπομένως περισσότερον τεταμένον, αἱ πτυχαὶ εἶνε ὁμοίως διὰ λεπτῶν γραμμῶν κεχαραγμέναι ἐνῶ αἱ λοιπαὶ τοῦ ἱματιδίου πτυχαὶ εἶναι ἀρκούντως βαθεῖαι, ἂν καὶ πολὺ κατὰ συνθήκην διατεθειμέναι.

Ἡ κόμη ὅπως καὶ ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων ἀρχαϊκῶν ἀγαλμάτων τῶν πλείστων ἐκ τῶν λεγομένων Κούρων ἢ Ἀπολλώνων πίπτει ἐπὶ τοῦ νώτου λήγουσα ἡμικυκλικῶς ἐν τῷ μέσῳ περίπου τούτου

εἶνε δὲ διὰ παραλλήλων γραμμῶν εἰς πολλὰς πλεξίδας κυματοειδῶς ἐσχηματισμένας κεχωρισμένη. Μικρὰ ταινία κοσμεῖ ταύτην ὀπισθεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἄνω μέρους τῶν ὠτων, ἔμπροσθεν δ' ἐπιστέφει αὕτη ὡς ὑψηλὴ στεφάνη τὸ μέτωπον διεσκευασμένη εἰς πέντε ἐπαλλήλους σειρὰς βοστρυχιῶν. Ὁμοίαν περίπου διάθεσιν κόμης δεικνύει ὁ περίφημος Σάτυρος τῆς Δωδώνης<sup>1</sup> ἀνάλογος δ' εἶνε καὶ ἡ κόμη τοῦ ἐξ Ὀλυμπίας<sup>2</sup> χαλ-



Εἰκὼν 12.



Εἰκὼν 13.



Εἰκὼν 14.

κοῦ Διός, ὅστις εἶνε ὀλίγον νεώτερος τοῦ ἡμετέρου ἀγάλματι.

Πιστεύω, ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ ἀγάλματιον ἡμῶν εἶνε ἀντίγραφον ἀγάλματος Διός ὑπὸ καλοῦ τεχνίτου κατασκευασθέντος. Γίνεται τοῦτο καταφανές ἐκ τῆς τεχνικωτάτης συλλήψεως τῆς ὅλης μορφῆς, ἣτις ἐν τοῖς καθέκαστα καὶ ἰδίως ἐν τῇ θέσει τῶν βραχιόνων ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸν Φειδιακὸν Δία τῆς Ὀλυμπίας· προσεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἀγάλματιου θρῆνυς.

Ἐπὶ σειρᾷ νομισμάτων Ἀρχαδικῶν<sup>3</sup> φέρεται ὡς τύπος τοῦ ὀπισθίου μορφῆ Διός καθημένου ἐπὶ θρόνου· ὑπὸ τρία δὲ κυρίως σχήματα ἐμφανίζεται ἡ μορφή αὕτη. Ἐπὶ τῶν δύο ὀλίγων νεωτέρων τύπων παρίσταται ὁ Ζεὺς φέρων μόνον ἱμάτιον καὶ ἔχων ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὑψωμένον τὸ σκῆπτρον καὶ ἐπὶ τῆς προτεταμένης δεξιᾷς ἡ ὑπεράνω ταύτης

<sup>1</sup> Olympia IV πίν. VII, 40 καὶ 40 α. Παραπλησία περίπου εἶνε καὶ ἡ ὑπεράνω τοῦ μετώπου διασκευὴ τῆς κόμης τοῦ ἀρχαϊκοῦ ἀγάλματος ἐκ Καλύβια Κουδαρᾶ Ἀττικῆς (Ἀρχ. Ἐφ. 1902, πίν. 3).

<sup>2</sup> Dodone Pl. IX.

<sup>3</sup> Brit. Mus. Cat. Pelop. πίν. XXXI-XXXII.

πετώντα τὸν αἰτόν. Ὁ τρίτος τύπος<sup>1</sup> παρουσιάζει τὸν Δία ὁμοίωτα πρὸς τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ἐνδεδυμένον καὶ καλυπτόμενον διὰ μακροῦ ἱματίου. Διαφέρει ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου ἀγαλματίου ὀλίγον ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἣτις ἐκεῖ εἶνε ὑψηλότερον καὶ κρατεῖ τὸ σκῆπτρον καὶ ὡς πρὸς τὸ μῆκος τῆς κόμης, ἀλλὰ συμφωνεῖ πρὸς τοῦτο ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς κρατούσης τὸν κεραυνὸν ἀριστερᾶς χειρὸς. Κοινὸν πρὸς τούτοις ἀμφοτέρων τῶν παραστάσεων γνώρισμα εἶνε ἡ ὑπὸ τοὺς πόδας θρῆνυς.

Ἡ τεχνοτροπία πρὸ πάντων τῆς ἐπὶ τοῦ προσθίου τοῦ νομίσματος κεφαλῆς δεικνύει, ὅτι τὸ νόμισμα κατεσκευάσθη, καθ' οὓς χρόνους καὶ τὸ ἀγαλμάτιον, εἶνε δὲ πολὺ πιθανόν, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ἔργα μιμοῦνται ἐν κοινὸν πρότυπον, ὅπερ ἴσως ὁ χαρακτήρ τοῦ νομίσματος μετεσκευάσεν ὀλίγον, ὡς οὐχὶ σπανίως συμβαίνει κατὰ τὴν ἀπεικόνισιν ἀγαλμάτων ἐπὶ νομισμάτων.

Τὸ ἀγαλμα τοῦτο θὰ εὐρίσκετο ἐν πόλει τινὶ ἢ τόπῳ κατέχοντι ἐξαιρετικὴν θέσιν μεταξὺ ὄλων ἐν γένει τῶν Ἀρκάδων, ἀλλὰ τοιοῦτος τόπος μοι φαίνεται, ὅτι κάλλιστα ἡδύνατο νὰ εἶνε τὸ Λύκαιον, ὅπερ ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀπήλαυε γενικοῦ σεβασμοῦ παρὰ τοῖς Ἀρκάσιν καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς φαίνεται, κοινὸν πάντων τούτων κτῆμα<sup>2</sup>. Ἐπὶ τοῦ Λυκαίου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εὐρίσκετο τὸ ἀγαλμα, ὅπερ ἐν ἀπομιμῆσει σώζεται ἐν τοῖς νομίσμασι καὶ τῷ ἀγαλματίῳ ἡμῶν, ἴσως δ' ὅπως φέρη τοῦτο ἐχρησίμευεν ἡ βᾶσις, ἣς τὰ θεμέλια εὗρον κατὰ τὰς ἀνασκαφάς μου πλησίον τοῦ βορειότερου κίονος.

Θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἀντιτάξῃ, ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν εἶνε Ἴωνικός καὶ ὅτι δύσκολον θὰ ἦτο τὸ ἀγαλμα ὅπερ οὗτος ἀπεικονίζει νὰ εὐρίσκετο ἐν Ἀρκαδικῇ πόλει, ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ τύπος τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τοῦ προσθίου μέρους τοῦ Ἀρκαδικοῦ νομίσματος δὲν εἶνε Ἴωνικός;

Ὁ Furtwängler<sup>3</sup> λέγει περὶ ταύτης, ὅτι εἶνε Ἴωνικός ὡς πρὸς τὴν διασκευὴν τῆς κόμης, ἀναγνωρίζει ὅμως gewisse herbe Härte des Gesichtes, ἢ ὁποῖα δεικνύει τὴν Ἀρκαδικὴν τέχνην, ἀλλὰ δὲν

ἡδύνατο ἡ Härte αὕτη νὰ ἀποδοθῇ ἐν μέρει εἰς τὸν χαρακτήρ τοῦ νομίσματος, ὅστις ἔχων ὡς πρότυπον ἰωνικὰ ἔργα, τὰ μὲν ἐξωτερικὰ καὶ εὐκολώτερα γνωρίσματα, ὡς τὴν κόμην, ἀντέγραψε συμφώνως πρὸς τὸ πρότυπον, εἰς δὲ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου ἔδωκε τὴν τραχύτητα ἴσως καὶ ἐξ ἀδυναμίας; Ἀλλὰ καὶ ἡ τραχύτης, ἣτις φαίνεται ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Furtwängler ἀναφερομένου νομίσματος, δὲν ὑπάρχει, ὡς μοι φαίνεται ἐπὶ τοῦ ὁμοίου νομίσματος, ὅπερ δημοσιεύει ὁ Overbeck.

Ὁ κεραυνός, ὃν εἶχε τὸ ἀγαλμάτιον ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ἀπετελεῖτο ἐκ λεπτοῦ ραβδίου, μακροῦ ὅσον ἢ περιέχουσα τοῦτον παλάμη τῆς χειρὸς, ὅπερ ἀμφοτέρωθεν ἔληγεν εἰς ἀτρακτοειδῆς ἐξόγκωμα. Τὸ ἄνω τῶν ἐξογκωμάτων τούτων εἶνε ἀπεσπασμένον.

Σπουδαιότερον εἶνε τὸ σύμβολον, ὅπερ κρατεῖ ὁ Ζεὺς ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ. Ἀποτελεῖται τοῦτο ἐκ μικροῦ ραβδίου σπειροειδῶς κεκαμμένου ἄνω καὶ λήγοντος κάτω εἰς στογγύλον κομβίον.

Ὅμοιον ἀντικείμενον δὲν εὗρον ἐγὼ ἐπὶ οὐδενὸς ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ἔργου πλην μιᾶς ἴσως ἐξαιρέσεως, περὶ ἣς γίνεται κατωτέρω λόγος. Ἄλλ' ἐπὶ πλείστων Ῥωμαϊκῶν νομισμάτων<sup>1</sup> φέρεται ὡς σύμβολον ἀντικείμενόν τι ὅμοιον καθ' ὅλα πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Διὸς κρατούμενον.

Ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἀνεγνωρίσθη, ὅτι τὸ σύμβολον τοῦτο ἀπεικονίζει ἐν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ ἱερωτάτων τῶν Ῥωμαίων σκευῶν, τὸν lituum, ἢ ὅπως ὀνομάζει τοῦτον ὁ Πλούταρχος, τὸ *λίτυον*<sup>2</sup>.

Τὸ σκεῦος τοῦτο ἐκράτουν, ὡς φαίνεται ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ οἱ Ῥωμαῖοι augures<sup>3</sup> καὶ μετεχειρίζοντο τοῦτο, ὅταν ἤθελον νὰ χρησμοδοτήσωσι δι' οἰωνοσκοπίας, ὅπως ὀρίζωσι τὰ νοητὰ τετράγωνα, δι' ὧν ἐγένετο ὑπ' αὐτῶν ἡ οἰωνοσκοπία.

Ὁ Πλούταρχος ἐν Καμίλλῳ (XXXII, 15-20) ὡς ἐξῆς ὁμιλεῖ περὶ τούτου, τοῦτο δ' ἔστι μὲν ἐπικαμπῆς ἐκ θάτερου πέρατος, καλεῖται δὲ λίτυον· χρωῖται δ' αὐτῷ πρὸς τὰς τῶν πλινθίων ὑπογραφάς, ὅταν ἐπ' ὄρνιθος διαμαντενόμενοι καθέζονται. Ἀκριβέστερον περιγράφει τοῦτο ὁ Λίβιος (I, 18). Baculus sine

<sup>1</sup> Babelon. Monnaies de la républ. I p. 58. 204 καὶ ἀλλαχοῦ.

<sup>2</sup> Πλούταρχου Ῥωμύλος XXII. Daremberg-Saglio ἐν λ. lituus.

<sup>3</sup> Βάση Ρωμ. Ἀρχαιοτ σελ. 20 Mnemosyne 1890 σελ. 259 κέ. (Valeton).

<sup>1</sup> Overbeck Kunstmythol. I, Münzt. II 2.

<sup>2</sup> Daremberg Saglio ἔ. ἀ. σελ. 1434.

<sup>3</sup> ἔ. ἀ. σελ. 582.

nudo aduncus incurram et leviter a summo inflexum bacillum.

Ὁ lituus ἀπεικονίζεται καὶ ἐπὶ σπουδαιότερων ρωμαϊκῶν καλλιτεχνημάτων.

Ἡ ἀρχαιότης καὶ μεγάλη παρά τοις Ῥωμαίοις ιερότης τοῦ συμβόλου τούτου μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς παραδόσεως<sup>1</sup> ἣτις ἀναφέρει ὅτι ὁ lituus, ὃν ἔφερον ὁ Ῥωμύλος, ὅτε δι' αὐτοῦ ὤρισε τὴν περιοχὴν τῆς Ῥώμης, καὶ ὅστις ἐφυλάσσετο μετ' ἄλλων ιερῶν ἐν τῷ Παλατίῳ, ἠφανίσθη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν καὶ ἀνευρέθη πάλιν μετὰ ταῦτα ἄθικτος ἐν μέσῳ τέφρας προερχομένης ἐκ πυρκαϊᾶς. ἣτις ἠφάνισε πάντα τὰ λοιπὰ ἐπὶ τοῦ Παλατίου ἀντικείμενα.

Εἰδική τις σχέσις τοῦ λιτύου πρὸς τὸν Δία δὲν παραδίδεται οὔτε ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ λατρείᾳ.

Ὁμοιον σύμβολόν μοι φαίνεται, ὅτι ἐκράτει ὁ ἐξ Ὀλυμπίας χαλκοῦς Ζεὺς<sup>2</sup>. Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο παριστᾷ τὸν Δία ὄρθιον ἔχοντα μακρὸν ἱμάτιον ἀφίνον γυμνὸν τὸν δεξιὸν ὤμον, καὶ τοὺς δύο βραχίονας προτεταμένους κατὰ τρόπον ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἀγαλμάτιον. Ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Ὀλυμπικοῦ ἀγαλματίου εἶνε κεκλεισμένη καὶ φέρει διαμπερῆ ὀπήν, ὡς νὰ ἐκράτει τι, πιθανώτατα τὸν κεραυνόν, ἢ δ' ἀριστερὰ εἶνε ὁμοίως κεκλεισμένη· ἀλλ' ἐν ταύτῃ σώζεται εἰσέτι κάτωθεν μικρὸν κομβίον ἔχον σχῆμα οὐχὶ ἀκριβῶς σφαιρικόν, εἰς ὃ κατέληγε τὸ ὑπὸ τοῦ Διὸς φερόμενον σύμβολον, οὔτινος τὸ ἄνωθεν τῆς χειρὸς μέρος ἐθραύσθη.

Ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο κομβίον δὲν εἶνε ἡ μία ἄκρα κεραυνοῦ εἶνε προφανές, ἐγένετο δὲ τοῦτο ἀφορμὴ νὰ ἀμφιβάλῃ ὁ Furtwängler (Olympia Textb. IV ἔ. ἀ.) ἂν τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο παριστᾷ τὸν Δία. Οὗτος παραβάλλει τὸ μικρὸν κομβίον πρὸς τὴν κορυφὴν λαβῆς ξίφους, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ ἀγαλματίου τοῦ Λυκαίου Διὸς ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ κομβίον εἶνε τὸ ἄκρον συμβόλου ὁμοίου πρὸς τὸ κρατούμενον ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Διὸς, ἥτοι τοῦ λιτύου, ὅπερ κατὰ ταῦτα θὰ ἔφερε καὶ ὁ Ζεὺς οὗτος τῆς Ὀλυμπίας.

Τί ἦτο τὸ διὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ αὐτοῦ ὀνόματος περισωθὲν καὶ πρῶτον νῦν ἐπὶ Ἑλληνικῶν ἔργων

ἐμφανιζόμενον τοῦτο σύμβολον, καὶ ὁποῖαν τοῦτο εἶχε σημασίαν ἐν τῇ λατρείᾳ τοῦ Διὸς θὰ μείνῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἀνεξήγητον. Ὅπως ἀνεξήγητον μένει καὶ διατὶ οὐδεμίᾳ γίνεται αὐτοῦ μνεῖα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς παραδόσεσι περὶ τῆς λατρείας τοῦ Διὸς ἐν τοῖς διαφόροις τῆς Ἑλλάδος τόποις.

Ἀξίζει ὅμως ἴσως νὰ ἐξερθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν Ἀρκαδίᾳ τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι εὑρέθη τὸ λίτυον, ἐξ ἧς κατὰ τὰς ἀρχαίας Ῥωμαϊκὰς καὶ Ἑλληνικὰς παραδόσεις, αἵτινες ὅμως συνήθως ἀπορρίπτονται ὑπὸ τῶν νεωτέρων<sup>1</sup>, ὠρμήθησαν οἱ ὀλίγοι ἄποικοι, οἵτινες ἱδρυσαν τὸν συνοικισμόν, καὶ ὧν ὁ ἡγεμὼν Εὐανδρὸς πολλὰ παρέδωκε τοῖς Ῥωμαίοις σχετικὰ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὸ πολίτευμα<sup>2</sup>. Ἐν τῷ Λυκαίῳ δὲ φαίνεται, ὅτι ἱδρυτο τὸ ἐξοχώτερον ἀγαλμα, ὅπερ ἔφερε τὸ σύμβολον τοῦτο, ἐν τῷ τόπῳ δηλαδὴ, ἐξ οὗ κατὰ τὰς αὐτὰς πάντοτε παραδόσεις παρελήφθη ἡ σπουδαιότης τῆς ἀρχαιότητος Ῥωμαϊκῆς λατρείας τῶν Λουπερκαλίων<sup>3</sup>.

*Εἶκ 15.* Ζεὺς ὄρθιος ἐπὶ λεπτῆς τετραγωνικῆς πλινθίδος ἐνδεδυμένος μακρὸν ἱμάτιον ἀφίνον ἀκάλυπτον μόνον τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους μετὰ τῶν ὤμων καὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος καὶ ἔχων τὰς χεῖρας προτεταμένας καὶ ἐν μὲν τῇ κεκλεισμένῃ πυγμῇ τῆς δεξιᾶς κρατῶν τὸν κεραυνόν, οὐδὲν δὲ σύμβολον ἐν τῇ ὁμοίως στερεῶς κεκλεισμένῃ ἀριστερᾷ πυγμῇ. Ὁ Ζεὺς ἡμῶν οὗτος εἶνε καθ' ὅλα ἀνάλογος πρὸς τὸν ἤδη μνημονευθέντα ἐξ Ὀλυμπίας χαλκοῦν Δία. Συμφωνοῦσι πρὸ πάντων ἐν τῇ ἀμφίσει τοῦ ἱματίου, ὅπερ ὁ ἡμέτερος ἔχει μόνον ὀλίγον μακρότερον, καὶ ἐν τῇ θέσει τῶν βραχιόνων.

Μολονότι ὁ ἡμέτερος Ζεὺς εἶνε πολὺ ἀμελέστερον εἰργασμένος τοῦ ἐξ Ὀλυμπίας, πιστεύω ὅτι εἶνε νεώτερος ἐκείνου, συμπεραίνων τοῦτο πρὸ πάντων ἐκ τοῦ μικροῦ γυμνοῦ μέρους τοῦ στήθους καὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, ἅτινα εἶνε τεχνηέντως ἀπεστρογγυλωμένα καὶ μετ' ἀρκετῆς φυσικῆς ἀκριβείας διαγεγραμμένα. Ἀτεχνον πολὺ εἶνε πρὸ πάντων τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τοῦ Διὸς ἡμῶν. Ἰδίᾳ δὲ τὸ ἀριστερὸν σκέλος φαίνεται ὡς μὴ ὑπάρ-

<sup>1</sup> Δυστυχῶς καὶ ὁ κύριος Βάσης ἐν τῇ ἱστορικῇ εἰσαγωγῇ τῶν Ῥωμ. Ἀρχ. οὐδ' ὑπαινίσσεται κἀν τὰς παραδόσεις ταύτας.

<sup>2</sup> Liv. I, 5. Διονυσ. Ἀλικαρν. 1.

<sup>3</sup> Mannhardt Mytholog. Forschungen σελ. 93.

<sup>1</sup> Πλουτάρχου Ῥωμύλος ἔ. ἀ. Cic. de divin. I, 17.

<sup>2</sup> Olympia IV, πίν. VII, 40 καὶ 40 α.



χον, καὶ ἡ καμπὴ τοῦ γόνατος παρὰ τῷ δεξιῷ εἶνε πολὺ ὑψηλὰ τεθειμένη.

Αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου εἶνε ἐπιπόλαιαι καὶ σκληραὶ ὁμοιάζουσι δὲ πρὸς τὰς πτυχὰς τῶν Ἀρκαδικῶν ἔργων. Οἱ πόδες εἶνε ἐπίσης ἀμελῶς ἐργασμένοι καὶ πατοῦσιν ἀμφοτέρω κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν ἐπὶ τῆς πλινθίδος.

Τὴν ἐν τῷ προσώπῳ ὑπάρχουσαν τραχύτητα αὐξάνει ἔτι μᾶλλον ἡ πρὸς τὰ δεξιὰ κάμψις τῆς ῥινὸς προελθοῦσα κατὰ τὴν πτώσιν ἴσως τοῦ ἀγαλ-



Εἰκὼν 15.

ματίου, ἀλλ' ἡ ἐν γένει αὐτοῦ ἔκφρασις καὶ ἡ ἄτεχνος κατασκευὴ πρὸ πάντων τῶν ὧτων μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο δέον νὰ ταχθῆ εἰς τὴν σειρὰν τῶν Ἀρκαδικῆς τέχνης ἀγαλμάτων. Ἡ ἀνάδεσις τῆς κόμης ἀνήκει εἰς τὸ εἶδος τῆς κομώσεως<sup>1</sup> κατὰ τὸ ὅποιον ἡ κόμη εἰλίσσετο περὶ δέματι καὶ ἔμπροσθεν ὑπεράνω τοῦ μετώπου καὶ ὀπισθεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου.

Ὁ κεραυνός, ὃν εἶχεν ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ τὸ ἀγαλμάτιον, δὲν διατηρεῖται καλῶς· φαίνεται ὅτι συνί-

<sup>1</sup> Berliner Winckelmannsprog. 50 σελ. 129.

στατο ἐκ τριῶν ἀκτίνων ἐκατέρωθεν, αὐται δ' ἀπε-



Εἰκὼν 16.

τελοῦντο ἐκ μικρῶν λεπτῶν ἐλασματίων, τῶν ὁποίων ἐν μόνον εἶνε ἄνω σῶον, ἐνῶ ἐκ τῶν λοιπῶν μόνον μικρὰ μέρη σώζονται.

Ὑψ. 0,098, ὕψ. πλινθίδος 0,004.

Εἰκ. 16. Τὸ ἄκρον δεξιᾶς χειρὸς κρατούσης κεραυνόν, οὕτινος τὸ ἄνω μέρος ἐθραύσθη. Ἡ χεὶρ αὕτη προέρχεται ἐξ ἀγαλματίου Διὸς μεγαλειτέρου τῶν λοιπῶν, ἐξ οὗ πλὴν ταύτης ἐσώθη ἴσως μόνον τὸ ἐν εἰκ. 17 ἄκρον δεξιῶν ποδός. Ἡ ἀναλογία τοῦ μεγέθους καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος ἐργασίας μαρτυροῦσι περὶ τούτου.

Ὁ κεραυνός ἔχει ἐνταῦθα μᾶλλον εὐδιακρίτως τὸ σχῆμα ἡμιανευγμένου κάλυκος ἄνθους λωτοῦ, τὸ δὲ στέλεχος αὐτοῦ φέρει πολλὰς μικρὰς δακτυλοειδεῖς ἐξοχάς.

Ἡ ξηρότης τῆς μορφῆς τόσον τοῦ ποδός ὡς καὶ τῆς χειρὸς, καὶ ἡ ὑπερβολικὴ ἐπιμέλεια ὅπως ἀποδοθῶσιν αἱ διάφοροι λεπτομέρειαι δεικνύουσιν, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον ἀνήκεν εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους τῶν ἀρχῶν τοῦ 5 αἰῶνος.

Μῆκ. χειρὸς 0,035, μῆκ. ποδός 0,04.



Εἰκὼν 17.

Ἐνταῦθα δέον νὰ ἐξετασθῆ καὶ ὁ ἐν εἰκόνι 18-19 ἀετός, ὅστις ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σημείου τῆς συν-

αφείας του υπάρχοντος μεταξύ των σκελών αυτού, ήτο ίσως προσκεκολλημένος επί της χειρός αγαλματίου τινός του Διός, ίσως μάλιστα υπήρχεν επί της αριστεράς χειρός του αγαλματίου, εξ ου προέρχονται και τὰ ἄρτι μνημονευθέντα τεμάχια.

Τὸ σχῆμα τοῦ ἀετοῦ οὐχὶ δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ὀρμῆς πετῶντος ἀλλ' οἰοῦναι αἰωρουμένου και ἔχοντος τὰς πτέρυγας οὐχὶ τελείως ἐκτεταμένας, τὰ δὲ σκέλη προσκεκολλημένα τῷ σώματι, και τὸν λαιμὸν μὴ τείνοντα πρὸς τὰ ἔμπρός, εἶνε ὠραιότατον και ἀποδίδεται μετὰ πολλῆς χάριτος και τέχνης.



Εἰκὼν 18.

χὺν χιτωνίσκον και βαρεῖαν χλαμύδα και ἔχων ὑψηλὸν κωνικὸν πῖλον, και ὑψηλά σανδάλια με λείψανα πτερύγων ὀπισθεν, ἵσταται ὄρθιος ἐπὶ μικρᾶς βάσεως, περὶ τὴν ὁποῖαν σφίζεται ἀκόμη ὁ μόλυβδος, δι' οὗ ἑστερευῶτο τὸ ἀγαλμάτιον ἐπὶ τοῦ βήθρου του.

Κατὰ τὴν στάσιν και τὸν ἐν γένει σχηματισμὸν τοῦ σώματος και τῆς ἐνδυμασίας αὐτοῦ τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν τάσσεται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς πλησιάζει νὰ συντελεσθῇ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς τεχνοτροπίας τῆς μετὰ δυσκαμψίας και ἄνευ τινός κινήσεως παραστάσεως τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἰς τὴν ἐλευθέραν και πλήρη ζωῆς ἀπεικόνισιν τοῦ σώματος διὰ τῆς τελείως ἀνεπτυγμένης τέχνης.

Ὅτι και διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἀετοῦ τούτου δὲν πρέπει νὰ κατέλθωμεν πολὺ πέραν τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰ αἰῶνος μαρτυρεῖ ἡ κατὰ συνθήκην διὰ τοξοειδῶν γραμμῶν παράστασις τοῦ πτελώματος<sup>1</sup> ἐπὶ τοῦ νώτου και κάτωθεν τῶν πτερύγων τούτου.

Ἄξια σημειώσεως εἶνε ἡ ἀρίστη διατήρησις τοῦ χαλκοῦ τούτου· αἱ γωνίαί των χαραγμάτων εἶνε τοσοῦτον ὀξεῖαι, ὥστε γεννώσι τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἐλάχιστον ἴσως μόνον χρόνον ἔμεινεν ἐν ὑπαίθρῳ τὸ ἔργον.

Μῆκ. ἀπὸ ράμφους μέχρις οὐρᾶς 0,068 και μεταξὺ τῶν ἄκρων των πτερύγων 0,08.

Πίν. 9. Ὁ Ἑρμῆς ἀγένειος ἐνδεδυμένος βρα-



Εἰκὼν 19.

Ὁ Ἑρμῆς ἡμῶν στηρίζει μὲν εἰσέτι μεθ' ὄλου τοῦ πέλματος και τοὺς δύο πόδας ἐπὶ τῆς βάσεως, ἀλλ' οὗτοι δὲν εὐρίσκονται πλέον βεβιασμένως προσκεκολλημένοι ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, ἔχει δὲ ἤδη ἀρχίσει ἡ μερικὴ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἐνός των δύο σκελῶν, διότι μόνον ἐπὶ τοῦ δεξιῦ σκέλους φαίνεται, ὅτι φέρεται τὸ βάρος τοῦ σώματος, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸν παρίσταται ὡσεὶ ἐν ἀναπαύσει εὐρισκόμενον ἢ και ἔτοιμον νὰ κινηθῇ πρὸς βᾶδισμα.

Ὅτι ὅμως ὁ τεχνίτης δὲν ἦτο και πολὺ συνηθισμένος ἐν τῇ παραστάσει τοῦ σχήματος τούτου, τῆς ἀπεικόνισεως δηλαδὴ τοῦ ἐνός σκέλους ἡλευθερωμένου ἀπὸ τοῦ βάρους τοῦ σώματος δεικνύει και τὸ γεγονός, ὅτι τὴν κάμψιν τοῦ μὴ φέροντος

<sup>1</sup> Πρβλ. Carapanos Dodone XXI.

βάρος ἀριστεροῦ σκέλους ἀκολουθεῖ καὶ ποιᾷ τις ἐλαφρὰ κάμψις τοῦ δεξιοῦ, δι' οὗ προσδίδεται ἀβελιότης τις εἰς τὴν στερεότητα τῆς στάσεως τοῦ ἀγαλματίου.

Ὁ Ἐρμῆς ἡμῶν κατεσκευάσθη καθ' οὓς περιόπου χρόνους καὶ τὸ ἀγαλμάτιον τοῦ ἐκ Λούσων Ἀπόλλωνος, ὃν ἐδημοσίευσεν ὁ Furtwängler<sup>1</sup>, καὶ τὰ τούτῳ συγγενῆ ἔργα ὅσα ἐκεῖ ἀναφέρονται, δηλαδὴ κατὰ τὴν 2 ἢ 3 δεκαετηρίδα τοῦ 5 αἰῶνος. Μετὰ τοῦ ἐκ Λούσων Ἀπόλλωνος ἔχει πρὸς τούτοις κοινὴν καὶ τὴν λεπτοφυῆ κατασκευὴν τοῦ σώματος καὶ ἰδίᾳ τῶν σκελῶν.

Ἡ παράστασις τοῦ χιτωνίσκου, ὅστις δὲν εἶνε ὑπερβαλλότως λεπτοῦφής, οὐδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν παρουσιάζει, ἀξία παρατηρήσεως εἶνε μόνον ποιᾷ τις ἐπιτηδεϊότης περὶ τὴν προσαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὸ σῶμα κατὰ τοὺς μηρούς, οἵτινες δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν κάθετον διεύθυνσιν ὡς ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τῶν σκελῶν.

Ἡ χλαμὺς εἶνε διὰ στρογγύλου κομβίου παρισταμένου δι' ἐγχαράκτου λεπτοῦ κύκλου κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ κεκομβωμένη<sup>2</sup> ἔμπροσθεν εἶνε διπλῆ καὶ βραχυτέρα, ὀπισθεν δὲ φθάνει μέχρι κάτωθεν τῶν γλουτῶν καὶ ἔχει ἀνά ἓνα ἐξέχοντα κροσσὸν καθ' ἕκαστον ἄκρον. Ὁ τρόπος καθ' ὃν αὕτη φέρεται δὲν εἶνε τόσον συνήθης. Ἡ χλαμὺς κατὰ πάντας σχεδὸν τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαιότητος συνήθως πορποῦται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ ἀφίνει ἐλεύθερον τὸν δεξιὸν βραχίονα, ἐνίοτε πορποῦται κατ' ἄλλον τρόπον, σπανιώτατα ὅμως, ὅπως παρὰ τῷ Ἐρμῆ ἡμῶν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στήθους κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καλύπτῃ καὶ τοὺς δύο βραχίονας.

Φαίνεται ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τῆς φορήσεως τῆς χλαμύδος προῆλθεν ἐκ τῆς ἐν τῇ ψυχρᾷ χώρᾳ τῶν Ἀρκάδων ὑπαρχούσης συνηθείας νὰ φέρωσι κεκομβωμένην ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ στήθους, καὶ καλύπτουσιν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ σῶμα τὴν βαρεῖαν χλαῖναν, ὡς βλέπομεν τοῦτο ἐπὶ τινῶν ἀδημοσιεύτων εἰσέτι ἀγαλματίων τοῦ ἐθνικοῦ Μουσειοῦ (ἀρ. 13057) εὐρεθέντων ἐν ταῖς παρὰ τὸ Μπέρεκλα ἀνασκαφαῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Πανός (ἴδ. ἄνωτέρω). Ἀξία σημειώσεως εἶνε καὶ ἡ μεμετρημένη καὶ μετ' ἀσυνήθους τέχνης παράστασις τῶν πτυχῶν τῆς χλα-

μύδος ἐπὶ τε τοῦ προσθίου καὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ ἀγαλματίου.

Λίαν ἀποτόμως ξενίζει τὸν βλέποντα τὸν Ἐρμῆ ἡμῶν ἡ ἀσχημίᾳ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ ἡ ἀδεξιότης τῆς παραστάσεως αὐτῶν εὐρισκόμενα ἐν μεγίστῃ ἀντιθέσει πρὸς τὴν σχετικῶς μεγάλην τέχνην, μεθ' ἧς εἶνε κατεσκευασμένον τὸ λοιπὸν σῶμα.

Τὰ παρὰ φύσιν ἐξωγκωμένα χεῖλη καὶ ἡ πεπλατυσμένη καὶ ὀλίγον ἐξέχουσα ρίς ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ἀπεικονίζωνται ὁμοίως ἐπὶ προσώπου Αἰθίοπος. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶνε λίαν ἐπιμήκεις, καὶ τὰ βλέφαρα ὑπερμέτρως ἐξωγκωμένα, τὸ δὲ ὑπὲρ τὸ δεξιὸν βλέφαρον τόσον ἐκτείνεται ἀδεξιῶς μέχρι τοῦ ὠτός, καὶ παρίστανται ἐν γένει τὰ μέρη ταῦτα τοῦ προσώπου, ὅπως καὶ τὰ ὠτα μετ' ἀτελείας, ἧτις οὐδ' εἰς τὰ μᾶλλον ἀρχαῖα ἔργα τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπαντᾷ.

Ὁ σχηματισμὸς οὗτος τοῦ προσώπου εἶνε τὸ κάλλιστον μαρτύριον, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον κατεσκευάσθη ἐν Ἀρκαδίᾳ.

Εἰς τὸν αὐτὸν λόγον τὴν ἀδεξιότητα δηλαδὴ περὶ τὴν παράστασιν τῆς κεφαλῆς δεόν νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ παράλειψις τῆς κόμης, ἧτις ὀπισθεν τουλάχιστον ἔπρεπεν ὀπωσδήποτε νὰ ἐμφανίζηται κάτωθεν τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς.

Τὸ κάλυμμα τοῦτο εἶνε πῖλος ὁμοιότατος πρὸς τοὺς ἀπαντῶντας ἐπὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχαίων μνημείων, ἰδίᾳ Ἀττικῶν ληκύθων καὶ ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων. Ἐπὶ τούτων ὁ πῖλος ἐνίοτε εἶνε προφανῶς ἐκ δέρματος, ἀλλὰ βεβαίως θὰ κατεσκευάζετο καὶ ἐκ μετάλλου.<sup>1</sup> Πιθανὸν εἶνε, ὅτι καὶ τοῦ Ἐρμῆ ἡμῶν ὁ πῖλος δὲν θὰ ἦτο μετάλλινος, ἀλλὰ τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γνωσθῇ.

Παραπλήσιον κάλυμμα φέρει ὁ Ἐρμῆς ἐπὶ πολλῶν ἀρχαϊκῶν παραστάσεων<sup>2</sup>, ἀλλ' ἀπὸ πασῶν τούτων διαφέρει ὁ πῖλος τοῦ ἡμετέρου, διότι, ἐνταῦθα ὁ χωριστὸς κύκλος, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κάτω μέρος τοῦ πῖλου εἶνε μεγαλείτερος καὶ ἀκολουθεῖ σχεδὸν ἀκριβῶς τὴν διεύθυνσιν τοῦ λοιποῦ μέρους τοῦ πῖλου, ἐνῶ παρ' ἐκείνοις ὁ κύκλος οὗτος εἶνε τρόπον τινα ἀπεσπασμένος καὶ ἐξέχει πρὸς τῆς κεφαλῆς.

<sup>1</sup> Μετάλλινος Dodone LVI. 7.

<sup>2</sup> Roschers Lexicon σελ. 2395.

<sup>1</sup> Sitzungsber. Bayr. Akad. 1899 σελ. 567.

Ἀρχαϊκαὶ παραστάσεις Ἑρμοῦ ἔχοντος τὰ αὐτὰ πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐνδύματα εἶνε συνηθέσταται· τὸ περίφημον δ' ἀγάλμα τοῦ Ἑρμοῦ, ὅπερ κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Αἰγινήτου Ὀνάτα ἀφιέρωσαν οἱ Φεναῖται εἰς Ὀλυμπίαν ἔφερε στολὴν ὁμοίαν, δηλαδὴ παρίστατο κατὰ τὸ γράμμα τοῦ Πausanίου (V, 27, 8) *ἐπιχειόμενος τῇ κεφαλῇ κυνῆν καὶ χιτῶνά τε καὶ χλαμύδα ἐνδεδυκώς*.

Τοῦ Ἑρμοῦ τούτου ἀπεικονίσματα ἐθεωρήθησαν πῆλινά τινα εἰδῶλια εὐρεθέντα ἐν Ταναγρα καὶ παριστώντα νέον ἔχοντα πῖλον ἀνάλογον πρὸς τὸν τοῦ Ἑρμοῦ ἡμῶν, ὡς ἐνδύμα δὲ μόνον χλαμύδα καὶ ὑπὸ τὴν δεξιὰν μασχάλην κριόν. Ὁ Perdrizet<sup>1</sup> ἐσχάτως ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ταύτην. Ἄλλ' εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων λόγων, ὃν φαίνεται ὅτι κατὰ ταύτης μεταχειρίζεται, ὅτι ὁ Ἑρμῆς τοῦ Ὀνάτα ὡς ἔργον ὑπὸ Πελοποννησίων ἀφιερωμένον ἔπρεπε νὰ ἔχη γένεια, καταπίπτει διὰ τοῦ ἡμετέρου Ἑρμοῦ, ὅστις εὐρέθη ἐν Ἀρκαδίᾳ, εἶνε πιθανώτατα ἔργον Ἀρκαδικὸν κατὰ τοὺς χρόνους ἴσως τοῦ Ὀνάτα κατασκευασθὲν καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔχει γένεια. Εἶνε περίεργον, ὅτι ἡ στάσις τοῦ Ἑρμοῦ ἡμῶν συμφρονεῖ καθ' ὅλα σχεδὸν πρὸς τὰ Ταναγραϊκὰ εἰδῶλια<sup>2</sup>. Καὶ οὗτος ἔχει τὴν δεξιὰν καθειμένην, ἐκράτει δ' ἐν ταύτῃ τὸ κηρύκειον, χάριν τοῦ ὁποίου διετρήθη πλὴν τῆς χειρὸς καὶ ἡ ἄκρα τῆς χλαμύδος ὅπισθεν· τὸν ἀριστερὸν βραχίονα ἔχει ὅπως καὶ τὸ Ταναγραϊὸν παρὰ τὴν ὀσφύν, ἀλλ' ὁ κριὸς λείπει.

Ὅπωςδὴποτε εἴτε παριστᾷ τὸ Ταναγραϊὸν εἰδῶλιον τὸν Ἑρμῆν τοῦ Ὀνάτα εἴτε μὴ, νομίζω ὅτι οὗτος δὲν θὰ ἦτο πολὺ διάφορος τούτου καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἡμετέρου Ἑρμοῦ κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν λοιπὴν ὄψιν.

Ἡ βᾶσις τοῦ ἀγαλματίου ἔχει σχῆμα μικροῦ ὀλίγον πεπλατυσμένου κύβου ὕψ. 0,02 καὶ πλ. 0,027. Ταύτης τὰ ὀξέα ἄκρα τῶν πλευρῶν ἐπλατύνθησαν διὰ ῥίνιςματος. Τὸ ἀγαλμάτιον φαίνεται, ὅτι δὲν ἐχύθη μετὰ τῆς βάσεως, ἀλλ' ὅτι ἐκολληθῆ ἐπὶ ταύτης κατόπιν.

Ὑψ. τοῦ ἀγαλματίου ἄνευ τῆς βάσεως 0,125.

*Εἰκ.* 20. Ὀλίγον χονδροειδῶς κατασκευασμένη μορφή Ἑρμοῦ γυμνοῦ, ὀρθίου, κρατοῦν-

<sup>1</sup> Bull. 1903, σελ. 303 κέ.

<sup>2</sup> Roschers Lexicon, σελ. 2395 εἰκῶν.

τος ἐν τῇ ὑψωμένῃ δεξιᾷ κηρύκειον. Ἡ μορφή τοῦ κηρυκείου, ἐξ οὗ κυρίως καταφαίνεται, ὅτι διὰ τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν παρίσταται ὁ Ἑρμῆς, δὲν εἶνε τόσον σαφῶς δεδηλωμένη· φαίνεται ὅτι τοῦτο ἔληγεν ἄνω εἰς δύο ὀξείας ἀκτῖνας, εἶχε δ' ὀλίγον κάτωθεν τούτων μικρὰς ὀδοντωτὰς ἐγκοπὰς.

Τὸ ἀγαλμάτιον κατὰ τὸ σῶμα εἶνε ἀναμφισβητήτως μίμησις ἔργου Πολυκλυτείου. Πλὴν τῆς στάσεως τῶν ποδῶν μαρτυρεῖ περὶ τούτου καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας, ἥτις εἶνε



Εἰκῶν 20.

κατὰ τὸ δυνατόν πιστῇ ἀντιγραφῇ Πολυκλυτείου ἐργασίας.

Ἡ παράστασις ὁμοιάζει πρὸς τὸν Δορυφόρον, ἀλλ' ὁ κατασκευάσας τὸ ἀγαλμάτιον ἤλλαξε τὴν θέσιν τῶν ποδῶν. Τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ἴσταται ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδός. Ἄλλη διαφορὰ ἐν τῷ ἀγαλματίῳ ἡμῶν εἶνε ἡ μεγαλειτέρα ὕψωσις τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἥτις δίδει εἰς τὸ ἀγαλμάτιον ζωηρότητα κινήσεως ἀσυνήθη ὅλως εἰς ἔργα τοῦ Πολυκλυτείου κύκλου.

Οἱ βραχίονες καὶ τὰ σκέλη τοῦ ἀγαλματίου εἶνε ὑπερμέτρως χονδροὶ καὶ ἄτεχνοι, τὰ σκέλη μάλι-



στα εἶνε σφόδρα συνεσταλμένα, ὅπως ἐν γένει καὶ ὅλον τὸ σῶμα εἶναι πολὺ βραχὺ ἐν ἀναλογία πρὸς τὴν κεφαλὴν (ὑψ. ἀγαλματίου 0,094, ὑψ. κεφαλῆς 0,018).

Καὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἀγαλματίου ἡ κεφαλὴ παρουσιάζει τὴν ἀδεξιότητα περὶ τὴν παράστασιν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου, ἥτις ὡς εἶδομεν χαρακτηρίζει τὰ ἀρκαδικὰ ἔργα. Πλὴν τῶν ἄλλων, ἐν τούτῳ οὐδόλως παρίστανται τὰ ὦτα τὴν θέ-

σιν τούτων κατέχουσι δύο παράδοχοι πλοκαμίσκοι κατερχόμενοι ἀπὸ τῆς κόμης.

Ἡ κόμη ἦτο πεπλεγμένη εἰς πλοκάμους καὶ περιέβαλλεν ὡς στεφάνη τὴν κεφαλὴν<sup>1</sup>, εἶνε δὲ ὅλως διάφορος τοῦ σχήματος τῆς κόμης τῶν Πολυκλυτείων ἔργων.

Μετὰ μεγάλης ἀμελείας εἶνε δεδηλωμένοι καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν. Εἶνε καὶ τοῦτο γνώρισμα τῶν Ἀρκαδικῶν ἀγαλματίων.



Εἰκὼν 21.



Εἰκὼν 22.

Μεταξὺ τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς χειρὸς ὑπάρχει μικρὸν τεμάχιον χαλκοῦ, ὡς νὰ ἐκράτει τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν κατ' ἀρχὰς λίθον καὶ μετὰ ταῦτα προσετέθη τὸ κηρύκειον. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν προσήρμοζεν ἀκριβῶς εἰς τὴν ὀπὴν τῆς χειρὸς τοῦ ἀγαλματίου καὶ διὰ τοῦτο ἐστερεώθη ὀπισθεν διὰ μικροῦ τεμαχίου χαλκοῦ ἐνσφηνωθέντος μεταξὺ τοῦ κηρυκείου καὶ τοῦ κοίλου τῆς χειρὸς.

Τὸ ἀγαλμάτιον ἀντιθέτως πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ δὲν ἴστατο ἐπὶ βάσει, ἀλλ' ἐπὶ δύο μικρῶν πλατέων ραβδίων, δι' ὧν, ὡς φαίνεται, ἐνσφηνοῦτο ἀμέσως ἐπὶ τοῦ βήθρου.

Εἰκ. 21-22. Καὶ ὁ Ἑρμῆς τῆς εἰκόνας ταύτης τάσσεται εἰς τὸν κύκλον τῶν κατ' ἀπομίμησιν μᾶλλον ἢ ἦττον πιστῶν ἔργων τοῦ Πολυκλείτου κατασκευασθέντων χαλκῶν εἰδωλίων. Ἡ κεφαλὴ πρὸ πάντων καὶ διὰ τὸ σχῆμα αὐτῆς καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διασκευῆς τῆς κόμης ἐπλάσθη ὠρισμένως κατὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Δορυφόρου.

Καὶ ἡ στάσις τοῦ σώματος εἶνε πιστὴ ἀντιγραφὴ τῆς στάσεως τοῦ Δορυφόρου, τὸ ὅτι δ' ἐνταῦθα καὶ ὁ ἀριστερὸς ποὺς πατεῖ δι' ὅλου τοῦ πέλματος ἐπὶ

<sup>1</sup> Ὁμοίως περὶ τοῦ πρὸς τὴν κόμην τῶν ὁμοίων πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Ὀμφαλοῦ ἔργων. Collignon Sculpt. 1 σελ. 403 κέ.

τοῦ ἐδάφους ὀφείλεται εἰς τὸν τρόπον τῆς στερεώσεως τοῦ ἀγαλματίου ἐπὶ τῆς βάσεως. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας ὁμοιάζει πρὸς τὸν κανόνα τοῦ Πολυκλείτου, μόνον δ' ἡ κοιλία φαίνεται ὀλίγον μᾶλλον ἐξωγυωμένη, δεικνύουσα ἴσως τὴν ἐν χρόνοις ὑστερωτέροις τοῦ ὁ αἰῶνος κατασκευὴν τοῦ ἀγαλματίου.

Τὸ κηρύκειον ἔφερεν ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ, ὀλίγον χαμηλότερον ἢ ὁ ὁμοιάζων πρὸς τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν περιφῆμος μικρὸς χαλκοῦς Ἑρμοῦς τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.<sup>1</sup> Τὴν δεξιὰν χεῖρα εἶχε προτεταμένην, ὅπως εὐρίσκεται οὐχὶ σπανίως ἐπὶ παραστάσεων τοῦ Ἑρμοῦ.

Ἡ χλαμύς, το σῦνηθες περίβλημα τοῦ Ἑρμοῦ, εἶνε κεκομβωμένη ἐπὶ τοῦ δεξιῦ ὤμου καλύπτει δ' ἐπιχαρίτως διπλουμένη καὶ πολλὰς σχηματίζουσα πτυχὰς ὄλον τὸν ἀριστερὸν βραχίονα μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ ἡμίσεως τοῦ κορμοῦ. Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν σανδαλίων εἶνε ἀτέχνως ἀναγεγλυμμένοι αἱ πτέρυγες.

Ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ κρανίου ὑπάρχει μικρὰ ὀπή, ἐν ἣ σῶζεται ἀκόμη μέρος ἡλου, ὅστις ἐχρησίμευεν, ὅπως φέρη ἴσως κάλυμμα ἐπιτεθὲν μετὰ τὴν κατασκευὴν εἰς τὸ ἀγαλμάτιον.

Οἱ πόδες φέρουσι διαμπερὲς τρῆμα, ὅπως προσηλοῦται διὰ τούτων τὸ ἀγαλμάτιον ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ.

Τὸ ἀγαλμάτιον εὐρέθη πλησίον τοῦ τόπου, ἔνθα ἀνέσκαψα ἐγὼ παρὰ τὸ τέμενος τοῦ Λυκαίου Διὸς ὑπὸ ποιμενοπαίδος τινος ἐκ τοῦ χωρίου Δραγουμάνου, σκάπτοντος χάριν παιδιᾶς εἰς τὸ ἔδαφος.

Υψ. 0,095· κεφαλῆς 0,016.

*Πίν. 10.* Οὐδὲν σημεῖον ὑπάρχει μαρτυροῦν, ὅτι τὸ ὠραῖον τοῦτο ἀγαλμάτιον παριστᾷ θεὸν ἢ ἄλλο τι μυθολογικὸν πρόσωπον, δὲν δηλοῦται δὲ σαφῶς καὶ ἡ πρᾶξις, ἣν ὁ παριστάμενος νεανίσκος ἐνεργεῖ.

Τὸν δεξιὸν βραχίονα ἔχει ὑψωμένον ὡς νὰ ἤθελε νὰ ρίψῃ τι, ὅπερ ἐκράτει ἐν τῇ κλειστῇ παλάμῃ· τὸ βλέμμα αὐτοῦ φέρεται ὀλίγον πρὸς τὰ ἄνω ἀκολουθοῦν τὴν διεύθυνσιν, ἣν θὰ ἐλάμβανε τὸ βαλλόμενον ἀντικείμενον· ἀλλὰ τοῦτο δυστυχῶς ἀπωλέσθη καὶ δὲν εἶνε εὐκόλον νὰ συμπεράνωμεν ὁποῖόν τι ἦτο.

<sup>1</sup> Murray Greek Bronz. εἰκ. 18. Furtwängler Meister. σ. 427.

Ἡ στρογγύλη διαμπερὲς ὀπή, ἣτις ὑπάρχει εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἀγαλματίου, δεικνύει, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ἦτο στρογγύλον καὶ ἐπίμηκες, ῥάβδος τις ἢ ἄλλο ὄπλον ἔχον ῥαβδοειδῆ λαβὴν, ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ στάσις τοῦ βραχίονος συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἀγάλματα τὰ παριστῶντα ἄνδρας βάλλοντας διὰ λαγῶβλου ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνη, ὅτι καὶ ὁ νεανίσκος ἡμῶν ἦτο ἕτοιμος νὰ βάλῃ διὰ τοιούτου ὄπλου. Ἀλλὰ μεταξύ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἀγαλματίου δὲν ὑπάρχει χώρος διὰ τὸ λαγῶβλον.

Ὁ βραχίον κρατεῖται καθ' ὃν τρόπον ἐπὶ τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν καὶ εἰς τὴν συνήθη παράστασιν τοῦ λεγομένου ἀποσκοπεύοντος, ἀλλὰ πρὸς τοιαύτην παράστασιν δὲν συμφωνεῖ ἡ κεκλεισμένη παλάμη μετὰ τῆς διαμπεροῦς ὀπῆς.

Ὁ τρόπος τῆς διαρρυθμίσεως τῆς κόμης καὶ ἐν μέρει καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγαλματίου δεικνύουσιν, ὅτι τοῦτο δὲν ὑπερέβη εἰσέτι καὶ τὴν τελευταίαν βαθμίδα τῆς ἀρχαιότητος, μολονότι ἡ τελεία καὶ τεχνικωτάτη παράστασις τοῦ σώματος δυσκόλως ἴσως θὰ προῦδιδε τοῦτο.

Πλὴν ἴσως μικρὰς τινος ἀτελείας τῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν ἐπιπέδου παραστάσεως τῆς κοιλίας καὶ τοῦ στήθους, οὐδαμοῦ τοῦ σώματος τοῦ νεανίσκου σῶζεται ἀπήχησις τις τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἣν, ὡς δεικνύει τὸ πρόσωπον, μόνον ὅσον οὐπω μέλλει νὰ καταλίπη ὁ τεχνίτης τοῦ μικροῦ ἡμῶν καλλιτεχνήματος. Ἐξ ἔργων, ἅτινα ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος νεανίσκος, ἀνήκουσιν εἰς τὸ τέλος τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, περισσοτέρας πρὸς τοῦτον ἀναλογίας παρουσιάζει ἡ μορφή τοῦ λεγομένου Ἀπόλλωνος τοῦ Ὀμφαλοῦ<sup>1</sup>. Ἐχουσιν ἀμφοτέρα τὸν αὐτὸν σχεδὸν σχηματισμὸν τῆς κοιλίας καὶ τοῦ στήθους· παρ' ἀμφοτέροις δηλοῦνται κάτωθεν τῆς μασχάλης αἱ πλευραὶ, πρὸ πάντων δὲ μεγάλη εἶνε ἡ ὁμοίότης ἀμφοτέρων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν γλουτῶν καὶ ἐν γένει τοῦ νώτου. Καὶ ἡ στάσις τῶν ποδῶν εἶνε ἡ αὐτὴ παρ' ἀμφοτέροις, διότι καὶ τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ὑποθέτω, ὅτι ἐπάτει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ δι' ὄλου τοῦ ἀριστεροῦ ποδός.

Ἐκ τῶν μικρῶν ὁμοίως χαλκῶν ἀρχαίων ἔργων ὁμοιάζει κατὰ τὸ σῶμα πρὸς τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν τὸ ἐν Sitzungsber. d. Bayr. Akad. 1897 πίν. VI

<sup>1</sup> Collignon Sculpt. 1 σελ. 403 κέ. εἰκ. 208.

ἀνάδημοσιευόμενον ἀγαλμάτιον τοῦ βρεττανικοῦ Μουσείου. Καὶ τούτου ὅμως ὅπως καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος εἶνε κατὰ τι νεώτερον τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν, ὡς φαίνεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς καλλιτέρας κατασκευῆς τῆς κοιλίας, ἣτις ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἀγαλματίῳ ἔχει ἤδη προσλάβῃ τὴν στρογγυλότητα, ἣτις



Εἰκὼν 23.

παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ Πολυκλείτου καὶ μετ' αὐτόν.

Ἡ κόμη τοῦ ἀγαλματίου ἡμῶν εἶνε διεσκευασμένη ὅπως σχεδὸν καὶ ἡ τοῦ ἐξ Ἐπιδαύρου νεανίσκου (Berl. Winkelmanns progr. 50 πίν. 1) <sup>1</sup>. Ὅπισω εἶνε ἀνασευρμένη καὶ ἔχει περιτυλιχθῆ

<sup>1</sup> Joubin Sculpt. σελ. 109 εἰκ. 30.

κατὰ μῆκος ἀφανοῦς ταινίας, ἔμπροσθεν δ' εἶνε πρὸς τὸ μέτωπον ἐκτενισμένη, ἀλλὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς σειρᾶς χωριστῶν βοστρυγίων, ὧν τὰ ἄκρα φαίνονται ὡσεὶ ἀποκοπέντα ὑπεράνω τοῦ μετώπου.

Ἀντιθέτως πρὸς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα ἀγαλμάτια, εἶνε παρὰ τῷ ἐν λόγῳ ἀγαλματίῳ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς διὰ λίαν ἐπιμελῶν χαραγμάτων δεδηλωμένα.

Ἄξια προσοχῆς εἶνε καὶ ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου τοῦ νεανίσκου ἡμῶν, ὅστις φαίνεται ὡς νὰ ἀποβλέπη μετὰ τινος εὐχαριστήσεως εἰς τὸ προσ-



Εἰκὼν 24.

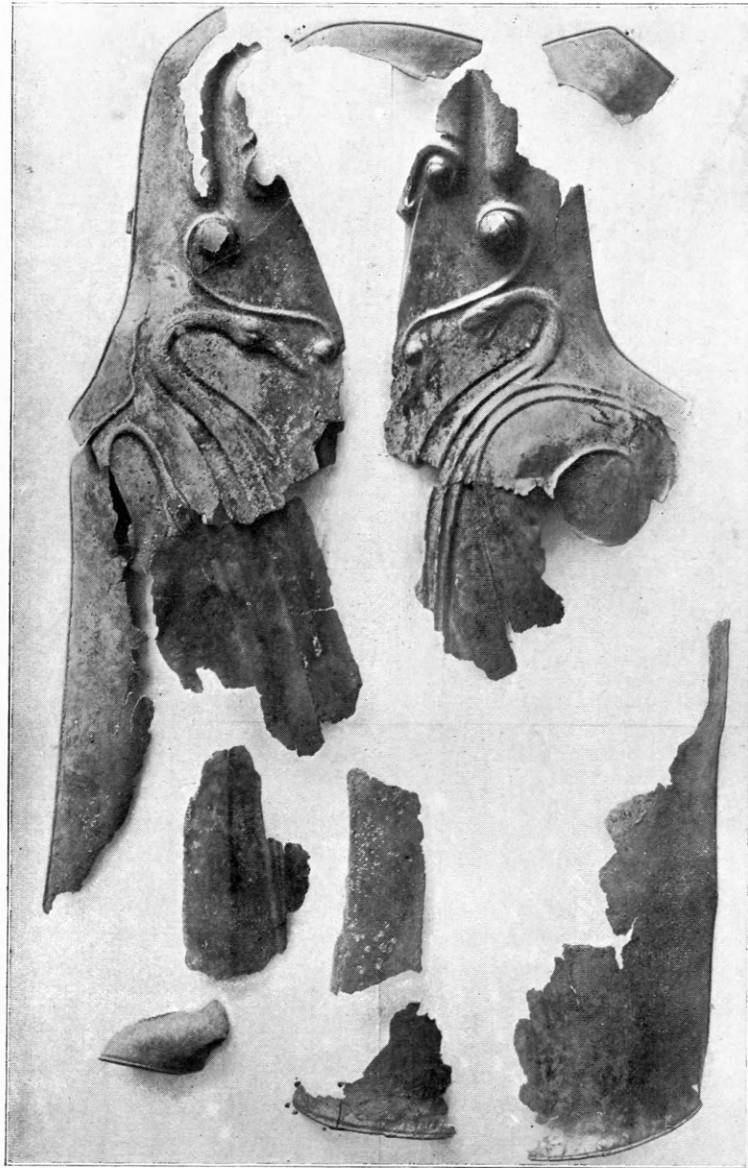
δοκώμενον ἀποτέλεσμα τῆς βολῆς του. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶνε ἀκόμη ὀλίγον ἐπιμήκεις καὶ ἐν μορφῇ ἀμυγδάλου, περὶ δὲ τὰ χεῖλη σφίζεται εἰσέτι λείψανον τοῦ ἀρχαικοῦ μειδιάματος.

Ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καταπίπτει ἀφελῶς ἡ μικρὰ ἐξ ἐρίου γλαμῦς τοῦ νεανίσκου καλύπτουσα μέχρι τοῦ μηροῦ τὴν ἀριστερὰν πλευράν. Ἡ ὕλη ἐξ ἧς αὕτη κατεσκευάσθη δηλοῦται διὰ τῶν λεπτῶν στιγμῶν, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ Δωδώνης ἀγαλματίου Dodone XIV, 2 καὶ ἐπὶ τινῶν ἀγγείων.

Καὶ ἐντὸς τῆς κεκλεισμένης ἀριστερᾶς χειρὸς σφίζεται λείψανον ραβδίου ἢ ἄλλου τινὸς πράγματος, ὅπερ διὰ ταύτης ἐκράτει τὸ ἀγαλμάτιον.

Μεταξύ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ σώματος ὀλίγον κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος ὑπάρχει ἐπὶ τῆς χλαμύδος κεφαλὴ ἤλου, ἣς ὁμοία θὰ ὑπῆρχε καὶ κάτωθεν ἀντιστοίχως, ὡς δείκνυται ἐκ τῆς ὀπῆς, ἀλλ' ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον. Τὸ ἀγαλμάτιον ἡμῶν ἔφερον, ὅτε εὐρέθη, λεπτόν πέτασον ἐπὶ τῆς

κεφαλῆς προστεθέντα μετὰ τὴν κατασκευὴν διὰ ἤλου ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ κρανίου. Ὅπισθεν τοῦ σωζομένου ἤλου ὑπάρχει καὶ ἄλλη μικρὰ ὀπή, ἐν ἣ ἔιχεν ἴσως ἐπιχειρηθῆναι νὰ προσαρμοσθῆ κατ' ἀρχὰς ὁ ἤλος μετὰ τοῦ πετάσου. Ὅτι ὁ κατασκευάσας τὸ ἀγαλμάτιον δὲν εἶχεν ἀρχῆθεν ὑπ' ὄψει του,



Εἰκὼν 25.

ὅτι θὰ ἐπετίθετο ὁ πέτασος φαίνεται ἐκ τῆς μεγάλης ἐπιμελείας μεθ' ἣς εἶνε κεχαραγμέναί αἱ κάτωθεν τοῦ πετάσου τρίχες τῆς κόμης<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Ὅμοιον τι παρατηρήσαμεν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς εἰκ. 21-22. Ὅμοίως φέρει ἤλον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κρανίου καὶ ὁ ὑπὸ Perdrizet ἐν

Ἐπὶ τοῦ μέρους τῆς κεφαλῆς, ὅπερ ἐκαλύπτετο

Bull. 1903 πίν. IX Ἀπόλλων ὑπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενος Ἀρκαδικὸς νεανίσκος, ὅστις ὅπως καὶ τὰ ἄλλα δύο ἐκεῖ δημοσιευόμενα ἀγαλμάτια εὐρέθη ἐν τῷ παρά τὸ Μπέρεκλα ναφ, τοῦ Πανός, πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς μου.



ὑπὸ τοῦ πετάσου, σφίζεται ὀλίγον μόνον παρηλλαγμένον, τὸ ἀρχικὸν χρυσίζον χρῶμα τοῦ χαλκοῦ, ὅπερ δὲν παρηλλάχθη σὺν τῷ χρόνῳ ἐπειδὴ τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρας ὡς κεκαλυμμένον ὑπὸ τοῦ πετάσου.

Οἱ πόδες τοῦ ἀγαλματίου ἐκαλύπτοντο, ὅτε τοῦτο εὐρέθη, μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν ὑπὸ τοῦ μολύβδου, διὰ τοῦ ὁποίου, ὡς φαίνεται, ἦτο τοῦτο ἐστερεωμένον ἐπὶ τοῦ βάρου, ἀφαιρεθέντος δὲ τούτου (ἴδ. εἰκ. 23) ἐφάνη, ὅτι οἱ πόδες τοῦ ἀγαλματίου εἶχον θραυσθῆ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ὅπως καλυφθῆ ἢ φθορὰ αὐτῆ, δύνανται δ' ἀφ'

ἐτέρου νὰ ἴσταται καὶ τὸ ἀγαλμάτιον, περιεβλήθησαν διὰ τοῦ μολύβδου τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν του.

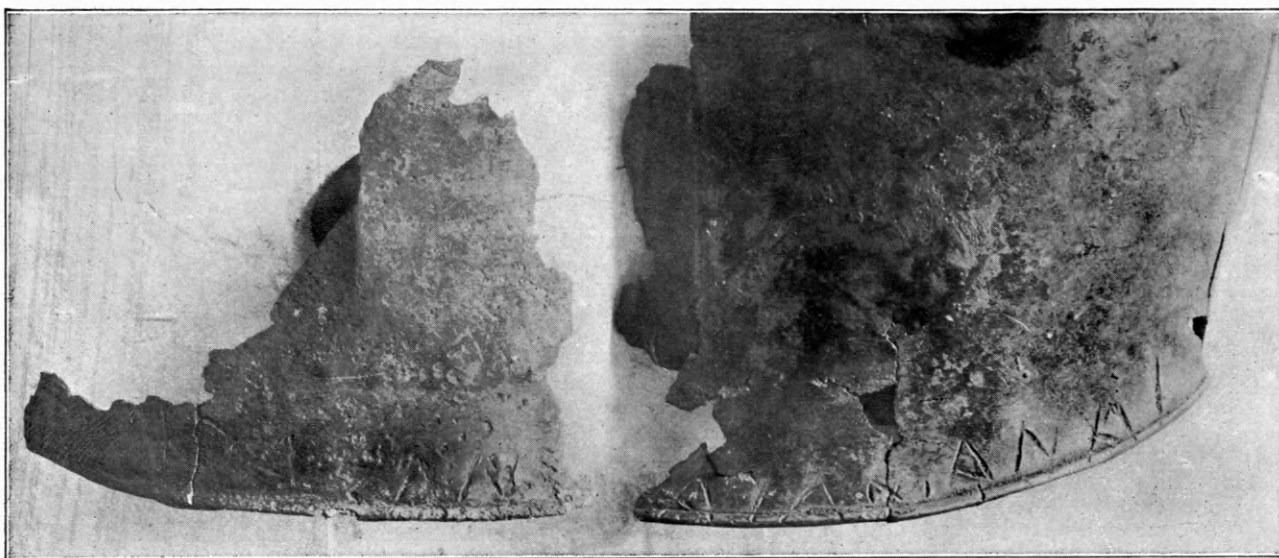
Καὶ τῶν ποδῶν ὅσον μέρος ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ μολύβδου διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸν χρῶμα τοῦ χαλκοῦ.

Ύψ. ἀπὸ ἄκρου χειρὸς, 0,145. Ἀπὸ κορυφῆς κεφαλῆς 0,14. Κεφαλῆς ὕψ. 0,02.

Εἰκ. 24. Ἀγαλμάτιον ἀμελῶς εἰργασμένον καὶ κακῶς διατηρούμενον δρομέως, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς θέσεως τῶν βραχιόνων του.

Τὸ πρόσωπον, ὅπερ καὶ ἀρχῆθεν δὲν ἦτο καλῶς κατεσκευασμένον, εἶνε νῦν ὅλως ἄμορφον ἐκ τῆς φθορᾶς.

Ἡ ὑπερβολικὴ ἕξαρσις τῶν μυῶν τῶν μηρῶν



Εἰκῶν 26.

καὶ τῶν κνημῶν ἐνθυμίζει τὰ ἐξ Ὀλυμπίας ἀγαλμάτια (Olympia IV πίν. XV, 257).

Ἦφ' ἐκάτερον πόδα φέρει μικρὸν ἦλον, δι' οὗ ἦτο προσηλωμένον ἐπὶ τῆς βάσεως. Ὑψ. 0,085.

Εἰκ. 25. Ἡ ὡραία αὕτη κνημὶς εὐρέθη ἐντὸς τοῦ χώρου, ὅστις ἀνωτέρω ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἡ πρόθυσις, ἦτο δὲ τεθραυσμένη, καὶ πολὺ μέρος ταύτης δὲν κατωρθώθη νὰ διασωθῆ ὡς ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς λεπτότητος τοῦ χαλκοῦ.

Ἔχει παράστασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐξ Ὀλυμπίας κνημίδα (Olympia IV, LXI, 990.)

Ὡς συνέχεια τῶν περιγραφουσῶν τὴν κνήμην γραμμῶν παρίστανται ἀφ' ἐνὸς μὲν κεφαλῆ μετὰ τοῦ λαιμοῦ κύκνου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ πρόσθιον μέ-

ρος ὄψεως. Τὰ πτερὰ τοῦ κύκνου ὡς καὶ αἱ φολίδες τοῦ ὄψεως καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν κεφαλῶν ἀμφοτέρων εἶνε κεχαραγμέναι διὰ λεπτῶν ἐπιμελημένων γραμμῶν. Διὰ γραμμῶν εἶνε κεχαραγμένον καὶ τὸ μακρὸν κάτωθεν τῆς σιαγόνος τοῦ ὄψεως γένειον.

Πλησίον τοῦ κύκνου ὑπάρχει ἀνάγλυπτος ἐπὶ τῆς κνήμης ἕτερος λεπτὸς συγκεκαμμένος ὄφισ, ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ τὸ γόνυ μέρους τῆς κνημίδος εἰκονίζετο, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς Ὀλυμπικῆς κνημίδος κράνος κατ' ἐνώπιον.

Τὴν σπουδαιότητα τῆς κνημίδος ἐπιτείνει ἡ περὶ τὸ κάτω ἄκρον αὐτῆς σφριζομένη ἐπιγραφή (εἰκ. 26), κεχαραγμένη διὰ λεπτῶν γραμμῶν.

Ἐπὶ τεσσάρων διαφόρων τεμαχίων ἀνά δύο προσαρμοζομένων διατηροῦνται τὰ γράμματα ΕΠΙΔΑΣΑΝΕ... ΔΙΑΘΑΝΑΙ

Τὸ μεσαῖον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς ὡς καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἀρχῆς αὐτῆς λείπει, δὲν ὑπάρχει δ' ἀμφιβολία, ὅτι ἀνεγινώσκετο *Ἐπε. Μίδα ἀνέθεκε τῷ Λυκαίῳ Διὶ καὶ τὰ Ἀθάναι.*

Ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς μετὰ τοῦ Διὸς ἦτο φυσικωτάτη ἐν Ἑλλάδι<sup>1</sup>, συντελεῖ δὲ καὶ ἡ ἐπιγραφή ἡμῶν εἰς τὸ νὰ καταρρίψη τελείως τὰς γνώμας τῶν φρονούντων, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ Λυκαίου λατρεία τοῦ Διὸς ἦτο ξένη τις μὴ προσαρμοσθεῖσα ἐξ ὀλοκλήρου εἰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ ἔθιμα.

Ἡ κνημὶς ἡμῶν καὶ ἔνεκα τῆς ἐπ' αὐτῆς παραστάσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων



Εἰκὼν 27.

εἶνε σύγχρονος πρὸς τὴν Ὀλυμπικὴν κνημίδα καὶ ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 5 αἰῶνος.

*Εἰκ. 27.* Ὀφίς διπλοῦς ἐκφυόμενος ἀπὸ μεγάλου κρίκου, οὗτινος τὸ ἕτερον ἄκρον ἐκτείνεται ὡσεὶ ἦτο ἡ οὐρά τοῦ ὄφεως.

Ὁ ὄφίς ἠδύνατο καὶ ὡς τοιοῦτος νὰ προσεφέρετο ὡς ἀνάθημα<sup>2</sup>, ἀλλὰ πιθανώτερον εἶνε, ὅτι ἔχει ἀποσπασθῆ ἀπὸ σκεύους τινός, εἰς ὃ ἦτο ἴσως προσηρητημένος. Μῆκ. ἀπὸ κεφαλῆς ὄφεως μέχρις ἄκρου οὐρᾶς 0,14. Ὑψ. κρίκου 0,07.

*Εἰκ. 28.* Ἀσκὸς χαλκοῦς κοίλος ἔχων κατὰ τὸ

ἕτερον ἄκρον μικρὸν κρίκον, ὅπως ἀναρτᾶται ἀπὸ τοῦτου. Ἐπὶ τοῦ νότου εἶνε ὀλίγον βεβλαμμένος, ἔχει δὲ δύο μικρὰς ὀπὰς καὶ δύο μικρὰς ἐξοχὰς ἄγνωστον πρὸς τίνα σκοπόν.

Ὁ ἀσκὸς οὗτος εὐρέθη πρὸ ἐτῶν ἐν τῷ τεμένει ὑπὸ τοῦ καλλιεργοῦντος ἄλλοτε τὸν χώρον αὐτοῦ Γ. Καράγιαννη. Ἦτο καὶ οὗτος ἐκ τῶν ἀναθημάτων, ἅτινα εἶχον ἀφιερωθῆ εἰς τὸν Λύκαιον Δία. Ὑψ. 0,15.



Εἰκὼν 28.

*Εἰκ. 29.* Βάσις μικροῦ ἀγαλματίου ἔχουσα τέσσαρας κεκαμμένους πόδας ὁμοία περίπου πρὸς τὰς ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως βάσεις (De Ridder N<sup>o</sup> 612-613). Πρὸς στερέωσιν τοῦ ἀγαλματίου ὑπάρχουσι δύο ὀρθογωνικαὶ ὀπαί, ἡ μία ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὸ ἄκρον, σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας· ἐφ' ἐκατέρου ἄκρου ὑπῆρχε καὶ εἰς ἕλος.

Μῆκ. 0,09, πλάτ. 0,046 καὶ ὕψ. 0,014.

Πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω περιγραφέντων καὶ

<sup>1</sup> Pauly Wissowa Athena σελ. 2001-2002.

<sup>2</sup> Περίλ. Carapanos Dodone πίν. XXI, 8.

ἀπεικονισθέντων ἐλάχιστα μόνον ἄλλα πράγματα καὶ ὅλως ἀνάξια λόγου εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ τεμένους.

Ἐκ τῆς καθ' ἕκαστα περιγραφῆς τῶν εὐρημάτων τοῦ Λυκαίου καταφαίνεται πόσον θὰ συντελέσωσι ταῦτα καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς Ἀρκαδικῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν ὁ Furtwängler ἐχαρκτήρισεν ἤδη

ἐν τῷ ἀνωτέρω πολλάκις μνημονευθέντι ἄρθρῳ του (Arkadische Statuetten ἐν Sitzungsber. Bayr. Akad. 1899), ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐλαχίστων τῆς τέχνης ταύτης μικρῶν ἔργων, ὅσα ἐκεῖνος ἐγνώριζεν.

Περὶ τῆς τέχνης ταύτης δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναβάλλοντες τοῦτο μέχρις ὅτου δημοσιευθῶσι καὶ τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ



Εἰκὼν 29.

ναῶ τοῦ Πανός παρὰ τὸ Μπέρεκλα ἀνακαλυφθέντα πολλὰ χαλκᾶ καὶ πήλινα μικροτεχνήματα, ἐξ ὧν καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς τεχνοτροπίας ταύτης ἀρκούντως θὰ διαλευκανθῶσιν.

Ὡς εἶδομεν σώζονται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Λυκαίου, καὶ πιθανὸν οὐχὶ κατὰ πολὺ παρηλλαγμένα, τὰ μνημεῖα ὅσα εἶδεν ἐκεῖ ὁ Παυσανίας, ὁ βωμὸς μετὰ τῶν δύο κίωνων καὶ τὸ τέμενος.

Ἄλλαι ἔρευναι ἐπὶ τοῦ Λυκαίου, περὶ ὧν θέλομεν ἀσχοληθῆ βραδύτερον, ἀπέδειξαν, ὅτι σώζον-

ται ἐπὶ τούτου καὶ τὰ λοιπὰ μνημεῖα τὰ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου περιγραφόμενα.

Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι ἀνθρώπινα χεῖρες ἐλάχιστας προὔξενησαν βλάβας εἰς τὰς ἀρχαιότητας, ὅσαι εὑρίσκοντο ἐν ταῖς παρὰ τὸ Λύκαιον Ἀρκαδικαῖς χώραις, ἀν δέ τινες ἐκ τούτων περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἐν πολὺ κακῇ καταστάσει, τοῦτο ὀφείλεται πρὸ πάντων εἰς τὴν τραχεῖαν φύσιν, ἣτις συντελεῖ πολὺ εἰς τὴν φθορὰν τῶν λίθων καὶ τῶν μαρμάρων ὡς καὶ εἰς τὸν κακὸν τρόπον τῆς οἰκοδομίας τῶν Ἀρκαδῶν.

Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ



Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or title.

Main body of faint, illegible text, appearing to be several paragraphs of a document.

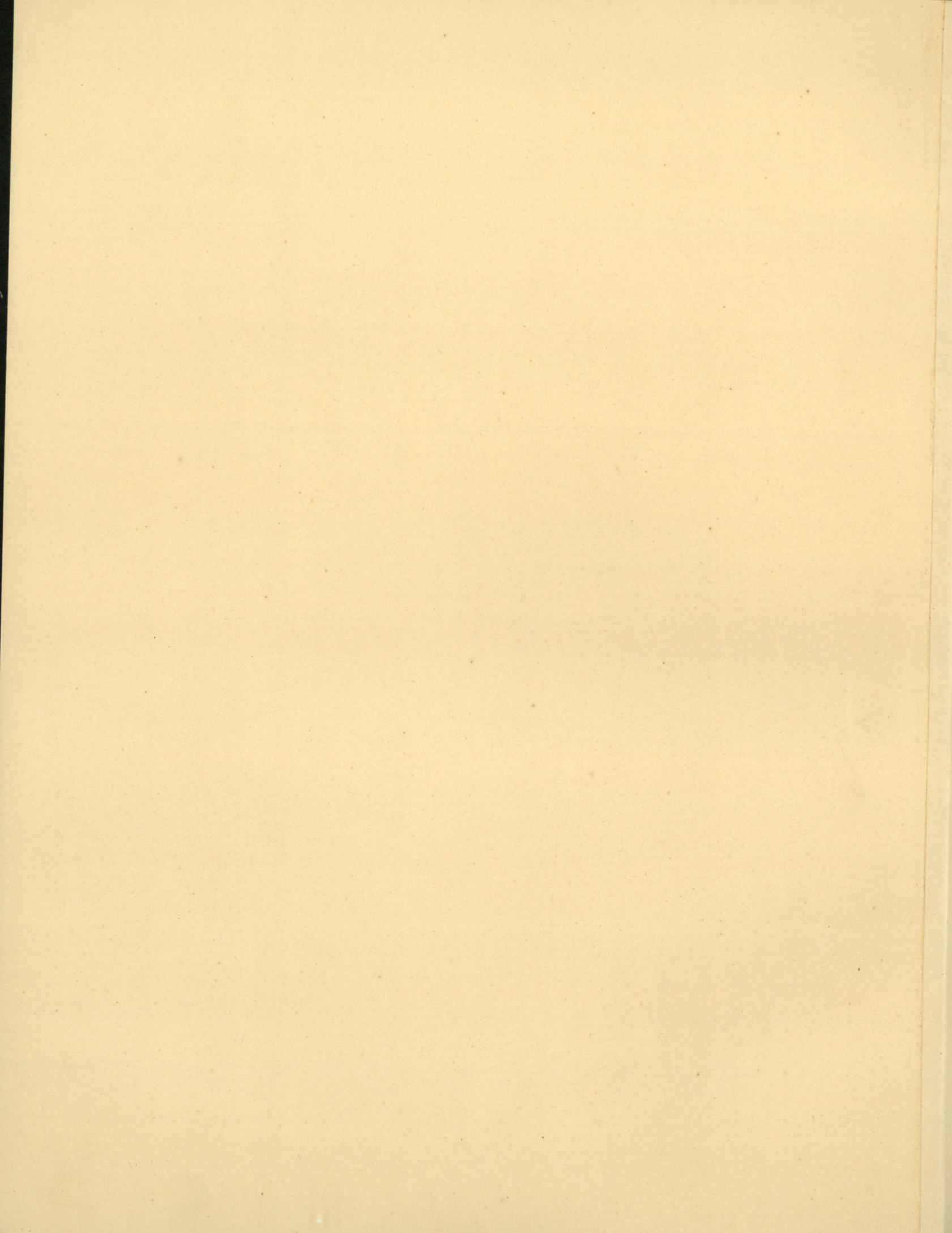
Bottom section of faint, illegible text, possibly a signature or footer.



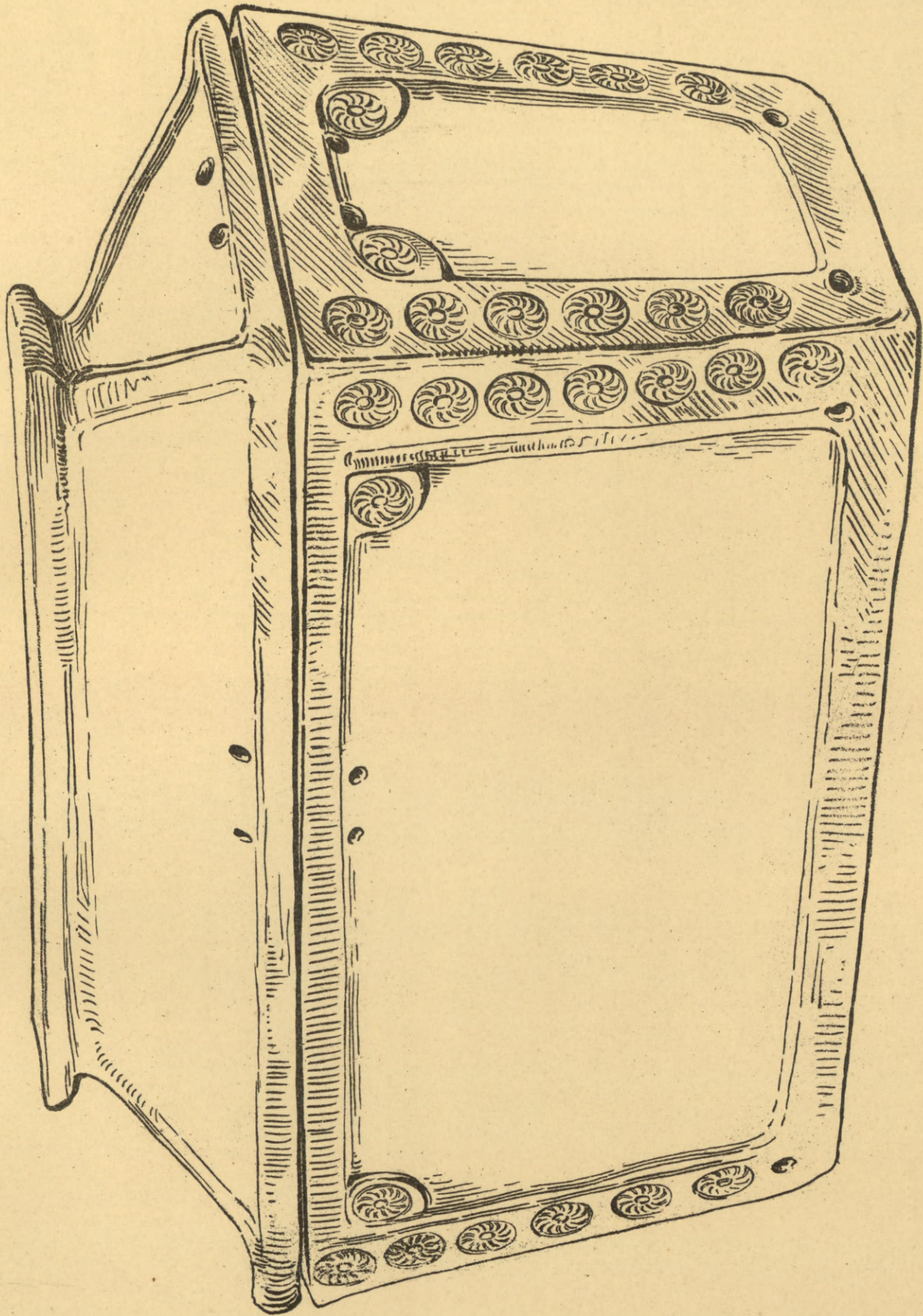


ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ ΔΥΟ ΑΓΓΕΙΩΝ ΤΟΥ Β ΤΑΦΟΥ ΜΟΥΛΙΑΝΩΝ



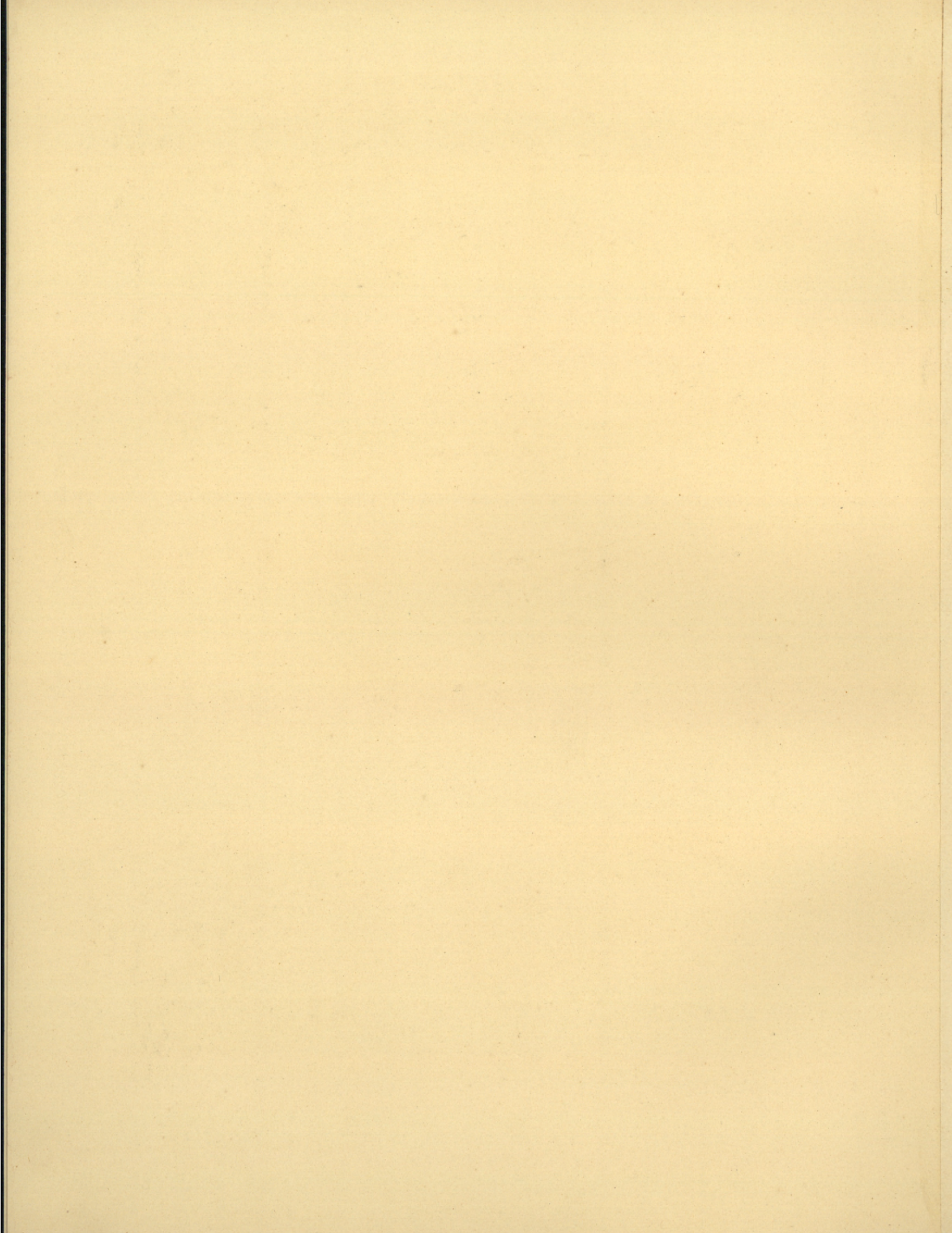






ΛΑΡΝΑΞ Β ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΑΡΤΣΑ







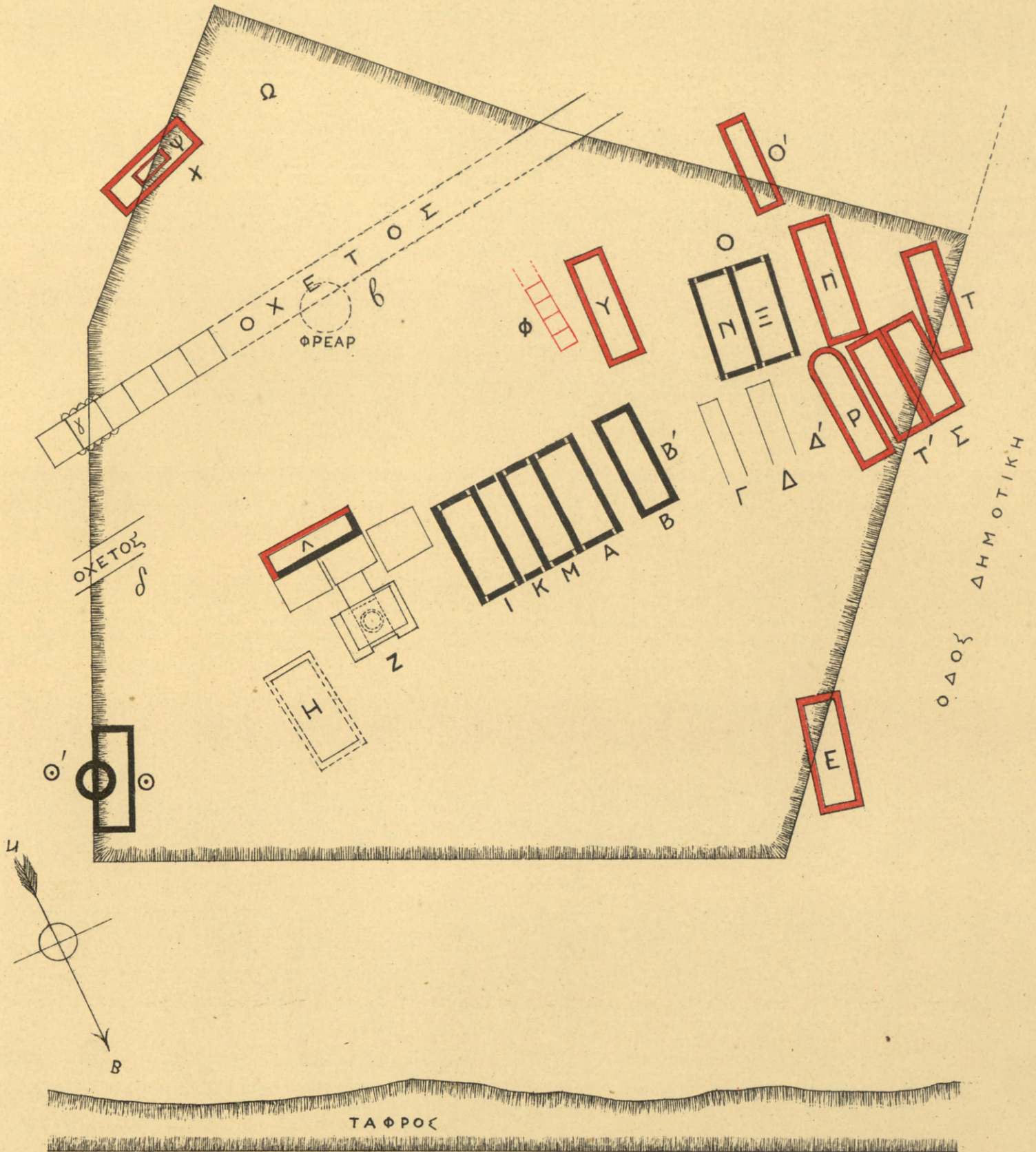


ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ Α ΜΟΥΛΙΑΝΩΝ









ΙΕΡΑ ΟΔΟΣ

(ΕΘΝΙΚΗ ΟΔΟΣ ΘΗΒΩΝ)

Κλίμακας 1/100

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ









ΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ Ζ









ΑΓΟΥΪΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ









1



2

ΟΥΕΙΣ ΒΩΜΟΥ ΛΥΚΑΙΟΥ ΔΙΟΣ









1



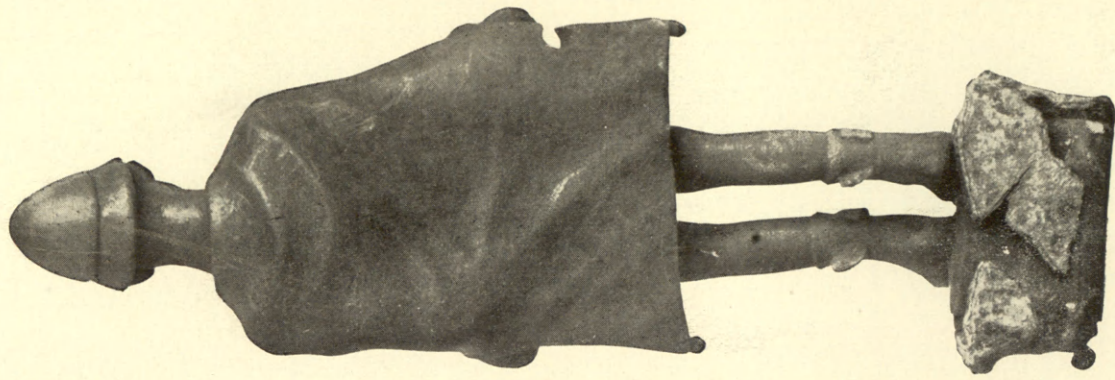
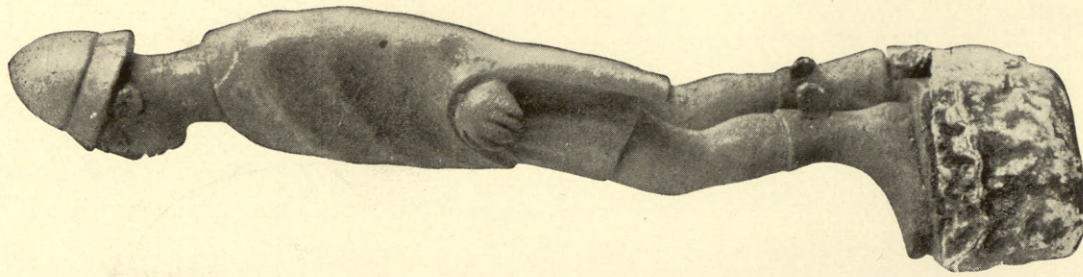
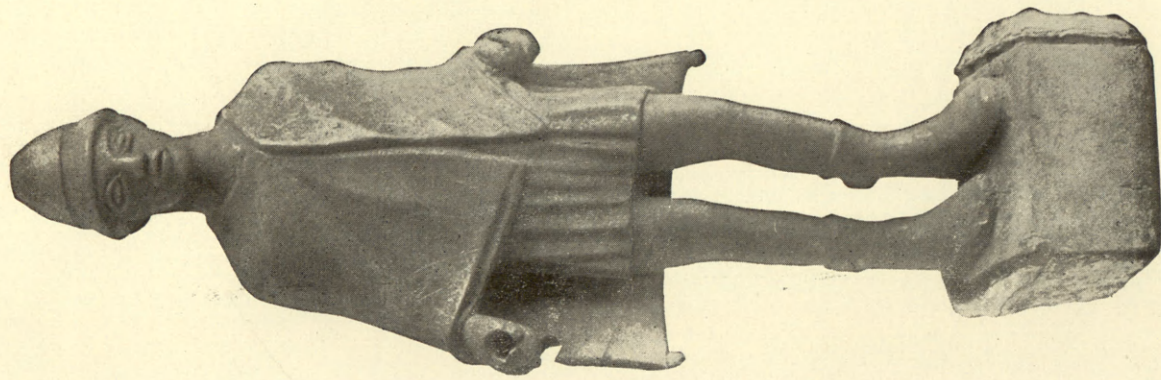
2

ΒΑΣΕΙΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΒΩΜΟΥ ΤΟΥ ΛΥΚΑΙΟΥ ΔΙΟΣ







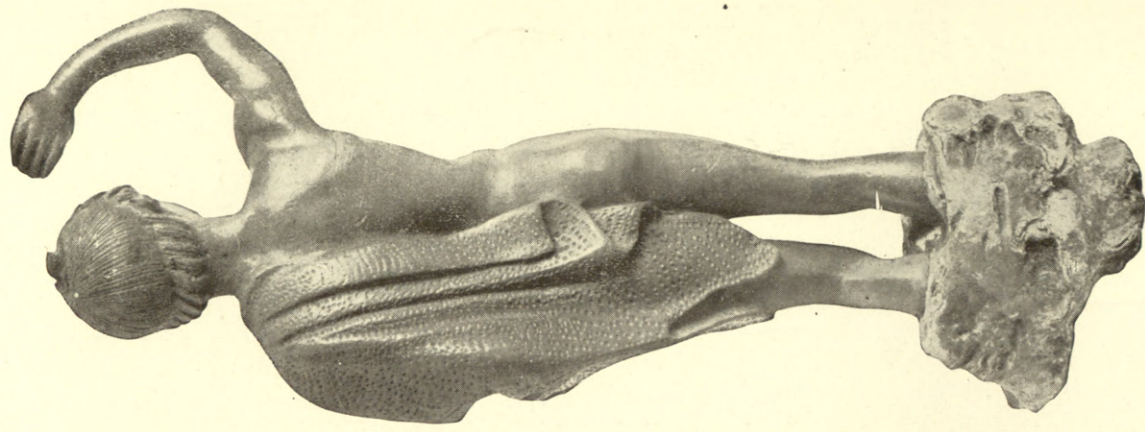
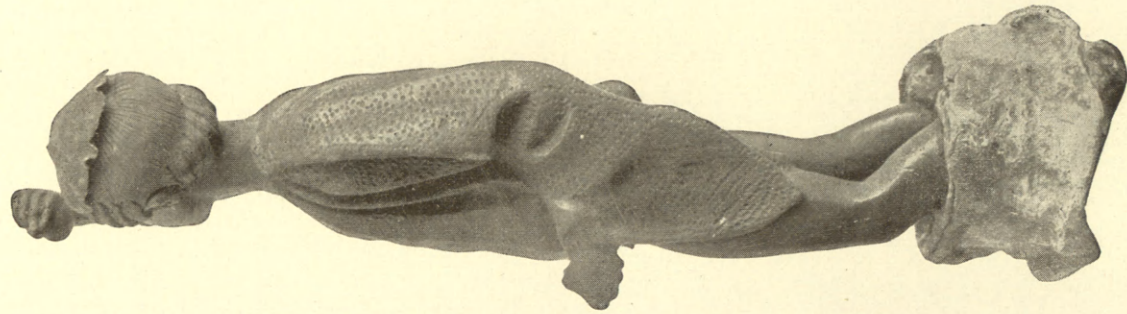
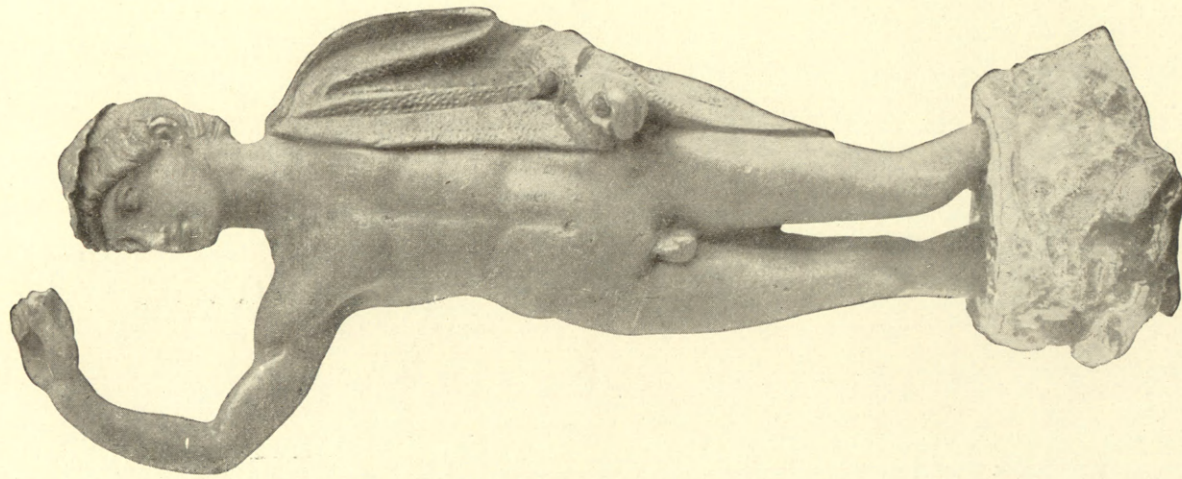


ΕΡΜΗΣ ΕΚ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΤΟΥ ΛΥΚΑΙΟΥ









ΑΓΓΛΜΑΤΙΟΝ ΝΕΑΝΙΣΚΟΥ ΕΚ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΤΟΥ ΛΥΚΑΙΟΥ











